

Tři čtvrtě století komunistou

Pár slov úvodem

Co předcházelo

Konec války a Osvobození

Kdy, jak a proč jsem vstoupil do strany

První kroky

Politické potyčky ve škole a Únor 1948

Mládežnický vedoucí podle vlastních představ

V krajské politické škole

„Potřebujeme tě v aparátu“

V základní vojenské službě

U Pohraniční stráže

Vojákem z povolání

Poprvé v Sovětském svazu

Studium vědecké aspirantury na VPA KG

Když získá moc nezpůsobilý

Jak nazrával osmašedesátý rok

1968

21. srpen

Od srpna 1968 do dubna 1969

Za upevňování bratrství ve zbrani

Osobní změny jak na obrotlíku

Do Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ

Internacionální spolupráce
Poláci, naši severní sousedé
Na přednáškové cestě a filosofickém kongresu v Bulharsku
Poprvé na přednáškovém turné v SSSR, v Kirgizii
Světový sociologický kongres v Torontu
Moje kniha, jež měla největší ohlas
Kongres za Lamanšským průlivem
V Litvě, když ještě byla sovětská
Ve Švédsku došel boj idejí na pěsti
Několikrát v západním Německu
V rodišti Vladimíra Iljiče Lenina
V zemi překvapení a paradoxů - Mongolsko
Hostem Vlámů a Valonů
Přednáškové turné v rodišti J. V. Stalina
Vedoucím delegace na politologický kongres v Rio de Janeiro
Porada ředitelů stranických ústavů na Kubě
Paříž a eurokomunismus
Do Hanoje a Haiphongu
Než Jugoslávii zničila intervence Spojených států
Dva moji nejlepší sovětské přátelé
Delegátem na konferenci v Adenu
Na politologickém kongresu ve Washingtonu
Rozloučení se Sovětským svazem – Kyjev
Rakousko
Kontrarevoluce

Je nezbytná nová Komunistická internacionála

Pár slov úvodem.

Celý život jsem prožil jako komunista, a věřím, že ne marně. Od svých šestnácti do dnešních jednadevadesáti let. A když budu ještě nějaký čas živ, určitě komunistou být nepřestanu. Ne pasivním, který „se bude dívat, jak to děláte“, ale aktivním. Když už nemohu přispět ničím lepším, napíši alespoň tyhle paměti, v kterých se dají najít jisté zkušenosti.

Moje vlastní hlavní zkušenost je - stále se vzdělávat v marxisticko-leninské teorii, v její filosofii, sociologii a vědeckém komunismu. Nejen nad knihou, ale hledáním marxisticko-leninské odpovědi na otázky praxe.

Dějiny naší strany mne poučily, že rozhodující silou pokroku je pracující lid, dělnická třída. Historii nedělají osobnosti. Ale bez vedoucích osobností, jež jsou schopny a připraveny vést, se vítězství socialismu nad kapitalismem dosáhnout nedá. Nejdůležitější vlastností vůdce je schopnost najít a rozestavit správné lidi na správná místa a opírat se o ně. Sám ani genius revoluci neudělá.

Měl jsem štěstí, že jsem mohl působit jako komunistický propagandista v řadě států. To mi umožnilo podmínky a poměry v různých zemích srovnávat. Pochopil jsem, že podstata myšlenek marxismu-leninismu je platná všude, ale jejich uplatnění vyžaduje respektovat konkrétní podmínky, konkrétní situaci. Tím se zároveň marxismus-leninismus rozvíjí a obohacuje.

Některé státy se od doby, kdy jsem je navštívil, změnily. To platí o Jugoslávii, Litvě, Gruzii, Polsku, Bulharsku, Jemenu, Německu, Brazílii, zejména o Sovětském svazu a bohužel – i o Československu. Do nešťastné Husákovy „federácie“ stačilo cvrknout a Československá republika se rozlomila vedví.

Ale jsou i zásadní změny k lepšímu. Proti dnešní Kubě je to, co jsem já viděl, dávna minulost. I Vietnam velmi pokročil. Stejně tak Mongolsko. Když si na internetu najdu panoramatický snímek Ulánbátaru, nevěřím, že je to ten, který jsem třikrát navštívil.

Od doby, kdy jsem prožíval nejaktivnější leta, se celý svět přetočil. Těžiště technického, ekonomického, sociálního rozvoje se ze západní Evropy a Spojených států přesouvá do Číny, do Asie.

To už mohu sledovat jen na internetu.

Co předcházelo

Narodil jsem se 8. července 1928 v romantické pošumavské krajině na myslivně. Tři sta let stará budova stála na břehu rybníka Záhorského. Už jeho jméno charakterizuje ráz krajiny. Na západním horizontu se rýsovalo panorama šumavských hor. Z oken myslivny je bylo vidět dvakrát. Jednou in natura, podruhé v zrcadle vody.

Tatínek byl lesním města Vodňan. Když jsem se narodil, bylo mu čtyřicet, mamince jednačtyřicet let.

Měl jsem dva sourozence, Huberta, staršího o deset let, a Lidušku, starší o čtrnáct. Já byl poslední, „vejškrabek“, jak se říkalo.

Moje dětství tvořil les a knihy. Sotva mne nožičky unesly, bral mne tatínek sebou do lesa a přenášel na mne lásku k přírodě. Večer co večer četl při petrolejové lampě celé rodině nahlas knihy. I já jsem se brzy stal vášnivým čtenářem.

Když mi bylo deset let, našel jsem za dramatických okolností sestru Lidušku, která spáchala sebevraždu. Měla silnou epilepsii, a zoufala si. Její obrázek mne provází celý život.

Dva týdny po naší rodinné tragédii postihla celý národ tragédie tisíckrát hroznější. 15. března 1939 vtrhli do země němečtí okupanti.

Byl ošklivý den, padal sníh s deštěm. Čekali jsme s tatínkem na vlak na zastávce Pražák, kde nebylo kam se schovat. A vlak ne a ne se objevit. Jeho pravidlem bylo, že jezdil nepravidelně. Ale dnes – co je moc, to je moc. Čekali jsme už půl třetí hodiny.

Konečně! Ale jeho zvuk je dnes nějak podivný. Z lesa vyjela nákladní auta, a na nich šedé příšery s puškami mezi koleny. „Němci!“ vydechl tatínek.

Někdy v roce 1939 se tatínkova činnost rozšířila. Byl jmenován správcem a odpovídal kromě lesů i za rybníční hospodářství, za zemědělský statek ve Vodňanech a v Záhorčí u Chelčic, a také za rozsáhlé městské zahradnictví.

Po vzestupu následoval pád. V roce 1941 byl propuštěn, protože se odmítl hlásit k německé národnosti. Místo něj přijali jakéhosi Rédla, který se prohlásil za Němce. Byl do okupace důstojníkem čs. armády z povolání.

Tatínkova matka, moje babička, Karolína roz. Meisingerová, pocházela od Salzburgu. To bylo Rakousko, po „Anšlusu“ 12. března 1938 připojené k nacistickému Německu.

Když tatínka vyhodili z práce, bylo mu třiapadesát let. Pensijní ústav mu nechtěl přiznat důchod. S nějakou žebráckou pensí se do konce války těžce protloukal. Po osvobození se vrátil do funkce správce městského hospodářství.

Když tátu propustili, museli jsme se z myslivny vystěhovat. Rédl se tam stěhovat nechtěl, a tak tam nastěhovali pohodného. Z krásné myslivny, kde jsem strávil nejšťastnější léta dětství, udělali pohodnici.

Po dlouhém hledání našel otec volný domek ve Sviněticích. Byla to stará barabizna o malé kuchyňce a jednom pokoji. Pro mne však mělo přestěhování značný význam. Při stěhování jsem seděl jednu cestu na koni, a to mne na celý život pro koně a jezdeckví získalo. Ve Sviněticích jsem se spřátelil s Honzíkem Čejků, a lásku ke koním jsme sdíleli. Jezdil jsem rád do jedenácti let, kdy jsem spadl nešťastně a zlámal si žebra.

Ve Sviněticích jsem poznal, jak žije vesnická čeleď.

U Čejků se kočí a děvečky alespoň pořádně najedli, což – jak jsem se později přesvědčil, nebylo u každého sedláka běžné.

Pracovní doba? Kočí Václav přidával koním seno za “žebřík“, pokud byli při chuti, to znamenalo tak do deseti, jedenácti hodin. Ráno ve čtyři šel nasekat jetel, pro který pak s žebříčkem dojel. Měl velikou kýlu. S ní dělal všechny těžké práce. Někdy si lehl na záda a kýlu si „zastřikoval“. V létě v zimě bydlel Václav v malém kamrlíku vedle stájí, bez oken, s prosklenými dveřmi. Měl lásku, děvečku, která sloužila někde u Husince. V neděli odpoledne vzal kolo a jel za ní. Sňatek a rodinný život? Ani pomyšlení.

Dvě děvečky bydlely v malém domku o jedné místnosti ve dvoře statku. Zda tam měly nějaké příslušenství, nevím, nikdy jsem tam nenahlédl. Starší děvečka (jméno už si nepamatuji) měla nemanželskou dcerku – shodou okolností s bratrem kočího Václava. Měla ji u svých starých rodičů ve vedlejší vesnici. Viděla se s ní jen chvíli v neděli odpoledne, než se musela vrátit dojit krávy. Mladší děvečka Maryška byla Slovenka. Když přišla, potrápili ji otřepaným vesnickým vtípem: poslali ji vázat hnůj do „votýpek“. Jak se dostala do Svinětic, bůhví. Po válce se vrátila na Slovensko.

Tohle jsem poznal, když jsem o prázdninách u Čejků vypomáhal – a mohl se najíst dosyta, což byl za protektorátu poloviční zázrak.

V roce 1943 jsem ukončil měšťanskou školu ve Vodňanech. Čím budu, o tom nebylo pochyb. Od malička mne tatínek vychovával jako dědice svého povolání – lesníka. Lesníci byli v rodě Matoušů, co paměť sahá.

Přihlásil jsem se do Státní vyšší lesnické školy v Písku – kterou před lety absolvoval i otec. Zkoušku dělalo 550 uchazečů a přijali 36. Mezi přijatými jsem byl i já.

Během zkoušek jsem se seznámil s Jaroslavem Matějkou, později významným spisovatelem. Byl také přijat. Naše osudy se pak proplétaly až do jeho smrti 17. dubna 2010. Patřil mezi významné komunisty.

Do lesnické školy nás přijali, ale vyučování se nezačalo. Poslali nás na dva roky do praxe.

Jako praktikanta mne přijal – u státních lesů měli forť titul kontrolor - Beneš v polesí Bavorov. Přidělil mne k zeměměřiči Kostomlatskému, který prováděl revizi lesních hranic. Nedostudovaný inženýr (Němci zavřeli vysoké školy) měl dva metry a pobíhat za ním s trasírkami, s teodolitem na trojnožce a aktovkou plnou lejster, nebyl žádný med.

Rodiče se mezitím přestěhovali ze Svinětic na Ovčín u Chelčic a odtud bylo do bavorovského polesí daleko. Vzali mne na byt Šafářovi ve Sviněticích.

Pan Šafář pracoval v lese. V zimě jako dřevař, po zbytek roku dělal, co bylo třeba.

Měli domek a stáj, jež si pan Šafář, za pomoci sousedů, postavil sám. V domku byla jedna místnost, která sloužila jako kuchyň, obývací pokoj a ložnice manželů a dvou dětí. Ve druhé místnosti měli postel a na ní narovnané peřiny „pro nevěstu“, jak se to tehdy na vesnici praktikovalo. Tu místnost neobývali, sloužila jen jako skladiště. Měli chlapce, hrbáčka, který se učil krejčím. A holčičku, asi pětiletou. Chlapec byl neduživý a denně mu maminka, na radu lékaře, vařila jedno vejce. Holčička ho závistivě pozorovala, a asi si přála, aby byla také hrbatá a dostávala každý den vajíčko. Ve stáji měli jednu kravku, od které museli odevzdávat mléko. Z trošky mléka, která zbyla, se živila celá rodina.

Na dvoře byla prkenná „kadibudka“, ale tu nepoužívali. Měli v ní narovnané naštípané dříví, aby nemoklo. Na stranu chodili na hnojiště, které bylo před domem na návsi.

Mně bylo tenkrát patnáct let, a velké požadavky od života jsem neměl. Když jsem se vrátil z lesa, ohřál jsem se chvíli ve vytopené místnosti, u kolen holčičku, které jsem vyprávěl pohádku. Na toaletu jsem na náves chodit nemusel. Měl jsem privilegium, že jsem mohl použít lopatu ve stáji a pak to na hnojiště vyhodit. Když na mne přišlo spaní, vlezl jsem si v „parádní cimře“ pod nastlané duchny, které byly jak ledový plech. Chvíli jsem se klepal zimou, ale pak nezahřály peřiny mne, ale já peřiny, a usnul jsem.

V sobotu po práci jsem šel k rodičům „na Ovčín“, a v poděli ráno odtud nějakých deset kilometrů do hájovny pod hradem Helfenburkem, kde jsem dostával pracovní pokyny.

V prosinci jsem zjistil, že v Písku je boxerský klub a začal jsem chodit na tréninky. To znamenalo dvakrát týdně, v úterý a v pátek, utíkat po práci na bavorovské nádraží, jet do Písku, tam se po tréninku vyspat v hotelu „U kola“ (který už je zbořený), ve čtyři hodiny vstát, utíkat na vlak do Bavorova, a z Bavorova pokračovat v běhu do hájovny pod Helfenburkem. Lidé mi říkali, že jsem blázen. Dnes si to myslím také. Ale tenkrát jsem byl boxem nadšený, i když jsem si nosil do práce modřiny na oku a rozbitý nos.

Počátkem roku 1944 jsem dostal dopis - proužek špatného protektorátního papíru, a na něm striktní příkaz, že si mám najít práci mimo státní lesy. Razítko Oberlandrátu Budweis a škrť pera, který znamenal podpis.

Co teď? Lesy byly státní skoro všechny. Naštěstí písecké lesy patřily městu a na lesní správě byl tatínkův bývalý spolužák.

Od února jsem nastoupil práci v píseckých lesích – u revírníka Habarta v Nových Dvorech. Ten mne přidělil k hajnému Nymburskému Na Flekačkách. Tam jsem vydržel až do konce války.

Až po válce jsem se dověděl, jak jsem k té exkomunikaci ze státních lesů přišel.

Potkal mne tehdy ve Skočicích vesničan, a když podle zelené výložky na kabátě poznal, že mám něco společného s lesem, ukázal mi v mlázi dvě srnčí „deky“ a vývrh. Nebylo pochyb, že jde o dílo pytláka. Šel jsem to ohlásit kontroloru Janovskému, ale nezastihl jsem ho. Oznámil jsem to hajnému Pilečkovi. Netušil jsem, že mezi Pilečkem a Janovským je nepřítelství a Pileček „pytláka“ zná. Pileček ohlásil nález četníkům. V protokolech bylo

všude uvedeno moje jméno. Tím „pytlákem“ byl Janovského syn a zvěřina šla do Budějovic německým papalášům. Ti použili ještě mírný způsob, jak se mne zbavit. Mohli zvolit horší.

Konec války a Osvobození

Poslední dny války jsem už do Písku do práce nejel. Vlaky jezdily nepravidelně, jízdní řád nebyl k ničemu. Zůstal jsem doma na Ovčíně a učil jsem se rusky. Bylo mimořádné teplo, ležel jsem při studiu vysvlečený v Lipkách a opaloval se.

Když jsem pátého května přišel domů na oběd, seděli maminka s tatínkem u rádia a volali na mne: „Pocem, Miláne, poslechni si to. Něco se děje.“ Z rádia se ozývalo rusky: „Pošlite nam tanky i samoljoty...“ a anglicky: „Etenšn, etenšn...“ víc jsem nerozuměl. Pochopil jsem, že je v Praze povstání.

Potřeboval jsem být mezi lidmi, mezi mnoha lidmi. Popadl jsem kolo a ujížděl do Vodňan. Dojel jsem jen pár kroků za kostel, dál to nešlo. Náměstí bylo nabitě lidmi.

V tu chvíli zastavil pár kroků ode mne džíp s bílou americkou hvězdou na kapotě. Americký voják s mapou na kolenou položil německy několik otázek: Kde jsou Němci? Kdo ve městě velí? Jaké máte zbraně? My jsme na něj naléhali: Kde jsou Američané? Ukázal nám prstem na mapě Strakonice.

Z hospody „U Velíšků“ přinášeli nadšení občané napěněné sklenice piva. Američan mávl odmítavě rukou; obrátili auto a odjeli.

Láďa Křížků naložil do auta lidi, co se vešlo a jeli Američanům naproti.

Někdo přišel na nápad vydláždít Američanům cestu německými fanglemi. Městský rozhlas výzvu vyhlásil, a za chvíli ležela na obrubě kašny kupa červených praporů s černým „hakenkrajcem“.

Z ulice od Budějovic se ozvala střelba. Na náměstí vjelo černé auto plné Němců v přilbách a se samopaly. Stříleli do oken, kde byly vyvěšené československé lajky, které měli lidé přes válku schované. Když uviděli hromadu německých praporů na kašně, zastavili, oficír vyskočil s pistolí v ruce, popadl prapory, hodil je do auta a odjeli po Bavorovské ulici na západ.

Příští dny čekaly Vodňany na Američany marně. Zato od Čičenic se přivalily zbytky Schörnerovy armády. Přední hlídky narazily na kraji města na chabou obranu a zastřelili jednoho jejího člena, pana Růžičku. Má na nádraží pamětní desku. Němci neměli jistotu, jaké síly odporu ještě ve městě jsou. Zastavili. Jeden tank odjel stranou do pole a svázeli do něj na motocyklech balíky dokumentů. Pak jej zapálili. Ještě dlouho v něm žářem explodovalo střelivo a ohnivé rakety létaly k nebi.

Hodiny a hodiny projížděly městem motocykly, pancéřové vozy, děla a bezpočet nákladních aut plných Němců - na západ, na Prachatic, vzdát se Američanům.

Část schörnerovců se rozutekla do lesů a pokoušeli se na vlastní pěst dostat domů, do Německa. Cestou pro jídlo a civilní oblečení povraždili řadu lidí.

Rudá armáda obklíčila celý rozsáhlý komplex píseckých lesů. Na dostřel jeden od druhého stály stany, a v každém čtyři muži. Pročesávali lesy. Ještě na podzim občas přiběhl do hájovny vyděšený houbař, že tam a tam leží v houští mrtvola v německé uniformě, ohryzaná od lišek.

Jedna ruská hlídka zřejmě v noci polevila v ostražitosti, a ráno čtyři vojáky našli podřezané.

U krasnoarmějců jsem strávil půldne. Vypτάval jsem se jich na boje, kterými prošli. O tom mluvili neradi. Je zájímalo kdecó o našem životě. Jak jsem se pak ještě mnohokrát přesvědčil, považovali nás za malou Ameriku.

(Rudá armáda byla 25. února 1946 oficiálně přejmenována na Sovětskou armádu.)

Ruština už mi šla jakž takž. Mladý mozek rychle vnímá, a mezi ruštinou a češtinou, slovanskými jazyky, není velký rozdíl.

Ještě v půli května se po kraji pohybovaly roztroušené zbytky německé armády. V Chelčicích se dali muži dohromady a vytvořili jakousi ozbrojenou skupinu. Nemohl jsem v ní chybět.

Ve středu 16. května jsem dostal za úkol střežit cestu od Vodňan. Měl jsem německou vojenskou pušku, vzor 98, z níž jsem jednou vystřelil. Byl jsem odhodlán bojovat třeba s německými tanky. Naštěstí přijelo jen auto s dvěma četníky. Zeptali se, kde bydlí Kučerovi. Vysvětloval jsem jim to, ale řekli: „Pod, ukážeš nám to.“

Dopustil jsem se těžkého přestupku: opustil jsem strážní stanoviště. Jel jsem s četníky. Cestou mi dvěma větami vysvětlili, že jedou pro udavačku, která zavinila smrt několika lidí, mezi nimi vlastního bratra.

Zašli do domu a já se posadil u dveří na lavici. Vyšla paní Kučerová, s kterou jsem se jako se sousedkou ve vsi znal. Pozdravil jsem. Mlčky mne obešla a zmizela pod kůlnou. Za chvíli vyšel četník a našel ji pod krovem oběšenou. Měla oprátku přichystánu.

Její syn byl stejně starý jako já. Od té chvíle mne z duše nenáviděl. Když mne uviděl, skřípal zuby a utíral si slzy. Já jsem byl ten, kdo přivedl četníky... a jeho maminka umřela.

I takovou tvář měla válka.

Čtyři dny po oběšení udavačky se zastavili u plotu našeho domku dva chlapi. Měli německou uniformu s odervanými znaky, a mluvili rusky. Chtěli něco k jídlu, a ptali se na cestu – k Američanům. Tehdy už jsme věděli, kdo jsou to „vlasovci“. Táta došel do domu – jako pro jídlo, a vrátil se s nabitou brokovnicí.

Nepočínal si moc profesionálně. Ani vlasovce neprohledal, předal mi pušku a řekl, abych je dovedl na faru. Farář Srubek byl místní velitel Partyzánské skupiny Šumava II, o které se ještě zmíním.

Vedl jsem pod nabitou brokovnicí dva vlasovce na chelčickou faru.

Posledních sto metrů před vesnicí vede cesta (nebo vedla tenkrát) hlubokým úvozem. Jeden z chlapů se zastavil, přiklekl a předstíral, že si zavazuje botu. Zařval jsem víc strachem, než rozhodností a namířil na něj ústí pušky. Kdo se vyzná ve zbraních, ví, co by udělala brokovnice na krátkou vzdálenost z člověka.

Chlap se rychle vztyčil, ten druhý na něho cosi polohlasem zavrčel, a zbytek cesty přes vesnici už šli bez problémů.

Pan farář si s nimi těžkou hlavu nedělal. Vysvětlil jim, kde najdou ve Vodňanech četnickou stanici a poslal je dál bez doprovodu.

Slíbil jsem, že se zmíním o Partyzánské skupině Šumava II. Její pověst stejně záhadně vznikla, jako se rychle vytratila. Údajně měla na půl druhého tisíce členů, ale neznám nikoho, kdo by něco o její činnosti za války věděl. Jejím velitelem ve Vodňanech se prohlásil šéf četnické stanice, v Chelčicích, jak už jsem psal – katolický farář, jezuita. Mému otci nabídl, že mu dva svědci podepíší, že byl členem skupiny od toho a toho roku. Kam je poslal, si umíte představit. Je příznačné, že americká armáda tuto skupinu uznávala a s jejími představiteli jednala, zatím co národní výbory nerespektovala.

Po skončení šestileté německé okupace jsme byli stejně vděční za osvobození jak Američanům, tak Rusům. Brzy jsme poznávali, že je mezi nimi rozdíl.

Americká armáda přišla do Vodňan v zimní ústroji a převlékla se do letní. Všechno zimní oblečení, onošené i netknuté, svázeli za městem u řeky na hromadu. Představitelé národního výboru je prosili, aby věci neničili, pro nás byl po válce každý hadřík vzácný. „Brzy budete mít možnost koupit si u nás všechno, co vám chybí.“ odpověděl oficír. Nechal hromadu polít benzínem a zapálit. Postavil k ní stráž, aby lidé popel nerozhrabávali.

Za městem při cestě k Újezdu, v sovětské zóně, bylo na lukách ohromné skladiště materiálu ukořistěného Němcům. Auta, motocykly, jízdní kola, pod plátěnými hangáry technika a domácí zařízení všeho druhu. Tady také obcházela stráž rudoarmějců se samopalem. Ale ještě lidem poradila, kde co mají hledat.

K naší hanbě musím přiznat, že to řada lidí zneužila, a odváželi si zboží „na kšeft“. Jeden bohatý sedlák z Chelčic si odtud přivezl dvě fůry pneumatik. Národní výbory později vyzývaly, aby lidé věci, které nemají pro osobní potřebu, odevzdali. Mnoho poctivých se nenašlo.

Když jsem pak slýchal zkazky, jak rudoarmějci brali lidem hodinky – Davaj časy! – na tu „ruku páně otevřenou“ na lukách u Újezdu jsem si vzpomněl.

Kdy, jak a proč jsem vstoupil do strany

Na vývěsní tabuli jsem četl plakát: Vstupte do Komunistické mládeže. Bylo uvedeno, kde je sekretariát komunistické strany, kde je možno se přihlásit.

Sekretariát ve Vodňanech byl tehdy na západní straně náměstí ve starém domě v prvním poschodí. Neváhal jsem, a šel jsem tam. Vystoupal jsem po vrzajících dřevěných schodech a přivítal mne okresní tajemník strany soudruh Škopek.

Vysvětlil mi, že nábor do komunistické mládeže se nekoná. Politické strany se dohodly, že vytvoří společný Svaz mládeže. „Ale můžeš se přihlásit rovnou do Komunistické strany.“ „Když bydlíš v Chelčicích, vem tam Frantovi Holečkovi přihlášky. On tam komunistickou stranu zakládá. A rovnou se u něj můžeš přihlásit.“

Jeden z následujících večerů, se sešla v hospodě u Křenků mužská část chelčické společnosti. Ženy na vesnici se tenkrát politiky ještě neúčastnily.

Šli jsme na schůzi s tatínkem. Přišel i pan farář Srubek.

Frantík Holečků byl osmnáctiletý student. Schůzi zahájil, řekl pár slov o komunistické straně – velké proslovy se ještě nekonaly – a tomu, kdo natáhl ruku, podal přihlášku.

„Dvě“ požádal jsem. Tatínek po mně šlehl nevraživým pohledem, ale přihlášku si vzal a podepsal.

Pan farář prohlásil, že když to diecéze dovolí, bude první, kdo do komunistické strany vstoupí.

I když jeho prohlášení bylo licoměrné – později rozvážel antikomunistický papežův list, a škodil straně, kde se dalo – v dané chvíli prospělo. Nejedna z váhajících si řekl: Když takhle uvažuje velebný pán... Já na stanovisko diecése čekat nemusím. A přihlášku podepsal.

Můj vstup do strany nebyl momentální nápad a nebyl nerozmyšlený, i když mi nebylo ještě sedmnáct let.

Nemálo jsem toho do té doby viděl a prožil, a něco také četl a procítil.

Viděl jsem kontrast přepychového života továrníka Zigmunda, který si postavil u Vodňan milionový rekreační „víkend“ a dřinu lamačů kamene, kteří pár kroků odtud vydělávali pár korun denně. Viděl jsem životní podmínky selské čeledi. Okusil jsem těžkou práci dřevařů a viděl, na jaké životní úrovni žijí jejich rodiny.

Protože jsem hodně četl, nebral jsem to všechno jako samozřejmost, ale přemýšlel o tom.

V pubertě jsem se zamiloval do poesie a mým nejoblíbenějším autorem byl Jiří Wolker. Jeho pokroková, sociálně revoluční poesie na mne měla silný vliv.

Koncem války jsem četl román Ahmed má hlad, od Jaroslava Raimunda Vávry. Líčí otřesné sociální podmínky v severní Africe. Zmiňuje se o Marxově Kapitálu.

Kapitál jsem sháněl. Naštěstí se mnou pracoval v lese rozumný muž, který mne varoval, že bych mohl přivést rodiče do maléru.

A co mělo na mé sympatie pro komunisty veliký vliv, to byla německá nacistická propaganda.

Ke konci války Němci velice šetřili papír, kterého měli nedostatek. České noviny vycházely o jedné stránce. Ale na čem papír nešetřili, to byly plakáty. Na vývěsních tabulích, ve vesnicích na plotech byla připíchuta varování před sovětskou hrozbou.

Na obrázku bylo panorama Hradčan, nad ním zkrvavený dráp, na něm srp a kladivo. Nápis: „Zachvátí-li tě, zahyneš.“ Lidový humor to parodoval: „My se nebojíme, my tam nebydlíme.“

Půl tuctu odporných mongoloidních tváří, na vojenských čepicích rudá hvězda se srpem a kladivem. Nápis: „Tvoji bratři?“ A replika: „A natrou ti to, jak se patří.“

Nejfrekventovanější na plakátech, v novinách, ve filmových aktualitách byl přiretušovaný portrét Stalina, označený jako „nepřítel číslo 1“.

Nikde nebyly karikované obrazy amerických nebo britských vojáků, ani Churchilla či Roosevelta.

První kroky

Frantík Holeček stranu v Chelčicích založil, ale pak asi nevěděl, jak dál. Nebylo také jen jeho vinou, že se nic nedělo. Rolníci měli plno práce na polích a na lukách, a na schůzování nebylo pomyšlení.

Začátkem července jsme se přestěhovali do Vodňan, do domku po kolaborantovi, který zmizel, bůhví kam.

Ve Vodňanech byl ve straně jiný život. Schůze se konala každý týden v sobotu večer v hostinci „U Velíšků.“ Na schůzích bylo nabito. Snesly se židle z celého podniku, a nestačily. Mnoho lidí stálo u dveří. Prezence se nevedla, přišel, kdo měl zájem.

Na schůzi představitel národního výboru informoval, co se projednalo, co nového se ve městě chystá. Následovala hodinka, která by se dala nazvat „Co je a co chce komunistická strana.“ Někdo přečetl zásadní článek z Rudého práva, nebo si připravil krátký referát.

Od září jsem začal chodit do lesnické školy.

Frantík Holeček mne požádal: „Jezdíš do Písku. Podívej se tam na okrese, co je s našimi přihláškami. Jinde už mají legitimace, a my pořád nic.“

Okresní sekretariát strany byl tehdy v prvním poschodí historické budovy uprostřed východní strany Velkého náměstí.

Když jsem vešel, přivítal mne čirý ruch. Obrátil jsem se na jednu soudružku.

„To je možný, že ste legitimace eště nedostaly. Vyřizujeme jednu obec po druhý. Víš co? Najdi si Chelčice, dones mi je a uděláma vás přednostně.“

Ve vedlejší místnosti, velké jako taneční sál, nebyl nábytek, ale celá podlaha pokrytá štosy přihlášek. Hledal jsem, ale přihlášky z Chelčic jsem nenašel. Nemohl jsem zaručit, že tam nejsou, ale bylo to skoro jako hledat příslovečný špendlík v kupce sena.

Podali jsme ve Vodňanech přihlášku novou, otec i já. Tentokrát se na mne při tom táta neškaredil. Přihlásila se i maminka.

V přijímání do strany už byl určitý systém. Nešlo to tak, jako v Chelčicích, podepiš, a vyřizeno.

Projednání přihlášek byl nyní na schůzi první bod programu. Předsedající přečetl přihlášku s osobními údaji a každý z přítomných měl možnost k přijetí se vyjádřit. Člen i nečlen strany. Každý.

Tak se 14. prosince 1945 projednávala přihláška tatínka, maminky a moje.

Přihlásil se pohodný z Pražáku, pan Růžička, který bydlel v naší bývalé myslivně, a prohlásil: „Správce Matouš je asociál a do strany nepatří. Toho kluka neznám a proti pani nic nemám.“

Ten kluk – já, stál na krok od něj.

Hlavou mi v té chvíli proběhla historie. Růžička s početnou rodinou se vrátil z Podkarpatské Rusi, když ji zabrali Maďaři. Pracoval v lese, ale měl nemocné plíce a nikdo ho do party s úkolovou mzdou nechtěl. Tatínek mu hledal méně namáhavé povolání a finančně výhodnější. Na Pražáku byl pohodný, který to vykonával při práci v hospodářství a nestál o to. Pro otce nebylo těžké k tomu místu Růžičkovi pomoci. Když přišla okupace a válka, byla funkce pohodného zlatý důl. Každý hospodář, který nechtěl „odevzdat“ polovinu zabitého prasete, potřeboval potvrzení, že uhynulo na infekční chorobu a bylo zakopáno a zasypáno vápnem na mrchovišti. Potvrzení vydával – pohodný.

A tenhle pán teď o tátovi prohlásil, že je asociál.

Zvedl jsem ruku a přihlásil se. Bylo to moje první veřejné vystoupení. Hlas se mi třásl. Historii pana Růžičky jsem nevykládal, ale uvedl jsem dvě věci.

Počátkem okupace, dokud byl otec správcem, zprostředkoval rodinám zatčených komunistů, Kindla a Brože, potraviny ze statku Záhorčí.

Když před válkou ženy v textilní továrně pana Lederera stávkovaly, a on je propustil, otec pro ně našel práci v lese. Pan továrník kapituloval a přijal je za vyšší mzdu zpátky.

Nikdo z rodin Kindla a Brože na schůzi nebyl, ale „fabričky“ se ozvaly. A že měly dobře proříznutou pusou, nejen se táty zastaly, ale svůj díl si odnesl také pan Růžička.

Ve Vodňanech, sotva mne přijali, hned mne zaměstnali.

Bylo nás tam mladých asi půl tuctu. Zpestřovali jsme schůze. Zpívali jsme revoluční písničky a recitovali básně. Já jsem uplatnil mého oblíbeného Wolkra.

Blížil se 21. leden 1946, výročí, kdy zesnul v Gorkách u Moskvy Vladimír Iljič Lenin. Předseda stranické organizace, soudruh Havrda, mne požádal, abych si připravil referát o Leninovi na členskou schůzi. To bylo velké vyznamenání. Já, sedmnáctiletý, jsem měl „poučovat“ dospělé.

Připravoval jsem se svědomitě. Literatury k tomu ještě mnoho nebylo, ale sehnal jsem si noviny a časopisy, kde byla o Leninovi zmínka.

Když jsem referát na schůzi četl, vysadil na chvíli elektrický proud a místnost se ponořila do tmy. To nebylo v té době nic neobvyklého. Jednou to zavinila dosluhující technika, podruhé ten, komu schůze vadila. Vyprávěl jsem podle paměti dál, až se v místnosti zas rozsvítilo.

Začala diskuse a slovo si vzal doktor Kopista, advokát. Doplnil, „co soudruh Matouš opomněl“. Že Lenin psal knihu Stát a revoluce v Razlivu na olšovém pařezu, a že si v té době holil bradu.

Sotva jsem do strany vstoupil, odehrál se zde nechutný spor mezi zasloužilým dlouholetým funkcionářem KSČ Bohuslavem Kindlem a vodňanským advokátem Václavem Kopistou.

Kindl, jako mladý dělník, vstoupil do sociální demokracie. V roce 1921 se připojil k levici, která vytvořila Komunistickou stranu Československa. V parlamentních volbách roku 1929 získal za KSČ senátorské křeslo v Národním shromáždění, a podržel si je do roku 1935. Několikrát byl za radikální vystoupení trestně stíhán. 16. března 1939 byl zatčen gestapem a uvězněn nejprve v koncentračním táboře Dachau, a pak až do konce války v Buchenwaldu.

Po Osvobození se vrátil do Vodňan a vykonával funkci předsedy Místního národního výboru. V červenci 1945 byl na krajské konferenci zvolen předsedou krajského výboru KSČ.

Jeho obliba a autorita začala brzy trpět na úbytě. V národním výboru si počínal jako diktátor, a komunisty, kteří vstoupili do strany po válce, obviňoval šmahem z kariérismu. Vypadalo to, že za jediného opravdového komunistu považuje sám sebe.

Jeho obvinění z kariérismu mířilo hlavně na Kopistu. V tom případě nebylo zcela neoprávněné. Kopista byl bývalý „táborový řečník“ agrární strany. Leccos nedoloženého se šuškal i o jeho spolupráci s Němci. Nyní se pomalu ale jistě šplhal po stupních stranických funkcí. Získával si oblibu a podporu méně zkušených stranických funkcionářů tím, že jim psal referáty a pomáhal vybavovat dokumenty. Na útoky ze strany národních socialistů odpovídal celkem pravdivě, že kdyby se byl dal k nim, jeho minulost by nevadila. Pro funkci předsedy okresního výboru strany to však byl slabý argument.

Vzájemným napadáním na schůzích i na veřejnosti nedělali Kindl a Kopista dobré jméno straně. Oba skončili neslavně.

Rozpory Kindla s místními stranickými orgány přijel řešit až předseda ÚV KSČ Klement Gottwald.

Na okraj: Gottwald byl Kindlův osobní přítel. Ve třicátých letech trávil pravidelně část dovolené ve Vodňanech u Kindlů.

Tentokrát si Kindl nedal říct. Hodil v sekretariátu na stůl stranickou legitimaci svojí, své manželky a syna. Před volbami v roce 1946 ho pravicoví sociální demokraté vozili po jižních Čechách jako komedianti medvěda. Vystupoval na schůzích a prohlašoval: „Já, který jsem komunistickou stranu zakládal, vám říkám – to dnes není žádná komunistická strana...“

Později mu strana jeho úlet odpustila a respektovala ho jako stranického veterána. Po smrti na domě, kde bydlel, byla umístěna pamětní deska. Jeho syn si obnovil členství.

Kopista skončil hůř. Jeho agrární minulost deset let nevadila, ale v polovině padesátých let mu k tomu připočítali kariérismus a ze strany byl vyloučen. Neoprávněně mu byla zakázána i advokacie a pracoval nějaký čas, než odešel do důchodu, jako nádeník v cihelně.

Jako důchodce se pustil do beletrie z jihočeské minulosti. Napsal na půl tuctu knih pod literárním jménem Václav Písař. Oblibu získal hned první knihou „Zlatá stezka“, která vyšla v nakladatelství Naše vojsko. Ostatní pak vycházely v budějovickém nakladatelství „Růže“.

V květnu 1946 mne požádal okresní tajemník soudruh Škopek, abych si připravil vystoupení na oslavách 1. máje ve Vodňanech.

Sepsal jsem si na dva papírky hlavní dobová hesla a přinesl to soudruhu tajemníkovi ke schválení. Kancelář byla v té chvíli plná lidí. Stoupl si bokem k oknu a můj text přečetl.

„Já myslel, že zarecituješ nákou básničku. Ale takle je to taky dobrý.“

Celé dny před prvním májem jsem si svůj text opakoval.

Konečně ten den nadešel. Čekal jsem, až hlavní řečník domluví a v kapse tiskl mé papírky. Vystrčili mne na balkon: „Teď ty.“

Spatřil jsem před sebou náměstí, do poloviny zaplněné tvářemi, ozářenými sluncem. Jako hypnotizován pohledem tisíce očí zapomněl jsem na papírky v kapse. Sotva jsem řekl první tři věty, lidé zatleskali. To se pak opakovalo.

Po zbytek dne jsem se nadýmal jako holub. Každý, kdo mne potkal, nevzpomínal jistě na nic jiného, než na mé vystoupení.

Mé sebevědomí dostalo záhy studenou sprchu.

Výbor místní organizace mne pověřil povzbudit k větší aktivitě svazáckou organizaci v továrně Jolava. (Logo: Jolava prádlo všem)

Sepsal jsem si pár vzletných frází a naučil se je nazpaměť.

V továrně skončil pracovní den, a zůstaly tam asi dvě desítky děvčat, přibližně mého stáří. Obklopily mne a opřely se půvabnými zadečky o stolky se šicím strojem. Žádná tribuna a žádný mikrofon.

Začal jsem recitovat připravený text. Dívky se na mne dívaly stejně nadšeně, jako kdybych četl jízdní řád.

Odcházel jsem jako zpráskaný pes. Bylo to cenné poučení. Prodělal jsem ještě několik podobných, než jsem pochopil, že jako se nehodí stejný klobouk na každou hlavu, nehodí se ani stejný obsah, ani způsob vystoupení pro každé obecnstvo.

Byl jsem zvolen za delegáta na krajskou konferenci KSČ ve Strakoniciích. Bylo mi 18 let. Moc platný jsem tam nebyl. K hospodářským, sociálním ani kulturním otázkám kraje jsem neměl co říct. Přesto to nebylo pro mne bez užitku. Udělal jsem si představu, jakou odpovědnost nesou komunisté, působící v řídicích orgánech. Kolik se ještě musím učit, abych v tom mohl být užitečný.

Jednalo se kromě jiného i o dopravě, jež byla v prvních poválečných letech značný problém. Poznal jsem to sám ještě v den konference. Skončila brzy popoledni, ale nejbližší vlak měl spojení do Vodňan až večer. Pustili jsme se se soudruhem J. K. domů pěšky.

Cesta byla dlouhá, a tak jsme probrali, jak se říká, živé mrtvé. Kromě jiného mi soudruh vyprávěl svůj příběh.

Jako mládenec se seznámil s děvčetem, které sloužilo u zámožné rodiny v domě na vodňanském náměstí. Bylo ošklivé počasí a tak se děvče dalo přemluvit a vzalo ho do svého pokojíku. Že se tam nebavili o politice, je nabitelné.

V takových případech noc bývá krátká. Začínalo se šírat. Milenci nezbývalo, než se obléci a zmizet.

Bylo to v létě a moc toho na oblékání neměl. A přece mu teď něco chybělo. Pro pána krále - kalhoty. Pověsil je přece přes železný rám postele. Pověsil. Ale kalhoty sjely – do necek s vápnem.

Co teď? Babo rad! Prchat přes probouzející se náměstí s bílými gatěmi v hrsti, nebo si ten mokřý výkřik módy navléct na sebe?

Zachránil ho dívčin župan. Pár časných chodců zíralo na chlupaté mužské nohy, kmitající se pod květovaným atlasem.

Jaký vliv to mělo na pokračování známosti, či na to, že zůstal starým mláďencem, s tím už se vypravěč nepochlubil.

V té době celý aparát okresního výboru strany sestával z tajemníka a sekretářky. Soudruh Škopek byl předválečný člen strany, zedník. Měl motorku, ale příděl benzinu se brzy vyčerpal, a tak objížděl okres na kole. Jeden den si poslal sekretářku Pavlu v poledne pro 10 deka salámu, podruhé pro „tavený sýr“.

Aparát byl skromný, zato aktiv byl opravdu aktivní. Denně odpoledne nebylo v sekretariátu k hnutí. Desítky soudruhů, méně už soudružek, sem přicházely rovnou z práce. Já jsem přijel z Písku ze školy, udělal jsem si doma nejnnutnější a byl jsem na sekretariátě. Nikdo nás nezval, nikdo nevyháněl. Kromě zajímavé debaty se obvykle našla ještě i nějaká práce. Jednou něco Pavle nadiktovat do stroje, podruhé složit stránky rozmnožené přednášky, rozbalit a rozdělit brožury, anebo zastoupit na schůzi soudruha, „kterému do toho něco přišlo.“

Příští měsíce a roky jsem absolvoval řadu vystoupení. Byla méně okázalá než na 1. máje, a přirozenější než v Jolavě. Nejčastěji to bylo na veřejných schůzích na vesnici. V podvečer nás advokát Kopista rozvezl po hostincích, kde se schůze konaly, a v noci nás v obráceném pořádku posbíral.

Na schůzích se probralo – od aktuální politiky po historii. Jihočeští „koumáci“ si rádi zafilosofovali. Nevěděli, že je to filosofie, ale meditovali, jak ten svět vznikl. Když říkáme, že není Pánbůh, kdo to všechno tak účelně udělal? Měl jsem na takové diskuse průpravu od dřevařských ohňů z posledních dvou let války.

Na vesnických schůzích bývaly diskuse velmi živé, ale nehádali jsme se. I se zastánci jiných politických a „filosofických“ názorů jsme se rozcházeli v dobrém.

Taková idyla panovala, pokud šlo jen o názory. Změnilo se to, jakmile šlo o majetek, o revizi první pozemkové reformy a parcelaci statkářské půdy. Atmosféra se přiostrčila, když se začalo agitovat pro zemědělská družstva.

Z rádia tehdy zazníval jihočeský sladčák: „Na břehu Blanice leží Maletice, vesnička má milená...“ V téhle milené vesničce jsem absolvoval schůzi, která měla získat zemědělce pro družstvo prvního stupně. První stupeň spočíval ve společném využití strojů a vzájemné výpomoci v době špičkových sezónních prací.

Schůze se konala, jako obvykle, v hostinci.

Jednu stranu sálu zaujali železničáři z protivínského nádraží a dělníci, dojíždějící do strakonické zbrojovky. Říkalo se jim „kovorolníci“; měli na vsi chalupu a pár kousků polí.

Doprostřed místnosti napochodoval ostentativně místní sedlák s menší suitou. Jako vystřižený z dobové karikatury. Mysliveckou kamizolu a zelený klobouk se sojčímí pírkami, pumpky a lovecké boty, v pravici sukovitou hůl, s kterou si vykračoval tak, aby ji nikdo nepřehlédl, zvlášť já jako referent.

Zbytek místnosti zaplnili zemědělci, kteří už tím, jak se nejistě obraceli mezi židlemi, dávali najevo, že se v téhle zapeklité záležitosti s družstvy necítí doma, a nevědí, jak se zachovat, aby si nepohoršili.

Neměl jsem dlouhý referát a byl vyslechnut v klidu. Začala diskuse.

Sedlák vstal a vyňal z náprsní kapsy složený papír. Přečetl několik otázek „na tělo“. „Jak to, že říkáte, že nebudete nikoho nutit do kolchozů, dyž Stalin v Otázkách leninismu píše... Takové otázky s malými obměnami se na podobných schůzích opakovaly.

Začal jsem odpovídat, ale tu se sedlákovi kumpáni zvedli a začali mne překřikovat. Posilnili se prve v šenku na kuráž a oči jim bojovně svítily. Nejprve se zvedli oni, a pak začali zvedat židle.

Hlavou mi bleskla kalkulace, jak dlouho by trvalo otevřít okno za mými zády.

Zasáhli železničáři a dělníci. Nepotřebovali ani vstát. Jen mocným hlasem zahřímali: „Klid!!!“

Řekl jsem - pokud mne nechtějí poslouchat, skončím a odejdu.

Z několika stran se ozvalo: „Nechte ho mluvit.“

Pokus rozbít schůzi „kulakovi“ a reakcionářům nevyšel. Proces združstevnění v Maleticích postoupil o milimetr.

Politické potyčky ve škole a Únor 1948

Rok 1947 byl v celé naší republice dobou zostřujících se politických rozporů. Ještě to znásobilo katastrofální sucho a neúroda, jež ztížily zásobování.

Vřelo to v celém světě. Iluze mírové budoucnosti po porážce fašismu vystřídala studená válka. Evropa se dělila přes hranu amerického Marshallova plánu. Československo v tom po jistou dobu balancovalo.

Atmosféry doby nebyla ušetřena ani lesnická škola. Probíhaly zde politické rozmíšky. Na ostatních středních školách v Písku se studenti o politiku tolik nezajímali. „Lesáci“ byli v průměru starší, a s lesnickým povoláním byla spojena i určitá stavovská nadřazenost. Nalézala svůj výraz ve stejnokroji, v němž přežívala stará knížecí tzv. švarcenberská uniforma: temně rudý kabát se zeleným vyložení, šedé kalhoty a černý klobouk se zelenou stuhou. Také lov, spojený s tímto povoláním, byl stále převážně sportem „vyšší vrstvy“.

Na škole panoval konzervativní duch, jak v politice, tak ve výuce.

Po osvobození se o místo ředitele školy utkali dva zasloužilí, ale nejstarší nestoři. Vyhrál starý pán, ing. Pražan. Svědčí o něm za jiné, když nám v prvním ročníku hodinu občanské výchovy zahájil slovy: „Dnes si povíme něco o svátosti přijímání.“

Ve druhém ročníku nás učil dějepis profesor Drahorád, který byl do té doby, rok po válce, zavřený jako kolaborant s Němci. Učil české dějiny nikoli podle Františka Palackého, ale podle Josefa Pekaře.

Kuriózním případem byl ing. Robert Sychrovský. Jeho skripta o pěstování lesů byla historickou pamětihodností. Jeho přednáškám nerozuměli ani primusové. Na závěr každého semestru se u něho psala písemná práce. Její tajný rituál každý ve škole znal. Sychrovský nadiktoval sekretářce otázky, a ta je – přísně důvěrně – sdělila studentům. Ti odpovědi opsali ze skript a hotové práce pak na konci příslušné hodiny odevzdali.

Myslivost nás učil majitel pražské vinárny.

Ve škole byli i znamenití vyučující, ale učební osnovu si určovali sami. O nějakém celkovém řízení výuky, nebo dokonce vzájemném sladění jednotlivých předmětů, nebylo ani ponětí.

Hodiny matematiky ing. Hladíka byly pravým dobrodružstvím poznání. Řešení rovnic se podobalo luštění křížovek. Algebru a aritmetiku jsem u něj pokládal za nejzajímavější předmět.

Dostalo se mi u něho také nejvyšší pocty. Poslal pro mne, abych ve třídě o ročník vyšší vyřešil příklad, s kterým si tam posluchači nevěděli rady. Že mi pak třetíročníci nenamlátili, za to jsem mohl děkovat jen tomu, že jsem boxoval za ČASK Písek ve welterové váze.

Na politickou atmosféru školy měl vliv profesor, který byl poslancem Národního shromáždění za stranu Národně socialistickou. Jeho jméno si nevzpomínám.

My, studenti, jsme sledovali politiku podle novin, každý podle těch svých, a přestávky se měnily ve slovní šarvátky.

V naší třídě byli jen tři organizovaní komunisté. Karel Krill, starší soudruh, který byl přijat do druhého ročníku už jako absolvent dvouleté hájenské školy a po několika letech práce u Státních lesů; Zdeněk Blahout, syn obchodníka s loveckými potřebami v Českých Budějovicích, a já. Několik bylo ještě sympatizujících ale neorganizovaných. Kolik bylo organizovaných národních socialistů, nevím, ale polovina třídy měla na klopě odznáček s brkem.

Zmínil jsem se, že po osvobození se politické strany dohodly, že vytvoří společný Svaz mládeže. Národní socialisté to nedodrželi. Vedoucím národně socialistické mládeže v píseckém okrese byl posluchač lesnické školy, Václav Císař.

Ve třetím ročníku měl u nás občanskou výchovu ing. Hladík. Jak byl výborný matematik, měl scestný světový názor. Věřil v různé nadpozemské síly. Vykládal nám, že člověk si může vymyslet nůž a pořežat se s ním do krve. Půjčil mi jakousi mystickou knihu. Nahlédl jsem do ní, a vrátil jsem mu ji s poděkováním nepřečtenou.

V hodinách občanské výchovy se snažil být politicky nestranný. V listopadu 1947, kdy se oslavovalo třicáté výročí Velké říjnové socialistické revoluce, nechtěl ji nechat bez povšimnutí, ale nechtěl o ní ani vykládat. Vyřešil to tím, že požádal o referát mne.

Věděl jsem, ke komu budu mluvit. Odpustil jsem si oslavná hesla a hodnocení a vyprávěl jsem – pokud možno zajímavým způsobem – jak šly události za sebou, a jaký byl výsledek. Nikdo z opozičních spolužáků neprotestoval.

Nevím, kdo si stěžoval, ale dokonce konference prý rozhodovala, zda nemám být ze školy vyloučen. Ministrem školství byl tehdy Jaroslav Stránský, národní socialista, po Únoru emigrant. Přísně zakázal ve školách politickou agitaci. Vyloučen jsem nebyl. Předpokládám, že ing. Hladík vzal odpovědnost na sebe.

V únoru 1948, v době hodinové stávky, vyhlášené na podporu přijetí demise odstoupivších ministrů, se na pracovištích poslouchal rozhlasový projev předsedy odborů Evžena Erbana. Spolu s několika dalšími studenty jsme se vypravili za ředitelem školy s požadavkem, aby se projev přenášel školním rozhlasem. Mělo to kupodivu spontánní podporu i u studentů pravicové orientace. Důvod byl prostý – vyhnout se vyučování.

Ředitel s námi byl rychle hotov. „Jsme škola, a ne politické shromáždění.“

Pak se mu to v hlavě rozleželo a přijal řešení a la chytrá horákyně. Škola nestávkovala, rozhlasový projev se nevysílal, ale vyučování odpadlo.

Václav Císař zmobilizoval své stoupence a rozhodli se v době stávky demonstrativně uklízet sníh na ulici před školou. Dělníci v rourovně u nádraží byli připraveni, že půjdou „tém lesákům rozbít hubu.“

Profesor Bouček, který měl klíče od skladu náradí, studentům „antistávku“ rozmluvil.

Zdeněk Blahout přišel s návrhem, abychom vytvořili ve škole akční výbor. Myšlenka se ujala. Po vyučování jsme se sešli v kreslárně – asi patnáct komunistů a sympatizujících. Pozvali jsme i ing. Hladíka, který se netajil členstvím v národně socialistické straně, ale byl rozumný člověk a měli jsme ho rádi. Mne vybrali za předsedu.

První jednání bylo zmatené. Projevily se různé názory, co by měl akční výbor udělat. Pod dojmem rozhořčených politických debat poslední doby se mnozí domnívali, že nadešla příležitost k vyřízení účtů.

Podařilo se mi prosadit, že studenty nebudeme trestat. Pluli s proudem, který ve škole určovali kantoři a ředitel.

Názory na profesory byly rovněž rozporné. Někteří soudruzi viděli jen odznáčky na klopách. Rozumnějším šlo o překonání konzervatismu ve výuce, o její modernizaci a přizpůsobení potřebám praxe.

Během jednání vtrhla do kreslárny skupina pravičáků a pokusili se nás rozehnat. Pěstnímu utkání zabránil ing. Hladík.

Celkově polemika byla bohatá, ale závěry, na nichž bychom se shodli, chudé. Rozhodli jsme se, že pozveme na jednání předsedu okresního akčního výboru, inženýra Keclíka z rourovny.

Následující den ráno jsme pro ing. Keclíka zašli. Neváhal a šel hned s námi. Lesnická škola měla reakční pověst a její řešení pokládal za důležité.

S jeho přítomností dostalo jednání jiný ráz. Posadili jsme se ve sborovně vedle ředitelny. Jednání jsem řídil já, o jednotlivých bodech rozhodovali členové výboru, ale inženýr Keclík dbal, aby diskuse byla věcná, a závěry konkrétní.

Souhlasil, že ze studentů se nikdo vylučovat ani jinak trestat nebude.

Přesvědčili jsme ho, že na škole se učí jako za starého Rakousko-Uherska a hlavní, kdo na tom nese vinu je ředitel školy, ing. Pražan, který už měl být dávno v důchodu.

Zavolali jsme ho a oznámil mu, že ho akční výbor zbavuje funkce ředitele.

Kdo na jeho místo? Shodli jsme se, že to má být ing. Ján Řezníček.

V tom byl inženýr Keclík na rozpacích. Řezníček byl národní socialista a netajil se reakčními politickými postoji.

Argumentovali jsme, že Řezníček zastává moderní pojetí výuky, a že jako ředitel, při jeho energii, to prosadí v celé škole.

Zavolali jsme Řezníčka. Nepochybně se už k němu doneslo, že jsme „vyhodili“ ředitele. Co mohl čekat on, známý antikomunista? Oznámili jsme mu, že ho akční výbor jmenuje ředitelem školy. Byl tak překvapen, že se nezmohl ani na formální poděkování a ujištění, že se vynasnaží....

Nejchoulostivější problém byl profesor Sychrovský. Za co stála jeho výuka, o tom jsem se zmínil. Byl to ale příjemný, veselý starý pán, písecký mistr v šachu, člověk, který nikomu nepoložil křížem stéblo. Co s ním?

Zavolali jsme ho. Bez pardonu jsem mu řekl, že jeho přednáškám nikdo nerozumí, že jeho skripta zaspala třicet let. Když jsem mluvil o tom, jak dává otázky k písemkám prostřednictvím sekretářky studentům předem, ani nehrál překvapeného.

Netvářil se uraženě, nehájil se, nevymlouval. Připadal mi jako kluk, chycený na švestkách. Zajíkávě ujišťoval, že všechno napraví, všechno dá do pořádku, všechno bude zas dobré.

Když předběhnu čas, mohu konstatovat, že se opravdu „polepšil“. Nová skripta už nenapsal, ale výuku dal do pořádku. Jako by před lety rezignoval, a nyní se znovu probudil.

Kde se akční výbor zaměřil na zlepšení řízení školy a modernizaci výuky, měl šťastnou ruku.

Méně šťastné bylo řešení výslovně politických záležitostí.

Jediný jasný případ byl profesor Drahorád. Když jsme ho z lesnické školy vyprovodili, nestáli o něj ani v jiných školách a odešel do důchodu.

S odstupem času jsem přemýšlel, zda jsme postupovali správně a nedopustili se křivdy v dalších případech.

Vyloučili jsme ze školy profesora – poslance národně socialistické strany. Zastával politiku své strany, to bylo přirozené. Ovlivnil svou autoritou politickou atmosféru školy jako celku. Z parlamentu však o něm šla hláška, že nepatří k vyloženým reakcionářem. To jsme se ale dověděli až dodatečně.

S ing. Boučkem, kterého jsme také vyloučili, to bylo jiné. Jako muž menší postavy na sebe rád upozornil. Zatím co opatrnější a moudřejší si něco mysleli, nebo zabručeli pod vousy, Bouček si nenechal ujít příležitost, aby se ukázal. Jeho reakční profil se proto zdál být zřejmý.

Oba vyloučení našli uplatnění na jiné škole. Skvrna v kádrových dokumentech jim zůstala a jejich kariéře jistě neprospěla.

Změny proběhly, poměry ve škole se uklidnily, a škola se vracela k normálnímu vyučování.

V té době jsem se trochu nachladil a kurýroval se doma ve Vodňanech. Když jsem se vrátil do Písku, čekala mne Jobova zvěst.

Za mé nepřítomnosti se Zdeněk Blahout posadil do uvolněné kanceláře ing. Boučka, položil na stůl pistoli, volal jednoho profesora po druhém a podroboval je politickému výslechu. Volal ty, o nichž jsme v akčním výboru nejednali, protože pro to nebyl důvod.

Nevěděl jsem, co si mám počít. Mám Zdeňka inzultovat, nebo všechny profesory, jednoho po druhém, obejít a omluvit se jim?

U Zdeňka to nebyl jediný extrémní levičácký počin. Ještě po letech jsem se dověděl, že se pokoušel v únoru 1948 zasahovat i do jiných píseckých škol a „kádrovat“ tam studenty a kantory. Typický měšťácký radikál.

Po krátkém čase byly akční výbory na školách, pokud vznikly, zrušeny, a vytvořeny Akční výbory zaměstnanců školství po okresech. V Písku jsem byl přijat za jeho člena. Tento akční výbor naše opatření na lesnické škole schválil.

Jedinou změnu provedlo ministerstvo, kterému škola podléhala. Schválilo odchod ředitele ing. Pražana do důchodu, ale jako ředitele školy ustanovilo ing. Roberta Sychrovského. Bylo to víceméně formální. Pro ing. Řezníčka vytvořilo funkci správce školy, z níž fakticky školu řídil.

Z hlediska dlouhodobé perspektivy se pro ing. Jána Řezníčka otevřela možnost uskutečnit smělé plány, proměnit školu v moderní ústav, spojit v ní progresivní výuku s výzkumem. Podpořilo ho v tom, kromě ing. Hladíka, i několik dalších profesorů, a také mladí pedagogové, absolventi školy, kteří se do Písku vrátili jako lesní inženýři.

To už jsem se dověděl „z druhé ruky“. Mne samého osud zavál, jak o tom budu vyprávět, jiným směrem.

Mládežnický vedoucí podle vlastních představ

V pětáctýřicátém roce, hned po osvobození, se ve Vodňanech nadějně rozběhl Svaz mládeže. Bylo to zásluhou několika studentů. Skončili studium, rozjeli se po republice a skončil Svaz. Stranický výbor mi v roce 1948 uložil Svaz mládeže vzkřísit.

V té době už se mnou ve Vodňanech žila moje příští manželka Dagmar Humlová.

Zašli jsme spolu na okresní sekretariát Svazu mládeže. Seděl tam jako hromádka neštěstí Václav Stluka, vyučený krejčí z Pražáku. Stěžoval si, že ho do funkce „uvrtali“, a že neví, proč tam vlastně je.

V kanceláři se zdržoval sporadicky. Korespondenci, která mu docházela, ukládal nepřečtenou. Byly jí stohy po celé kanceláři, ne-li do stropu, tedy přinejmenším do půl pasu.

Dáša mu tam několikrát po práci zašla písemnosti pořádat. Většinu jsme odnesli do sběru. Byly to prošlé pokyny a informace. Odnegli jsme tam i dotazníky, v nichž si byrokrati v ústředí libovali.

V papírech byly i důležité věci. K takovým patřil např. nábor dělnické mládeže do střední školy se zkrácenou dobou výuky a s maturitou. Absolvování těchto škol umožňovalo pokračovat na vysoké škole.

Nevyřídili jsme to přeposláním fermanu. Objeli jsme několik svazáckých skupin, které byly aktivní. Jejich členy jsme pro studium získávali. Masový úspěch jsme neměli, ale přesvědčili jsme jednoho chlapce z Netolic, z kterého pak byl výborný právník. Jedna ryba, také ryba.

Když Dáša písemnosti vyřídila, Václav Stluka prohlásil, že už ho ve Svazu mládeže není třeba, a vrátil se ke krejčovině. Dášu nemuseli moc přemlouvat, aby funkci tajemníka převzala. Pracovala do té doby jako sekretářka u advokátu Kudrny v Netolicích. Znamenalo to brzy ráno vstávat na vlak, dvakrát přestupovat, a stejným způsobem se večer vracet domů. Kromě toho vyřukávat na stroji soudní podání – v tom bylo málo zajímavého.

Já jsem se ujal vedení místní skupiny Svazu mládeže ve Vodňanech. Musel jsem ji vlastně znovu založit.

Podařilo se mi získat asi tucet zájemců.

S činností mládežnické organizace jsem zkušenosti neměl. Když jsem si přečetl pokyny, v čem má činnost Svazu spočívat, zdálo se mi to moc „fousaté“ – jako by to měla být politická strana v mladším vydání.

Rozjel jsem činnost skupiny podle vlastních představ. Další zájemci se nehrnuli, ale z toho tuctu prvních se vytvořil docela slušný kolektiv. Když jsem se s nimi po letech jako s dospělými setkal, na naši tehdejší činnost rádi vzpomínali.

Dělali jsme v neděli společné výlety po okolí. Chodili jsme po večerech cvičit do školní tělocvičny. Několikrát jsme se sešli v neděli na brigádu a vysázeli ovocné stromky podél silnice od Vodňan k Chelčicím.

Velký úspěch mělo, když jsme objížděli vesnice s epidiaskopem. V Písku, při cestách do školy, jsem si vypůjčil diapozitivy. Vybíral jsem atraktivní, hlavně reportáže z cizích zemí. Také grotesky s námořníkem Pepkem a Mickey Mausem. Ještě u nás nebyla televize a tak když jsme večer v hospodě promítali, přicházeli i dospělí. Diapozitivy byly němé, provázel jsem je vlastním slovem.

Vzpomínám si epizodku. Jeden divák ve Stožicích po představení vyslovil žádost, abychom promítali méně politiky a víc grotesek. Ta „politika“ byly reklamní reportáže firmy Baťa, ukazující, kde všude se prodávají její boty. Já jsem v průvodním slově poukazoval na sociální situaci lidí v koloniálních zemích.

Píši, že jsme „objížděli“ vesnice. Fakticky se na kole vezl jen epidiaskop, a my jsme pochodovali pěšky. Někdy to představovalo hezkou řádku kilometrů, a vraceli jsme se pozdě v noci.

V zimě jsme chodili společně bruslit na rybník Záhorský. Bylo to spojeno s hodinovou procházkou tam a hodinovou zpátky. Cesty sloužily k veselé společné zábavě, často jsme si do kroku zazpívali.

Když mluvím o zpěvu, vzpomínám na naši nejúspěšnější akci.

Svaz mládeže pořádal pravidelně Soutěž tvořivosti mládeže. Organizovali jsme ji ve Vodňanech spolu se školou. Pro vyvrcholení jsme si zajistili sál na radnici. Uspořádali jsme je jako kulturní večer, který byl plakátován a vyhlášen městským rozhlasem.

Na scéně pak vystupovaly pěvecké skupiny ze školy, sóloví zpěváci, hudebníci, recitátoři. Ukázku své počínající tvorby přečetli i autoři básniček a vyprávění.

Kdo byl konferenciér, uhodnete.

Na to, jak exceluje jejich ratolest, se přišli podívat rodiče i prarodiče. Sál byl zaplněný do posledního místečka. Měli jsme tam půl města.

Naše činnost se neobešla bez nepříjemnosti. Při cvičení na bradlech patnáctiletá dívka spadla a vyrazila si dech. Nic vážného se jí nestalo, ale uvědomil jsem si, že nemám cvičitelské oprávnění a děcka nejsou pojištěna. S cvičením v tělocvičně jsme přestali.

Extempore: Dívka, která spadla s bradel, Mařenka Provazníková, byla horlivá členka naší skupiny. Často sebou vodila malého bratříčka, protože rodiče byli v práci. Tenhle „bratříček“ byl v roce 1968 pomocník Alexandra Dubčeka – Stanislav Provazník.

V krajské politické škole

Po válce vstoupilo do komunistické strany velké množství lidí. Měli jen matné představy o komunistické politice, a nevěděli takřka nic o teorii marxismu-leninismu. Gottwaldovo vedení věnovalo velikou pozornost ideologické výchově funkcionářů i členů.

Příliv nových členů po Únoru 1948 ještě vzrostl. Také intenzita ideologické výchovy se zvýšila.

Jak to probíhalo v Jihočeském kraji, píše v práci o politickém tajemníku krajského výboru Josefu Palečkovi autor Jaroslav Kubát.

Tlumočí myšlenky soudruha Palečka, jemuž dělal sekretáře: „Je třeba do funkce zapřáhnout více mladých kádřů, které se v Únoru a před Únorem osvědčily a dostaly revoluční křest! Je třeba školit, školit a školit!“

Proto se usilovně hledá vhodný objekt, kde by mohla sídlit stálá krajská politická škola strany. Byl získán pěkný velký dům jak zámček v malebném lesíku u Včelné za Českými Budějovicemi. Když soudruh Paleček vybral vhodného vedoucího, rozjela se práce na plné obrátky. Byl zpracován program prvního kursu, zajištění lektori, okresní výbory schválili posluchače.

18. července 1948 krajská politická škola zahájila.

„Školení je součástí naší práce, které přikládáme velký význam,“ řekl soudruh Paleček. „Dobrá znalost marxismu-leninismu dává našim funkcionářům možnost správně se orientovat

při řešení všech problémů, které řeší v praktickém životě. Praxe spojená s teorií je pevným vodítkem pro práci každého z nás.“

Sám se také podle této zásady řídil. Toho mála volných chvil po večerech využíval ke studiu.“

(Jaroslav Kubát: Josef Paleček. Nakladatelství Růže, České Budějovice 1975)

Byl jsem jedním z mladých, do nichž strana vkládala naděje. Okresní výbor mne vybral do prvního šestinedělního kurzu krajské politické školy v záměčku Sokolov, který proběhl od 16. ledna do 26. února 1949. Vedoucím kurzu byl soudruh Stiebler.

Sešli se lidé z různých koutů Jižních Čech, různých povolání, různého postavení. Sblížilo nás bydlení po dvou, po čtyřech ve společných pokojích. Každé dopoledne jsme poslouchali přednášku. Odpoledne se témata probírala v kroužcích a v podvečer se zase všichni sešli a diskutovalo se. Byli tu starší páni, kteří se ostýchali, že se musí znovu učit a nejde jim to už tak snadno. Byla tu soudružka z vesnice, která nad každým objevem upřímně spráskla ruce. Náčelník státní bezpečnosti z Prachatic, partyzán, žil ještě polovinou duše v lesním bunkru. Nejmladší byli dva dvacetiletí a já jeden z nich. Měli jsme výhodu, staré myšlení nás nezatěžovalo a v nových myšlenkách jsme byli jak ryby ve vodě. V diskusích jsme se vzájemně trumfovali. V odpoledních kroužcích jsme byli na roztrhání. Naše nápady, byť zhorka zkvašené, šly na odbyt.

Zajímavá postava byl vedoucí kurzu, soudruh Stiebler. Před válkou byl důstojníkem. Vyprávěl. Dopoledne zašel do kasáren a podepsal pár písemností, které mu připravil výkonný rotmistr. Nechal si osedlat koně, oblékl bílé rukavičky a jel s podkoním za město na cvičiště. Chvilu se díval, jak poddůstojníci prohánějí „manšaft“, přeskočil pár překážek a vrátil se domů. Tím jeho každodenní zaměstnání skončilo a zbývala jen nuda. Někteří kolegové lovili sukně, druzí zalévali dlouhou chvíli pivem nebo šampaňským, podle momentálního stavu financí. Jiní holdovali dvaatřiceti loupežníkům. Protože byl bohatší duše, nic z toho hubeného výběru ho neuspokojovalo. Našel si dvojí potěšení. Sport a četbu. Protože měl na obojí času nazbyt, dotáhl to poměrně daleko. Ve třicátých letech reprezentoval Československo v nářadovém tělocviku na olympiádě. Tělesný fond na to měl. Byl menší, ramenatý, pletence svalů i po pěti křížcích jako gladiátor. Sport, ani ten vrcholový, nebyl ještě prostředkem k obživě, ale zábavou. A tak si náš atlet skombinoval dost svérázným způsobem hrazdu, bradla, kruhy a koně na šíř a na dél — s krasobruslením. Ani v tom se nespokojil s průměrem. Protože nejen chlebem a nejen sportem živ je člověk, doplňoval tělesná cvičení bohatou duševní potravou. Jako absolvent klasického gymnázia miloval antická díla v originále. Poněkud atypická marciální postava, že? Kapitán, pošvihuje si jezdeckým bičíkem o holínky a čte za rachotu pušek na střelnici hexametry Ovidiových Metamorfóz.

Jako vedoucí vzdělávacích kurzů v záměčku Sokolov v lese nad Českými Budějovicemi, to už byla jiná. Zde našla jeho inteligence a erudice živnou půdu. Ani vzpory a sklopky na bradlech nepřišly nazmar. Každé ráno obšťastnil posluchače osvěžující či zničující rozcvičkou.

Týdny našeho studia rychle uběhly a konal se večírek na rozloučenou. Každý hleděl něčím přispět. Písecký cukrář upekł z omezených potravinových přidělů dort, prachatický partyzán zahrál na mandolínu, já jsem zarecitoval Wolkerovu Baladu o námořníku. Dort měl větší ohlas než verše, ale to už tak bývá.

Hodina pokročila, lidé se loučili a budova se vyprazdňovala. Každý mířil na jinou světovou stranu. Měl jsem štěstí. Přes Vodňany jeli hned dva kolegové. Pro oba přijely služební limuzíny. Obrátil jsem se na ně s prosbou a oba mne ujistili: Spolehni se. Byli to velcí hodnostáři, ale týdny společného života nás sblížily. Nejednou, když potřebovali něco napovědět, klepali mi přátelsky na rameno. Měl jsem teď jen problém, jak to udělat, abych ani jednoho, ani druhého neurazil. Ve dvou vozech zároveň jet nemohu. Sednu si k tomu, kdo bude odjíždět první, a druhému vysvětlím, že bych byl rád doma co nejdřív. A bude to.

Leč nebylo. Než jsem se vzpamatoval, byly obě limuzíny, každá s jediným pasažérem, pryč. Na mne si jeden ani druhý nevzpomněl.

Jak se teď dostat domů? Ještě tu byl písecký cukrář. Měl sice jen červenou aerovku, ale jel také přes Vodňany. Jenže ten by mne musel posadit vzadu na rezervu. Na každém sedadle už měl půldruhého cestujícího.

Jaképak problémy, když má člověk dvacet let? Popadl jsem papírový kufr s knihami a špinavým prádlem a vystartoval s kopce přes Včelnou k Budějovicím. Až mne dohoní nějaké auto, zamávám a svezu se.

Nastala mrazivá noc a ledový vítr hnal od západu ostré vločky sněhu, jež bodaly do tváře. Mé kroky se rozléhaly prázdnými budějovickými ulicemi. Celé město spokojeně a hluboce spalo.

Ale to nic. Však mne někdo dohoní cestou. Překročil jsem most přes Vltavu a prošel Čtyřmi Dvory.

Ve městě se ostrá západní fujavice ještě jakžtakž krotila. Domy jí nastavovaly ramena. Sotva jsem minul poslední stavení, vítr se do mne opřel znásobenou silou. Na rozcestí u historické hospody Ruského cara Alexandra vichřice triumfovala. Rozběhla se volným prostorem, širými pláněmi. Mnoho nového sněhu nepadalo, ale ten, který tu už byl, se točil v divokých vírech. Vypadalo to, jako by se celá země dala do pohybu. Silnice byla napříč pokreslená sněhovými jazyky. Jak tím projedou auta? Přemýšlel jsem. Ale zbytečně. Žádný ztřeštěnec se do téhle sibérie nevydal.

Hodina za hodinou ubíhala. Procházel jsem Blata. Češnovice, Pištín, Plástovice. Vlevo, stranou od silnice se objevil Sedlec. Překročil jsem trať lokálky z Dívčic do Netolic. Minul hájenku spolužáka z „lesárny“ Karla Krilla.

Čím dál jsem šlapal, tím méně jsem vnímal podrobnosti cesty. S podivem jsem zjišťoval, že se mi zdají sny. Byly docela hezké a příjemné. Hezčí než ledová skutečnost. Vzpomínal jsem na příběhy, kdy člověk v mrazu usnul, aby se už neprobudil. Šel jsem a dřímал, ale k tragickým koncům to mělo daleko.

Nad kopcem v Újezdě se objevila po nebi žlutá záře. Vodňany. Zprava od Týna nad Vltavou a od Temelína začínalo nebe blednout.

Došel jsem k vrátkům našeho domku a nechtělo se mi věřit, že jsem doma.

Francouzi mají přísloví: Dobře se jde člověku, který si vede za uzdu koně. Mně ale právě kůň při té noční procházce chyběl.

„Potřebujeme tě v aparátu.“

Krátce na to, co jsem se vrátil ze stranického kurzu, pozval mne krajský politický tajemník KSČ, soudruh Paleček.

Přivítal mne s úsměvem a mluvil pomalu, rozvážně, jak měl ve zvyku.

„Soudruhu, potřebujeme tě. Jsi šikovný mládenec, máš buňky pro teorii a umíš mluvit.“ (Zřejmě nás ve stranické škole prokádروali.) „Co bys říkal tomu, kdybys pracoval u nás na kultpropu? Co ty na to?“

„Ale soudruhu tajemníku, já studuju lesnickou školu a letos dělám maturitu.“

„Nemoh bys to dokončit – dejme tomu – externě?“

„To na lesnický škole nejde.“

„No a dyby to šlo?“

Než jsem se zmohl na další námitku, Paleček se zeptal: „Komu ta vaše škola podléhá, to je školství?“

„Ne. Ministerstvu zemědělství.“

Tajemník stiskl tlačítko telefonního přepínače. „Věrko, prosím tě, spoj mi Ďuriše.“

„On má jednání. Ale jak se uvolní, zavolá.“ hlásila Věrka.

Paleček nespěchal. Nejprve mne vyzpovídal, jaké to bylo v krajské škole. Pak se dal do vyprávění.

Vyprávěl o stranické práci za první republiky. Jak ho za každý radikální projev soudně stíhali.

„Hleděli sme si to dycky zařídit tak, aby sme si to vodseděli v Polsku. Tam jsme mohli dostávat do basy noviny a vzít si sebou literaturu. Jít tam sedět, to bylo jako jít na školení.“ smál se.

A to už se ozval ministr zemědělství Julius Ďuriš. Dvě tři věty, a měl jsem povoleno studium při zaměstnání. Do té doby taková možnost neexistovala.

Stal jsem se referentem kulturně propagačního oddělení sekretariátu Krajského výboru KSČ v Českých Budějovicích.

Aparát strany tenkrát nebyl veliký. Kultprop sestával ze tří lidí. Vedoucím byl ideologický tajemník Oldřich Vrubel, já jako referent (přede mnou tam nebyl nikdo), a osmnáctiletá sekretářka Jarmila Komárková.

Ideologického tajemníka, který byl nyní mým šéfem, jsem znal.

Poprvé jsem se s ním setkal na vodňanském náměstí. Mluvil s balkonu radnice a já stál mezi posluchači. Vykládal o politickém dění ve světě a u nás. Takové informativní přednášky nebyly tehdy nic výjimečného. Byl o ně zájem. Noviny přinášely jednotlivé zprávy, a přednášky pomáhaly chápat je v celkové souvislosti.

Rečník se v lecčems vymykal průměru. I projevem, i zevnějškem. Mluvil prostě a zajímavě. Neopakoval obvyklé fráze, nezvyšoval hlas, nemával rukama v širokých gestech. Spíš vyprávěl. Neměl před sebou ani kousek papíru. Vypadalo to, jako by se s posluchači dělil o myšlenky, které ho napadaly. Poslouchali jsme ho skoro hodinu, a ani nám to nepřipadalo únavné.

Byl to hezký člověk. Menší postavy, výrazná snědá tvář, čupřina hustých hnědých vlasů trochu do čela. A co bylo zvlášť překvapující, velmi mladý, skoro ještě chlapec a – krajský ideologický tajemník.

Později jsem se dověděl, co jeho funkci předcházelo.

Byl původně pomocný dělník v ostravských hutích. Měl jen základní školní vzdělání. Začal pracovat ve Svazu mládeže. Když přišel do Budějovic, lidé mu stěží rozuměli. Mluvil napůl česky, napůl polsky.

To byl člověk, který měl pečovat o ideologickou výchovu, školství, kulturu a umění v krajském městě a v Jižních Čechách.

Když jsem k němu přišel, měl jsem krátce před maturitou, a on po mně opravoval gramatiku a slovosled. Byl nadaný a učil se s neobyčejnou vytrvalostí. (Připomínal v tom moji oblíbenou literární postavu – Martina Edena od Jacka Londona.) Obrovské úsilí přinášelo výsledky, ale stálo ho zdraví. Měl nemocné plíce a žaludek, a místo pravidelné životosprávy seděl denně nad prací a nad studiem dlouho do noci.

Poznal jsem také, jak to bylo s jeho přednáškami „bez papíru“. Nebyla to improvizace, ale výsledek důkladné přípravy. Od hrubého plánu, přes studium materiálů až k nastudování textu a jeho vštípení do paměti. Tenhle postup mne naučil, a já ho pak léta užíval.

Jeho pracovitost, houževnatost a nadání přinášely výsledky. Byl už ve svých sedmadvaceti letech v krajském městě, i mezi aktivisty v okresech známý a respektovaný člověk.

Nebylo dost dobře možné, aby mu to v jisté míře nestouplo do hlavy.

Utkvěla mi v paměti epizoda. Chystala se krajská slavnost, a kultprop měl plné ruce práce. Nevím, jakou roli v tom hrál žebřík, který nebyl včas hotový. Olda volal truhláři komisním tónem: „Jsem s vámi nespokojen. Berte na vědomí, že jsem s vaší prací nespokojen.“ Co mu na to asi truhlář v duchu odpověděl a co si o něm pomyslel, je mimo pochybnost.

Přes tyhle pihy na kráse, či na charakteru, byl Oldřich Vrubel vynikající a obětavý komunista, který udělal pro stranu a pro občany mnoho.

Mne, jako dvacetiletého zelenáče, hodně naučil. Zpočátku jsem dělal jednu hloupost za druhou.

Pověřil mne odpovědností za Dny komunistické výchovy. To se měly ještě jednou měsíčně, kromě schůze, členové strany sejít, a probrat stanovené téma, pro které vycházela brožura.

Měl jsem z Vodňan a z Písku zkušenost, jak se to odbývá. Někdy se na schůzi přečetl kousek z brožury, jindy ani to ne.

Pustil jsem se do díla. Připravil jsem si instruktaž k tématu, jež se mělo příští měsíc probírat. Napsal jsem dopis na všech 15 okresních výborů strany, aby v určitý den a hodinu soudruh, odpovědný za školení, se dostavil na krajský sekretariát. Poznamenal jsem, aby se odpovědní soudruzi určitě dostavili a nevymlouvali se na přípravu okresních konferencí. Pozvánky jsem podepsal a odnesl do expedice.

Za chvíli mi je přinesl Vrubel zpátky. Vysvětlil mi, že právo svolávat porady a podepisovat korespondenci má jenom on jako tajemník. Že se nehodí napsat, aby se nevymlouvali na konferenci, že v dané chvíli jsou tím nejdůležitějším.

Přečetl jsem si měsíční zprávy, které o Dnech komunistické výchovy odcházely dosud z kraje na ústřední výbor. Byly k nim přiloženy zprávy z okresů. Ohromilo mne, jak se v nich tristní situace maluje růžově.

Umínil jsem si, že dám vedení strany obraz skutečného stavu.

Jezdil jsem od okresu k okresu. Diskutoval jsem s kulturně propagačními referenty, obcházel závody, mluvil s předsedy základních organizací. Popsal jsem celé bloky jejich poznatky, problémy, nápady a návrhy. Prosil jsem je, aby ve svých hlášeníh nic nezkreslovali, ale

popsali skutečný stav tak, jak je. Apeloval jsem na jejich stranickou morálku: vedení nesmíme klamat, na základě našich zpráv soudruzi “nahore“ přijímají další rozhodnutí.

Apel padl na úrodnou půdu. Koho těší vymýšlet si a lhát? Dostal jsem, oč jsem si koledoval. Měsíční hlášení o Dnech komunistické výchovy z okresů přišla tentokrát mnohem skromnější, než ta předešlá, ale zato bohatší o příčiny nedostatků a doporučení.

Pro souhrnnou zprávu za kraj jsem využil jak podklady z okresů, tak vlastní poznatky.

Měl jsem na stole už téměř hotový text, když se otevřely dveře a vešel instruktor z ústředního výboru strany, soudruh Vilém Fuchs.

„Na čem pracuješ, soudruhu?“ zeptal se a naklonil se nade mnou.

Co jsem si mohl lepšího přát? Mohl jsem vyložit výsledky své analýzy bez „Potěmkinových vesnic“ představiteli nejvyšších orgánů strany.

Soudruh Fuchs pozorně poslouchal, prolétl mou zprávu, pokýval hlavou, pochválil a odešel.

Za pár minut vpadl do kanceláře Olda Vrubel, celý rudý.

„Ukaž, kde máš tu zprávu o Dnech komunistické výchovy? Fuchs vykládá u Palečka, co to tu máme za ztřeštěného kluka. Prý’s napsal panickou zprávu, do jakého katastrofálního stavu jsme nechali školení dojít. Kde jsi nabral čísla o tak nízké účasti?“

Ve stoje nade mnou připsal k celkovému počtu účastníků školení další nulu. Tlustou modrou pastelkou, která mu padla do ruky. Z tisíců se staly desetitisíce.

„A celou zprávu předělat!“

Stydl jsem se do hloubi duše. Z čeho pramení můj pesimismus? Přemýšlel jsem. Je to intelektuální skepse, nedostatek revolučního optimismu. Chybí mi schopnost vidět to pozitivní, to nové, co se rodí.

S nemenší horlivostí jsem se příští měsíc rozjel po okresech a po největších závodech v kraji. Těžkosti jsem sice s kyselou tváří vyslechl, ale zajímaly mne hlavně kladné příklady, vzestup, nárůst, úspěchy. Nemusel jsem si to vymýšlet. Všude se našli snaživí, šikovní lidé, kteří měli dobré výsledky. Nepřipisoval jsem nic modrou pastelkou, na to jsem neměl žaludek, ale viděl jsem jednu stránku skutečnosti, tu, kterou jsem vidět chtěl. Ta druhá se mi ze zorného úhlu vytrácela.

A celková účast? V tom měsíci se konaly oslavy výročí V. I. Lenina a téma dnů komunistické výchovy bylo shodné. V budějovické sokolovně se konalo slavnostní shromáždění, kterého se zúčastnilo na dvanáct set lidí. Připočetl jsem to k počtu účastníků Dnů komunistické výchovy. Vyšlo mi vyšší číslo, než byl počet členů strany v kraji. Nevyvedlo mne to z míry. Napsal jsem, že se nám podařilo zapojit do ideové výchovy i bezpartijní. Nelhal jsem. V sokolovně byli i školy, sokolové a baráčníci.

V té době odjel Oldřich Vrubel na léčení, a já jsem ho zastupoval. Jel jsem místo něj na poradu krajských kulturně propagačních tajemníků na ÚV KSČ. Seděli jsme v budově u Prašné brány v menší konferenční místnosti okolo stolu ve tvaru podkovy. Poradu řídil tajemník ÚV KSČ soudruh Jiří Hendrych. Byly zde osobnosti, jejichž jména jsem znal z novin a z časopisů.

Vedle mne se ocitla zvláštní figurka. Hubený šedesátník, možná starší, možná mladší, bylo těžké určit bezpečně věk. Oblečen byl – mírně řečeno – bez veliké péče. V křesle víc ležel, než seděl. Po tvářích nebylo snadné určit, zda se holí, nebo zakládá na plnovous. Co tenhle člověk na téhle poradě dělá? Pomyslel jsem si. To do té chvíle, než soudruh Hendrych dal slovo – Pavlu Reimanovi, předválečnému spolubojovníku Klementa Gottwalda a pracovníku Kominterny.

Zapsal jsem si za uši: Nesoudit lidi podle kabátu.

Důležitým bodem jednání byly Dny komunistické výchovy. Soudruh Hendrych vyzval „soudruha z jihočeského kraje“, aby řekl, jak se podařilo zapojit do školení bezpartijní. Už bez „intelektuální skepse“ jsem uvedl pár dobrých příkladů, které jsem měl v živé paměti. Soudruh Hendrych se potěšeně a povzbudivě usmíval a požádal mne, abych o tom napsal do časopisu Funkcionář.

Než jsem se vrátil do Budějovic, měl soudruh Paleček zprávu, jakého tam má šikovného mládence, a jak pěkně vystoupil na poradě.

Ještě jednou se ve mně ozvalo svědomí, pokud jde o Dny komunistické výchovy. To když jsem seděl ve Slovanském domě na celostranickém propagandistickém aktivu, kde generální tajemník strany Rudolf Slánský měl projev k zahájení prvního roku stranického školení podle nového, mnohem složitějšího a náročnějšího systému. Zdůvodnění vycházelo z toho, jaké úrovně dosáhly Dny komunistické výchovy. Měl jsem chuť vystoupit a říci, jak stranické vzdělávání na mnoha místech vypadá. Nenašel jsem v sobě dost odvahy. Navíc bych už mluvil sám proti sobě, proti tomu, co jsem napsal v časopisu Funkcionář.

Článek o stranickém školení jsem napsal také do krajské mutace Rudého práva. Uvedl jsem konkrétní zkušenosti ze dvou budějovických závodů, ze smaltovny a z tužkárny.

Když článek vyšel, jen letmo jsem ho přehlédl.

Zazvonil telefon. Volal předseda stranické organizace ze smaltovny.

„Soudruhu, tys nám zavařil pěknou kaši. Co sme ti udělali, žes nás tak znectil a Koh-i-noor vynes do nebe? Ve fabrice mám vzbouření. Vo svačině je svolaná schůze. Přid' a musíš nám to vysvětlit.“

Stěžovali si i soudruhu Palečkovi. Valila se na mne pohroma. Co jsem tak hrozného spáchal?

Pochopil jsem to, až když jsem přemohl rozčilení a článek slovo od slova přečetl.

Redaktor krajské mutace, Brouček, dvacetiletý „expert“ jako já, stat' „drobátko“ zkrátil. Ale JAK! U jedné fabriky vyškrtal klady, u druhé zápory. Jako by to udělal schválně. Věděl přece, jaká mezi oběma závody panuje řevnivost. Článek přilil olej do ohně. A můj podpis pod ním.

Vyřešilo se to, když jsem soudruhům ve smaltovně ukázal můj rukopis. Mezi mnou a Broučkem byla na dlouho vykopána válečná sekera.

Ještě jednou jsem si otloukl nos o řevnivost mezi závody, tentokrát v krajském měřítku.

Dostal jsem za úkol zajistit názornou agitaci k IX. sjezdu KSČ.

Svolal jsem poradu zástupců okresů. Předem jsem objel největší závody, abych si udělal obrázek, jak vypadá stav. Jako první podmínku účinné výzdoby a hesel jsem zdůraznil nutnost budovy a pracoviště pořádně uklidit a upravit, opravit opadanou omítku, vymalovat. Neprozřetelně jsem se zmínil o příkladech nepořádku, o rumišťích a špinavých oknech hal tam a onde. A měl jsem po poradě. Ani kdybych byl vážil kritiku na lékárnických vahách, nemohl jsem zabránit, aby si nevjali do vlasů zástupci strakonické zbrojovky a MAZ Sezimovo Ústí a nepřekřikovali se zvýšeným hlasem, kdo z nich má ve fabrice větší „bordel“. Pak už jsem mohl zpívat jak chór nebeských andělů a nikdo mne neposlouchal. Chlapi se hádali, ještě když si oblékali kabáty.

Od chyby se člověk učí, a mne takových poučení v mých dvaceti čekalo ještě hodně.

Nedalo velkou práci poznat, že úroveň Dnů komunistické výchovy záleží na úrovni vedoucích. Rozhodl jsem se, že budu provádět semináře vedoucích ke každému tématu po

okresech. Jako první jsem zvolil dva okresy, které jsem nejlépe znal, Písek a Strakonice. Připravil jsem si výklad podle brožury, kterou ústřední výbor k tématu vydal.

V Písku vzbudil seminář zájem a sešlo se v učebně Obchodní akademie na padesát soudruhů, vesměs intelektuální elita, profesori středních škol a inženýři ze závodů.

Po několika větách jsem poznal, že to, co jim vykládám, je pod jejich úroveň. To si mohli přečíst v brožurě. Někteří se zvedli a demonstrativně odešli. Chabý potlesk nakonec místo diskuse jsem bral jako projev útrpnosti.

Z nešťastného semináře jsem víc prchal, než odcházel. Připadal jsem si jako po výprasku.

Co následovalo ve Strakonici, bylo o zdání zdařilejší. Nebylo tam tolik vysokoškolsky vzdělaných soudruhů a já se soustředil méně na obsahový výklad, a víc na výměnu zkušeností lektorů.

O další semináře jsem se nepokusil. Musel jsem si přiznat, že na to ještě nemám.

Někdy jsem musel zastupovat Oldřicha Vrubela, a v tom jsem ne vždycky obstál.

Jednou mne poslal místo sebe do svazácké organizace posluchačů pedagogické fakulty. Řekl mi, že je to beseda a nezmínil se na jaké téma.

Jak se ukázalo, studenti se zajímali o konflikt mezi židovskými přistěhovalci a Araby v Palestině a v této souvislosti o politiku Anglie. Chtěli znát názor britského diplomata a žurnalisty Roberta Bruce Lockharta. Já o tom nevěděl dohromady nic.

Studenti, kteří byli se mnou přibližně stejného stáří, mi se zadostiučiněním dali znát, co si o mně myslí.

Abych nepsal jen o tom, co jsem kdy zpackal, také jeden úspěch.

Vrubel mne poslal místo sebe přednést v Krajské politické škole přednášku o práci Národních výborů. Nevím, jak k tomu tématu přišel; v národním výboru nikdy nepracoval. Já na tom byl stejně. Měl jsem ale v tomto případě čas na přípravu. Sehnal jsem si všechny dokumenty, zprávy a zkušenosti z práce Národních výborů a připravil čtyřhodinovou přednášku. Rozdělil jsem ji na několik částí, a po přednesení každé nadiktoval posluchačům stručný obsah. To asi bylo jediné, čím se moje přednáška posluchačům zamlouvala. Na konci kurzu mne zhodnotili jako jednoho z nejlepších lektorů – vedle poslankyně a členky předsednictva Národního shromáždění Julie Prokopové, a asistenta školy Lubomíra Štrougala, který přednášel o dialektickém a historickém materialismu.

Protože už jsem se jakž takž osvědčil, a nebyl k dispozici nikdo lepší, dostal jsem na starost stranické školy. Kromě krajské stranické to byla ještě škola odborářská a svazácká. V každém okrese byla škola pro funkcionáře základních organizací, v níž probíhaly čtrnáctidenní kurzy. Byla pro ně stanovena témata a vydána skripta. v podobě brožury.

První přednáška byla: Jak bojovali a zvítězili dělníci a rolníci v Rusku. Tuto přednášku jsem si připravil a okresní školy jsem s ní objížděl. Při tom jsem se přesvědčil, jak škola funguje, popřípadě pomohl či poradil.

Tuto činnost jsem neprovozoval dlouho, jen několik měsíců, než jsem v září nastoupil základní vojenskou službu. Nepřednášel jsem jen podle skript. Skripta mi sloužila jen jako základ, jako kostra přednášky. Zároveň jsem studoval, a výsledky studia v přednáškách uplatňoval. Došel jsem k poznání, že přednáška je nejlepší škola pro přednášejícího samého.

Přednášky mne naučily velmi mnoho.

Kromě jiného to, že historie revolučního hnutí je nejpřístupnější, řekl bych „názorný“ výklad marxisticko- leninské teorie. Ovšem historie nejen jako prosté dění v čase, ale jako boj za pokrok, za realizaci marxistické teorie. Historie jako zdroj dobrých zkušeností, i poučení z nedostatků a chyb.

Na historii jsem učil posluchače třídní přístup, pochopit úlohu strany jako předvoje proletariátu, jako spojení revoluční vědecké teorie s dělnickým hnutím.

Zdá se to být mnoho na čtyřhodinovou přednášku? Kladl jsem si ještě náročnější úkol. A přesvědčil jsem se, že není nesplnitelný. Studoval jsem základy filosofie a vykládal úlohu lidových mas a vůdčí osobnosti jako jednotu a boj protikladů. Na ruské revoluci a výstavbě socialismu v Sovětském svazu jsem ukazoval jednotu teorie Marxe, Engelse, Lenina a Stalina s praxí.

Metodické zkušenosti z přednášek v okresních stranických školách jsem léta uplatňoval jako propagandista v armádě a později i na přednáškových cestách v zahraničí.

Osvědčovala se mi zejména metoda, kterou používal často ve svých vystoupeních Stalin. Postaví otázku, a pak postupně, krok za krokem, logicky, vyvozuje odpověď. Nejlepší je postavit otázku jako téma celé přednášky. Později jsem to používal i na celou knihu. Dává to práci ucelený myšlenkový obsah a zbavuje popisnosti.

Požádalo mne v té době politické vedení jednoho budějovického útvaru o přednášku o komunistické straně pro vojáky základní služby. Předpokládalo to přednášet čtyři hodiny s jednou přestávkou pro několik set mladých lidí, kteří nemají o předmět zájem a nejsou zvyklí poslouchat dlouhé povídání.

Zvolil jsem jako téma stručné dějiny KSČ. Základ jsem čerpal z brožury, kterou tehdy napsal Čestmír Císař. Přednášku jsem postavil jako etapy boje strany za zájmy pracujících této země proti bohatcům, za války proti německým okupantům, po osvobození za budování socialismu. Musím konstatovat, aniž bych se chvátil, že na dvě stě vojáků vydrželo výklad poslouchat vcelku pozorně. Viděl jsem jen málo hlav, jež přemoženy spánkem, klesaly. Potvrdilo mi to správnost Stalinovy metody: zaujmout nejprve posluchače zajímavou otázkou, a pak ji postupně řešit.

V základní vojenské službě

Povinnost obléci na dva roky vojenský stejnokroj přišla na mne v nevhodnou dobu.

V prvních letech po válce se to bralo všelijak, jen ne přísně. Celá společnost měla války, armád a zbrojení po krk. Základní vojenská povinnost podle zákona platila, ale bylo tolik mládenců na vybranou, že bylo bezmála víc od vojenské služby osvobozených, než povolanců. Za okupace šest ročníků nesloužilo, ani sloužit nemohlo – kromě zahraničních vojáků. Možností vyhnout se vojně bylo habaděj. Starší hoši byli ženatí, druzí nepostradatelní v práci, další trpěli všelijakými neduhy, nebo na ně měli alespoň lékařské potvrzení. Obvodní komise byly benevolentní. Kdyby chtěly být přísné, kam by všechny odvedence umístily, a z čeho by se to v okupanty vydrancované zemi financovalo?

I ti, kteří do kasáren nastoupili, trávili víc času na pomocných pracích v zemědělství, na stavbách, v hornictví, v továrnách, než na cvičišti.

Režim u útvarů podle toho vypadal. Železničáři a pošťáci měli přísnější disciplínu. K večeru zůstávali na ubikacích jen největší peciválové. Ostatní se těšili ve města a těšili město.

V sobotu v poledne se všechny vlaky zelenaly vojenskými uniformami. Kdekdo prchal z kasáren za maminkou, nebo za děvčetem.

Leč koncem čtyřicátých let se situace ve světě i u nás změnila. Mračna nad vztahy někdejších protifašistických spojenců zhoustla. Mír se proměnil ve studenou válku, jež hrozila přerůst v horkou. Formovala se nová vojenská aliance a v dubnu 1949 vystoupila v podobě Severoatlantického paktu – NATO. Společná správa poraženého hitlerovského Německa, tvořená USA, Británií, Francií a Sovětským svazem se rozpadla a pod záštitou západních mocností vznikla Spolková republika Německo – NSR, a byla přijata do NATO. Následující rok propukla válka v Koreji. Spojené státy se vložily do francouzské koloniální války ve Vietnamu. Ve Spojených státech se rozpoutal „hon na čarodějnice“ v podobě mccarthismu, vyšetřování a stíhání „neamerické činnosti“.

Nové podmínky a potřeby nepronikly do vědomí a praxe naší společnosti naráz, nějaký čas to trvalo. Když jsem se vrátil od odvodní komise a hlásil na sekretariátě, že mám v říjnu nastoupit vojenskou službu, nebralo se to vážně. Jeden voják už tam byl. Nosil uniformu, dostal na ni pro ozdobu nějakou hodnost, ale jinak se na jeho práci a způsobu života nic nezměnilo. Vykonával dál funkci vedoucího kádrového oddělení. Bydlel doma, chodil do kanceláře jako obvykle a bral dosavadní plat, aniž by to někomu v kasárnách nebo na sekretariátě působilo starosti. Předpokládalo se, že to se mnou bude podobné.

Pro jistotu soudruh Paleček napsal dopis – jméno adresáta už si nevzpomínám, a poslal mne s ním do Prahy.

U vchodu na ministerstvo národní obrany jsem muži se šňůrami na prsou ukázal dopis a ten z toho byl trochu vyplašený. Někam zavolal a někdo si pro mne přišel.

Ocitl jsem se ve veliké kanceláři. Za stolem, rozsáhlým jako menší letiště, vstal přívětivý generál a podal mi ruku. V paměti mi utkvěla štíhlá postava, bohaté zlato po ramenou, na čtyři prsty široký pruh stužek vyznamenání a červené lampasy.

Přečetl si dopis a prohlédl si mne.

“Tak tobě se na vojnu nechce...”

“Chce.”

“Jak to? Tady se píše, že jsi tam u vás tak důležitý, že by se to bez tebe neobešlo.”

“Ale já sloužit chci.”

“Proč? Víš, co by za to dala řůa tvých vrstevníků, kdyby se mohli schovat za takový papír?” píchl prstem štítivě do dopisu.

“Když bude válka, chci být připravený. Jsem komunista.” ozval jsem se a styděl se za patetický tón, kterým to vyznělo.

Generál se usmál a jako by mne pohledem rentgenoval.

“Až se vrátíš domů, nemusíš nic vykládat. Bude to v pořádku, spolehni se.”

Slovo dodržel.

Uniformu jsem svlékl po dvaceti letech a definitivně mne armáda poslala do výslužby ještě o dvacet let později jako jednašedesátiletého.

Základní vojenskou službu jsem nastoupil v říjnu 1949 v Písku, ale během týdne jsem byl přeložen do Českých Budějovic. Soudruh Paleček asi přece jen zasáhl. V Budějovicích jsem sloužil u ženijního praporu, který měl kasárny – dnes jsou již zbourané – na Mariánském náměstí. Pro zajímavost: sloužil v nich také Jaroslav Hašek.

Zajímavou dvojici představoval velitel čety poručík Josef Brož a velitel rotý nadporučík Ch. Oba byli komunisti. O Ch. jsem to věděl jen podle toho, že se zúčastňoval členských schůzí. Brož se se mnou radil jako komunista na každém kroku. Spojoval členství ve straně se snahou být tím nejlepším velitelem. Byl o rok starší než já, ale respektoval moje zkušenosti z práce ve stranickém aparátu.

Pocházel ze skromných poměrů. Jeho otec jako dělník v plzeňské Škodovce zahynul tragicky v práci. Pepík vyrůstal s matkou v nuzných podmínkách. Chtěl být stavitelem, ale finanční možnosti to nedovolovaly. Zvolil alespoň příbuzné povolání, stal se ženijním důstojníkem. Místo budov, železobetonových mostů a dálnic stavěl teď pontonové mosty, cesty z hatí a polní opevnění.

Četl kdeco a lámal si hlavu, jak dosáhnout nejlepší výsledky ve výcviku a hlavně ve výchově. Často přicházel mezi nás na světlici. Zajímaly ho názory příslušníků čety na nejruznější stránky denního vojenského života.

V mnohém ohledu byl opakem velitel rotý, nadporučík Ch. Urostlý hezký člověk, vždycky vzorně vyholený, vonící kolínskou vodou. Jen oči měl občas trochu zarudlé a víčka otekla po noční zábavě. Tvářil se suverénně, trochu povzneseně. Mnoho řečí s námi nenadělal. Na cvičišti se objevil zřídka. Rotě velel většinou poručík Brož.

Kdo byste řekli, že byl u vojáků oblíbenější? Poručík Brož, který s nimi žil od budíčku do večerky, prožíval každodenní slasti a strasti výcviku, čvachtal s nimi v blátě, plazil se pod drátěnými překážkami, znal naše osobní i rodinné trable a pomáhal je řešit? Anebo ten filmový typ, jehož účasti na výcviku bylo jako šafránu?

Vojáci obdivovali a milovali nadporučíka a poručík jim připadal všední. Jestliže měli něco veliteli rotý za zlé, pak to, že je nechává napospas poručíku Brožovi.

Lidová moudrost mluví o božích mlýnech. I v armádě působí jistá spravedlnost. Nevzpomínám si, že bych v následujících letech o nadporučíku Ch. slyšel. S Brožem jsem se setkal ještě několikrát. Když byl velitelem ženijní brigády v Sereďi, jako generál náčelníkem vojenského školství a konečně náčelníkem vojenské rozvědky.

Když jsem v Budějovicích vojenskou službu začínal, vypadalo to, že mne tam přeložili, abych pokračoval v práci na kultpropu.

Byl jsem čerstvě ostříhaný nováček, když mne Divizní vedení stranické práce pověřilo přednést přednášku pro důstojníky a generály ve večerní škole. Předem mnou tam přednášel jeden večer Vladimír Ruml, významný filosof.

Přišel jsem na přednášku tak, jak nás v kasárnách vymódili. Měl jsem trofejní uniformu, složenou z pozůstatků armád druhé světové války. Zato auditorium zářilo zlatem, červenými lampasy, i několika lipovými listy.

Zpravidla, jako většina referentů, jsem býval na štíru s časem. Tentokrát mi to obdivuhodně vycházelo. Všechno jsem stačil vyložit, žádné body osnovy jsem nemusel přeskakovat. Z osnovy toho zbývalo stále méně a do konce časového limitu daleko. Přidával jsem různá extempore a cítil se čím dál nejistější. Pozoroval jsem, že oba generálové v první řadě byli také nervózní. Žádná hlava neklesala, všichni na mne upřeně zírali a v učebně bylo napjaté ticho.

Konečně mne jeden plukovník upozornil, že je půlnoc.

Mně se zastavily hodinky.

Poměry v armádě se zpřísnily. Divizní vedení stranické práce bylo zrušeno, součástí velitelství divize se stalo politické oddělení. Místo osvětových důstojníků byli zavedeni političtí pracovníci.

Z kasáren do krajského sekretariátu strany jsem to měl pět minut, ale na své bývalé pracoviště jsem se nedostal.

Po několika měsících tvrdého ženijního výcviku jsem přešel do záložně důstojnického učiliště v Litoměřicích. S ním pak na dva měsíce do výcvikového tábora v Mimoní a na vodní výcvik na Dunaji do tábora v Bratislavě na Petržalce.

V Litoměřicích a na Petržalce jsem se připlkl k epizodám, jež málem převrátily můj další osud.

V litoměřických kasárnách bylo jak dvouleté učiliště, z něhož vycházeli vojáci z povolání, tak náš záložně důstojnický kurz.

Konala se zde stranická konference a byl jsem zvolen delegátem. V té době se ve straně kladl důraz na kritiku a sebekritiku jako podmínku úspěšné práce. Přihlásil jsem se do diskuse a kriticky vylíčil, jak vypadá naše stranická práce. Stranické školení se neprovádí, náčelníka politického oddělení známe jen podle toho, že ho občas potkáme, jak kráčí přes dvůr do své kanceláře. Nikdy u nás nebyl na schůzi, nikdy za námi nepřišel na výcvik. Všechnu politickou práci provádí podporučík základní služby. Ten si oblíbil v našem záložně důstojnickém kurzu skupinu komunistů z Prahy, a jimi obsadil všechny funkce. Když byl navržen někdo z nás, Budějovičáků, zasáhl do hlasování, aby propadli. (Neřekl jsem, že navrženým za předsedu výboru stranické organizace záložně důstojnického kurzu jsem byl já.) Moje vystoupení bylo přijato potleskem. Chabá práce politického vedení se zřejmě projevovala i v dvouletém učilišti.

Při obědě si ke mně přisedl delegát vyššího stranického orgánu, plk. Bedřich Kopold, a o činnosti či nečinnosti politického oddělení mne vyzpovídal.

Jaké to mělo účinky na další politický život v litoměřických kasárnách, nevím. Naše záložně důstojnická škola odjela záhy po konferenci do výcvikového tábora v Mimoní. Tam jsme měli jiné starosti – hlavně aby nás neuštkla zmijs, kterých bylo v písčité půdě požehnaně.

Ve vodním cvičišti na Petržalce nebyly sice zmijs, ale zato štěnic v dřevěných ubikacích celé hrozny. Za zimu v prázdných domech vyschly do šupinek. Nyní se s chutí pustily do naší krve.

Krev nám tu pilo ještě něco.

Při tvrdém výcviku na Dunaji bychom byli kousali hřebíky. Obsah “ešúsů” byl však k pláči dietní. Po straně se bručelo: “Proviantáci kradou”. Pro potraviny jezdili jako kontrola posluchači, ale k ničemu to nevedlo.

Úloha padla jeden den na mne. Kontrarozvědčík, druhoročák, mne nastražil: “Měj oči otevřené.”

S jedenapůltunkou jel, kromě řidiče, vrchní kuchař a intendantní důstojník. Všichni tři místní, bratislavští.

Zastavovali jsme u jednotlivých dodavatelů - v pekárnách, ve skladech zeleniny a ovoce, ve smíšeném zboží. Všude si “tři králové” strčili stranou něco pro sebe a nezapomínali ani na mne. Ale pořád to nebylo nic velikého. Brada mi klesla až v řeznictví a na jatkách. Tu se nakládaly do vozu celé čtvrtky, ale intendant s kuchařem se prohýbali pod taškami, jež provlhal čerstvým masem. S řidičem se rozdělili, a mně dali věnec buřtů, čerstvých,

voňavých, rovnou z udírny. S těžkým srdcem jsem se vymluvil na bolení žaludku a tašku “s výslužkou” strčil pod sedadlo. Napomenuli mne, abych byl opatrný a před kluky se nepochlubil.

Nebylo pochyb, že se na podvodech podílejí obě strany, odběratelé i dodavatelé. Intendant nepochybně za “dárečky pro rodinu” potvrzoval i příjem zboží, které nedostal. To všechno na úkor nás, “mančaftu”.

Po návratu do tábora jsem se “klukům” nepochlubil, ale zato “kontrášovi”. Jako korpus delikty jsem mu odevzdal věnec buřtů.

Co se dělo dál, mohl jsem jen tušit. Vojenské orgány spolu s civilními patrně nastražily past, do které se nenechavé křepelíčky chytily. Intendant s kuchařem se v příštích dnech vyměnili, pro proviant jezdilo jiné auto a v esusu jsme dostávali o trochu víc.

V táboře na Petržalce náš výcvik záložních důstojníků končil. Každý večer se četl rozkaz, kdo je určen do jakého kurzu. Přišel seznam odjíždějících do Velvět, do školy politruků. Já jsem v něm nebyl.

Jak si vysvětlit, že o mne nestojí? Povolali do politické školy i ty, kdo byli pár dní ve straně, nebo ve svazu mládeže. Později vyšlo najevo, že z naší čtyř vybrali i horníka z Mostecky, který zatajil, že sloužil ve wehrmachtu na frontě.

Bylo to počátkem padesátých let a atmosféra byla otrávena podezíráním a politickými procesy. Neplácl jsem něco, co si někdo falešně vyložil a “práskl” to na mne?

Pln nejistoty jsem si sbalil plnou polní a vrátil se jako desátník aspirant na Mariánské náměstí v Českých Budějovicích.

Přijel jsem schlíplý, ale brzy jsem přestal mít na sebelitování čas. U mateřského praporu mi naložili tolik hodin politického školení, že jsem se sotva stačil připravovat. Zda jsem byl či nebyl ve Velvětech, s tím si hlavu nelámali. Přimhouřili oko i nad tím, že jsem místo v kasárnách bydlel doma v Mánesově ulici a k útvaru chodil jako do zaměstnání.

Během několika dní mi hřebínek ještě povyrosl. Major Čadek, náčelník politického oddělení divize, nebral ohled na protesty praporu, a udělal ze mne divizního propagandistu. Funkci propagandisty už podle papírů zastával jeden štábní kapitán, ale ten byl platný – jak se tehdy říkalo – “jako vládní vojsko v Itálii”.

Cítil jsem se jak kapr ve vodě. Jezdil jsem zase po jižních Čechách, jen pro změnu v uniformě. Místo ve stranických školách a na aktivech jsem přednášel u pluků a praporů.

Čadek mne nejen využíval, ale také jsem se od něj hodně naučil. Jednal se mnou spíš jako táta, než jako představený. Byl už taková lidová nátura chováním i zevnějškem.

Chodil po velitelství v rozepjaté blůze, palec levé ruky za kšandou. Když vešel ke mně do kanceláře, a já vyskočil a postavil se do pozoru, mávl rukou: „Nech toho. Sedni si.“

Často se přišel poradit: „Jak bysme měli udělat tohle nebo támhleto?“ Postavil otázku tak, že mi odpověď nahrál. Vydával pak řešení za můj nápad, a já se mohl jeho realizaci přetrhout.

Dal mi do života radu, kterou jsem si pamatoval.: „Nikdy si nenech ujít příležitost zvýšit vzdělání.“

Po čase jsem se dověděl, jak to, že mne neposlali do Velvět.

Major Čadek jel na poradu na ministerstvo. Všichni naříkali na nedostatek schopných politických pracovníků. Uvedl můj případ jako ukázkou, jak se s “kádry” plýtvá. Vysvětlili mu, že jsem měl být kontrarozvědčíkem, vojenským policajtem.

Jak jsem k tomu přišel?

Šéfem kontrarozvědky byl plk. Bedřich Kopold, který ze mne tenkrát „vytáhl“ hříchy náčelníka politického oddělení litoměřického učiliště. Ještě jsem to utvrdil, když jsem sehrál úlohu „Cliftona“ v bratislavské rozkrádačce.

Intervence majora Čadka v Praze nezůstala bez důsledků. Někde v papírové evidenci přepsali číslo mého zařazení. Ale jestli si major myslel, že vyhrál, pak ho kádrováci přesvědčili, že jsou větší páni. Vyšel rozkaz a byl jsem jmenován výchovným náčelníkem – intendantního učiliště v Žilině.

Přijali mne mateřsky. Hezky mne ubytovali, dostal jsem pěknou kancelář. V neděli jsem navštívil zříceninu hradu Lietava. V pondělí jsem jel do Prahy na seminář propagandisů. Na cestu jsem dostal výborný bílý chléb a hroudu báječné paprikové rozhudy.

Uprostřed semináře pro mne přišli. Ne žandarmové s fedrušem, jako pro Karla Havlíčka Borovského, leč posel z kanceláře ministra národní obrany Alexeje Čepičky.

V sekretariátu ministra mne přijal plukovník, který měl před sebou na stole rozloženu hromadu knih a papírů.

“Máme sestavit tabulky zvláštního pluku, který bude mít takové a takové určení. Já jsem velitel a ty můj politický zástupce. Tadyhle je seznam funkcí, z kterých to máme dát dohromady. Pomoz mi s tím.”

Nahlédl jsem do knihy, a padlo mi do oka, na kolik vojáků má být kolik kuchařů, jakou mohou dosáhnout hodnost, kolik z nich má být z povolání a v jaké platové kategorii. To stačilo, abych pochopil, že tu mohu být sotva co užitečný.

Tu se rozletěly dveře a do místnosti vpadl rozkacený starší drobný generál. Vyskočil jsem a postavil se do pozoru. Nechápal jsem, proč na mne křičel: “Hele, seber se a běž. Já se s tím (padl nelichotivý přídomek a jméno ministra bezpečnosti) nebudu dohadovat. Čekají tě nějaký kapitáni.”

Byl jsem tak vyjukaný, že ani nevím, zda jsem se rozloučil s plukovníkem, kterému jsem dělal hodinu politického zástupce.

Jestliže se na mne generál osopil, pak dva důstojníci v předpokojí mne přivítali přátelsky. Jeden byl prošedivělý major, druhý obtloustlý kapitán s ježatým knírkem. Potřásli mi rukou.

“Dem.”

“Kam?”

“Nic se neptej, všechno se dovíš.”

Před budovou stála modrá škodovka. Na tabulce s číslem měla “B”. To znamená bezpečnost. Za volantem seděl strážmistr SNB v uniformě.

“Kam mě vezete?” osmělil jsem se znovu zeptat. Že by mě chtěli “sebrat”, na to to nevypadalo.

“Kdo se moc ptá, moc se doví,” culil se kapitán.

“...a bude brzo starej.” přidal major.

Za rok na vojně jsem měl oficíry “v oku”, ale tihle dva vypadali, jako by si právě oblékli uniformu na ochotnickou scénu.

Jeli jsme dlouho a zastavili před obloukovým portálem. Vpravo přiléhal moderní kostel.

Únoscí mne strčili do jedné dveří. Přivítal mne kapitán SNB. Po pár zdvořilých úvodních slovech, z nichž jsem se nic nedověděl, začal výslech. Týkal se kdečeho z mé nedlouhé životní dráhy a nejbližšího příbuzenstva.

Všecko vyťukávala dívenka za mými zády do stroje.

“Co mám vlastně dělat? Nemám tušení, proč mne sem přivezli.” osmělil jsem se zase položit otázku.

Neřekl: Nic se neptej, všechno se dovíš, ale vyšlo to nastejno.

U Pohraniční stráže

Do večera se mi opona zvedla.

Ocitl jsem se u Pohraniční stráže, která přecházela “na novou sestavu”. Znamenalo to, že už nebudou kilometry státních hranic střežit řídké hlídky příslušníků SNB. Nové zelené vyložení se symbolem tradičních “psohlavců” dostala celá karlovarská armádní divize, jež hranice obsadí, a mne vír událostí strhl s sebou. Stal jsem se výchovným náčelníkem praporu Pohraniční stráže, který nebyl na hranicích, ale měl za úkol ochranu nejvyšších státních orgánů. A ti policisté okolo? PS nepodléhala ministerstvu obrany, ale bezpečnosti.

Ještě k těm dvěma důstojníkům, kteří mne k rodičímu se útvaru do Kobylis přivezli. Oba byli čerstvě aktivovaní civilisté. Major, velitel praporu, byl do té doby ředitelem strojírenského závodu. Kapitán, jeho politický zástupce, byl vrchním kuchařem v Grand hotelu Šroubek na Václavském náměstí.

Tak účelné, racionální a lidské prostředí, jako vytvořili v jednotce tito dva, jsem nepoznal.

Bohužel, netěšil jsem se z něj dlouho. Za tři měsíce mne přeložili na politickou správu Pohraniční stráže. Sídčila v provizorním patrovém baráku za Smíchovským nádražím.

Přijal mne zase onen přívětivý kapitán. Byl náčelníkem kulturně osvětového oddělení.

“Sedni si tu naproti mně, já tě do všeho zasvětim. Abys tomu rozuměl – máš to vzít po mně. Já jdu pryč, nemají mě tu rádi.”

Nevěděl jsem, zda žertuje, nebo to myslí vážně.

“Neměl jsem zdání, že tě mám zbavit místa. Je mi to hrozně trapné.”

“Já ti to nemám za zlé. Kdybys to nebyl ty, byl by to někdo jiný.”

Tady jsou noviny a časopisy. Dostávám všechno, co vychází. Ber si to a nežinýruj se.”

Brzy jsem poznal, že čtení byl jediný, čím se celé dny zabýval.

Neměl mi co předávat. Představil mne asi půl tuctu důstojníků. Jen dva z nich měli vymezenou práci. To byli redaktori časopisu Pohraniční stráž. Jeden byl spisovatel Rudolf Kalčík, známý jako autor zfilmovaného příběhu Král Šumavy. Druhý byl Miroslav Moc, později šéfredaktor Rudého práva. Ostatní dělali všechno a nic. Když bylo třeba něco napsat, vyřídít, nebo vyjet na hranice, zašel kapitán do jedné z kanceláří a na koho to štěstí padlo, toho to postihlo.

Stalo se např., že v armádě vyšly směrnice pro agitační práci. Jeden z důstojníků je přizpůsobil podmínkám PS. Zapomnělo se na to a kapitán pověřil stejným úkolem druhého. Během čtrnácti dní směrnice vyšly dvakrát. V obou případech se opisovalo z téže předlohy a tak se mnoho nelišily.

Navrhl jsem, aby se práce rozdělila a každý měl popis práce. Aby se po příkladu armády, zavedlo u PS politické školení důstojníků a poddůstojníků z povolání. Všechny moje návrhy se přijímaly tak snadno, až mi z toho bylo úzko.

Co bylo horší, poznal jsem, že na politické správě působí party, jež si vzájemně házejí klacky pod nohy. Chystaný odchod kapitána a já jako koště, které ho má vymést – to byl jeden z projevů.

Přijal jsem už na divizi v armádě závazek, že zůstanu jako voják z povolání. Ale v těchto poměrech? Odhodlal jsem se a jel za šéfem kádrovky Hlavní politické správy

armády.

“Soudruhu generále, vzhledem k těm a těm okolnostem u Pohraniční stráže zůstat nechci. Prosím tě, vezměte si mě zpátky do armády.”

Generál Čermák se mne vyptal na to, na ono. Chvíli uvažoval.

“Víš co, chlapče? PS nemá zálohy. Dnem, kdy skončíš základní vojenskou službu, přecházíš do zálohy armády.

Abychom na to nezapomněli a abys měl klid...Janičko, dej si do stroje ten a ten formulář a piš...”

Odnášel jsem si dekret o přijetí za vojáka Československé lidové armády z povolání.

Hlásil jsem náčelníku politické správy Pohraniční správy, generálu Taušovi, co jsem spáchal. Čekal jsem houbovou. Překvapil mne.

“Ani drobátko se ti nedivím. Kdybych moh‘, udělal bych to taky.”

Pár zbývajících měsíců jsem u PS dosloužil v pohodě a nemám na to špatné vzpomínky. Objížděl jsem rotu na hranicích od Aše po Znojmo a nacvičoval nový parádní krok podle sovětského vzoru. Tímto krokem jsme pak pochodovali 9. května na slavnostní přehlídce před prezidentem republiky Klementem Gottwaldem. Přehlídka se konala v roce 1951 poprvé na upravené Letenské pláni.

Počátkem padesátých let byla služba na státní hranici zvlášť těžká. Byla to hráz, oddělující dva odlišné a protikladné politické světy, ale vybavení tomu neodpovídalo. Psalo se o “železné oponě”, ale do železa to mělo daleko. Pohraniční stráž se teprve rodila a přebírala službu od Sboru národní bezpečnosti. Hoši ještě neměli pořádné oblečení a chodili do plískanic, do vánic a mrazů v běžných vojenských pláštích a lodičkách stažených přes uši. Trvalo ještě dlouho, než se jejich pomocníci stali psi, na některých úsecích jezdecktí koně, než byla hranice opatřena drátěnými zátarasy, elektrickým proudem a kontrolními věžemi.

Podle předpisu jsem při každé návštěvě rotu strávil směnu při ostraze státní hranice.

Ticho. Ani větřík v korunách šumavské smrčiny nezašuměl. Nebem se hnaly nízké černé mraky. Měsíc dal jen chvilkami vystoupit ze tmy lučině, okraji lesa, skupině stromů pod svahek.

V hluboké noci zaznělo kovové tiknutí. Podruhé klapla pojistka samopalů. To velitel naší hlídky odpověděl. Podle domluvených pravidel pohraničnicků to bylo vyzvání a heslo. Ohlas už nebylo třeba. Podle papírového služebního předpisu nás měla pravidelná hlídka zastavit, žádat heslo a říci ohlas. Kdybychom heslo neznali, měla nás zadržet předepsanou formulí: “Zde Pohraniční stráž. Ruce vzhůru. Čelem vzad.” Tak nějak to vymysleli ve štábních kancelářích. Život u strážních rot ceremoniál redukoval na dvojí tiknutí pojistkou samopalů.

Ze tmy mezi stromy vystoupila postava a za ní druhá. Žádné zdravení, žádné otázky. Otázka byla jediná a ta se rozuměla sama sebou. Odpověď byly krátká: “Nic.”

Právě tady od skupiny stromů pod svahek a po okraji lesa vedl “kanál”, kterým se čas od času pokoušeli přejít z Bavorska diverzanti. Sloužili tu na hranici poblíž Volar u SNB před nějakou dobou sourozenci. Jednoho dne zmizeli. Nebylo to nic těžkého. Hranice chránil jen mezník a hlídka na moře kilometrů. Protože daný úsek terénu dobře znali, začali převádět lidi, kteří měli důvod vyhybat se legálním cestám.

Takový převaděč byl pro agentury na druhé straně penězi k nezaplacení. Dostat se krádí a bez úrazu z Bavorska do Čech a zpátky nebyla lehká věc. Stalo se, že tu chytili chlápka,

který se pokusil o ilegální přechod na Západ. Při výslechu a rekonstrukci jeho cesty vyšlo najevo, že byl už několikrát v Německu, ale motal se tak beznadějně, až skončil v rukou našich pohraničnicků.

I ten nejvyhlášenější převaděč se bezpečně vyznal jen v malém úseku krajiny. Ani on se neodvážil pustit v noci souvislým lesem. Převaděči se zpravidla orientovali podle nějakého potoka, terénní vlny, podle opuštěných stavení. Každý takový “kanál” býval spojen se jménem převaděče. Skončil převaděč, končil “kanál”. Je logické, nač se pozornost pohraničnicků soustředila.

Právě místy, kde jsme se teď jako kontrolní hlídka s pravidelnou hlídkou potkali, jeden takový “šlak” vedl. Alespoň donedávna.

Před časem tu hlídka čekala v noci mezi krajními stromy vysokého lesa. Objevila se postava. S odstupem dvaceti, třiceti kroků druhá a pak třetí. Rozestupy se řídily viditelností. Byly co nejdlejší, ale takové, aby jeden neztratil druhého z dohledu. Otevřený terén a měsíci rozestupy zvětšovaly, tma a les je zkracovaly. Poslední v řadě chodívalo “eso”, ten, na kom nejvíc záleželo.

Pohraničníci zaklekli a velitel hlídky vzrušených hlasem a s prstem na spoušti zvolal: “Stůj! Zde...” Noční ticho roztal výstřel a za ním druhý a třetí. Než stačil velitel hlídky stisknout spoušť, cvičený agent zareagoval třikrát. Pálil po hlasu z velkorážní pistole. Jak se při rekonstrukci ukázalo, střílel přesně. Kulky zasáhly v prsní výšce strom, před kterým velitel hlídky klečel. Všechny tři blízko sebe, že by je přikryl dlaní.

Dávka ze samopalu urazila muži bradu. Další dva zdvihli ruce. Když zraněného dopravili na rotu a než přijela sanitka s lékařem, dali mu papír a tužku. Psal a psal, jako by si tím chtěl vymodlit záchranu života. Sděloval údaje o výcviku, o úkolech, o pomahačích, o každodenním tréninku v pudové střelbě, o tisících nábojů, které mu měly zajistit schopnost spolehlivě zabít. Jako pistolníci z Divokého západu. Proti nim měl výhodu, nemusel tasit pistoli z pouzdra, nesl ji připravenou v pěsti.

Z takových zkušeností se naši chlapci učili, jak si ve službě počínat. Balance ztrát životů zůstávala hluboko v náš neprospěch. Pohraničnicků, kteří zemřeli při výkonu služby, bylo mnohem víc, než zastřelených narušitelů. Kromě intenzity výcviku tu hrála úlohu i míra lidskosti. Není lehké pustit dávku olova do člověka. Alespoň pro normální lidskou povahu to není snadné.

V nejednom případě strážci hranic na dobrotu doplatili. Hlídka zadržela kluky, něco okolo čtrnácti let. Umáčení, zmoření, s ruksaky na zádech se motali lesem u státních hranic. Nezapírali, že se chtěli pustit do světa za dobrodružstvím. “Zasloužili byste vejprask”. Asi v takovém duchu jim pohraničníci domluvili, když je odváděli na rotu. Cestou si jeden kluk potřeboval zavázat tkaničku u boty. Zůstal o krok pozadu, vytáhl devítku parabelu, jednoho pohraničnicka zabil a druhého zranil. Přísloví říká: Pro dobrotu na žebrotu. Tentokrát nešlo o žebrotu, ale o lidský život.

Jednu vesnici přetřela hranice vedví. Několik domů na naší straně zůstalo opuštěných. Na německé straně šla náves kolmo do kopce a u samé hranice byl koloniál. Na pěšině od jednoho hraničního mezníku k druhému se naši pohraničníci běžně potkávali s německou hraniční policií. Její příslušníci byli zdvořilí a tvářili se přátelsky. Byli to už většinou tátové rodin, neměli chuť komplikovat si život a přijít při konfliktu s našimi mladými horkokrevnými kluky k úrazu.

Leželi jsme pozdě večer v polorozbořeném domku těsně u hranice a pozorovali cvrkot u sousedů. Nejdříve se zavřel obchod, který měl průčelí a pár betonových schodů proti nám. Pomalu utíchal život na návsi a zhasínala světla v domcích. Něco po půlnoci přijel americký vojenský džíp a u jednoho stavení vyložil děvče. Velitel roty, který ležel vedle mne, mi pověděl o té proamerické slečně celý kádrový posudek. Naši měli vypožorovaný život v německé vesnici a znali ho snad lépe, než Němci sami.

Vzájemné vztahy s Němci nebyly nejhorší. S “Amíky” už to bylo jiné. Občas si zpěštrovali nudu služby pokoušením našich pohraničnicků. Početnější skupina zajela s džípy, vyzbrojenými velkorážními kulomety, hluboko do našeho území a bavila se bezmocností naší hlídky. Z nějakého papírového diplomatického protestu si dělali asi tolik, jako z loňského sněhu.

Naši ale také nebyli holubičky. K prvnímu máji vyšplhali na vysoký smrk na naší straně hranice a pověsili tam heslo a výzdobu naproti německé návsi. Nebylo to nic chytrého. Němci si proto nohu za krk nedali, ale Američany to podráždilo. Několik jich přišlo pod smrk a jeden vylezl nahoru. Naši s tím počítali a byli připraveni. Když se objevili se zbraněmi, skupinka se rozprchla a zůstal jen onen na stromě. Tomu se dolů nechtělo. Nereagoval ani na opakovanou výzvu. Dál se potýkal s papírovou hvězdou, která ho dráždila. Naši pustili výstražnou dávkou do koruny stromu. Tomu porozuměl i bez překladatele. Možná, že mu spadlo za krk trochu jehličí, nebo i šiška, ale odvaha mu v každém případě spadla do kalhot. Sjel po smrku dolů, ne jako veverka, ale spíš jako medvěd. Měl štěstí, že to byl okrajový smrk, obrostlý pružnými huňatými větvemi až po zem a ty jeho pád zmírnily. Přesto žuchl jako pytel brambor a ani se mu nechtělo vstávat.

Incident se vyřešil celkem pokojně, ale vzájemnou lásku mezi našimi pohraničníky a Američany to neprohloubilo. Místní Němci se drželi pobaveně stranou. Zdálo se, že měli málo v lásce jedny i druhé.

Svlékl jsem sako s hvězdami na ramenou, odložil brigádýrku, oblékl maskovací kabát bez distinkcí a na hlavu nasadil vypůjčenou lodičku. I když jsem měl důstojnickou hodnost, velitelem hlídky byl určen četař, který u roty trvale sloužil, znal terén a místní podmínky. Na několik hodin byl mým představeným. Jeho rozkazy jsem musel plnit. Žádná žoviálnost a hra na “jako by” neměly místo. Služba na hranici nebyla hra na vojáčky.

Rota měla sídlo v Aši. Před nedávnem tu došlo k vážnému incidentu. Do západního Německa byl unesen celý vlak i s pasažéry. Ašský výběžek hraničil na jedné straně s Německou demokratickou republikou, na druhé se Spolkovou republikou Německo. Mnohé nežádoucí návštěvy z jedné části Německa do druhé se děly přes naše území. Středem výběžku vedla státní silnice z Chebu do Aše. Právě po ní jsme zvečera vyrazili.

Setmělo se a procházeli jsme lesem. V dálce se proti nám vynořila světla reflektorů. Zalehli jsme do příkopu a čekali, až bude auto tak daleko, aby nebylo naše siluety proti jeho světlu vidět. Protože je tu silnice rovná jako podle pravítka, leželi jsme ve stoce dlouho. A tu se to ozvalo.

Kroky. Zřetelné zapraskání větvičky pod neopatrným našlápnutím. Okolo byl vysoký les, jen před námi malá nízká houštinka, tak dvacet metrů dlouhá a o něco méně široká. Smrčky, maliní a všelijaká buřeň. Právě na vzdálenějším konci houštiny se někdo pohyboval.

“Zůstaň a kryj mně!” Četař vyskočil na silnici a přeběhl na opačný konec mlází. Odvážný kousek. Na několik vteřin se vystavil jako snadný cíl. Odjíztil jsem samopal opřený sklopnou pažbičkou do ramene, prst na spoušti.

Byli jsme teď každý na jednom konci houštinky a měli jsme ji celou pod kontrolou. Z jedné strany by ten člověk musel překonat silnici, z druhé prchat vysokým lesem.

“Stůj. Zde Pohraniční stráž. Vyjděte s rukama nad hlavou.” Hlas zaburácel do lesního ticha. Tou výzvou se četař znovu vystavil nebezpečí. Střelba po hlase je v noci běžná.

Nic. Ticho. Co dál? Teď zbývala jen trpělivost. Kdybychom měli čekat do rána, do rozbřesku, z té pasti nebylo pro chlapa úniku. Do rána bylo ale ještě strašně daleko, i když bylo léto a noci krátké. Nebyly však krátké pro smrtelníky v naší situaci. Hrozně štípali komáři. Celé mračno jich hučelo okolo uší a zažíraly se do krku. Neodvažoval jsem se zvednout ruku od samopalů.

Čekali jsme a čekání nemělo konce. Uplynula hodina? Dvě? Četaři docházela trpělivost a odhodlal se k ještě odvážnějšímu kousku. Prolézal krok za krokem maliním a smrčím. Stromky mu sahaly někde po pás, někde po ramena. Pročesával buřň metr po metru. Každým okamžikem jsem očekával výstřel, výkřik. Četař už se prodral houštinou křížem krážem, ale bez výsledku. Mne zatím komáři ze tří čtvrtin sežrali. Prst na spoušti jsem musel procvičovat, zdřevěněl.

Začínalo se šírat. Nebe bledlo, hvězdy pohasínaly, černá noc šedla.

Zapraskala větvička. Na kraji vysokého lesa na pár desítek metrů od nás. Mezi stromy prchalo stádečko jelenů. Hluboký mech dusil zvuk jejich kopýtek, jen občas je prozradila našlápnutá větvička. Vyplašil je náš neopatrný pohyb, nebo k nim vánek zanesl lidský pach?

Četař se nesmál, ani neklel. Pro mne to byly nezapomenutelné chvíle vzrušení. Pro něho denní chleba.

Mezi pohraničníky a rodinami, které tu žily a pracovaly na polích, v lese, na pilách, se utvářelo přátelství. Pomocníky Pohraniční stráže byli prakticky všichni.

Po převratu v devětaosmdesátém jsem ve volarském muzeu četl chlubná vyprávění odsunutých Němců o výpravách přes naše hranice pro dobytek, pro majetek, který tu po prohrané válce museli nechat. Na nezkušeného člověka mohou takové zkazky působit jako zajímavé epizody. Ve skutečnosti to nebyly selanky, ale avantýry válkou protřelých zabijáků. Za nimi zůstávaly požáry, vyvražděné rodiny. Bylo přirozené, že tu byli pohraničníci záštitou osadnických rodin a osadníci pomocníky Pohraniční stráže.

Pozdě večer jsme se zastavili u osamělého stavení a zaklepali na okenice. Hospodyně přinesla na stůl šrůtek vyuzené slaniny a pecen domácího chleba. Hospodář otevřel láhev slabého poválečného piva. Pojedli jsme, pobesedovali a pokračovali v cestě. Podle předpisů jsme se dopustili těžkého provinění. Bylo to něco podobného, jako tiknutí pojistkou samopalu místo hlasité výzvy, hesla a ohlasu.

Vzájemné přátelství kovalo společnou záštitu československých státních hranic uniformovanými a neuniformovanými pohraničníky.

Na slavnostní přehlídce 9. května 1951 kráčel v čele našeho přehlídkového praporu Pohraniční stráže plk. Vrba, urostlý, vysoký, štíhlý chlap.

Tři kroky za ním jsme šli my, štáb. Uprostřed já, podporučík, politický zástupce, po levé ruce kapitán Vrzal, zástupce velitele, vpravo kapitán Rezek, náčelník štábu. Byli jsme stejně velcí, jako ulití z jedné formičky. Při nácvicích naše čtveřice získávala nejvyšší ocenění.

Když se 11. července 1951 (tři dny po mých třiaadvacátých narozeninách) schvaloval

v Národním shromáždění zákon o ochraně státních hranic, vedl jsem čestnou rotu pohraničnicků do parlamentu. Rota byla složena z nejzaslouženějších řadových pohraničnicků z celého hraničářského vojska. Dostal jsem takový úkol ne pro své zásluhy; důvody byly prostší. Vzhledem k vojenskému výcviku, kterým jsem prošel, se věřilo, že nezavedu jednotku pod tramvaj.

Vojákem z povolání

Jako voják z povolání jsem dostal na ramena po dvou hvězdách a na starost kulturu zhruba ve třech čtvrtinách armády. V 1. vojenském okruhu, který měl velitelství v Praze, a jednotky po celých Čechách a na Moravě.

Čím jsem si zasloužil právě tuhle funkci, nevím. Může to působit dojmem, že jsem nabyt rázem vysoké postavení, ale ve skutečnosti to bylo spíš něco, co zbylo a nač vhodnějšího neměli. Přišel jsem od Pohraniční stráže a důležitější místa už byla obsazená. Moc velikou radost jsem z funkce neměl, moje parketa byla stranická teorie a propaganda, ale co jsem mohl dělat.

Můj pobyt v hlavním městě se počítal teprve na měsíce a tak jsem ochutnával kulturu zároveň ze dvou konců. Jednak jako povolání, jednak jsem se s ní seznamoval jako “venkovan”. Lákala mne hlavně divadla a historické památky. Na obojí byla Praha bohatá, pro Jihočecha původem z venkova úplná pohádka.

Dnes by to bylo s divadly těžší, ale tehdy to šlo snadno. Vstupenka stála asi tolik jako svačina a na rozdíl od párku s rohlíkem nebyla na potravinové lístky. Dostala se v předprodejích a popřípadě v pokladně divadla ještě pár minut před začátkem představení.

S prohlídkou památek se to teprve rozbíhalo. Byly s tím některé nesnáze, ale daly se překonat. Písemný průvodce Prahou se ještě pár let po válce nedostal a tak jsem ho sháněl po antikvariátech. Zato pražská osvětová služba – už nevím, jak se jmenovala – pořádala kromě prohlídek pro turisty něco na způsob večerního klubu přátel pražských památek. Sešlo se deset patnáct nadšenců, a dokázali trávit hodiny u jedné historické památky na Starém městě. Vyslechli výklad znalce a pak se rozproudila rozprava, někdy velmi vášnivá. Nevycházel jsem z údivu, kolik lidí i mezi kolegy na velitelství, má pražské památky jako “hobby”.

Moje předpoklady pro vojenskou kulturu měly Achillovu patu. Od nejstarších dob patřila k vojsku hudba, a u mne to bylo s hudebním sluchem slabší. V šesti letech jsem zazpíval před panem školním inspektorem „Šla Nanyňka do zelí“, a dál jsem už nikdy nepokročil. Soutěž tvořivosti mládeže jsem svědomitě organizoval, ale který soubor hraje lépe, který hůř, to mi pomáhala určit instruktážní skupina Armádního uměleckého souboru - AUS.

Nenahraditelným rádcem mi byl Ivan Poledne, který řídil armádní kulturu z Hlavní politické správy. Jestliže jsem se já dostal k tomuhle povolání jako slepý k houslím, on pro to byl rozený. Dovedl spojit půl tuctu souborů, stoupl si před ně a s taktovkou vykouzlit koncert, který posluchači přežili bez újmy na zdraví. Někteří lidé ho pokládali, mírně řečeno, za kapku

splašeného, ale myslím, že měl přetlak fantazie právě v takové míře, jak je to v umění k užítu. Kromě hudby dovedl zabrousit i do jiných oblastí. Zavedl mimo jiné do armády “historický šerm”. Fechtování kordy a halapartnami se ujalo nejprve v armádě a dnes slouží jako podívaná na každé hradní slavnosti. Možná, že si to Ivan nevymyslel, že to někde “opsal”, ale jeho zásluha není o to menší.

Mně nezbyvalo, než se propíližit kolem pravidla “Co Čech, to muzikant” a hledat, co by se kromě ‘do-re-mi-fa’ dalo u vojáků uplatnit. Z vlastní zkušenosti jsem věděl, jaká muka působí volný čas v kasárnách a zvláště pak ve výcvikových prostorech. Mnohde vojáci i velitelé a politrucci vedli s večerní a sváteční nudou boj, a přicházeli na mnoho dobrých nápadů. Pomáhal jsem je rozšiřovat.

Vojenský okruh měl asi půl druhé desítky divizí a brigád a u každé byl důstojník pro kulturu. V propagandě, kterou jsem se zabýval dříve, se pořádal jednou měsíčně seminář výchovných náčelníků. Zavedl jsem něco podobného pro “kulturníky”. Kde se objevil nějaký užitečný nápad, tam jsem je pozval a zorganizoval ukázkou s rozpravou.

Podplukovník Šádek (později generál a vedoucí Svazarmu) organizoval ve výcvikovém prostoru, po příkladu Sovětské armády, ‘den velitele pluku’. Každá jednotka si připravila sportovní a zábavní program a vojáci od rána do večera soutěžili. Kulturní pracovníci z ostatních svazků se zúčastnili jako pozorovatelé.

Nejsme chudí na hrady a zámky a uspořádal jsem pro kulturní pracovníky jako příklad prohlídku zámku v Českém Krumlově.

V historickém Táboře kulturníci, kromě středověkých katakomb, absolvovali ukázkovou besedu s kapelníkem posádkové hudby, který byl ve svém oboru československou autoritou.

Obětavou pomocnicí nám byla Ludmila Pelikánová, herečka vinohradského divadla, tehdy Divadla československé armády. Překrásně recitovala a šířila umělecký přednes v desítkách posádek.

Vojákům se nejvíce stýská o Vánocích. Mezinárodní situace byla napjatá a tak hochy pouštěli domů na dovolenky po troškách. Většina musela trávit svátky v kasárnách. Většina důstojníků zůstala u jednotek.

Snažili jsme se to hořké udělat trochu snesitelnější. Organizovali jsme akci “Vánoce s vojáky”. Obcházel jsem pražská divadla, prosil a přemlouval. Kolegové z mého oddělení kultury chodili po muzikantech, po spisovatelích a básnících. Nebylo to snadné ani populární. V tisku a v rozhlase se tomu reklama dělat nedala a tak jsme umělecké osobnosti svou prosbou zaskočili nepřipravené. Nebyli to jen bezvýznamní lidé, nebo “neuvědomělí” a sobci, kdo na naše orodování nedali. Během roku většina jezdila k vojákům ochotně, ale o Vánocích? Každý měl už plán, kde a s kým Štědrý večer, nejkrásnější chvíli v roce, stráví. A nyní my na ně s požadavkem, aby s námi jeli kamsi do zastrčených posádek. Je nutno ocenit, že desítky osobností si nechaly říct. Z těch, které jsem uprosil, si pamatuji E. F. Buriana, Otomara Korbeláře, Jaroslava Moučku, Jiřinu Švorcovou, Janu Dítětovou, Josefa Vinkláře. Vojáci je přijali tak srdečně, že někteří herci jeli v příštích letech na Vánoce do posádek bez přemlouvání a navázali s úvary neformální přátelství.

Nejhluběji mi utkvěly v paměti zážitky z dvaapadesátého roku, kdy jsem dostal za úkol organizovat volný čas několika tisíc vojáků, soustředěných v Praze na májovou přehlídku.

Bydleli týden ve stanových táborech na okraji města. Předcházející rok jsem sám šlapal na přehlídce s praporem Pohraniční stráže a teď jsem se měl postarat, aby další směna neměla po večerech dlouhou chvíli, aby se vojáci nevyplížili za děvčaty, která budou stanové tábory obléhat.

Oddělení kultury tvořili, kromě mne, dva nadporučíci, Doutnáč a Klempíř, a jedna občanská zaměstnankyně, čtyřicetiletá Alena Reperová. Sesedli jsme se a vymýšleli. O nápady nebyla nouze. Byli jsme s to vymyslet program pro sbor Césarových legií na celé tažení do Galie. Někdo navrhl, že by se vojáci mohli zúčastnit nočního krmení šelem v zoologické zahradě, popřípadě speciálně uspořádané módní přehlídky.

Když jsme začali uvažovat rozumně, ujednotali jsme se na tom, že většinu večerů musíme organizovat přímo v ubytovacích prostorech. To nebyla lehká věc. Vyžadovalo to jeviště, šatny pro umělce, lavice pro několik tisíc diváků. K tomu souhlas velitele tábora, program, režiséra, umělce, konferenciéra, honoráře.

Nebudu líčit všechny radosti a strasti následujících týdnů, byl by to román o několika dílech.

Kromě estrád jsem se pustil do dvou experimentů, k nimž mne inspirovaly osobní záliby. Divadlo a historické památky.

Divadlo. To chci obsadit na týden pražská divadla a ostatní diváci budou “vosk”?

Vyřešili jsme to. Bude nám hrát každý večer Divadlo československé armády a vojáci se v hledišti vystřídají.

Ale kolik míst tam v hledišti je? Aby se na všechny vojáky dostalo, museli by tu být měsíc. A my na to máme v krajním případě šest večerů.

Tak se bude hrát někde, kam se jich vejde víc. Třeba – na Strahově.

Ale tam se hlas rozptýlí, nikdo nic neuslyší a herce uvidí jako mravenečky v dálce.

Tak na zimním stadionu, Na Štvanici, a stadion se zastřeší plachtou.

Zbývalo ještě pár maličkostí. Přemluvit ředitele divadla, který v životě takový ztřeštěný nápad neslyšel, vyzkoušet akustiku, osvětlení, inscenovat speciální reprodukční zařízení. Dnes už se konají i velkorysejší akce, ale tenkrát to vypadalo jako holé bláznovství.

Jednání s ředitelem Vinohradského divadla prodělalo tři stadia: 1. strohé odmítnutí, 2. po dlouhém přemlouvání váhavý souhlas, a 3. chuť do nové, zajímavé akce – a kapánek také zvědavost, jak to dopadne.

A prohlídka pražských památek? Instituce, která se tím zabývala, měla pár důchodců, kteří s několika turisty prošli Karlův most, počkali si na apoštoly před orlojem, vyšlapali staré nebo

nové zámecké schody na Hrad a nahlédli do Zlaté uličky. My jsme chtěli provádět dva tisíce prohlízejících ve skupinkách po dvaceti každý večer. A VEČER, kdy se Staroměstská radnice, Vyšehrad, památky v Židovském městě a zejména Hrad zavíraly. A osvětlení? Mnohde pomrkávaly jen plynové lampy.

Tady nastaly teprve těžké porodní bolesti. Pražská osvětová služba byla zpočátku přesvědčena, že jsme buď utekli z Bohnic, nebo tam patříme.

Ale milovníci stověžatě rychle pochopili, jaká ohromná možnost se tu naskýtá. Vždyť v přehlídkových jednotkách přijedou do Prahy chlapci ze všech koutů republiky. Mnozí tu ještě nebyli. A kdy se jim zase naskytne příležitost prohlédnout si památky Prahy, a s výkladem? Úředníci stáhli glotové rukávy a začali projevovat větší horlivost, než my. Zmobilizovali kdejakého průvodce, který už sotva chodil, profesory historie na penzi, posluchače filosofické fakulty, i amatéry nadšence, které znali z večerních “klubových” diskusí, o kterých jsem se zmínil.

Na kulturním oddělení jsme malovali plány – co, kde, který večer, kdo pořádá, pro kolik vojáků.

Ještě problém: co když bude pršet? Shánění plachet, nové plány, nová jednání. Dotaz na meteorologickou stanici. Nespokojili jsme se s ledasčím. Velitelství letectva nám denně upřesňovalo prognózu. Svatý Petr se ukázal jako dobrák. Ani krůpěj nám do programů nekápla.

Pohroma nepřišla z nebe, ale odkud jsme jí nejméně čekali. Co znamená svatý s nebeskými klíči proti generálovi!

Generál Hečko, náčelník okruhové politické správy, nebyl zlý, ale na rozdíl od nás ho život naučil držet se při zemi. Léta se pohyboval i hluboko pod ní; byl ostravský havíř. Po okupaci emigroval na východ a prodělal válku ve Svobodově armádě.

Nezavolał si nás, přišel za námi a přejel pohledem naše barevné programy.

Přimhouřil jedno oko. Zkracoval dlouhé samohlásky „po chacharsku“: “Kolik lidí tu na přehlídku je, pro kolik připravujete každý večer program?”

Honem jsme sčítali: Na Bílé Hoře tolik, na Císařské Louce, v Motole...

“Kolik? Asi...? Ale v armádě žádné “asi” neplatí. To po nočním pochodu take řeknete, že ste přivedli do první linie “asi” tolik střelcu, že zustalo na obvazišti “asi” tolik raněných a že padla “asi” stovka? A že vam zbylo “asi” tolik tanku a mají “asi” tolik střeliva?”

Zírali jsme na něj vyjeveně a za naše pracně připravené plány jsme se skoro červenali.

Generál začínal tiše, ale decibely se gradovaly. Vycházelo najevo, že původci hříchu nejsme my, anebo jenom my. Podle velitelů útvarů bylo soustředěno v Praze tolik a tolik vojáků, podle odjezdu z posádek tolik, podle počtů, které měly defilovat kolem tribuny tolik. Podle knedlíků a vepřového, které se chystaly v polních kuchyních, to vycházelo zase na jiná čísla. A nepřišel na to generální štáb – který, když se do toho vloží... znáte to ze Švejka – ale náš havíř a “fronták”.

Propadli jsme panice a začali podle změněných počtů předělávat pět minut po dvanácté všechny plány. Po hodinách zoufalého snažení jsme pochopili, že je to marné. Vrátili jsme se k těm původním a řekli si: ono se těch knedlíků bude také vařit “asi” tolik a nám to snad také “asi” vyjde.

A vyšlo. Ale také “asi”- když se přimhouří oko. Ono to asi ani v armádě, kde je všechno pro samou přesnost a rozkaz do puntíku pře-organizováno, bez toho člověčího “asi” nejde.

O tom “asi” jsem se pak večer co večer přesvědčoval. Celkem to všechno jakž takž probíhalo úspěšně, ale s pihami na kráse.

Na Císařské louce svítil měsíc mezi topoly, hudba hrála, konferenciér sršel vtipem a vojáci se smáli. Počet prkenných lavic byl vypočten dobře, pro všechny bylo dost místa. Jen ti poslední už sotva co slyšeli a pohled na záda těch šťastnějších v předních řadách nebyl zajímavý. A tak se sesuli do trávy a spali.

Na Štvanici jsem se vloudil do zákulisí. Pomocný režisér si mne zlostně měřil, když jsem překážel hercům, přicházejícím na scénu zprava. Tady to všechno klapalo znamenitě. I v hledišti byly tisíce diváků spokojeny. Horší to bylo, když jsem se vyšplhal do vzdálenějších rohů pod přístřeší. Tu to připomínalo blanické rytíře. Hlasy herců je z dálky ani přes ampliony moc nebudily, spíš to na tvrdé zemi tlačilo.

Celodenní únava hrála velikou roli a tu jsme do našich plánů započítat nedokázali. Hoši se na akce sice vešli všichni, většina program sledovala a bavila se. Ale s tím, jak se kvalita obrazu a zvuku se vzdáleností zhoršovala, unavený organismus vybíral svou daň.

Ve skupinkách na osvětleném Pražském Hradě ani v palácích Starého Města se spát nedalo, ale ani tady nebyla pozornost stoprocentní. Každý průvodce nebyl rozený Cicéron, všichni vojáčky neoplyvali nadšením pro slávu české minulosti. Musím si to ale pochválit: nejen pražská osvětová služba, občas i někdo z tehdejších vojáčků si ještě po létech na večerní seznamování s Prahou vzpomněl.

Hlavně se ovšem vzpomínalo na samu přehlídku. President Gottrwald si jedinkrát v roce oblékl uniformu, salutoval, vzorně vyřízené čtverce dupaly, žádný z tanků “nevyplivl” a nezůstal stát uprostřed Letné.

Tlačil jsem se mezi diváky. Dvouletý Milan mi seděl “na koni”, na hlavě moji brigádyrku a za jáсотu a rámusu usnul.

Naše kulturní oddělení bylo součástí širšího ideologického oddělení. Jeho náčelníkem se stal major Krasický. Byl získán v náboru z civilní stranické funkce jako kádrová posila armády. Bez vojenské školy a bez praxe dostal hned poměrně vysokou hodnost.

Ještě než jsem přišel do jeho podřízenosti, jednou nebo dvakrát jsem se s ním setkal a velice mi imponoval. Vyšší postavy, výrazný obličej, husté vlnité interesantně prokvetlé vlasy, energický prsní hlas. Sympatický mužný zjev. Navíc ještě vždy pečlivě ustrojený. Od zářivě zlaté šňůry na brigádyrce, přes oslnivě lesklé pagony, až po naleštěné lakové holínky. Jednal s úsměvem, s bodrou chlapeckou drsností. Nepokoušel se zastít výrazný ostravský akcent a dialekt. Občas utrousil pepný “chacharský” výraz. V jeho chování se mísila intelektuální

blazeovanost s ostentativní přímocarostí. Často jako mimoděk utrousil, že je “z havířského pytle”.

Zpočátku s ním byl náš pracovní kolektiv nadšený.

Tehdy se v politickém školení důstojníků probíral “Krátký kurz dějin VKS/b”, každý měsíc jedna kapitola. Major Krasický se dovedl blýsknout znalostmi a organizoval na oddělení zajímavé diskuse. Byli jsme tam sami mladí důstojníci okolo pětadvaceti, sedmadvaceti let a jeho teoretické znalosti budily náš obdiv.

Netrvalo dlouho a náš respekt k novému šéfovi dostával trhliny. Kromě učených hádání se ničemu jinému nevěnoval. A příslušníci ideologického oddělení měli pečovat nejen o sebevzdělání, ale o školení důstojníků a vojáků v celém prvním vojenském okruhu, to znamená v Čechách a na Moravě. Odpovídali i za přípravu různých oslav, výročí a za organizaci volna vojáků, kteří v té době směli opustit brány kasáren jen výjimečně a večery a volné dny trávili v klubovnách.

Oddělení se rozdělilo. Jedni plnili své úkoly, jak byli zvyklí – to byla i celá naše kulturní skupina. Druzí vysedávali v šéfově kanceláři, studovali a soutěžili, kdo se blýskne větší moudrostí. Náčelník dával nepokrytě najevo, která z obou kategorií je mu bližší, kterou výš hodnotí. Příčina, proč měl raději “učedníky u svých nohou” byla prostá: neměl o životě u útvarů ani ponětí.

Záhy došlo k horšímu.

V té době byla atmosféra společnosti otrávena šokujícími politickými obraty. Tito, partizánský hrdina, byl najednou krvavý vrah. Rudolf Slánský, generální tajemník strany – spiklenec odsouzený k trestu smrti. Procesy v lidově demokratických zemích vyvolávaly špionománii a podezřívost.

Jednoho dne si major Krasický zavolal několik důstojníků, mne mezi nimi. Pod slibem přísného mlčení nám sdělil otřesnou informaci: Alena Reperová je kurva a špiónka.

V první chvíli jsem o strašné zprávě nepochyboval. Byla taková doba. K majoru Krasickému jsem měl důvěru.

Vzápětí jeho slova potvrdil jeden z důstojníků, František Smitka. Připomněl Alenino vlastní vyprávění. Jako osmnáctileté děvče se pustila na vlastní pěst z venkova do Prahy. Neměla ponětí, kde bude bydlet, čím se bude živit. První den bloudila po městě a hledala nocleh a zaměstnání. “Co muselo nutně takovou holku potkat?” meditoval Smitka. “Na nádraží čekali na takové pitomé holky pasáci. Tomu nemohla uniknout.” tvrdil s autoritou žižkovského zasvěcence.

Tak k dokreslení Alenčina profilu přispělo, že nebyla jen špiónka, ale i kurva. Ochotně se připojil nadporučík, který od ní nedávno dostal před svědky facku, když se pokoušel ohmatávat jí svetr. Alena nebyla žádná éterická bytůstka, ale sportovní výsadkářka a přebornice v judo.

Na dně duše mi hlodaly pochybnosti, které sílily. Mezi závažností obvinění a děravostí důkazů byl rozpor.

Stále jsem ještě nepodezíral majora Krasického ze zlého úmyslu. Měl jsem za to, že snad pádné důkazy nechtěl, nebo nemohl uvést. Vypravil jsem se za ním. Věřil jsem, že mezi čtyřma očima mi řekne celou pravdu. Místo toho měl jen dohady.

Moje víra v Alenino obvinění byla otřesena. Ještě tomu dodalo, když krátce na to Alena – která neměla tušení, jaké předivo se kolem ní snuje – se zmínila, že se major pokoušel zavádět s ní medové řečičky, ale nepochodil. Nedostal sice facku, jako nadporučík., ale vyznělo to stejně.

Během následujících dní se stalo očividné, že všechna špína na Alenu byla vymyšlena. Záležitost neskončila happy endem. Z nerudného chování spolupracovníků byla otrávena a našla si jiné zaměstnání.

Hromosvodem šéfovy nevole jsem se stal já. Už proto, že jsem se Aleny zastal. Kromě toho jsem kritizoval, že neplníme svou úlohu vůči divizím a útvarům a vaříme se ve vlastní šťávě. Major o mně netvrdil, že jsem džigolo a špion, ale že “rozvracím kolektiv”.

Našli se dva, tři patolízalové, a na služebních poradách a na schůzích mne masírovali “dobře míněnými radami”. Chci být moudřejší, než celý kolektiv. Všichni jsou s náčelníkem v názorech na práci zajedno, jen já mám výhrady. Kritizuji teoretické diskuse u náčelníka, protože na ně svou úroveň nestačím. Jsem chorobně citlivý. Aleny jsem se nápadně zastával – kdoví, jaké mne, ženatého, k tomu vedly důvody. Měl bych projevovat větší míru skromnosti a “nevyskakovat”.

Byly to hlasy dvou, tří lidí. A ostatní? Část se tvářila, jako by se nic nedělo, jako by nic neviděli a neslyšeli. Druzí se mnou souhlasili, ale jen po straně. Na poměry v oddělení a na styl práce zehrali, ale jen mezi sebou a při rozhovorech se mnou.

Konflikt došel tak daleko, že náčelník správy generál Hečko pozval na pohovor celé oddělení. Major Krasický mi vítězoslavně sdělil, že bude projednán “můj případ”.

Nedělal jsem si iluze. Měl jsem rodinu a dvě děti, ale nepřemýšlel jsem ani tak o tom, jak se budu živit, když mne vyhodí, jako spíš jak se dovolat pravdy. Byl jsem přesvědčen, že oddělení majorovou vinou neplní své poslání. Že na Aleně byla spáchána křivda. Že se majorovou vinou vytvořily na oddělení neúnosné vztahy, nedýchatelná atmosféra neupřímnosti, strachu, podlézavosti, chameleonství a donášení.

Ve své naivitě jsem v předvečer pohovoru četl Husovy listy z Kostnice, abych čerpal morální sílu k obhajobě pravdy. Ženě jsem se svěřit nemohl. Ta kromě avantýr měla zájem jen o existenci.

Nadešel pro mne historický okamžik. Rozesadili jsme se po židlích, klubovkách a gauči v rozlehlé kanceláři.

Generál Hečko bez dlouhého úvodu zahájil. Předválečný komunista, dobrovolník z občanské války ve Španělsku, voják, který prošel se Svobodovou armádou od Buzuluku do Prahy. Nikdy nemluvil o tom, že je “z hornického pytle”, ale na spáncích a na lících kostech měl hluboko pod kůží zažrané černé pihy ostravského uhlí. Byl drsný, někdy až nepříjemně otevřený a kritický člověk.

Major Krasický spustil svou obžalobu. Pes by ode mne kůrku chleba nevzal. Dva, tři jeho osvědčení lezdogrdekové ho podpořili. Ostatní mlčeli. Generál začal vyvolávat. Nikomu nedopřál, aby se vyhnul stanovisku. Ale většina se přece jen vyhýbala. Nějak jim ušlo, že mezi mnou a náčelníkem jsou problémy. Potili se, chytračili.

Pak jsem dostal slovo já. Nehájil jsem se. Pokládal jsem svůj osud za zpečetěný. Prosil jsem jen generála, aby si ověřil, jaké vztahy se na oddělení vinou majora vytvořily, jaké jsou zde metody práce.

Dvouhodinová parní lázeň spěla ke konci. Generál pomalu a s rozmyslem přistoupil k závěru. Sklonil jsem hlavu a čekal sekeru. První jeho slova, pronesená se silným ostravským akcentem, pro mne byla zdrcující: “Ja nic ověřovat nebudu.” Moje naděje se rozpadla v prach.

Ale generál pokračoval. “Já situaci v oddělení znám. O práci majora Krasického mám jasný obrázek.” Pak následoval zdrcující kritický rozbor - ne můj a mého “narušování kolektivu”, ale špatné práce a necharakterního jednání majorova. Zíral jsem s vytřeštěnými očima a měl jsem pocit, že se mi to zdá, že jsem snad upadl z rozrušení do fantastických představ.

Drsnost a otevřenost odsudku se vymykala zvyklostem, jež v armádě panovaly. Zdrcující kritika byla učiněna před “podřízenými” a to bylo nepřípustné. Generál v daném

případě na vojenské předpisy nehleděl.

Pak se obrátil ke mně. Snesl mne z nadoblačných výšin na zem. Už nemluvil služebně a po generálsku. Spíš jako starší s klukem. Nebylo zapotřebí a nebylo správné, že jsem se potýkal s věcmi sám, že jsem nedokázal přesvědčit a získat ostatní, že jsem nebral v úvahu jejich názory a myslel, že mám jen já pravdu. Vytkl mi, že jsem nepřišel za ním, když už jsem nevěděl kudy kam.

Ano, ano měl tisíckrát pravdu. Byl jsem mu neskonale vděčný za všechno, i za ty výtky, které snad nebyly úplně ve všem zasloužené. V životě jsem žádnou pochvalu nepřijal tak rád, jako tuhle kritiku.

Nevím, jak jsem toho dne došel domů. Snad jsem letěl na křídlech. Včera jsem se připravoval s Husovými listy na kostnickou hranici a dnes jsem našel spravedlnost, v jakou jsem se neodvážil doufat.

Během několika dní byl major Krasický z funkce odvolán a přeložen jako učitel do Vojensko-politické akademie. Nebylo to důsledkem uvedeného pohovoru. Jak vyšlo najevo, úroveň jeho práce byla už delší dobu předmětem kritické pozornosti a odvolání se připravovalo.

Po jeho odchodu mne čekalo ještě jedno překvapení a poučení. Potkal mne beze svědků jeden z majorových „pohrobků“. Zastoupil mi cestu. Se zlobně přimhouřenýma očima zasyčel: „Nemysli si, že si vyhrál. A nenaparuj se. To nebyla tvoje zásluha, že Krasický vypadl. To sme byli my, kdo chodili nahoru a informovali, co se tu děje. A aby ses neplet, nověj šéf má jasno, co si zač...“

Měl jsem sto chutí odpovědět mu podobně, jako Alena na ohmatávání svetru. Vzpomněl jsem si ale na maminčino úsloví, které nebylo moc slušné, ale výstižné: Kdo se s hovnem maže, ten se umaže a smrdí.

Poprvé v Sovětském svazu

V březnu třiapadesátého roku jsem byl přeložen na ideologické oddělení Hlavní politické správy - HPS, na odbor propagandy.

Sliboval jsem si od toho, že zas jako na divizi, budu jezdit po útvarích a přednášet.

V tomto ohledu jsem se zklamal. Hlavní politická správa byla od útvarů příliš daleko, a vyjížděli jsme k nim jen občas na prověrky a na kontrolu a pomoc (která se u jednotek parodovala jako POMOOO!!!)

Upřímně řečeno, většinou jsme neměli co dělat.

Naskytla se mi příležitost využít to velmi užitečně.

V té době neměli ani nejvyšší funkcionáři politického aparátu v armádě vysokoškolské vzdělání. Zorganizovalo se pro ně od září 1954 externí studium Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda – VPA. Abych se mohl do této akce zapojit, na to jsem byl na HPS příliš krátkou dobu, a v malé funkci. Aby mi to nebylo líto, bylo mi umožněno přihlásit se na VPA k dálkovému studiu.

Vedoucí funkcionáři měli málo času a jejich externí studium se stále zjednodušovalo, až se nakonec zrušilo. Já jsem ale VPA na fakultě dálkového studia v březnu 1957 ukončil a získal vysokoškolskou vojensko-politickou kvalifikaci.

Během působení na HPS se mi dostalo ještě jedné vzácné příležitosti. Na jaře 1956 jsem byl vybrán do vojenské delegace, která letěla na měsíční studijní cestu do Sovětského svazu.

Delegaci vedl náčelník HPS gen. mjr. Ján Zeman. Členy byli plk. Miroslav Machač, zástupce náčelníka HPS pro ideologii, mjr. František Herfurt, v té době pracovník odd. státních orgánů ÚV KSČ, mjr. Jindřich Filipec, lektor VPA KG, kpt. Zdeněk Novák, pracovník odd. školství HPS, kpt. Dušan Rovenský, redaktor Obrany lidu, a já. V Sovětském svazu jsme se zdrželi od poloviny dubna do půli května.

Cesta nebyla jednoduchá. Letěli jsme vojenskou dvoumotorovou Dakotou, která pamatovala druhou světovou válku. Ve vzdušných vírech jsme se propadali a měli žaludek v hrdle. Letěl jsem poprvé v životě, ale nepůsobilo mi to obtíže. Jako kluk, vyrůstající na samotě, jsem trávil hodiny na houpačce mezi dvěma smrky. Nejhuř na tom byl plukovník Machač, hrdina, který prošel válečnou anabází se Svobodovou armádou a měl prsa plná řádů a vyznamenání. To nezabránilo, aby ve chvílích, kdy letoun povážlivě zakolísal, nebledl a nezelenal. Dobrá duše major Herfurt mu to ulehčoval: „Hele, Mirku, vidíš, jak se to křídlo třese? Vsadil bych se, že se ulomí.“ Chudák plukovník se potácel chodbičkou mezi sedadly k spásonosné toaletě.

Byli jsme ubytováni v hotelu Metropol. Kdysi to byl reprezentativní stánek carského velkoměsta. Čas setřel hodně z jeho někdejšího lesku a vyrůstaly hotely méně okázalé, ale modernější. Bydlel jsem v pokoji společně s kpt. Novákem.

Sotva jsme se ubytovali, spěchali jsme za prvními dojmy na Rudé náměstí. Všechno jsme už viděli tolikrát na obrázcích a na plátně kin, že jsme si připadali jako v místech, jež důvěrně známe. A přece jsme byli překvapeni po prvních krocích. V uličce, kde ještě ležely zbytky sněhu, seděl na zemi beznohý válečný veterán s hvězdou Hrdiny Sovětského svazu a žebrol.

Byli jsme oficiálními hosty Vojenské politické akademie.

Hned první den nás přijal zástupce náčelníka akademie, a udělal nám obšírný výklad o systému výuky, i o vědecko-výzkumné činnosti.

V jednom z příštích dnů jsme se setkali s účastníky osvobozovacích bojů na teritoriu Československa – pracovníky akademie. Byl mezi nimi plukovník, který byl politickým zástupcem velitele tankového sboru, jenž 9. května zrána dorazil od severu, od Šárky, do Dejvic, do Prahy. Vyprávěl, že původně byl jejich směr postupu na Drážďany a Lipsko, ale 5. května obdrželi rozkaz obrátit čelo sestavy na jih a co nejrychleji postupovat na Prahu, kde propuklo povstání.

Přiletěli jsme do Svazu záhy po XX. sjezdu KSSS, na jehož závěr první tajemník strany Chruščov přednesl projev, hanobící Stalina a všechno, co souviselo s jeho osobou, a s dobou, kdy byl v čele Sovětského svazu. Všechno, zvláště v armádě, se obracelo vzhůru nohama.

Politický zástupce velitele pluku mne provázel kasárnami. Ukazoval mi politicko-výchovnou světnici. Omluvil se: „Nestačili jsme ještě odstranit všude na fotografiích obraz a v textech jméno Stalina.“ Poznamenal jsem: „Ničevo.“ (To má v ruštině široký význam. Znamená: To nevadí. To je v pořádku. To nestojí za řeč.)

Major se rozhorlil: „Kak ničevo, veď éto kult ličnosti!“

Ty kašpare, pomyslel jsem si, ještě včera jsi opěval geniálního generalissima Stalina, a dnes mu nemůžeš přijít na jméno. Koho budeš proklínat a velebit zítra, ty pěstiteli morálky

sovětské armády.

(Nějaký čas na to jsem si přečetl v tiskovině, jíž čířilo v Praze čínské velvyslanectví, stať Mao Ce-tunga. Reaguje na řeč Chruščova a provádí vlastní hodnocení Stalina. Uvádí, co pokládá za jeho negativní stránky, ale oceňuje jeho veliké zásluhy za Sovětský svaz a svět.)

Kromě vojensko-politické akademie jsme navštívili řadu zajímavých míst. Prohlédli jsme si Kreml, několikrát se zúčastnili představení ve Velkém divadle. Byli jsme čestnými hosty na tribuně prvomájové přehlídky na Rudém náměstí. Uspořádali nám exkurzi do kolchozu, který měl rekordní výsledky v živočišné a rostlinné výrobě.

Týden jsme strávili na velitelství leningradského vojenského okruhu. Kromě návštěv vojenských objektů měli jsme možnost prohlédnout si vzácné pamětihodnosti města. V muzeu jsme viděli otřesná svědectví devíti set dní nacistické blokády.

Toužil jsem vidět i všední skutečnost a setkat se s běžnými sovětskými občany. V tom jsme se se Zdeňkem Novákem shodovali.

Dostali jsme se do rozhovoru s dvěma studenty, a jeden z nich nás pozval na příští den do rodiny. Večer telefonicky pozvání odvolal. Že rodiče považují návštěvu cizinců za nežádoucí – neželajemoje.

Cizí vojáci byli tehdy v Moskvě vzácní a každou chvíli jsme okolo sebe zaslechli polohlasnou poznámku: “Amerikánci.

Zastavila nás skupina školáků – pionýrů a podrobila výslechu. Kdo jsme, odkud, jaké to máme uniformy, jakou hodnotu, co který odznak znamená.

Během improvizovaného interview se okolo nás zastavilo několik chodců. Mezi nimi menší, asi padesátiletý muž, podle obleku dělník. Když nás pionýři propustili, navázal rozhovor.

“Já Čechoslováky znám.”

“Ano?”

“Jsem Sibiřan.” Řekl to bez velké vřelosti. Pochopili jsme - šlo o tažení legionářů podél sibiřské magistrály v letech občanské války. Vysvětlili jsme mu, že jsme dnes jiná armáda, než jakou tehdy poznal.

“Vy to tak chápete? To jsem rád.”

Slovo dalo slovo, a pozval nás na příští den – to byla neděle – na návštěvu.

Rodina Petrových bydlela v “komunálním bytě”. Byla to jedna místnost o rozměrech asi pětkrát pět metrů. Zde žili rodiče s dvěma dětmi, čtyřicetiletou studentkou Galjou a čtrnáctiletým školákem Andrejem. Nábytek byl skromný. Lůžka tu nebyla. Srolované slamníčky a pokrývky ležely na skříni. Nejen toalety a voda byly na poschodí společné, ale i kuchyňka s lihovými vařiči. “Anna Ivanovna, kipit!” - jedna žena upozorňovala druhou, že jí v kuchyňce vaří voda na čaj.

Jak nám vyprávěli - rodina Petrových byla za války evakuována za Ural zároveň s továrnou, v níž oba manželé pracovali. Odjeli s tím, co stačili v zavazadlech pobrat. Byli

nastěhování k jedné místní rodině v dřevěném domku. S domácími se po několik roků dělili o pár čtverečních metrů. Nejnutnější domácí potřeby, nádobí, teplé oblečení, trochu přilepšení v jídle, v tom všem byli na domácích závislí. Vyprávěli nám, že to byli hodní lidé, měli pro situaci nucených přistěhovalců pochopení a snažili se jim život ulehčit. Neměli všichni evakuovaní takové štěstí - poznamenala paní Olga.

Když se na konci války vraceli zpátky do Moskvy, podmínky bydlení tam nebyly o mnoho lepší. Západní polovina země byla nacisty zpustošená. Z toho, co bylo k dispozici, se stavělo nejnutnější, aby lidé měli střechu nad hlavou a nemrzli v zemljankách. Když Petrovi dostali místnost v nově postaveném komunálním domě, byla to pro ně jako požehnání.

Koktal jsem něco v tom smyslu, že u nás by lidé nebyli s takovým bydlením spokojeni. Georgij Petrov mne slušně, ale vzrušeným hlasem poučil, že u nich lidé také nejsou s daným stavem spokojeni. Umi si představit lepší bydlení, oblékání a zásobování. Ale zažili válku, jsou šťastni, že ji mají za sebou, že ji přežili, a vědí, že nemohou chtít všechno najednou.

Trochu mi při tom poučení červenaly uši, ale chápal jsem, že jsem si to za svou netaktní poznámku zasloužil.

Paní Olga rozložila stůl do dvojité délky, pokryla ubrusem a přistrojila oběd. Podle ruského zvyku platí pojem "oběd" o vydatném jídle bez ohledu na to, v které denní době se podává. Hospodyně nám připravila karbanátky s bramborovou kaší. Nebyly tomu ani dvě hodiny, co jsme obědvali v hotelu Praga. (Pozorný číšník, když zjistil, že jsme Češi, naservíroval nám k řízkům - knedlíky. Chtěl nám udělat radost, věděl, že Češi mají ty koule z mouky rádi. Moc se pak omlouval, ale neměli jsme mu jeho dobrou vůli za zlé.) Teď jsme seděli s plnými žaludky nad vrchovatými talíři. Znáte ale náš český společenský imperativ: Neurazit kuchařku. Tak jsme jedli a pochvalovali - bylo to opravdu dobré. A abychom udělali pravidlům slušného chování zadost, snažili jsme se sníst s pomocí boží všechno. Podařilo se nám to.

Leč ta hrůza! Olga Ivanovna se našich talířů chopila a navzdory našim protestům měli jsme před sebou novou porci. Co si máme počít? Žaludek už vyhlásil rozhodně stávkou. Zoufale jsem se vrtal vidličkou v kaši a cítil jsem, že to při nejlepší vůli nejde. Posléze naši hostitelé pochopili, že už opravdu nemůžeme.

Vysvětlili jsme si, že u nás nedojíš a nechat na talíři, znamená urazit kuchařku. Podle jejich tradice naopak - když dojíš všechno, znamená to, že chceš ještě. Nevím, jak je to dnes, ale tenkrát platilo za slušnost nechat v bufetu na talířku alespoň špičku rohlíku. Bylo to dost protismyslné, protože hladová poválečná léta si vynucovala hospodařit s každým soustem. Ale zvyk je zvyk a možná že právě nouze o kus žvance povýšila na morální příkaz gesto - ukázat, že nejsem hladový.

Naše diskuse a výměna zkušeností se neomezila na zvyklosti stolování. Hostitelé byli zvědaví na život v Československu. Měli o něm - podobně jako my o Sovětském svazu - značně idealizované představy. Považovali nás za ráj mezi východoevropskými zeměmi.

Byli jsme právě tak lační na každé slovo o životě v sovětech. Utkvělo mi v paměti, když Georgij vyprávěl, jak se před válkou v době hladu zúčastnil násilného rekvírování obilí v jižních oblastech. Nešel do podrobností, ale nebylo pochyb, že to nebyly milé vzpomínky.

Příjemné setkání skončilo pozdě večer. Petrovi nás doprovodili na stanici příměstské dráhy, odkud jel do centra vlak každou půlhodinu.

Domluvili jsme se s Galjou, a ta mne pak několikrát provázela po Moskvě. Pozval jsem

ji do Velkého divadla – Bolšoj teatr, a shlédli jsme spolu operu Kníže Igor od Alexandra Borodina. Neřekli jsme si jediné něžné slůvko, nepohladili ruku, ale oba jsme cítili, že jsme se zamilovali.

Galja byla o čtyři roky mladší než já. Studovala techniku. Byla inteligentní a milý člověk. Léta jsme si psali. Když jsem později přijížděl do Moskvy, ještě několikrát jsem se s ní setkal. To už byla provdaná a měla dva syny.

Moje první cesta do Sovětského svazu byla zajímavá a poučná. Sovětská skutečnost se mi stala pochopitelnější a bližší. Zároveň jsem si musel hodně opravit představy, vytvořené přehnanou a hloupou propagandou.

Když jsem znovu vzal do ruky knihy reportáží Julia Fučíka, pochopil jsem, čím se lišil od krátkodechých novinářů. Nehledal velikost Sovětského svazu ve všem “nej”. Spatřoval ji v zápase nového se starým, pokrokového s přežilým.

Studium vědecké aspirantury na VPA KG

V roce 1960 nabídla Hlavní politická správa pěti politickým pracovníkům možnost interního studia vědecké aspirantury na Vojensko-politické akademii Klementa Gottwalda. Podmínky pro to nebyly ještě legislativně upraveny, a tak studium bylo spojeno s funkcí asistenta na katedře ve VPA. To znamenalo snížení platu. Přijali to jen dva z pěti, já mezi nimi. Ve funkci asistenta na katedře filosofie se mi plat snížil o tisíc korun měsíčně, skoro o čtvrtinu. Manželka, s třemi dětmi, tím nebyla nadšená, ale smířila se s tím.

Ještě stála otázka, zda udělám přijímací zkoušky. K nim jsme přišli dva. První byl velmi sebevědomý, ale zkoušku nesložil, přijat nebyl.

Mně položil Jindřich Filipce, kterého jsem už znal jako člena naší studijní cesty do SSSR, otázku: „Co byste nám řekl o vztahu Marxe ke klasické německé filosofii?“

Po několika mých větách mne jiný člen komise přerušil: „No dobrá. Je vidět, že číst umíte. A jaký je váš vlastní názor?“

To mne překvapilo. Vzpamatoval jsem se, blesklo mi hlavou a vykoktal jsem: „...myslím, že vztah Marxe, zvláště k Hegelovi se měnil od zaujetí k tvůrčí kritičnosti...“ Zase mne nenechali dlouho povídat. Začali se bavit, kdo mi bude dělat školitele a na jaké téma bych mohl psát. Moje přijetí brali jako samozřejmost.

Jako školitele mi určili docenta Filipce. Ten se mnou vyšel na chodbu a v běhu mi určil téma kandidátské práce: „Půjčím ti Helmuta Schellského „Skeptická generace“. Napišeš kritický rozbor. Zkoušky z minima jsou formalita. Hlavní je práce. Kdybys něco potřeboval, ozvi se.“ To byla moje první a poslední konzultace školitele.

Krátce na to propukla aféra skupiny intelektuálů, kteří se scházeli na jugoslávském velvyslanectví a vedli tam poťouchlé politické řeči. Jindříšek se svezl s tím, a já měl po školiteli. Slíbili mi jiného, ale toho jsem nikdy nedostal. Tak jsem napsal práci jako „vědecký samouk“.

Knihu Schellského jsem si sehnal. Když jsem ji přečetl, nevěděl jsem, co bych o ní měl psát. Filipec měl patrně na mysli, abych podrobil kritice autorův filosofický přístup.

Autor píše, jaká poválečná západoněmecká mládež není. Mne však zajímalo, jaká je. A protože jsem byl voják, zajímalo mne, jaký je její vztah k válce a vojenské službě. Hotovou odpověď na to jsem nikde nenašel, a tak jsem ji skládal z různých přímých i nepřímých důkazů. Prameny k tomu jsem získával z Německa prostřednictvím mezinárodní výpůjční služby.

Abych měl přímé poznatky, dělal jsem čtrnáct dní průvodce skupiny západoněmecké mládeže, jež byla u nás prostřednictvím Svazu mládeže. Byli v ní mladí komunisté i bezpartijní. Když viděli Lidice, a na druhé straně se zúčastnili mládežnické slavnosti v rekreačním středisku nad Báňskou Bysřicí, kde byli srdečně vítanými hosty, jeden z Němců se nervově zhroutil. Přiznal se mi, že byl příslušníkem SS, ale prodělal jen výcvik, bojů se nezúčastnil. Byl členem komunistické strany. Zeptal jsem se ho, zda o tom strana ví. Ujistil mne, že ano.

Čtrnáct dní jsem byl rovněž vedoucím skupiny naší mládeže v Německé demokratické republice.

Výsledkem studia byla sedmisetstránková sociologická práce, která vyšla v červenci 1964 v nakladatelství Naše vojsko, pod názvem „Proč slouží? Vztah západoněmecké mládeže k válce a vojenské službě.“

U nás v té době ještě panoval názor, že západoněmecká mládež je stále pod vlivem nacistické výchovy. Došel jsem k poznání, že je spíš pod vlivem americké indoktrinace, jež není méně militantní.

S obhajobou práce jsem měl problémy.

Byli mi určeni dva oponenti. Vladimír Ruml, ředitel Filosofického ústavu Akademie věd, a Čestmír Berka, příslušník oddělení speciální propagandy Generálního štábu.

Berka napsal devítistránkový posudek, v němž nebyly konkrétní připomínky, ale paušální odsouzení celé práce. Končil slovy: „Nad vědou, jako nad branou do Dantova pekla budiž nápis: Zde ať tě neprovází strach.“

Když jsem došel za Rumlem, zakryl závěr posudku, ale z toho, co mi dal přečíst, bylo zřejmé, že práci ani pořádně nečetl. Poradil mi, abych se proti Berkovu negativnímu posudku o obhajobu nepokoušel.

Co mi zbývalo? Šel jsem za Berkou a požádal ho, aby mi řekl, co mám předělat.

Z očí do očí nemohl opakovat nadnesené fráze. Faktické připomínky měl dvě. Že téma by zasloužilo také sociálně psychologický přístup, a že je dogmatická věta: „Až konjunktura v NSR skončí a přijde krize, bude to mít vliv i na mládež a na její postoje.“

Větu o krizi jsem vyškrtl, a připsal, že téma je možné řešit rovněž ze sociálně psychologického hlediska. Kvůli tomu jsem musel nechat práci znovu celou přepsat. Obhajoba před vědeckou radou VPA KG se tím oddálila do 8. března 1966. Na ní pak Berka o práci pěl dithyramby.

V době interní aspirantury jsem pracoval jako asistent na katedře filosofie VPA KG.

Shodou okolností byl náčelníkem katedry Jaroslav Javůrek, který nastoupil po mém odchodu na moje místo v politickém oddělení velitelství budějovické divize. Nyní se ke mně choval, jako by mne neznal. Když jsem přišel k němu do kanceláře, musel jsem se vojensky

ohlásit. Nechal mne stát, i když sám seděl za stolem. Hezký vztah filosofa k filosofovi, že? Dával nepokrytě znát, že se obává, že až vystuduji aspiranturu, ve funkci šéfa katedry ho nahradím.

Jako asistent jsem filosofii nepřednášel, ale vedl semináře v jednoročním kurzu. Zopakoval jsem si tak základy dialektického a historického materialismu.

Zároveň s prací na disertaci jsem postupně skládal zkoušky z aspirantského minima. Bylo to sedm zkoušek. Vzpomínám si už jen na některé.

Studium dějin filosofie pro mne znamenalo největší přínos. Bylo to zásluhou soudruha, který byl v tomto ohledu vynikající odborník, a na kterého jsem se obrátil o radu. Jeho jméno už mi vymizelo z paměti. Vysvětlil mi, že studium dějin filosofie je nejlepší způsob poznání filosofie samé. Dal mi několik rad k metodě studia. Abych spojil četbu starších dějin filosofie, které dávají obraz, co který myslitel říkal, se sovětskými šestidílnými Dějinami filosofie, jež poskytují kritický pohled z hlediska dialektického materialismu. Která díla starých filosofů stojí za to, abych je přečetl celá, a která stačí prolistovat, abych o nich měl určitou představu.

Trochu jinou vzpomínku mám na zkoušku z dějin. Také jsem se obrátil na lektora, který světové dějiny přednášel, na Jána Zvadu. Jako pomůcku ke studiu aspirantury vydal cyklostylovaný seznam titulů o desítkách tisíc stránek v několika světových jazycích. Požádal jsem ho o radu, co z toho mám prostudovat vzhledem k tomu, že píši práci s německou problematikou. Odbyl mne velmi stroze: „Když chce někdo mít vědecký titul, musí něco znát.“ (On sám nedosáhl nikdy ani „malý“ doktorát.) Po takové radě jsem si přečetl jeho skripta, a ke zkoušce to stačilo.

Zkoušku z dialektického a historického materialismu jsem skládal u vedoucího katedry Jaroslava Javůrka. Ke zkoušce jsem musel předložit kratší písemnou práci. Věnoval jsem ji otázce, jak se jisté mravní postuláty odrážejí v německé historii a myšlení. Práce byla otištěna v ústavním magazínu na základě kladného posouzení redakční rady.

Jiný názor na práci měl soudruh Javůrek. (Třeba předeslat, že v té době to byl „rychloukašený“ filosof, který filosofii chápal podle schéma „za prvé, za druhé“, a což nad to jest, od zlého jest.) Moji práci pochopil jako profanaci filosofie. Zkouška se proměnila v polemiku, kde jsou hranice filosofie. Vrcholila Javůrkovým pohoršeným výkřikem: „A ty pohádky, to už vůbec do filosofie nepatří.“ V práci jsem srovnal pohádky bratří Grimmů s pohádkami Boženy Němcové a zveršovanými pohádkami Karla Jaromíra Erbena – pokud jde o mravní kritéria. Za tu nehoráznost jsem dostal z dialektického a historického materialismu trojku. Trčela jako modřín na pasece vedle šesti výborných z ostatních předmětů.

Když získá moc nezpůsobilý

Když mi skončila tříletá doba, určená k internímu studiu aspirantury, byl jsem znovu zařazen do funkce politického pracovníka. Značně jsem povýšil. Byl jsem nyní náčelníkem ideologického oddělení Politické správy přímo podřízených složek Ministerstva národní obrany. Náležela k nim Výsadeková brigáda, Železniční brigáda, Stavební vojsko, Ústřední vojenská nemocnice, Výzkumný ústav leteckého zdravotnictví, ostraha muničních skladů a některé další instituce, jež neměly bojový charakter.

Teoretickou práci a výuku na VPA KG jsem si oblíbil, a doufal jsem, že u toho zůstanu. Z toho, že se mám vrátit znovu do praxe, jsem neměl žádnou radost. Na druhé straně jsem byl rád, že přicházím do podřízenosti plukovníka Rudolfa, který byl náčelníkem politické správy, a s kterým jsem se znal ze společného studia vojensko-politické akademie.

Rudolf studium v polovině skončil, když byl jmenován vedoucím oddělení státních orgánů na sekretariátu ÚV KSČ.

Ted' to byl jiný Rudolf, než jsem ho znal za studia. U podřízených složek mu říkali „Velký Rudolf“. Nejen proto, že měřil metr devadesát, ale jak si počínal. Brzy jsem se o tom přesvědčil.

Na podzim 1963 jednal ústřední výbor strany o ideologické práci. Materiály byly zveřejněny v Rudém právu.

Bylo samozřejmé, že politická správa uspořádá konferenci, a promítne závěry ústředního výboru na naše podmínky. Pokládal jsem za svou povinnost napsat referát.

Za několik dní pro mne Rudolf poslal. Měl jsem kancelář o patro výš, než on. Ukázal na židli proti svému stolu a požádal sekretářku, aby udělala dvě kávy.

„Mám tady ten tvůj podklad, co si napsal.“ řekl. „Já se na to podívám. Možná, že z toho něco použiju. Některé příklady...“

Strnul jsem. Ten chlap to vůbec nečetl. A já se s tím několik dní mořil.

Rudolf otcovským hlasem pokračoval: „Podívej se, Milane. Máš celé oddělení. Takovýhle podklad může napsat kdokoli, komu to uložíš. Ty jsi vedoucí, na to si musíš zvyknout. Odpovídáš za ideovou čistotu propagandy a za úroveň výchovy v našich podřízených složkách. Jezdit a blýsknout se přednáškou, jako si to dělal na divizi, to si už dnes nemůžeš dovolit.“

Hlavní tvoji starosti je, aby něco neuteklo.“ řekl doslova a do písmene.

Otevřel zásuvku psacího stolu a podal mi špinavý, užmoulaný notes.

Zalistoval jsem v tom. Byla to kostrbatým písmem, s hromadou hrubek, špatně opsaná pornografie.

Nechápal jsem, proč mi to strká. Jak to souvisí s tím, co mi právě říkal? To mám odpovídat za to, že si kluci opisují „Rytíře Smyla“? Místo závěrů z ideologického pléna budeme řešit „Baladu o hovně“?

Pochopitelně, že jsem se „blýskal s přednáškami“ dál, a návštěvy u složek spojoval s aktivní propagandou.

Zvlášť zajímavé byly besedy s vědeckými pracovníky ve Výzkumném ústavu leteckého zdravotnictví. Pozvali mne na diskusi o mé disertaci. Zajímali se hlavně o metodu, jak jsem postupoval. Jeden z inženýrů se zabýval problémem snu. Pochopil jsem, jak je tato věc složitá a neprobádaná, jak je významná pro lidské duševní zdraví.

Domýšlivost a pocit významnosti Rudolfa byl v rozporu s jeho IQ a vzděláním.

Několikrát jsem se ho nechtěně dotkl. Netušil jsem, že každou ironii vztahuje na sebe.

Při jakési příležitosti jsem se zmínil, že v Bulharsku používají při pasení ovcí vlčáky, nebo osla. Vlčák stádo obíhá, když některé ovečka odbočí, zažene ji zpátky. Osel jde stádu

v čele a ovce ho následují. Řekl jsem: „Kéž by u nás bylo v politice víc oslů!“

Jindy jsem si při projevu náčelníka politicko-organizačního oddělení zapisoval jeho fráze. Vyšel z toho referát o mnoha slovech, který nic neříkal.

Přečetl jsem to Rudolfovi. Zarazil se: „To sem říkal já?“

Byla to doba, kdy se v naší společnosti i ve straně hromadily prvky toho, co v roce 1968 vyústily v krizi. Rudolf, který měl tolik starostí, „aby něco neuteklo“, si tyto revizionistické, kontrarevoluční tendence neuvědomoval, nespátroval v nich nic zlého.

Na program aktivu politických pracovníků podřízených složek zařadil návštěvu hry Václava Havla Zahradní slavnost v Divadle Na zábradlí.

Na členskou schůzi strany na správě pozval Zdeňka Mlynáře. Ten zde vyložil koncepci „demokratického socialismu“ - na který se pak odvolával i Gorbačov při „perestrojce“.

Naše politické názory s Rudolfem se čím dál tím ostřeji rozcházely. Měl jsem při tom „pátou kolonu“ v zádech. Mým zástupcem v ideologickém oddělení byl Václav Smrkovský, synovec Josefa Smrkovského, který byl v roce 1968 předsedou Národního shromáždění a projevil se jako jeden z nejaktivnějších pravičáků.

Když jsem jako kandidátskou práci napsal fakticky práci sociologickou, chtěl jsem se o sociologii dovědět víc. Studoval jsem literaturu o sociologii, navštěvoval večerní kurz sociologie. Připravil jsem také sociologický výzkum veřejného mínění na našich podřízených složkách.

Organizace výzkumu se s velkým nadšením chopil můj pracovník, kpt. Jiří Jež. Pochvaloval si, že konečně může dělat práci, jež má nějaký smysl, a nemusí jen jezdit od kontroly ke kontrole.

Výzkum se prováděl také v Ústřední vojenské nemocnici. Její náčelník, genmjr.. MUDr. František Engel si na to stěžoval náčelníkovi Hlavní politické správy gen. Václavu Prchlíkovi. Neudivilo mne to. Mezi inteligencí narůstaly pravičácké názory, a Engel měl obavy, že je průzkum odhalí i v nemocnici. Dne 27. února jsem tam byl na stranické konferenci. Po skončení se sešlo několik vedoucích u náčelníka. Engel se díval skepticky na celou politiku KSČ od února 1948. Pohádali jsme se.

Bylo to ještě pět let před tzv. Pražským jarem, ale mezi inteligencí rostla kritika vedení strany a ve světovém názoru sklon k módnímu existencialismu. Zastával jsem marxisticko-leninskou ideologii a platil jsem za dogmatika.

Naše rozpory s Rudolfem propukly na členské schůzi. Navrhl jsem, aby se důstojníci správy, kromě kontroly podřízených složek, věnovali marxismu-leninismu a v tom pak podřízeným složkám pomáhali. Rudolf dělal závěr a můj příspěvek ironizoval, že chci udělat ze všech poliruků vědátory. Nenechal jsem si to líbit a ostře jsem se ohradil.

Od té chvíle mi Rudolf dával na každém kroku znát, kdo je na správě pánem. Terčem jeho zlehčování se stal i sociologický výzkum.

Moji podřízení nevěděli, jak se ke mně mají chovat. Báli se mne skoro pozdravit.

V té době se jednalo o mé jmenování náčelníkem oddělení speciální propagandy na generálním štábu. Vzhledem k tématu mé kandidátské disertační práce, jsem pro to měl

předpoklady.

Dosavadní náčelník, major Bouček, měl tragickou příhodu. Na Štědrý den spěchal domů a vzal si taxík. Taxikář havaroval tak nešťastně, že auto museli rozřezat autogenem, aby z něj zmrzačeného Boučka vytáhli.

Rudolf měl k mému jmenování napsat posudek. Protože bylo známo, že naše vztahy jsou napjaté, k projednání posudku náčelník HPS poslal „kádrováka“, plk. Sečkaře.

Dramatické jednání začalo v pondělí 24. května ve 14 hodin. Rudolf přečetl můj posudek.

Nečekal jsem nic dobrého, ale to, co jsem teď slyšel, bylo tak neobjektivní a zaujaté, že jsem žasl. Prohlásil jsem, jestli je to jeho názor, ať to podepíše, já podepíši, že jsem byl s posudkem seznámen, a nemusíme se zdržovat.

Sečkař mne napomenul, abych nedělal gesta. Abych si posudek v klidu přečetl, a pak se bude pokračovat v jednání.

Poprosil jsem sekretářku, aby mi uvařila kávu. Sedl jsem si ve své kanceláři. Četl jsem řádky posudku a nebyl schopen je vnímat.

Bylo asi půl třetí. Venku se setmělo. Musel jsem rozsvítit stolní lampu. Spustila pekelná bouřka. Celý dům se otřásl v burácení hromu. Za zády mi proudy vody bičovaly sklo okna. Jako by příroda v tu chvíli obrážela moje rozpoložení.

Konečně jsem si uspořádal myšlenky a začal psát. Nepolemizoval jsem s posudkem, ale vypisoval, čemu jsem se ve funkci věnoval a s jakými výsledky. Odvolal jsem se na posudky z předcházejících pracovišť.

Měl jsem napsány asi čtyři stránky, když zazvonil telefon. Volali mne.

Přečetl jsem své stanovisko a ústně dodal, že v posudku chybí, jak pracoval pod mým vedením kolektiv ideologického oddělení.

Hovořili členové komise -- vedoucí pracovníci správy a členové výboru stranické organizace. Byli kritičtí, aby „neshodili“ Rudolfa a nerozházeli si to s ním, ale nebyli nespravedliví.

Rudolf neřekl na obhajobu posudku ani slovo, jen prohlásil, že posudek přepracuje.

Za čtyři dny, v pátek v poledne mne zavolal a přečetl mi přepracovaný posudek. V závěru doporučoval, abych šel na samostatnou vědeckou práci.

Zeptal se mne, co k tomu mám. Řekl jsem, že nic. Podepsal jsem a odešel.

Několik dní na to mi sdělil pplk.. Antonín Mikulín, že s ním hovořili a nabídli mu funkci náčelníka oddělení speciální propagandy. Řekli mu, že já na tu funkci nepůjdu, protože mám nějaké neshody s Rudolfem.

K neshodám patřil i sociologický výzkum, kterému nemohl Rudolf přijít na jméno. Jak jsem se později dověděl, výsledky výzkumu nechal vyvázat v červené kůži a donesl prezidentu republiky a prvnímu tajemníku ÚV KSČ Antonínu Novotnému.

Rudolf mi udělal konec konců velice cennou službu. Nebýt konfliktu s ním, stal bych se šéfem speciální propagandy a tvrdl na generálním štábu až do penze. Jeho zásluhou jsem se vrátil k teoretické práci a propagandě, a otevřel se mi svět.

Jak nazrával osmašedesátý rok

Události osmašedesátého roku v Československu nespadly z nebe. Byly svým způsobem ohlasem a důsledkem Chruščovova revizionistického vystoupení proti tři roky mrtvému Stalinovi na XX. sjezdu KSSS.

Nešlo jen o řeč. Vzápětí pod heslem boje proti „kultu osobnosti“ nastaly ve Svazu převratné změny ve všech oblastech činnosti a na všech stupních. Všechno, co se Chruščovovi nehodilo, označil za „stalinismus“. Provedl kardinální čistku, a na rozhodující funkce dosadil lidi, v minulosti nějak postižené, a hlavně sobě oddané. Že mezi nimi bylo množství třídních nepřátel, to se v příštích letech ukázalo.

Vlna chruščovovských quazi-reform se přelila i k nám. Aktivizovala se opozice proti Antonínu Novotnému a vedení strany. Jejím výrazem byl požadavek svolání mimořádného sjezdu KSČ. Opozičníci předpokládali, že sjezd zvolí nový ústřední výbor a nového prvního tajemníka.

Tyto události se odehrály v době, kdy jsem byl s vojenskou delegací v Moskvě a v Leningradu. Když jsem se vrátil do Prahy, setkal jsem se jen s důsledky. Z naší pětičlenné skupiny propagandy na ideologické správě HPS ubyli dva muži. Kapitán Jiří Kubík byl „odejit“ na politické oddělení tankové divize v Milovicích a Luboš Kohout, který byl bojovnější, svlékl uniformu a šel učit na Právnickou fakultu.

Hurá-opozice narazila na zdravý rozum jádra strany a skončila bez úspěchu. Její nejhlasitější představitelé byli přemístěni na nižší funkce.

Pravičácké antisocialistické tendence nezmizely a ve skrytější podobě bujely dál. V Sovětském svazu i u nás. Ne každý si je uvědomoval.

Eda Bejček studoval v Moskvě aspiranturu. Léta jsme se znali. Spojoval nás i zájem o mužné sporty. Já jsem kdysi boxoval, a Eda byl vzpěrač a zápasník. Přijel domů na dovolenou a potkali jsme se.

„Co to tu vyvádíte? V Mladé frontě, v Práci čtu výpady proti socialismu, špičkování proti Sovětům. Můžeš mi to vysvětlit?“ spustil na mne Eda.

„To by bylo na dlouhé povídání a ne tady na ulici. Mohl bych ti říct jen svůj názor a každý se na to dívá trochu jinak. Víš co, pozítří je v Liblicích konference o sociologii. Pojeď se mnou a uděláš si úsudek sám.“

Zámeček, kde kdysi tančily šlechtičny v krinolínách, sloužil Akademii věd.

Přijelo na padesát teoretiků a zvědavých intelektuálů. Za předsednickým stolem seděl výbor formující se Sociologické společnosti.

Předsedou společnosti i konference byl profesor Josef Solař.

Konference se pohybovala v několika rovinách. Připomínaly se československé sociologické tradice od Masarykovy habilitační práce O sebevraždě. Uváděly se zkušenosti z výzkumu. Řada vystupujících kritizovala, že se sociologie zanedbává.

Rozumně vystoupil profesor Solař. Zabýval se otázkou současného složení československé dělnické třídy. Pohotově odpovídal na otázky, repliky a námitky.

Korunu debatě nasadil Ivan Sviták. Byl vždycky papežštější než papež. V padesátých letech vydal na vysoké stranické škole skripta, podle nichž neměl Marx pravdu, když psal o rozporné historické úloze náboženství. Podle Svitáka bylo každé náboženství vždycky jen reakční.

Ted' v džínách a vytahaném černém svetru se položil loktem na řečnický pult.

„Jaký má smysl meditovat o sociologii v podmínkách režimu, který je pro kočku. Je vyřízený a žádný lék mu nepomůže. Orientuje se na Rusko, na Poláky, na Bulhary, vidí spásu v obchodech s černochoy v Africe. Každému dítěti je jasné, že doba patří USA. Mají v rukou výrobu, obchod, vědu, vojenskou sílu. Budoucnost je v kamarádšoftu s nimi a není důležité, zda to bude se sociologií, nebo bez ní.“

Od řečnického pultíku odešel rovnou ze sálu. Co tu mohl ještě zajímavého slyšet?

Chvillemi jsem musel Edu krotit. Každá kacířská nárážka na Sovětský svaz, zpochybnění marxismu a stranické politiky, ho zvedalo ze židle.

„Klid. Chtěl jsi vidět, jak to tady vypadá, máš to z první ruky. Poslouchej, budeš mít o čem přemýšlet.“

Po skončení si to u autobusu horkokrevný Bejček neodpustil a obrátil se na Solaře. „Kvantifikovat údaje o společnosti a co si lidé o čem myslí, je důležité. Proč to ale stavět proti poznání zákonitostí společenského vývoje? Ty se nenajdou v sociologii. Odhaluje je jedině historický materialismus.“

Solař se usmíval. „Jistě, jistě, ale nastupte si, ať můžeme odjet.“

To byla jedna Bejčkova poloha.

V jiné jsem ho poznal v srpnu 1968.

Lezl před Ministerstvem národní obrany na sovětské tanky, mával tužkou a křičel: „Tohle je nástroj kontrarevoluce!“ Přesvědčoval sovětské vojáky, že jim namluvili nesmysly, že v Československu se ve skutečnosti nic špatného neděje.

Po návratu do Moskvy obcházel známé a agitoval je proti vstupu bratrských armád do Československa. Zrušili mu studium a poslali ho domů.

A třetí poloha - před stranickou prověřovací komisí.

V hysterickém záchvatu rval oběma rukama papíry před sebou a křičel, až rudl: „Já, takový komunista. Život bych za stranu dal a bylo by to pro mě tisíckrát lepší. Mne ze strany? Vyloučit?“ Slzy mu tekly proudem a vypadal, že se na nás vrhne.

Eda Bejček nebyl sám, kdo se ve složité situaci neorientoval a dostal se od levičáctví na krajní pravičáckou pozici.

V šedesátých letech pokračovala v Československu příprava reform, které měly větší či menší oficiální podporu. Přičily se programu výstavby socialismu, jak byl přijat na IX. sjezdu KSČ v roce 1949.

Byla to především ekonomická reforma, kterou vypracoval Ekonomický ústav ČSAV, jehož ředitelem byl člen ÚV KSČ Ota Šik. Měla podporu prezidenta Novotného, který byl se Šikem vězněn v Mauthausenu. Reforma vracela do socialistické ekonomiky trh pod pojmem zbožně – peněžní vztahy.

V roce 1968 Dubček prohlásil Šikovu reformu za oficiální program KSČ.

Reformou politického systému se zabýval ve druhé polovině 60. let Zdeněk Mlynář, původním jménem Müller. V letech 1950 až 55 vystudoval právnickou fakultu Lomonosovovy univerzity v Moskvě jako spolužák M. S. Gorbačova. Pak působil jako vědecký pracovník Ústavu státu a práva ČSAV. V letech 1964 až 68 byl tajemníkem právní komise ÚV KSČ. V roce 1968 tajemníkem a členem předsednictva ÚV KSČ.

Zastával teorii demokratického socialismu, která je v rozporu s marxismem. Má násilnou komunistickou revoluci nahradit demokratickým procesem. Neuznává třídní boj, hlásá princip rovnosti všech občanů.

Demokratický socialismus vyhlásil frankfurtský kongres Socialistické internacionály v roce 1951 v dokumentu „Cíle a úkoly demokratického socialismu“.

K demokratickému socialismu se hlásí KSČM.

„Obrodu strany“ a „překonání politické, ideové a mravní krize hnutí“ měl v Československu dosáhnout dlouhodobý program KSČS (?), jehož „základní rysy“ formuloval „vědecko-politický tým ÚV KSČ“, vedený akademikem Radovanem Richtou. „Pracovní text“ o 36 stránkách předložil v létě 1968.

Vychází z toho, že „dlouhodobý program KSČ neexistuje“ Program výstavby a budování socialismu, přijatý IX. sjezdem KSČ, nebere v úvahu.

Výslovně se distancuje od „stalinského“ socialismu v SSSR a „direktivního“ u nás. Navrhuje „demokratický socialismus“.

„Třídní boj přestal být podstatným aspektem sociálních procesů uvnitř země.“ „Všichni mají objektivně společný zájem na socialistickém vývoji.“

„Obrodný proces“ má „sloučit práci s podnikáním“ a „pružnou ekonomickou soustavou plánovitěho využívání trhu“. „V budoucnu“ se má „ze samospráv vytvořit vyšší princip hospodářského řízení vůbec“.

Celým materiálem prochází myšlenka, že ze všeho nejdůležitější je vědeckotechnická revoluce. „Nová společnost musí nakonec překročit hranice industrializace. Musí nalézt krok za krokem přístup k vědeckotechnické revoluci, tj. k vyšší struktuře a dynamice výrobních sil lidského života – jež je opřena o stále hlubší pronikání vědy jakožto výrobní síly do základů produkce, o stále širší technizaci výrobních procesů a o stále úplnější vyřazování člověka z bezprostřední produkce. Musí poskytnout životu civilizační základnu, která dovoluje zásadní změny ve vývoji lidské činnosti, spotřeby, životního prostředí a vůbec profilu života.“

Kromě podobných vzletných frází materiál neobsahuje jediný konkrétní návrh, co by se mělo u nás pro urychlení a rozvoj vědeckotechnického pokroku udělat.

Ignoruje skutečnost, že vědeckotechnická revoluce sama o sobě, bez zespolečenštění výrobních sil, ani v nejvyspělejších kapitalistických státech nedokázala odstranit krize z nadvýroby, překonat nezaměstnanost a zastavit prohlubující se propast mezi růstem

bohatství jednotlivých rodin a stagnací nebo snižováním životní úrovně milionů.

Jediná konkrétní myšlenka, k níž Richtův vědecko-politický tým dospěl, byla: „Doporučujeme, aby předsedou programové komise byl přímo s. A. Dubček.“

Ve dnech 27. až 29. června 1967 se konal v Národním domě na Náměstí míru v Praze čtvrtý sjezd Svazu československých spisovatelů. Ovládla jej skupina pravicových literátů, kteří se povýšili na svědomí národa.

Milan Kundera se v úvodním slově kriticky ohradil proti cenzuře uměleckých děl. Pavel Kohout, někdejší nadšený bard Svazu mládeže, žádal zrušení cenzury, novelizaci tiskového zákona a navrhl manifest o svobodě slova. Přečetl dopis Alexandra Solženicyna, adresovaný sjezdu sovětských spisovatelů, otištěný v pařížském Le Mond.

Vedoucí delegace KSČ, tajemník Jiří Hendrych sjezd demonstrativně opustil.

Následovala vystoupení Karla Kosíka, Milana Jungmanna, Jiřího Šotoly, Antonína J. Liehma, Ivana Klímy a Václava Havla, kteří se předháněli, kdo bojovněji vystoupí proti společenským poměrům v zemi. Nejdál došel Ludvík Vaculík, který prohlásil, že „za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka.“

K závěru sjezdu byl přečten dopis předsednictva Svazu československých filmových a televizních umělců, jež vyjádřilo podporu spisovatelům.

Jiří Hendrych se po dvou dnech na sjezd vrátil. Označil diskusi za zneužití fóra k útokům na komunistickou stranu a socialismus.

Sjezd byl tak rozháraný, že nedokázal zvolit předsednictvo ani ústředního tajemníka Svazu spisovatelů.

Po sjezdu byli Antonín J. Liehm, Ivan Klíma a Ludvík Vaculík vyloučeni ze strany, Pavel Kohout dostal důtku s výstrahou. Jan Procházka byl zbaven funkce kandidáta ÚV KSČ. S Milanem Kunderou bylo zahájeno disciplinární šetření. Literární noviny byly odebrány Svazu spisovatelů a převedeny pod kontrolu ministerstva kultury a informací.

Vlně revisionismu a antisovětismu se v šedesátých letech nevyhnula ani armáda. Hlavním představitelem reform byl nejvyšší představitel strany v armádě, náčelník HPS gen. Václav Prchlík.

Dobře jsem se s ním znal, léta jsem pod ním sloužil.

Prchlík se narodil v roce 1922. V letech 1945 až 1949 pracoval jako úředník v ČKD Praha. Od války byl členem KSČ. V roce 1949 se stal důstojníkem z povolání a pracoval v politickém aparátu ČSLA. V roce 1955 byl jmenován náměstkem ministra obrany a rok na to náčelníkem Hlavní politické správy ČSLA. Téhož roku byl povýšen do hodnosti generálmajora, v roce 1960 do hodnosti generálporučíka a v roce 1963 generálplukovníka. Od roku 1958 byl členem ÚV KSČ a od roku 1960 poslancem Národního shromáždění.

Prchlík byl vždycky „v linii“, ale opatrný; když nemusel, nevyjádřil se. Proto se také udržel ve funkci téměř třináct let, zatím co jeho předchůdci Čeněk Hruška a Oskar Jeleň se střídali po roce, a Ján Zeman po třech letech.

Špatně odhadl situaci až v roce 1968. To vystoupil proti prvnímu tajemníku ÚV KSČ a prezidentu republiky Antonínu Novotnému a postavil se na stranu Dubčka a spol. Od února do července 1968 byl vedoucím významného 8. státně administrativního oddělení ÚV KSČ,

kteří politicky řídilo ministerstvo vnitra a obrany a další ozbrojené složky. Připravoval koncepci nové státní bezpečnostní politiky a novou československou vojenskou doktrínu. Neměly se jako dosud vázat na Sovětský svaz, ale zastávat vlastní československé zájmy.

Na tiskové konferenci 15. července kritizoval Varšavskou smlouvu, způsob jejího řízení a dominantní postavení sovětské armády v ní – jako by jako generál s třemi zlatými hvězdami na rameně nechápal, že sovětská armáda, svojí velikostí, výzbrojí a válečnými zkušenostmi tvoří jádro a hlavní sílu Varšavské smlouvy. Nešlo o nic jiného, než i po vojenské a bezpečnostní stránce se od Sovětského svazu odtrhnout. Při této tiskové konferenci Prchlík, jindy tak opatrný, hovořil kriticky i o strategických plánech Varšavské smlouvy. Tím se dopustil vyzrazení nejvyššího státního tajemství. Z funkce vedoucího 8. oddělení byl ihned odvolán.

V září 1969 byl na plénu ÚV KSČ Prchlík, zároveň s dalšími pravičáky, odvolán z ÚV KSČ a vyloučen ze strany. V říjnu byl zbaven poslaneckého mandátu Sněmovny lidu Národního shromáždění a v listopadu byl z hodnosti generálplukovníka degradován na vojína.

Plénium ÚV KSČ v září 1969 se konalo ve Španělském sále Pražského Hradu. Byl jsem mezi přizvanými. Utkvěl mi v paměti obrázek: Dubček, po zdrcující kritice, které se mu právě dostalo, odchází od předsednického stolu podél nástěnných zrcadel a přes pravé rameno se v zrcadlech prohlíží, jak mu to sluší.

V roce 1971 byl Václav Prchlík za vyzrazení státního tajemství odsouzen nejdříve ke třem rokům a později k dvaceti dvěma měsícům vězení, které strávil na Borech.

Vedle Prchlíka a spolu s ním byl zastáncem antisovětských reforem v Československé lidové armádě v šedesátých letech Vojtěch Mencl.

Poprvé jsem se s ním setkal u mé přijímací zkoušky do VPA KG. Byl předsedou komise. Při zkoušce z československých dějin jsem dostal otázku: Husitství. Lepší jsem si nemohl přát. V té době jsem četl o husitství od historických prací až po romány, co jsem mohl sehnat. Podle toho jsem při zkoušce odpovídal.

Mencl mi vytkl, že jsem mluvil o „husitské revoluci“ když šlo jen o „husitské revoluční hnutí“. Váhal, zda mne má po takové zásadní chybě ke studiu ve VPA pustit.

Na jaře 1968 se shromáždili v Domě armády v Dejvicích důstojníci, a za předsednickým stolem zasedli ministr Lomský a náčelník genštábu Rytíř. První vystoupil Mencl a začal vykládat, jak se naše armáda v rámci Varšavského paktu podřídila sovětské vojenské doktríně. Strhl se bouřlivý kravál. Oficiři nebyli zvědaví na teorie, chtěli slyšet, co s nimi dál bude.

V lednu 1969 jsem nastoupil u nového náčelníka Hlavní politické správy generála Františka Bedřicha jako pomocník. Měl jsem kancelář přes chodbu. Připadal jsem si, jako panenka, která ukazuje počasí. Když jsem seděl a neměl co na práci, to bodovali pravičáci a Bedřich se radil se svým zástupcem pro politicko - organizační práci plk. Miroslavem Deverou. Když se karta obracela, potřeboval mne Bedřich od rána do večera. Připravoval jsem mu stanoviska, účastnil se jednání se všemi návštěvníky.

Když bylo zřejmé, že vojensko-politická akademie působí jako centrum antisovětismu v armádě, Bedřich si uvědomil, že za to nese odpovědnost. Nařídil náčelníku akademie – od května 1968 jím byl Mencl – svolat aktiv všeho osazenstva, a mne požádal, abych mu napsal referát. Napsal jsem mu projev, odhalující a odsuzující reakční činnost vedení akademie a závěr, jak zjednat nápravu. Ale Bedřich přečetl z mého textu sem tam nějakou větu, a jinak

dobrácky žoviálně klábosil. Mencl to mazaně využil. Projev vychválil do nebe. Prohlásil, že je natočený, bude rozmnožen a vydán jako základní směrnice pro další činnost akademie.

Mnohé z činnosti Mencla jsem si ujasnil z jeho rozhovoru 18. února 2004 s Karlem Sieberem

Mencl se zapojil už v roce 1956, po Chruščovově antistalinském projevu, do volání po mimořádném sjezdu strany a výměně stranického vedení v Československu. Byl stranicky potrestán důtkou s výstrahou.

Na tzv. memorandu, jež odmítalo společnou vojenskou doktrínu Varšavské smlouvy a směřovalo k neutralitě, pracovali ve VPA podle Mencla už 3 - 4 roky před jeho zveřejněním v květnu 1968. To znamená souběžně s Šikovou reformou ekonomického systému a Mlynářovou systémem politického.

Odborně vojenskou stránku memoranda vypracoval plk. Vladimír Řehák, prorektor akademie a vedoucí katedry vojenského výcviku. Ten se pak v roce 1969 zmocnil letadla a uletěl se syny do Bavorska.

Ještě před zveřejněním poslali memorandum ministru národní obrany Martinu Dzúrovi, Mencl si není jistý, zda místopředsedovi vlády Lubomíru Štrougalovi, ale jistě předsedovi vlády Oldřichu Černíkovi. Memorandum četl ještě před zveřejněním také Václav Prchlík, a vycházel z něj při své tiskové konferenci v červenci.

V roce 1969 jsem se zabýval kritikou memoranda a psal o tom ve stranickém tisku. Pod memorandumem byli podepsáni všichni, kdo měl ve VPA KG nějaké významnější postavení. Autorství bylo problematické. Např. mjr. Lapáček, můj někdejší zástupce ve VPISu – jak mi vyprávěl – si na shromáždění šuškal se sousedem, a jednání nesledoval. Když k němu došel papír, který koloval, myslel, že je to prezenční listina, a podepsal se. Naproti tomu Oldřich Mahler, který se zabýval odborným srovnáním Severoatlantického paktu a Varšavské smlouvy, a na formulaci memoranda se podílel, věděl o jak závažnou a politicky riskantní věc se jedná a memorandum nepodepsal.

Když Sověti proti memorandu ostře protestovali, ministr Dzúr všechny, kdo je podepsali, šmahem degradoval na vojíny, a tím z armády vyhodil. Nelze vyloučit, že tím chtěl zamést fakt, že i když on sám memorandum před zveřejněním znal, ani prst proti němu nezvedl.

Mencl z armády vypadl, ale podvratnou politiku neskončil. Jak přiznává ve zmíněném rozhovoru, on a jeho kumpáni navázali kontakty s Michailem Gorbačovem a vytvořili v roce 1988 tzv. Vojenskou obrodu. Shromáždili v ní bývalé vojáky, kteří se cítili režimem ukřivděni. Mencl se stal mluvčím. Jak nepokrytě přiznává, snažili se připravit konflikt uvnitř KSČ. Vedoucím obrody byl Oskar Bizík, bývalý náčelník katedry výstavby strany ve VPA KG.

Moje první manželka – s níž jsem se v září 1967 rozvedl - pracovala léta jako sekretářka této katedry, a sdílela její politické názory. To nebylo bez vlivu na rozpad našeho manželství.

1968

V lednu 1968 byl z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ odvolán Novotný a dosazen Dubček.

Kdo je Dubček? Byl vedoucím tajemníkem na Slovensku. V Praze a v Čechách o něm dohromady nic nevěděli. Noviny, rozhlas a televize zvedly barnumskou reklamu a během pár dní byl nejpopulárnější postavou.

Lidé mají sklon spojovat s každou změnou víru ve zlepšení. Propaganda oslavovala “muže ledna”- Dubčeka, Smrkovského, Císaře, Kriegla - a povýšila je na národní hrdiny. Lidi rozdělila na dvě sorty, na dobré a špatné, na “progresivní” a “konzervativní”. Kritériem bylo, jaké kdo projevoval nadšení pro tzv. polednovou politiku. Co vlastně znamená, to bylo v mlze a každý pod ní rozuměl, co se mu hodilo.

Já jsem kolísal. Měl jsem určité teoretické znalosti a politické zkušenosti. Chyb a nesmyslů minulých let jsem znal víc než běžní smrtelníci. Že je co zlepšit, o tom jsem nepochyboval. Řada věcí, které se nyní děly mi však nešla do hlavy.

Hodně se mluvilo o demokracii a svobodě projevu. Dobrá. Ale zatím měli svobodu ti, kdo kydali hnůj na všechno, co souviselo se socialismem. Kdo si dovolil otevřít ústa a říci něco pozitivního o straně a její dosavadní politice, toho umlčeli a nasadili mu psí hlavu, že je “pro návrat předlednových poměrů”. Kdo mu nasadil psí hlavu? Nová garnitura partajních prominentů, ti “polednoví”, ale i vyložení nepřátelé socialismu. I ti si najednou nemohli nového prvního tajemníka strany a pár jeho nejbližších ministrantů vynachválit. Prapodivná “demokracie”.

Mluvil jsem s tím a s oním a o vlastním úsudku jsem neměl valné mínění. Každý rozhovor, každá informace posunuly mé názory jednou na tu, podruhé na opačnou stranu. Zpráv a řečí bylo tolik a tak “svobodných”, že panoval bezbřehý chaos.

V tom zmatku jako v kalné vodě lovily i nejhorší živly. Odkudsi z politického propadliště vylezli “bývalí”, kteří se po Únoru 1948 ztratili s povrchu, “ukřivdění”, kteří trpěli za kolaboraci s nacisty.

Na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968 byl schválen tzv. Akční program.

Někteří soudruzi zastávali názor, že byla chyba, že tento dokument spatřil světlo světa tak pozdě. Více než čtvrt roku po změně vedení strany. Takový názor vycházel z předpokladu, že Akční plán vnesl do strany jasno, že vyjádřil správnou linii.

Když jsem si ho přečetl, pochopil jsem, že to není nic jiného, než souhrn revizionistických názorů ve všech dobových podobách – chruščovovská vize o skončení třídního boje, šikovská teorie zbožně-peněžních vztahů, Mlynářova koncepce politického systému demokratického socialismu, Menclovsko-Prchlikovská revize vojenské doktríny Varšavské smlouvy. V tomto smyslu jsem napsal podrobný kritický rozbor Akčního programu. Byla to ale tehdy tak citlivá věc, že jsem se to neodvážil dát z rukopisu přepsat ani své (druhé) manželce. Plukovník Herfurt zařídil přepis manželkou velitele píseckého armádního sboru, generála Petržíly.

Po nějakém čase mi dal můj rozbor Akčního programu přečíst Václav Kurýl jako důvěrný materiál.

21. srpen

„Stoj! Kuda? Prochodit' nělzja“. Na břicho mi mířil samopal.

„Zovi oficera!“

Voják zaváhal, rozhodný velitelský tón a ruština ho zmátly. Nerozhodně sklonil hlavě.

Sovětský kapitán nevypadal o mnoho sebejistěji než vojín. Váhavě zvedl dlaň k štítku brigády. Zlato na mých ramenou na něho přece jen působilo.

„Tady nemůžete projít, ulice je uzavřená.“

„Mám tam vojáky, jsem velitel.“

V kapitánově pohledu zápasila povinnost s pochopením.

„Volno. Projděte“. Kapitán si se mnou znovu vyměnili pozdrav, tentokrát s jiskrou porozumění.

Před kasárnami stál na vysokém podstavci z žulových kvádrů tank Rudé armády. Druhý, který přinesl ráno 9. května čtyřicátého pátého roku po šesti letech nacistické okupace do Prahy svobodu. Ten první Němci rozstříleli a jeho pět mužů leží na Olšanských hřbitovech.

Dvakrát během jedné generace stejná armáda v Československu, ale takový rozdíl. Tenkrát Praha do rána rozkvetla, šeříky a bílé hrozny kaštanů jako otevřená náruč na přivítanou. A lidé – slzy a smích, jak píše básník. Dnes?

Ráno mne manželka probudila: „Míšo, prosím tě, pojď si to poslechnout. V rádiu říkají něco o sovětských tancích a o okupaci a já tomu nerozumím. Něco se děje, ale vůbec se v tom nevyznám.“

Pochopil jsem to rychle. Mluvílo se o tom týdně, někdo to čekal, druzí to vydávali za nemožné. Když to teď přišlo, bylo to jako špatný sen.

Z rádia záplava hořkosti, hrůzy a zoufalství. Hlasatelé se střídali, ale nota stejná. Střelba, mrtví v kaluži krve, boj před rozhlasem, hořící tanky a domy. Matka hledá muže a syna v márnici. Rozstřílený operační sál porodnice, který stál miliony a nedávno byl slavnostně otevřen. Číslo aut, která zatýkají. Braňte zatýkání! Nedovolte, aby je odvezli. Nebojte se, oni se vyhýbají skandálu. Dubček a Černík a ještě ten a ten zatčení a odvezení bůhví kam. Prohlášení toho a onoho, rezoluce, výzvy: Manifestujte, protestujte. Odstraňte názvy ulic, obraťte ukazatele na rozcestí, oni se tu nevyznají. Až naše stanice zmlkne, přepněte na další. Hledají nás, můžeme to čekat každou chvíli. Tady svobodný rozhlas. Pozor, budova státního rozhlasu je okupovaná, nevěřte tomu, co vám odtud povídají...

Byla to silná droga. Později vyšlo najevo, že většina tvrzení byla vymyšlena. Mnohé předem připraveno u nás i za hranicemi. Ale v téhle chvíli tomu kdekdo věřil. Stačilo to, co byla hořká pravda.

Šel jsem do práce.

Chaos v dopravě byl totální. Jedni někam spěchali, druzí odněkud utíkali. Tramvaje jezdily i nejezdily a tabulky s jejich trasou byl černý humor.

„Jedete do Bráníka?“

„Nevím, až jak to bude vypadat.“

Chvílemi byla tramvaj ověšená hroznem lidí, všichni se do ní nevešli. Vypukla panika a souprava zůstala stát uprostřed ulice prázdná. Řidiči jsou kasta disciplinovaná, i když na ně cestující věčně nadávají. Ale nejednomu z nich toho dne povolily nervy a vzdal to.

Na nábřeží jsem potkal nadporučíka z vojensko-politické akademie. Klidný, mírný učitel taktiky. Měl v očích děs a slzy a brada se mu třásla.

„Ležel tam napůl na trávníku, jestli mu bylo šestnáct. Strašný pohled. Prý nezastavil, když na něj křičeli. Teď se pro mrtvého bojí lidi dojit.“

V Ústavu pro řízení vědy ČSLA ve smíchovských kasárnách u šéfovy sekretářky sedělo a postávalo půl tuctu důstojníků a tři ženské. Náčelník plk. Herfurt byl na dovolené na Krymu a já ho zastupoval.

Všichni mne s nezvyklou vřelostí pozdravili, jako by ode mne čekali spásu. Co jsem jim mohl říct? Co mají dělat? Pokračovat v rozdělané práci, jako by se nic nestalo? Ale bude vůbec ještě československá armáda existovat?

Pokusil jsem se spojit s nadřízeným. Dali mi náčelníka operační správy.

„Náčelník genštábu je u ministra a jednají se sověty. Vojska dostala rozkaz. V podstatě: udržet kázeň, neklást ozbrojený odpor a neopouštět ubytovací prostory.“

Byli na tom všichni přibližně stejně, jako řidič tramvaje: Uvidíme, jak to bude vypadat.

Debata u šéfovy sekretářky neměla hlavu ani patu. Nikdo nebyl s to vyjádřit názor. Každý povídal, co viděl nebo slyšel a dohromady to bylo plno stromů, ale žádný les. Polovina fantazie z druhé nebo desáté ruky. Jednu „zaručenou“ zprávu druhá vyvracela.

Neměl jsem ani pomyšlení na jídlo, ale v poledne jsem šel do jídelny, kterou jsme měli společnou s velitelstvím letectva a protivzdušné obrany. Doufal jsem, že se něco dozvím.

Ohnivá debata byla v plném proudu.

„Jestli bylo pár křiklounů pro Smrkovského a spol., teď to bude teprve „antiúnor“. Horší medvědí službu si nemohl vymyslet ani Franz Joseph Strauss.“- rudl v obličej plukovník, náčelník Politické správy letectva a protivzdušné obrany. „Modrý politruk“, jak ho přátelsky

titulovali. Přišel z opravy leteckých motorů v Malešicích rovnou do vysoké funkce a vyměnil modré montérky za modrý kabát se zlatými výložkami. Podřízení mu kariéru nezáviděli a měli ho rádi. Zůstal víc mistrem z fabriky, než plukovníkem na generálské funkci.

„Hlídní nás jako v koncentračním táboře. Kasárny mají obstoupené a před vraty stráž.“ křičel od vedlejšího stolu poručík.

„Prohledávali i auto, co přivezlo rohlíky. Čeho se bojí?“ – přidal se druhý.

„Na barrandovských vršcích mají raketometry, namířené na město.“

„Co dosáhli?“ – pokračoval rozhorlený politruk a odstrčil loktem servírku, která mu přinesla svíčkovou s tuplovanou porcí knedlíků. „Zaťali reakci tipec? Na každém rohu stojí na bedně od syrečků demagog. Davy hltají každý kec jako manu nebeskou.“

„Kdo se chlubí, že neměl se socialismem nic společného, může nadávat na komunisty, jak se mu zlíbí.“

„Zkuste se ozvat, a když dostanete jen pár facek, máte štěstí.“

„Co má za cenu pouštět se do polemiky. V téhle chvíli, aby se člověk styděl za uniformu. Dřív jsem v téhle parádě chodil i v neděli. Vlastně ani pořádný civil nemám, pár starých hadrů do zahrady. Ráno na mne hulákal soused: „Tak co, lampasáku, za co tě platíme? Proč nás nebráníte?“

Ani já jsem neměl na jídlo chuť. Komu si vylít srdce a s kým se poradit? Kde hledat pevný bod, o který se opřít? U Marie? Ta brečela u „svobodného vysílače“.

Zavolał jsem přítele, generála Brože, mého někdejšího velitele čety, nyní náčelníka Správy vojenského školství.

„Přijed'. Zdržovat mně nebudeš, stejně nevím, co dělat.“

Seděli jsme ve dvou a meditovali.

„... nebylo dost sil, abysme si udělali pořádek sami? Většina komunistů nebyla spokojená s bagatelizováním všeho, co se za dvacet let udělalo. „Obroditelé“ se báli většiny dělníků, měli s nimi zkušenost z osmačtyřicátého. Hledali způsob, jak odzbrojit lidové milice. Esenbé a Pohraniční stráž byly složeny z desetkrát prokádovaných. A armáda? O tom se nemusíme my dva vzájemně přesvědčovat.“

„Máš pravdu. Většina nebyla proti stranické politice. Ale kdo udával linii, kdo stranu řídil? Kriegel, Smrkovský. Ti sami reakci roztáčeli. A jaká byla situace dole? Jak se připravovaly konference, a volili delegáti na sjezd? Kdo měl lepší proříznutou hubu, měl pravdu.“

„A co Bilak, Indra, Kolder, Kapek?“

„Já ti řeknu můj názor. Při vši úctě k nim, kdo z nich byl Che Guevara nebo Patrice Lumumba?“

„Dobrá. Chyběla organizace zdravých sil, které by funus socialismu odvrátily. Proto bylo třeba vedení pomoci a ne plácnout do toho tlapou, že to zasáhlo vinné, nevinné.“

„To máš pravdu. To byl asi nejhorší způsob, jaký mohl senilního Brežněva napadnout.“

„A který mu mladíci jako Kádár, Ulbricht a Živkov poradili.“

„Ani v tom se nerozcházejí. Američané spunktují deset státních převratů do roka, ale dokáží to udělat mazaně.“

„To to muselo dojít tak daleko? Neviděli, jak se to měsíc od měsíce bortí? Informátoři jim nechyběli. Co vyřešily porady v Drážďanech, v Čierné nad Tisou, v Bratislavě, kde Dubčekovi domlouvali a on sliboval hory doly. Sám už doma nerozhodoval. Plul v oblacích popularity a neviděl, kdo a za co ho oslavuje.“

„Dobrá. Tak jsme to zhodnotili a co z toho? Jedno je zlé, druhé stojí za starou belu a půjdeme pěstovat včely, nebo sbírat známky?“

„Život nemůžeme přetočit zpátky jako film a udělat ho znovu a lepší. Změnilo se něco na našem přesvědčení?“

„Získat u lidí důvěru v socialismus a dokonce v Sověty bude těžké.“

„Jistě. Ale je jiná cesta?“

Někdy na jaře 1969 jsem měl referát na stranickém aktivu v Košicích. Pozvali mne, protože reakce na vstup vojsk byla v tomto městě zvlášť bouřlivá.

Uvedu to na případu, který pak proběhl sdělovacími prostředky nejen u nás, ale i v dalších státech socialistického společenství.

Dne 23. srpna Ruska Valentina Belasová strhla plakát, na němž byl její manžel, plk. Josef Belas, politický zástupce velitele Vyššího leteckého učiliště, skandalizován pro přátelství se sovětskými vojáky. Na plakátu byla uvedena adresa jeho bydliště – jasná výzva k perzekuci. Paní Belasová pak prohlásila, že se hlavně bála, aby se něco nestalo jejich dvěma malým chlapcům.

Rozběsněný dav se na ženu vrhl, strhal z ní oblečení, nahou ji pomazal červenou barvou a vláčel ulicemi. Pokusil se strčit ji pod jedoucí tramvaj. Naštěstí tramvaják měl tolik rozumu, že zastavil, kliku z řízení vytáhl a utekl s ní. Ženu zachránil prodavač, který ji zatáhl do obchodu, kde se dočkala zásahu policie.

Na aktivu komunistů jsem dostal dotaz, jak pohlížím na sovětský zásah 21. srpna. Pomohl jsem si alegorií: „Když jsem hladový a dostanu krajíc chleba, nestěžuji si, že není máslem namazaný.“ Následoval potlesk.

Od srpna 1968 do dubna 1969

Období od srpna 1968 do dubna 1969 mělo zvláštní charakter. V zemi stála sovětská vojska. V Praze se stáhla z ulic a obsadila kasárny Na Pohořelci. Tam bylo také velitelství, které udržovalo kontakt s vedoucími pražskými orgány. (Vím to, protože jsem byl ve styku s plukovníkem, hrdinou Sovětského svazu, který kontakt s úřadem pražského primátora udržoval.) Do politických poměrů v zemi sověti nezasahovali. Po několika dnech, když pravicovým avanturistům otrnulo, chopili se znovu moci a marxisticko-leninské síly mohly pracovat jen pololegálně.

Většina lidí prožívala vstup sovětských vojsk jako pokoření a urážku. Nikdy nebylo nepřítelství k Sovětskému svazu takové, jako po 21. srpnu. Jen nejuvědomělejší komunisté si zachovali kladný vztah k SSSR, ale ani ti nebyli způsobem sovětského zásahu nadšeni. Nálada občanů pozici pravice posilovala.

Brzy po srpnu začal tajně vycházet časopis Zprávy. Zahájil ideově politický boj proti pravici. Připomeňme si, co o něm píše „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ.“

„V posrpnovém období sehrál závažnou úlohu časopis ZPRÁVY, který byl nejen významným činitelem ideologického působení, ale stal se i důležitým prostředkem organizačního sjednocování všech zdravých sil. V době, kdy oficiální stranický tisk nesplnil své poslání a byl poplatný Dubčekově politické linii dvojaké tváře, časopis ZPRÁVY zvedal revoluční a třídní sebevědomí opravdových komunistů, čímž pomáhal vytvářet očistný marxisticko-leninský proud ve straně.“

Časopis Zprávy se tiskl v NDR, a řídila jej redakční rada nejprve při spojeneckých (NDR) a později při sovětských vojskách. Postupně získal náklad 300 000 výtisků, a každé číslo mělo několik čtenářů. Šířila jej tajná síť distributorů. Pravičáci po něm šli jako fretky. Když policajti zastihli někoho, jak hází Zprávy do schránky, uslyšeli standartní výpověď: „Váleželo se to tu po zemi, tak jsem to sebral a zastrčil do schránky, aby nebyl na ulici nepořádek.“

Byl to, myslím, Ilja Šedivý, kdo mne požádal o příspěvky do Zpráv. Napsal jsem asi třikrát stat' a jednou úvodník. Témata i pojetí článků jsem si volil sám. Redakční rada ani v jednom případě do mých textů nezasáhla.

Když na plénu ÚV KSČ 17. dubna 1989 bylo zvoleno nové vedení strany v čele s Gustávem Husákem, vytvořily se k probíjení marxisticko-leninské linie strany širší možnosti, a bylo rozhodnuto vydávání Zpráv ukončit.

V roce 1971 vyšel výbor článků z časopisu Zprávy v nakladatelství Svoboda pod titulem „ZPRÁVY v boji proti kontrarevoluci“.

V období od srpna 1968 do dubna 1969 byl stav jakéhosi dvojvládí i ve vedení strany.

Přibrali mne - myslím, že z podnětu Jendy Fojtíka - k zpracování dokumentů do budovy ÚV. Pracoval jsem, kromě Fojtíka, se soudruhy Indrou, Kolderem. Kapkem a s jejich pomocníky. Nebylo tajemstvím, že v Dubčekově sekretariátu pracuje na týchž dokumentech, ale z protikladného pohledu jiná parta. Společná byla jen kuchyně, odkud nosili oběma skupinám obědy, svačiny a kávu.

Byl jsem v té době široce použitelný, a chrлил jsem materiály jako rotačka. Měl jsem hlavu plnou myšlenek a myšlenky mne napadaly rychleji, než je ruka stačila zaznamenat. Na

psacím stroji jsem nepsal, jeho technika mne rušila v přemýšlení.

Několikrát jsme psali jakési dokumenty ve vládní tzv. Čepičkově vile, pár kroků od Prašného mostu.

Jednou jsem tam pracoval ve skupině, v níž byl také vedoucí mezinárodního oddělení Pavel Auersperg. Co jsme psali, to už si nevzpomínám. Zato mi utkvěl v paměti žertík.

Pavel byl velký jedlík. Soudruzi se domluvili s číšníkem, a ten po skončení oběda přinesl ještě kilogram vlašského salátu. Pavel se nechal nachytat. Pomalu užídal, užídal, až v něm to kilo zmizelo.

V napjaté době, kdy ještě nebylo všechno jasné, pracoval jsem týden nebo dva s Bohuslavem Chňoupkem. Právě ho vykopla z místa ředitele rozhlasu. Psali jsme rozbor antikomunistické taktiky a propagandy proti Československu. Stěžoval si na zdraví, byl po infarktu. Chvillemi jsme odpočívali a procházeli se po zahradě za domem. Vyprávěl mi o svém životě. I když byl o něco starší, velmi jsme se sblížili.

Když se v květnu 1971 konal ve Sjezdovém paláci XIV. Sjezd KSČ, zahlédl jsem ho o přestávce v rozhovoru s nějakým mužem. Měl jsem radost, že ho po takové době vidím, a šel jsem mu popřát k významné funkci - byl velvyslancem v SSSR. Narazil jsem na zdviženou dlaň a odměřený přísný pohled. „Vidíš, že hovořím.“ Otočil jsem se na patě a pomyslel si: Vyrostl jsi, chlapče.

Když byl v prosinci téhož roku jmenován ministrem zahraničí, nabídl mi místo pomocníka. Vzpomněl jsem si na jeho rezolutní gesto a poděkoval jsem mu. Přijal jiného muže, ten se neosvědčil, a léta pak s ním jako pomocník projedl svět Ivan Brož, příbuzný generála Josefa Brože.

S Ivanem jsme mnohokrát vystupovali společně v televizi. Kromě jiného v jakémsi školení, jež se konalo každý měsíc hodinu. Televizní hlasatel napsal scénář, ale my jsme se drželi jen tématu a hovořili volně. Týkalo se to mezinárodních vztahů, a těm jsme oba rozuměli.

Soudruhů, kteří mne někdy znali, někdy ne, bylo víc.

O přestávce XIV. Sjezdu jsem, kromě jiných, potkal Miroslava Moce. Byli jsme vrstevníci, a jako „základáci“ sloužili spolu u Pohraniční stráže. Moc se procházel sám a nedopustil jsem se tentokrát žádné společenské netaktnosti.

„Ahoj, Mirku.“

Zchladil mne odměřeným pohledem. „Čest práci.“

Byl šéfredaktorem Rudého práva a členem předsednictva strany.

O pět let později na XV. sjezdu už to bylo jiné. Nebyl zvolen do ÚV a přestal šéfovat stranický deník. Paměť se mu zlepšila.

„Nazdar Milane. Jak se máš?“

„Dík. De to. A ty?“

„No, půjdu do diplomacie.“

„Hodně úspěchů. Ať se ti daří.“

Všichni nebyli stejní. S Lubošem Štrougalem jsme začínali oba v devětačtyřicátém roce v Českých Budějovicích. Teď byl předsedou vlády a členem předsednictva strany. Nikdy mne nepřehlédl a neopomenul bodře, s drsnou přátelskou ironií pozdravit.

„Ahoj, antikomunisto. Jak se vede?“

Bylo to formální a veselý tón sloužil jako prevence proti seriózní rozpravě, na kterou neměl premiér čas. Ale i tak pozornost potěšila.

Někdy po srpnu 1968, přesné datum si nepamatuji, chystal se aktiv levicových sil ve velkém sále Parku kultury a oddechu Julia Fučíka. Všechno se rozhodlo a připravovalo nahonem.

“Soudruhu Matouši, musíš napsat Husákovi projev.”

“Já? Vždyť ho skoro neznám, v životě jsem s ním nemluvil.”

“Na tom teď nezáleží. Jde o to, aby zhodnotil “obrodu”, a dal perspektivu jak dál.”

“Ale on byl přece sám v té “obrodě” po kolena.”

“Hlavně že dostal včas rozum.”

“Došlo mu, že nic jiného nezbývá.”

“Není kdy na moralizování. Má autoritu a jde s námi. To je hlavní. Že ze začátku tancoval, k tomu měl důvod. Poseděl si v kriminále. A když to nejdřív ‘pomáhal roztáčet a teď obrátil, je to pro některé tím přesvědčivější.”

“A to mu mám psát partesy zrovna já?”

“Proč ne? Není ti jasné, co je třeba říct? Nepsal jsi to už xkrát?”

“Něco jo, ale ne takhle zásadně a pro takovou veličinu.”

“Teď to bude mít větší účinek. A na váhání je pozdě. Sedni a piš. Soudružka to opíše, za tři hodiny Husák začne mluvit.”

“Za tu dobu to nikdo napsat nedokáže.”

“Tak se mu něco donese třeba ještě na tribunu.”

“A nikdo po mně ani nekontroluje, co tam navymýšlím za bludy?”

“Neměj strach, já to budu písaře diktovat. Kdyby ses někde ukec, tak to opravím, nebo škrtnu.”

Husák přednášel projev, který měl poprvé v ruce. Když deklamoval z jedné stránky, nevěděl, co je na příští. Poslední listy mu přinesli se sklenicí vody, aby to nevypadalo tak okatě.

Napsal jsem to, samozřejmě, česky, a Husák to česky četl. Ke své výslovnosti poznamenal ironicky: „...učili mně česky dozorcí v Leopoldově.“

Jen jednou se zarazil. To když došel k slovům, kterými se hlásil k odkazu Klementa Gottwalda. Za něj byl jako buržoazní nacionalista v kriminále. Ale zaváhal jen na vteřinu. Většina v sále historii znala a jeho přihlášení ke Gottwaldovi ocenila potleskem.

Tak jsem bezděky přispěl k utváření mostu mezi dvěma břehy historie strany.

Za upevňování bratrství ve zbrani

Navázat kontakt s představiteli sovětských vojsk po 21. srpnu mi nepůsobilo potíže. Politiku Dubčeka a spol. jsem nejen neuznával, ale hrozil jsem se, že povede ke krachu budování socialismu a k obnově kapitalismu v Československu. Tomu teď sověti učinili přítrž.

Jestli jsem měl výhrady ke způsobu, jak Sovětský svaz zasáhl, pak na tom neměli vojáci vinu. Ti jen splnili rozkaz.

Kdy a jak jsem s představiteli Sovětské armády kontakt navázal, to už si nevzpomínám. Myslím, že iniciativa vyšla ze sovětské strany. Hlavní osobou, s níž jsem se pak stýkal, byl plk. Mišustin. Měl v sovětské armádě podobnou úlohu, jako u nás plnili důstojníci speciální propagandy. Hovořil slušně česky. Byl původem donský kozák a podobou připomínal hlavního hrdinu z filmu Tichý Don.

Naše kontakty se brzy rozšířily o osobní přátelství. Seznámil mne i s plukovníkem, který byl náčelníkem politického oddělení armády, dislokované na území Československa. Jak se jmenoval, už si nevzpomenu. Vybavuji si ale příjemnou tvář, která neměla daleko k úsměvu.

Oba společně nás pozvali i s mojí manželkou jednu neděli na velitelství do Milovic. Tam nám připravili příjemný program a pohoštění. Oni zde v té době ještě rodiny neměli.

V roce 1970 mi prezident republiky Gustáv Husák udělil vyznamenání Za upevňování přátelství ve zbrani III. stupně. Když mi je připínal na uniformu, bylo to moje první setkání s ním vis-à-vis.

Přibližně v téže době jsem dostal na velvyslanectví SSSR památkovou medaili k výročí vítězství Sovětského svazu ve Velké vlastenecké válce.

Dvakrát mne sovětské velitelství v Milovicích požádalo, abych na velitelském shromáždění přednesl přednášku. Poprvé to bylo o kontrarevoluční politice a ideologii pravice v roce 1968, podruhé o očistě KSČ a politice konsolidace socialismu v následujících letech.

V dubnu 1969 vystřídal v čele generálního štábu ČSLA gen. Otakara Rytíře gen. Karel Rusov. Rytíř se stal styčným důstojníkem mezi Československou vládou a Sovětským vojskem v Československu. Sekretářku mu dělala moje manželka Marie.

S plk. Mišustinem jsem se ještě jednou po letech setkal v Moskvě. Už jako důchodce pracoval ve Vojenském historickém muzeu.

Osobní změny jak na obrtlíku

Dne 17. dubna 1969 došlo k významné změně. Prvním tajemníkem ÚV KSČ se stal Gustáv Husák, a Dubček přešel na funkci předsedy Federálního shromáždění. Kádrové změny probíhaly ve všech oblastech a na všech stupních. Pravičáci ztráceli pozici za pozicí.

Když se stal Husák prvním tajemníkem, volal mi jeho pomocník a pravá ruka Mikuláš Beňo. Byl to zvláštní rozhovor. Oba jsme věděli, oč jde, ale on to nemohl říct naplno a já se tvářil, že nerozumím. Beňo dával Husákovi dohromady partičku oddaných lidí. A já opakoval: Když se to bude týkat antikomunismu, kterým se zabývám, jsem milerád k dispozici. Neměl jsem chuť s nějakou skupinou se spřáhnout, a vůbec už ne s Husákem, kterého jsem považoval víc za chytrého advokáta, než za uvědomělého marxisticko-leninského komunistu.

Kromě toho Husák nikdy nepřestal být slovenský nacionalista. Když prosadil v březnu 1990 „federáciu“, stačilo do ní pak cvrknout, a byly z toho dvě republiky. Co Masaryk se Štefánikem spojili, to se rozpadlo.

Beňo jistě Husákovi řekl, že jsem nabídku odmítl. Husák si mne pak dal pětkrát, při různých příležitostech, představit. Poprvé mne poznal sám, když byl zbaven funkce generálního tajemníka strany, a blahopřáli jsme mu v řadě, jeden za druhým, k narozeninám. Já jako člen předsednictva ÚV Národní fronty. Na moment mne pozdržel a ocenil mé vystoupení předešlého dne v televizi. Ironie byla v tom, že jsem v televizním vystoupení ocenil volbu Jakeše za generálního tajemníka, a tím nepřímou vyjádřil uspokojení nad odchodem Husáka.

Kádrové změny na jaře 1969 se dotkly i mne. V květnu jsem přešel z funkce pomocníka náčelníka HPS na náčelníka ideologického oddělení HPS. Ale měl jsem oddělení skoro bez lidí. Jirka Kubík, který zastával šéfa ideologického oddělení přede mnou, tam natahal pravičáky, a ty nyní odnesl vítr i s ním. Ani sekretářka nezůstala.

Mým šéfem byl plk. Jindřich Killer, zástupce náčelníka HPS pro ideologickou práci. Přišel skoro zároveň se mnou. Měl kancelář vedle mne, spojovací dveře stále otevřené, a jediné rozhodnutí neudělal beze mne.

Proč? To vyšlo najevo po čase. Jako důstojník Pohraniční stráže zajišťoval v srpnu útěk přes hranice na Západ prominentním pravičákům. Věděl, že já mám pevnou pozici a držel se mne jako klišé. Vzal mne sebou i ve dnech 17. až 21. června do Moskvy na konferenci na počest vítězství nad fašismem.

Killera to stejně nezachránilo. Při prověrkách byl vyloučen ze strany a v důsledku toho z armády.

V srpnu 1989 mne náčelník HPS soudruh Bedřich poslal za odměnu na měsíční dovolenou na Krym i s manželkou.

V roce 1970 se začíná nová kapitola v mém stranickém životě.

V lednu jsem se jako člen delegace KSČ zúčastnil v Moskvě mezinárodní konference o antikomunismu. Boj proti antikomunismu se na řadu let stal jedním z významných úkolů mezinárodního komunistického a dělnického hnutí. Byl jsem zřejmě vybrán, abych se této činnosti věnoval v naší straně a v republice, a později i v čele mezinárodního výzkumného

týmu. Kdo mne k tomu vybral, to jsem se nikdy nedověděl, ani jsem po tom nepátral. Přijal jsem to a plnil jako stranický úkol.

Na moskevské mezinárodní konferenci jsem byl překvapen, když z naší delegace právě mne posadili za předsednický stůl. Souviselo to patrně s právě zmíněnými záměry.

Dne 11. března jsem se na schodech do budovy ÚV KSČ potkal s Janem Fojtíkem. Zastavil mne.

„Podívej, Milane, v té armádě nejsi využitý. Stále tě kritizují, že moc píšeš a tak. Máme pro tebe jinou práci. Ve čtvrtém poschodí na čísle tom a tom sedí Vláďa Ruml. Řekne ti, co budeš dělat. Čest.“ A nastoupil do auta.

Vladimír Ruml, do té doby ředitel Ústavu filosofie ČSAV, mi sdělil, že je ustanoven ředitelem nově zřizovaného Ústavu marxismu-leninismu (ÚML ÚV KSČ), a já budu jeho zástupce.

Tak skončila moje dvacetiletá kariéra v uniformě. Ale ne hned. Než jsem plukovnícký kabát svlékl, ještě to několik dní trvalo.

Byl jsem určen do analytické komise, která pod vedením gen. Kučery měla ve dnech 13. února až 17. dubna sepsat, jak se zachovala čs. armáda za vstupu vojsk. V komisi nás bylo pět, ale jen jeden soudruh a já jsme byli schopni něco formulovat. Z podkladů, které jsme od gen. Kučery dostali, jsme měli zprávu hotovou za půl dne, a zbývající čas jsme tam vyseďovali zbytečně. Sporná byla otázka, kdo napsal na kousek papíru tlustou modrou tužkou 21. srpna rozkaz pro čs. armádu. To bylo to - udržet kázeň, neklást ozbrojený odpor a neopouštět ubytovací prostory. Vydat takový rozkaz příslušelo ministru národní obrany. Hlásil se prý jako jeho autor i náčelník genštábu a také náměstek ministra. S žádným z nich jsme nemohli mluvit, na to jsme byli malí páni.

Jaký byl další osud dokumentu, který jsme zplodili, nevím. Ale myslím, že žádný. Bylo to pro kočku.

Naposledy v uniformě, jednou nohou už mimo armádu, jsem navštívil Polsko v dubnu 1970. Varšavský Ústav pro výzkum vztahů mezi Východem a Západem a Hlavní politická správa Polské lidové armády organizovaly mezinárodní teoretické sympózium. Konalo se v zámku Helenov v Pruškově u Varšavy. Tématem sympózia byla politická a ideologická konfrontace mezi socialistickým a kapitalistickým světem.

Zavezli nás k památníku bitvy u Grunwaldu, kde roku 1410 spojené síly Poláků, Čechů a Rusů v jedné z největších bitev středověku porazily řád německých křižáků a učinily přítrž jeho staleté expanzi na východ. Bitva byla pro nás Čechy o to významnější, že se jí zúčastnil Jan Žižka z Trocnova a přinesl si odtud zkušenost s použitím válečných vozů.

Pro mne měla tahle pětidenní teoretická akce i jiný význam. Podle ústavu, kterému jsme ve zkratce říkali “Východ – Západ”, jsme vytvořili v ÚML ÚV KSČ podobné výzkumné pracoviště, které jsem pak osmnáct let řídil.

Společný zájem nás sblížil s ředitelem polského ústavu, profesorem Januszem Kolczyńskim. Stal se mým nejbližším polským přítelem. Po celá sedmdesátá a osmdesátá léta jsme se setkávali pracovně i soukromě v Polsku, v Československu i v zahraničí.

Ze všech Poláků, které jsem měl příležitost poznat, jsem si ho nejvíc vážil a mám na něj nejlepší vzpomínky. Piši to v minulém čase, protože události v obou zemích na přelomu osmdesátých a devadesátých let nás rozdělily a od té doby jsme se nesetkali.

Janusz měl upřímné, přímé jednání a na jeho slovo jsem se mohl spolehnout. Za léta našeho přátelství došlo k mnoha významným politickým proměnám, jak v mezinárodním měřítku, tak v Polsku. Nepotrpěl si na dogmata, měl střízlivý úsudek, ale “neplápolal podle větru” a zachovával si pevné, jednoznačné stanovisko.

Měl jsem dojem, jako by se učil polské dějiny z jiné učebnice, než můj spolužák v lesnické škole. Byl vlastenec – nepoznal jsem Poláka, který by nebyl, ale měl dobrý vztah k Sovětskému svazu a to už nebylo u všech jeho krajanů samozřejmé. Nejen že uměl rusky, to umělo v Polsku mnoho lidí, ale neměl zábrany rusky hovořit. A to také nebylo běžné.

Musím ale konstatovat, že jsme se při mnoha setkáních s Poláky, i při vážných vědeckých rozpravách, bez ruštiny, stejně jako bez jiného zprostředkujícího jazyka obešli. Oni mluvili polsky, my česky a rozuměli jsme si.

Mám na tohle téma humorný zážitek. V Maďarsku, u Balatonu, v Tihany konala redakce časopisu Otázky míru a socialismu mezinárodní konferenci. Přišel jsem do jednacího sálu a podíval se na jmenovku souseda. Kyperská republika. Urostlý tmavovlasý třicátník. Podali jsme si ruce a vyměnili pár zdvořilostních anglických frází. Než jsme se stačili pustit do obligátního hovoru o počasí, zadíval se pozorněji na moji jmenovku. „Jéje, vy ste Čechoslovák. Já sem v Praze šest let študoval,” spustil pražskou češtinou se všemi jejími kouzly i nešvary. Od té chvíle jsme angličtinu nepotřebovali a celé dny jsme rušili klid v sále šuškaním v mojí mateřštině.

Když vystupoval polský delegát, kyperský přítel odložil sluchátka s kabinovým tlumočením a zašeptal mi: “Dyt já tomu skoro rozumím. Vona ta polština je vlastně taková zkomolená čeština.” Měl jsem se co držet, abych zachoval zdání vážnosti. Mnohokrát jsem si na tenhle výrok vzpomněl, ale polským přátelům jsem se ho nikdy neopovážil ocitovat.

Vzpomínám si na jiný názor, ale ten byl spíš zlovolný než zábavný. Profesor Drahorád byl po válce dva roky zavřený jako kolaborant a když ho pustili, přišel nás do lesnické školy učit dějepis. V duchu pekařovského pojetí prohlásil, že Jan Hus zavedením rozlišovacích znamének místo spřežek způsobil odtržení dalšího vývoje Čechů a Poláků. Nebýt toho, mohli jsme společně tvořit velikou a významnou evropskou mocnost. Na štěstí většina spolužáků při jeho indoktrinaci hrála pod lavicí šachy nebo mariáš, a tak jeho “co by kdyby” mnoho zla v hlavách nenadělalo.

Pro některé Ostraváky je polština skoro druhá mateřština. Tvrdí ale, že podobnost obou jazyků je ošidná a vede často k nedorozumění. Nebudu připomínat známé pikantní anekdoty a zmíním se o situaci, kterou jsem zažil.

Přišli jsme s Januszem Kolczyńskim k našemu velvyslanci. Byl jím tehdy František Penc. Pohostil nás pražskými párkami a plzeňským pivem, jak to bylo na československých ambasádách zvykem. Protože k diplomacii patří schopnost strávit nutnou dobu nezávazným

rozhovorem, ocitlo se na tapetě to, co stálo před námi – pivo.

Janusz byl ve svém živlu. Mezi řečí prohlásil, že to a to polské pivo je PRÁVĚ takové, jako plzeňské. Řekl to polsky.

To byl na našeho ambasadora silný tabák. Polštinu ještě dokonale neovládal, ale pýchu na náš tekutý export si vzít nedal. Pustili se s Polákem do sporu.

Vypadalo to na sázku – nevím, jaká kritéria by byli zvolili – když někdo z drobnějších diplomatických šarží, ale lepší znalec polštiny, vysvětlil, že polsky PRAWIE neznamená “stejně”, ale “skoro, hnedle, takřka”.

Česko – polský jazykový incident skončil příměřím a další láhev prazdroje to stvrdila.

Znal jsem velitele pluku, který se jmenoval Pudelko. Protože sloužil ve Slezsku, nikdo si to špatně nevykládal. Každé dítě tam ví, že to polsky znamená “krabička”.

To jen takové lingvistické extempore.

Do Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ

Ke dni 1. května 1970 byl zřízen Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. Jeho ředitelem se stal Vladimír Ruml.

Ústav měl tři odbory a archiv. První odbor měl řešit perspektivu socialistické společnosti a úlohu strany. Druhý odbor byl historický a náplní činnosti navazoval na bývalý Ústav dějin KSČ. Třetí odbor měl za úkol boj proti antikomunismu. Časem se náplní jeho činnosti staly problémy ideologického boje vůbec. Já jsem byl zástupcem ředitele, a zároveň vedoucím 3. odboru.

Do 2. odboru přešli pracovníci z bývalého historického ústavu, kteří obstáli při stranických pohovorech. První a třetí odbor začínal „na zelené louce“.

Zpočátku jsem nevěděl, do čeho se pustit. Ruml mi v tom neporadil. Sbíral jsem zkušenosti z podobných institucí v bratrských socialistických zemích.

Začal jsem od vědecko-informačního střediska. S ním jsem měl zkušenosti z armády. Do střediska přešly dvě soudružky od historiků, Engová a Zalabová. Jako odborník nastoupil čerstvý absolvent University Karlovy, historik Jan Souček a bývalý vedoucí oddělení státních orgánů ÚV KSČ Miroslav Mamula. Jediný vědecký pracovník, kterého se mi podařilo zpočátku získat, byl Jan Zůna z Ústavu filosofie a sociologie ČSAV.

Informační středisko se zabývalo Libri prohibity antikomunistické literatury. Pomocí externích spolupracovníků pořizovalo anotace cizojazyčných pramenů. Souček vytvořil heslář, a psal přehled antikomunistických pramenů v knihovně ústavu podle obsahu.

Ve dnech 25 - 29. května 1971 se konal v nově upraveném Sjezdovém paláci XIV. Sjezd KSČ. Byl to podruhé sjezd, kterému se říkalo „čtrnáctý“.

Ten první, podle místa konání „vysočanský“, byl svolán narychlo těsně po vstupu vojsk. Kdo se ho zúčastnil, kdo nezúčastnil, zůstane záhadou. Řídil ho Věnek Šilhan. Probíhal jako překřikování mezi trhovkyněmi. Žádný protokol se nezachoval, a patrně se ani nepořizoval. Smysl byl jediný - dát dohromady ústřední výbor z pravičáků.

Od té doby hodně vody uplynulo a situace se změnila. Přijely desítky zahraničních delegací a hostem byl generální tajemník ÚV KSSS Leonid Iljič Brežněv.

Sjezdu jsem se zúčastnil jako host. Seděl jsem na balkoně, když ke mně přiběhli soudruzi a spěšně se mnou vyplnili formulář s osobními údaji. Tolik spěchali, že mi ani nestačili říct, k čemu to má sloužit. Dověděl jsem se to, až když došlo k volbě vedoucích orgánů. Byl jsem zvolen členem Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ. Jejím předsedou byl Miloš Jakeš.

Ke konci sjezdu se rozhodlo, že se vydá text, který poslouží jako referát o sjezdu na členských schůzích. Ale kdo to tak rychle napíše? Vzpomněli si na mne.

“Soudruhu, musíš. Hned to půjde do rotačky a po půlnoci to pojede do republiky s Rudým právem. Do Bratislavy poletí rukopis k převodu.”

Nezdráhal jsem se. Cítil jsem zase, jako by mi rozvázali křídla. Spěch zaručoval, že mi nikdo nepovede úzkostlivě ruku, a pokud by mi neujela nějaká nehoráznost, mohu psát, jak to odpovídá mému naturelu.

Vyžádal jsem si text zprávy a blok a vyhledal prostředí, kde se mohu soustředit. Sedl jsem si v parku za palácem na lavičku a psal. Představil jsem si, že stojím před plným sálem hospody „U Velíšků“ ve Vodňanech. Lidé jsou zvědaví, co nového jim sjezd přinesl, a já jim to povídám. Srozumitelně, lapidárně, bez frází a funkcionářské hantýrky, tak aby mi rozuměli, aby pochopili, jaký význam pro republiku, i pro každého osobně, sjezd má.

Takový způsob vyjadřování pro mne byl nejpřirozenější. Začínal jsem tak v sedmnácti osmnácti přednáškami. Mluvil jsem k posluchačům, které jsem v duchu před sebou viděl, i když jsem psal do novin, do časopisů, i když jsem tvořil knihy. Však jsem většinu knih napsal pomocí diktafonu.

Myšlenky plynuly a stránky se plnily. Skoro po špičkách ke mně přicházel co chvíli soudruh a odnášel si kus hotového textu pro písárku. Nemohl jsem ani zkorigovat, co jsem napsal.

Hodiny ubíhaly a blížil jsem se k závěru. Tu se objevil nezvaný pomocník. Vašek Kurýl, sepisovatel Husákových projevů.

Kurýl byl nesmírně svědomitý a pracovitý člověk, ale typický hnidopich. Dovedl prosedět a prokouřit celé noci nad materiály, jednu větu zobracet a vybrousit slovo od slova tak, až z ní zbyla nejosvědčenější formulace, proti níž nemohl nikdo nic namítat, ale která také nikomu nic neřekla. Jeho mozek se za leta proměnil v encyklopedii nejužívanějších politických obrátů.

Proč nepožádali o tuhle práci jeho? Asi se něco o tom dověděl a přišel se přihlásit o svou úlohu.

„Nenech se rušit, já si vezmu, co máš napsané.”

Vzal pár hotových stránek, sedl si na konec lavičky a vyňal plnicí pero. Začal škrtat a přepisovat. Mne brali všichni čerti.

„Podívej, Vašku, jestli chceš, tak to napiš sám, ale do tohohle mi nevrtej. Jestli tam vidíš něco špatného, řekni a já to opravím. Ale věty po mně nepřešivej. Každý máme svůj styl, a když to bude půl tak, půl onak, bude to, jak když spřáhneš kozu s netopýrem.“

Václav se začal omlouvat, vysvětlovat. Bylo znát, že je udiven a uražen. Jak to, že někdo zpochybňuje jeho bezkonkurenční autoritu ve formulaci politických dokumentů?

Proč jsem byl do ÚKRK zvolen, jsem se dověděl až po skončení sjezdu na recepci.

Ve Španělském sálu Pražského Hradu, v rámusu stovek lidí, do kterého hrál ještě orchestr, mne oslovil Jan Fojtík.

„Soudruhu Matouši, budeš ředitelem Ústavu marxismu-leninismu. V úterý se to odklepne. Ten Ruml je úplně neschopný.“

„Já se na to nehodím. Jaké já mám zkušenosti? Nedávno jsem přišel z armády, nikdo mne nezná, řeknou, že sem chytil koryto z protekce.“

„Víš, co je taková funkce za důvěru a za poctu?“

„Já vím. Ale mně těší přednášet a psát. V tom jsem užitečnější. Jako direktor bych hlavně organizoval, a na to nejsem.“

Jenda se na mne nepodíval zrovna přátelsky. „Dostal’s mě do pěkné kaše. Počítali jsme s tebou najisto. Taková funkce se nenabízí dvakrát.“

Naše přátelství s Janem Fojtíkem se na nějaký čas zatáhlo mraky. Ředitelem ÚML ÚV KSČ se stal Ladislav Novotný.

Že jsem tenkrát funkci ředitele ústavu nepřijal, toho jsem nikdy nelitoval. Za příští necelé dvě desítky let jsem projel jako komunistický propagandista a marxistický ideolog polovinu světa. Napsal jsem a vydal osm knih:

Fronta bez příměří (1975)

Pravda se prověřuje v boji (1977)

Úloha revizionismu v současném ideologickém boji (1979)

Spiknutí proti Polsku (1982)

K povaze a příčinám změn v ideologickém zápase (1985)

K teoretickým problémům soudobého ideologického boje (1987)

Rostoucí úloha marxismu-leninismu a ideologický boj (1987)

Říjen v zrcadle sedmi desetiletí (1987)

Vedl jsem Mezinárodní skupinu – výzkumný tým pro boj s buržoazní, revizionistickou a reformistickou ideologií, které se zúčastnili marxističtí teoretici jedenácti zemí. Ta se scházela každý rok na teoretické konferenci a zplodila kolektivně tři publikace.

Dostal jsem Řád práce a Řád Vítězného února, což také nesvědčí o tom, že bych pracoval špatně.

Dostal jsem od prezidenta Husáka titul profesora vědeckého komunismu a byl jsem zvolen členem korespondentem ČSAV.

To všechno bych jako ředitel ústavu těžko dokázal.

Internacionální spolupráce

S přechodem do Ústavu marxismu-leninismu se mi otevřely dveře do světa.

První cesta do zahraničí, jako představitele ÚML ÚV KSČ, mne vedla v červnu 1970 do Varny na konferenci mnohostranné problémové komise socialistických zemí „Problémy míru a odzbrojení“. Pořadatelem byla bulharská akademie věd.

Jednání se odbyvalo ve výškové budově na rozpálené pláži. V místnosti panovala upjatá atmosféra a pekelné vedro. Počet přítomných nebyl veliký, zato jejich tituly ano. Cítil jsem se jako zajiček na valné hromadě bernardýnů. Akademik s hřívou bílých vlasů četl úvodní slovo.

Uprostřed stolu mezi křišťálovými mísami s ovocem byly vyrovnány desítky lahví s vychlazenými nápoji. Hosté si nalévali a usrkávali z broušených pohárů. Žízeň jsem měl stejnou jako profesori, členové korespondenti a doktoři věd a tak jsem se osmělil a natáhl ruku po lahvi broskvové limonády. Proti světlu se v ní rýsovaly oranžové pruhy drceného ovoce. Několikrát jsem láhev obrátil, aby se obsah promísil. S pohledem uctivě upřeným na řečnického patriarchu jsem sáhl po otvíráku.

Co následovalo, byl sarajevský atentát. Exploze. Gejzír šťávy zasáhl sádrovou plastiku na stropě a úhel odrazu odpovídal úhlu dopadu. Zkropil vázy s gladiolami, sněhobílý atlasový ubrus a papíry. Na černá saka a upjaté vesty to našťěstí nedostříklo.

Všichni, kromě akademika, který už stál, vyletěli jako péroví čertíci z krabičky. Zčásti leknutím, zčásti obavou před sprchou.

V příštích okamžicích byla všeobecná reakce opačná, než by se dalo očekávat. Vybuchl bouřlivý smích, jaký se k tak vznešeným postavám snad ani nehodil. Upjatá atmosféra povolila. Kabáty se ocitly na opěradlech židlí, vesty zmizely i s vázankami, a na košilích, rozepjatých u krku se soukaly rukávy.

Kdokoli v následujících dnech otevíral láhev s limonádou, věnoval mi přes stůl významný, kapku čtverácký pohled.

Tak vypadal můj vstup do mezinárodních vědeckých kruhů.

V lednu 1971, kdy byl Ruml ještě ředitelem ÚML, vzal mne sebou do Institutu marxismu-leninismu ÚV SED (Institut für Marxismus - Leninismus beim ZK der SED). Ředitelem byl Günter Heyden.

Ruml se těšil u vedoucích představitelů ústavu značné autoritě jako filosof. Jeho kniha Základní otázky filosofie logického pozitivizmu z roku 1962, vyšla o tři roky později německy v NDR. V roce 1976 napsal Ruml společně s dvěma německými filosofy M. Buhrem a H. Horstmannem knihu Pozitivismus a vědecké poznání. Rumlovu autoritu zvyšovalo, že byl za okupace ilegálně činný a vězněný v Terezíně.

Hlavním smyslem naší návštěvy bylo seznámit se s náplní práce a organizací ústavu. Hovořili jsme postupně se všemi vedoucími pracovníky a seznámili jsme se i se systémem výchovy mladých společensko-vědních badatelů. Všechno bylo promyšleno s německou důkladností s dlouhodobou perspektivou. Bohužel, Ruml byl výborný filosof, sám pilně pracoval, ale organizovat a řídit vědecký ústav, to pro něho byla terra ignota.

V Berlíně jsme navštívili řadu Vladimírových známých. Hovořil plyně německy, zatím co já jsem stěží koktal. Dělal mi také průvodce po městě. Ukázal mi tucty zajímavých míst. Mezi jiným Landwehrkanal, kam zabijáci z Freikorpsu shodili zastřelené Rosu Luxemburgovou a Karla Liebknechta. Zavedl mne do Pergamonského muzea a do Německého historického muzea. Prošli jsme se po bulváru Unter den Linden a z dálky jsem si prohlédl Braniborskou bránu. Ta tehdy tvořila rozhraní východního a západního Berlína, a nebyla přístupná.

Při jízdě berlínským metrem jsem mohl skončit. Uprostřed vozů byla plošina, otevřená na obě strany. V pražské tramvaji byla tehdy podobná plošina, ale otevřená jen ze vstupní strany. V Berlíně jsem se chtěl zády opřít...Andělíček strážníček měl asi pohotovost.

Poláci, naši severní sousedé

Nemohu tvrdit, že jsem měl málo příležitostí Polsko a jeho národ poznat. Přesto, kdybych měl vyjádřit o něm několika větami svůj názor, bylo by to pro mne obtížné. Pokusím se vyspat zážitky, které se mi zdají charakteristické, a dojmy, jež jsem získal.

V Polsku jsem byl mnohokrát. Jako voják, jako vědecký pracovník, jako lektor, i o dovolené. Ve Varšavě, v Poznani, v Krakově, ve Vratislavi, v Lodži, ve Štětínu a v tuctech dalších míst. Byl jsem v horách i u moře, v továrnách, na univerzitách, v kasárnách i na venkově. Podílel jsem se na společném výzkumu, zúčastnil jsem se teoretických konferencí a sympózií. Pozvali mne do polských rodin a hostil jsem polské kolegy u nás. Mohu říci, že jsem měl v Polsku několik přátel. Po událostech, jež tato země na počátku 80. let prodělala, jsem napsal během dvou měsíců na chalupě pomocí diktafonu knihu Spiknutí proti Polsku, která byla během týdne rozebraná a vyšla také v polštině.

To všechno mluví pro to, abych měl o bratrské slovanské zemi vyhraněný názor, ale není tomu tak. Mám pocit, že čím víc ji poznávám, tím se mi zdají její problémy složitější.

Má to objektivní příčiny. Především historické. Ne každý národ prošel za staletí takovým vírem rozporných událostí, takovým množstvím osudových změn i ran jako tato země a její lid. Připomeňme si rozčtvrcení Polska mezi Prusko, Rusko a Rakousko. Nespadlo z nebe, bylo výrazem konfliktů, jež trvaly věky. Ve dvacátém století to dovršily dvě světové války, jež se tudy přehnaly s plnou silou. Válečné přepadení nacisty a ničivá okupace způsobily Polsku nejtěžší Golgotu ze všech zemí. Zahynulo přes šest milionů občanů, 22,2 procent obyvatelstva. Hmotné ztráty představovaly více než třetinu předválečného národního bohatství. Nesčetná města a vesnice byly poničeny, Varšava do základů.

Politické zmatky šly po věky ruku v ruce s ideovými. Staletý nápor křížáckých řádových usurpátorů byl vystřídán tlakem pruských protestantů, rakouských katolíků a ruských pravoslavných. Deziluzí skončila naděje na osvoboditelskou roli Napoleona, podobně jako o sto let později víra v prorakouskou a proněmeckou extrémní nacionalistickou kartu Pilsudského a jeho pobočníka, později ministra zahraničí plukovníka Becka.

Poláci prožívají zpravidla za jeden život několik povstání a společenských převratů (konec konců v tomto ohledu na tom nejsme, alespoň posledních sto let, o mnoho lépe) a miliony jich to vyhání do ciziny. Život polských menšin v zahraničí se stal jakýmsi nezáviděníhodným folklórem. Mnozí se tam necítí jako trpění emigranti, a někteří se dokáží stát významnou osobností. Byli snad Zbigniew Brzezinski jako poradce prezidenta USA, nebo Karol Wojtyła jako vatikánský papež málo?

Už jako chlapec jsem leccos o Polsku zaslechl. Tatínek tam byl za první světové války jako voják a nepřinesl si valné mínění. Vyprávěl, že je to samý "šlachtic", ale bydlí pod doškovou střechou a chodí bos. Bekovské Polsko ve třicátých letech se bratříčkovalo s Hitlerem a při mnichovském výprodeji našeho pohraničí se přizivilo na Těšínsku. Čiň čertu dobře a peklem se ti odmění. Nacistická válečná expanze si vybrala tuto nešťastnou zemi jako první oběť. Statečná obrana Poláků vyvolala u nás úctu a obdiv. Mnozí lidé říkali: Poláci se dokázali bránit a my jsme se položili bez boje. Jiní si ale pochvalovali, že jsme se vyhnuli strašnému zničení, jež to Polsko stálo. Nacistický válečný žurnál natočil průzorem tanku útočící kavalerii polských hulánů s pikami. Kdo prožil totální nasazení v Německu, vyprávěl, že se s polskými pracovními otroky zacházelo hůře než se zvířaty; jen o málo lépe než se sovětskými válečnými zajatci.

První roky po válce pronikaly přes naše hranice na Ostravsku zprávy o vnitřních rozbrojích, jež neměly daleko do občanské války.

Do lesnické školy jsem chodil s Romanem Nowakem. Jeho matka byla Češka. Otec jako polský záložní důstojník byl od počátku války nezvěstný. Roman se o tom nedovedl zmínit bez slz v očích. Byl přesvědčen, že mu otce zabili rudoarmějci.

Neměl jsem ponětí o polských dějinách a poprosil jsem ho, aby mi půjčil o tom nějakou knížku. Přinesl mi svou školní učebnici, naučil mne číst spřežky a pobavil se mým komolením některých hlásek. Knihou jsem se prokousal. Překvapilo mne, v jaké míře byla tato oficiální učebnice, vydaná koncem třicátých let, proniknuta nenávistným antirusismem. Nejen antibolševismem, to bych byl s to pochopit, ale šovinistickým nepřátelstvím k "moskalům"- jinak se tam Rusové nepojmenovali. Mnohokrát jsem si připomněl tuhle otrávenou studnu, z níž se napájely generace polských školáků. Naše dějiny také neoplývaly láskou k Němcům, ale takové nenávisti přece jen nepropadaly.

Poprvé jsem do Polska přišel jako člen vojenské delegace v roce 1964.

Byli jsme hosty vojenských útvarů ve Vratislavi a v Opolí.

Vratislav nás přivítala jako hezké upravené město s širokými ulicemi, udržovanými parky a zajímavými historickými památkami. Těžko jsme si dovedli představit, jak to všechno mohli lidé za necelých dvacet let zdvihnout a obnovit z beznadějných trosek. Na sklonku války trvaly tři měsíce rozhořčené boje o město, doslova o každý dům, nebo jeho rozvaliny. Vratislav byla ze tří čtvrtin zničená. Míru její devastace překonalo jen systematické německé boření Varšavy, jež měla být, podle Hitlerova rozkazu, smazána z povrchu země.

Polská armáda na naši vojenskou delegaci zapůsobila výtečným dojmem. A to hned od prvních okamžiků, když jsme na hranicích za Náchodem přesedli z našich škodovek do polských vozů. Polský řidič, četař, byl zdvořilý, ale žádný familiární “panský kočí”. Na naše otázky slušně odpovídal, ale nepodařilo se mi navázat rozhovor.

Kázeň byla patrná na každém kroku. Už na první pohled ve vnějším vzhledu vojáků. Uniformy upjaté, stažené v pase, žádné “opasky na půl žerdi”. Čím to bylo? Disciplína se jistě pěstovala, ale nepůsobilo jen to. Na vojnu nešel každý, vojenští páni si mohli vybírat. To byl tehdy proti našim podmínkám veliký rozdíl. Z každého odvodního ročníku povolali jen tolik, nač ekonomické podmínky státu stačily. Je přirozené, že si armáda vybírala fyzicky zdatné inteligentní mládence. Sloužit nebylo za trest, ale byla to mezi mládeží prestižní záležitost. Podobně jako u nás ve třicátých letech. Nemalý vliv měla role armády v nedávné historii země a ve značné míře i v celých starších dějinách. Ozbrojené síly, vojáci, vojenská hodnost byly věcí národní tradice. Armáda měla ve společnosti vysokou autoritu. Většina důstojníků, a vyšší důstojníci snad bez výjimky, měla na prsou dvě, tři i více řad stužek válečných vyznamenání. To zvyšovalo respekt velitelů u řadových vojáků.

U tankistů v Opolí jsme byli svědky náročného výcviku. Velitel, generál, jako první zahájil na polní střelnici ostrou střelbu z kanonu tanku T 34. Když nás přijal v kanceláři, všiml jsem si, že v koutě leží “girja”, dvoupuďové – dvaatřicetikilové závaží s rukojetí. Byl jsem tenkrát o pár desítek let mladší a činky byly moje hobby. Mezi starším generálem, který měl prsa plná válečných metálů, a mnou, šestatřicetiletým “mladíkem” došlo k měření sil. Nepokračovali jsme až do rozhodnutí, ale generál zvedl kouli jednou rukou desetkrát nad hlavu bez viditelné námahy. Ani si neuvolnil límeček.

Pozoruhodný pohled na armádu, na vojenské tradice mi později poskytl vojenský hřbitov ve Varšavě. Jako seřazené do útvarů byly zde uličkami oddělené hroby polských vojáků, kteří padli v různé době, v různé uniformě, i pod různými, vzájemně znepřátelenými prapory. Na jedné straně ležely čerstvé květiny na rovech padlých Polské lidové armády – Wojska Polskego, kteří bojovali za svobodné lidové Polsko. Tři kroky za uličkou hořely lampičky mezi věnci nad pochovanými příslušníky Zemské armády – Armie Krajowe, jež na sklonku války sloužila opačným politickým cílům.

S našimi vojáky, pochovanými na polském hřbitově, se váže jiná moje vzpomínka.

V roce 1964, k 20. výročí bitvy na Dukle, jež se slavilo jako Den československé lidové armády, jsem vedl skupinu několika desítek velitelů a polítrků po stopách Slovenského národního povstání a bojů Československého armádního sboru při osvobození republiky. Navštívili jsme památník v Dukelském průsmyku. Byli mezi námi přímí účastníci bojů, a ukazovali v terénu, jak boje probíhaly. Několik kilometrů od nás leželo městečko Dukla. Pamětníci nám vysvětlili, že je tam hřbitov padlých československých a sovětských vojáků.

Nebylo to původně v plánu, nepočítali jsme s tím, neopatřili jsme si předem povolení,

ale rozhodli jsme se, že hřbitov navštívíme. Seřadili jsme se do trojstupu, vzali z autobusu jeden věnec s národními stuhami a pod mým velením prošli oněch několik kilometrů k městu. Účastníci bojů nás zavedli na hřbitov. Nastoupili jsme před hroby, několika slovy a minutou ticha uctili památku mrtvých a položili věnec. Za hodinu, za dvě jsme se vrátili na naši stranu hranic. Nikdo nás za celou dobu nezastavil, nikdo nám v našem počínání nebránil, žádnou polskou uniformu jsme ani nezahlédli.

Tušil jsem, že si asi nepočínáme právě *comme il faut*, že to s diplomatickým protokolem skřípe, ale spoléhal jsem, že se nám to v duchu československo – polského přátelství a piety vůči padlým, promine. Tak se také stalo. Byl jsem prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí upozorněn, že jsem se dopustil trojího přestupku. Bez povolení jsme se pohybovali v Polsku ve vojenských uniformách, pochodovali v útvaru a položili slavnostně věnec. Za shovívavé ‚Ty-ty-ty!‘ silný zážitek stál.

V květnu 1972 mne pozval prof. Janusz Kolczyński do ústavu Východ - Západ, abych přednesl přednášku o mezinárodní situaci. Měla to být moje první přednáška pro zahraniční posluchače. Vystupoval jsem už několikrát na různých zahraničních akcích, ale vždycky jen s krátkým několikaminutovým příspěvkem.

Důkladně jsem se připravil. Čím méně poznatků jsem měl, o to mi každý připadal důležitější. Byl jsem přesvědčen, že o něj nesmím posluchače připravit. Vyšlo z toho dvacet stránek textu.

Ve Varšavě jsem stanul před čtyřiceti, padesáti pracovníky ústavu a pozvanými hosty. Překladatel každou moji českou větu opakoval polsky.

Co je moc, to je moc. Když už přednáška trvala dvě hodiny a konec v nedohlednu, přišel jsem na spásný nápad. Přednáška má být otištěna v ústavním bulletinu, a budou si ji moci v celém rozsahu přečíst.

Nikdy jsem nesklidil tak bouřlivý potlesk, jako po těchto slovech.

Po zkušenosti jsem pak na zahraničních přednáškových turné nepřekročil čtyřiceti, pětačtyřiceti minutové úvodní slovo.

Mnohokrát jsem navštívil Varšavu.

Každý obytný dům, škola, historická památka svou existencí připomínají, že byly vyzdviženy z ruin. Na konci války tu zela jen otevřená rána nacistickou zlobou zničeného a vylidněného města.

Během několika příležitostí jsem sledoval, jak se opatrně, pozorně, doslova kámen po kameni obnovuje královský zámek. Poláci s tímhle dílem nespěchali. Odhodlali se k němu až tenkrát, kdy měli zkušenosti s restaurováním mnoha národních klenotů. Pýcha země shlíží z ostrohu do údolí Visly velkolepě a důstojně.

Na protějším pravém břehu Visly žije třetina Varšavanů v průmyslové čtvrti Praga. Vycházejí odkud automobily, známé jako polský Fiat.

Je zde také bazar, jakému se u nás říká „bleší trh“. Asi největší všehochoť v Polsku. Dostal mimořádnou injekci na prahu 70. let, když se povolila uzda soukromému podnikání.

Šmelina podrývala stabilitu měny. Oficiální kurz byl dlouho dva zlaté za jednu naši

korunu. Faktické ceny poletovaly někde ve výšinách.

Šel jsem po Nowem Światě a ve výklenku dveří měl venkovský děda v krabici od bot na prodej štěně. Nepochybně sbírku všech ras, jež cirkulovali u nich na vsi.

“Ile?” zeptal jsem se, abych se blýskl plynou polštinou.

“Dwa tysiące.”

Babce na pisoáru jsem strčil dva zlaté. Ať vidí, jaký jsem grand. (V Praze to tenkrát stálo, pokud se někde platilo, dvacetník.)

Zastavila mne: “Trzy złote.”

Procházel jsem ve skupině cizinců ulicí Fréta, naproti Barbakanu, středověké obranné baště. Obratně se mezi nás vmísil asi třicetiletý Polák. Došli jsme k dvířkům do průjezdu, kde čekal jeho druh. Diskrétně, jeden po druhém mizeli cizinci v průjezdu a vraceli se se spokojeným výrazem. První z obou mladíků hlídal ulici v obou směrech. Veksláci. Měnili dolary, libry, franky, marky za zlaté v kurzu, výhodném pro cizince i pro ně, ale zhoubném pro inflaci.

Znehodnocením měny trpěli lidé, odkázaní na pevný plat, především miliony polských dělníků. Tak se dlouhou dobu připravovala půda výbuchu nespokojenosti na počátku 80. let a vlivu organizace Solidarność.

Můj přítel Janusz mi chtěl prokázat poctu (a možná i sám se trošičku blýsknout) a vyjednal mi přijetí u důležitého nového funkcionáře, nikoli nejvyššího, ale tak na třetím “szczeble” (stupínku) hierarchického žebříčku.

Mladý hezký asi osmadvaceti – třicetiletý muž se zřejmě ještě se svým novým statutem nesžil. Možná, že jsme byli jeho první zahraniční hosté.

Usadili jsme se okolo konferenčního stolu. Odstrčil si křeslo, obrátil se bokem k nám a přehodil zešíroka nohu přes nohu. Díval se mimo nás a spustil informaci o situaci v zemi. Jako refrén opakoval: “Jediný problém, který máme, je, aby se nám z velikých úspěchů nezatočila hlava.” Tuto tezi rozvedl v asi dvacetiminutový monolog.

Mezi tím obsluha přinesla a postavila na stůl podnos s koflíky kávy, karafu s cukrem, džbánek smetany a mísu se sušenkami. Mladý muž nerušeně pokračoval ve svém expoé o velikých úspěších a káva stydla. Když informaci skončil, podal nám ruku, a audience skončila.

Když jsme si v šatně oblékali kabáty, chudák Janusz byl rozpaky rudý. Co měl dělat? Poučit svého nového představeného, že se chová jako balík?

Že nás nevybídli, abychom si vzali kávu a posloužili sušenkami? Horší byla jeho představa, že problém už je jen, “aby se z úspěchů nezatočila hlava”.

Zmínil jsem se o názorové jednoznačnosti profesora Kolczyńského, s nímž jsme si znamenitě rozuměli.

Často jsem se potkával s jiným polským teoretikem, který představoval odlišný typ.

V jedné sekci mezinárodní politologické asociace, v níž jsem několik let působil, zúčastnil se práce rovněž polský profesor Jerzy Wiatr.

Wiatr byl nejprve marxistický ideolog v armádě, která představovala v době

poválečných politických zápasů v Polsku, významnou, jednoznačně prosocialistickou sílu. Později, kdy docházelo v Sovětském svazu po XX. sjezdu KSSS, ale v Polsku ve znásobené míře, k tzv. "tání", ze služeb armády odešel. Orientoval se na západní politologické kruhy a strávil nějaký čas v USA.

Poprvé jsem se s ním setkal na světovém politologickém kongresu v Edinburghu v roce 1976. Na besedě se sovětským delegátem Fjodorem Michailovičem Burlackým tlumočil mezi angličtinou a ruštinou. Byla to jediná příležitost, kdy jsem ho slyšel mluvit rusky. Se mnou po řadu příštích let, pokud to bylo neoficiálně, hovořil polsky, a když bylo nějaké obecnostivo v doslechu – anglicky.

Blíže jsme se seznámili, když mne pozval v prosinci 1975 na mezinárodní kolokvium do zámku Jablonné u Varšavy. Zúčastnilo se několik politologů – z Kanady, z Francie, Norska, Bulharska, a pro mne zvlášť zajímavý indický profesor Haqqi. Se starším, důstojným Indem jsem strávil několik hodin na procházkách parkem. Vyprávěl mi o své zemi, o její historii, boji za samostatnost, o sociálních a kulturních problémech. Nabídl mi návštěvu Indie a své pozvání v následujících dnech oficiálně stvrdil. Bohužel, u nás kompetentní autority usoudily, že to není v mém případě potřeba a příležitosti se chopil čípera z akademie věd. Tam bylo rozhodování o zahraničních cestách operativnější.

Na prahu 80. let, kdy se všechny protisocialistické síly v Polsku aktivizovaly a kdy se s nimi spojili dokonce i někteří vysocí straničtí funkcionáři, profesor Wiatr se strhnout nedal. Naopak, když byl generál Wojciech Jaruzelski zvolen do čela PSDS a poměry v zemi se na čas uklidnily, ocitl se Jerzy Wiatr mezi předními stranickými ideology. V dubnu 1984 jsme se setkali na poradě ředitelů marxistických teoretických ústavů v Hanoji.

Ani to nebyla jeho poslední poloha na názorové dráze. Po panychidě socialismu v Polsku si udržel postavení jak na varšavské univerzitě, tak i na západním mezinárodním fóru.

Byl "kam vítr tam plášt"? Byl použitelný pro tu i onu stranu.

Poznal jsem některé kolegy, teoretické pracovníky, jejichž "trnitá cesta hříchu" byla ještě klikatější.

Mezi mé nejbližší polské přátele patřil Walery Namiotkiewicz. Nejprve jsem se s ním seznámil četbou. V roce 1970 u nás vyšla v překladu jeho kniha Politický duch marxismu a revizionismus. Velice angažovaná práce už podle titulu a obsahem ve znásobené míře.

Setkávali jsme se na četných teoretických akcích. Dva roky jsme psali společnou studii. Jeden napsal část a poslal ji druhému. Ten ji opravil, doplnil a vrátil. Tak jsme si text několikrát vyměnili.

Skončilo to menším faux pas.

Domluvili jsme se, že to otiskneme jen se společným souhlasem, až to budeme oba považovat za ukončené. Walery do statí napsal kategorické odsouzení Stalina. Byl jsem v té době ve Varšavě a sešli jsme se. Dlouho jsme polemizovali. Paušální očerňování Stalina, se mi nezamlouvalo. Kdyby to tak vyšlo s mým podpisem u nás, čtenáři by kroutili hlavou. Walery se přiznal, že už stať s naším společným podpisem v Polsku uveřejnil. Jeho manželka byla šéfredaktorkou jednoho časopisu. Mrzelo mne to, ale nepovažoval jsem to za světoborné. Spíš za lehkomyšlné.

Neměl už ledajaké postavení. Byl vedoucím oddělení Strategie a taktiky mezinárodního komunistického a dělnického hnutí v Ústavu základů marxismu-leninismu Ústředního výboru

PSDS.

Spojovaly nás nejen blízké pracovní zájmy, ale byli jsme i osobní přátelé. V Edinburghu jsme seděli spolu v restauraci na obědě, když mu, chudákovi, nešikovný číšník polil kalhoty polévkou. Hledali jsme spolu rychločistírnu. V Praze jsem mu pravidelně pomáhal objevit prodejnu, kde by dostal košile s rekordně velkým límečkem. Příroda ho obdařila kromobyčejným objemem krku a v Polsku si musel nechávat košile šít.

Když se Walery později věnoval kritice maoismu, naše studijní zájmy se odlišily. Mao zemřel, vztahy našich zemí s Čínou se normalizovaly a Polská lidová republika se rozhodla jmenovat Waleryje Nmiotkiewiczze do Pekingu za velvyslance. Číňané to odmítli. To už jsme se pohybovali každý na jiné oběžné dráze. Přesedlal na diplomacii.

Ještě jednou a naposled jsem ho viděl za zvláštních okolností. V roce 1988 jsem ležel ve Washingtonu v posteli a sledoval na třináctém televizním kanálu zprávy. Z obrazovky na mne najednou zíral Walery a přesvědčoval mne polsky – a komentátor to tlumočil do angličtiny – o špatném socialismu, špatných komunistech a špatném Sovětském svazu.

To už bylo opravdu politicko-ideologické salto mortale, ke kterému je potřebí i kus charakteru.

Každý inteligentní a myslící člověk se názorově vyvíjí a není vyloučené, že se jeho stanoviska časem mění. Je ale při nejmenším podezřelé, když taková náhlá metamorfóza přijde z čista jasna právě ve chvíli, kdy “se to nosí” a kdy to slibuje výhody. To lidová moudrost vtípně nazývá “převlékání kabátu”.

Mám dojem, že se to v Polsku tak přísně nebere. Krzysztof Olszinski byl slušný, solidní soudruh, vědecký pracovník stranického ústavu. Věnoval se mezinárodním vztahům. Po převratu ho walencovské Polsko delegovalo do aparátu OSN. Je to udivující? Znal několik jazyků, uměl se pohybovat v mezinárodních kruzích, léta sledoval světový vývoj. Bylo podivné, že ho nevyhodili a do mezinárodní organizace neposlali někoho, kdo se začal učit “one, two, three”, ale nikdy si nepošramotil pověst službou socialismu?

Anton Griwalski byl další pracovník stranického ústavu, dokonce v důležité funkci. Po převratu byl delegován novou vládou do jedné složky UNESCO, Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu. I on pro to měl kvalifikaci.

Možná, že by nám trochu podobné národní důvěry a řekněme i – velkorysosti nevadilo. S každým politickým obratem se u nás vymete garnitura odborníků, zkušených lidí i uměleckých talentů. Dosadí se noví, kteří si otloukají lokty, zatím co zkušení, schopní a osvědčení rezavějí na slepé koleji. Neměla by politika sledovat na prvním místě zájem celku a ptát se: jak je možno toho člověka využít pro společnost, národ, stát?

Nejbohatší poznání Polska mi poskytlo přednáškové turné v září a říjnu 1976. Nejprve jsem přednášel ve Varšavě, pak mne trasa vedla na jih do Katovic a do Krakova a nakonec ještě na sever na Włocławek a Toruň.

Program ve Varšavě se protáhl a do Katovic jsme vyjížděli po setmění. Jeli jsme stovky kilometrů v noci dálniční trasou ve výstavbě.

Trasa byla rozdělena na etapy podle pracovních kolektivů. Kus cesty jsme uháněli po hotovém díle, po široké, přímé asfaltce. Pak to šlo nějaký čas po šterku a nakonec jsme se buď prodírali mezi výkopy a hromadami písku, nebo jsme se projeli kousek po poli. Dalších pár kilometrů nás to zase vedlo ideální dálnicí. Střídání se opakovalo. Na všech úsecích jsme míjeli stroje a lidi v plné práci. Ve světle reflektorů se zvedala ramena bagrů, pojížděly válce,

přijížděly a odjížděly sklápěcí mnohatunové automobily. Celá trasa se stavěla nepřetržitě čtyřicet hodin denně.

Do Katovic mne pozval profesor Kolczyński, který byl krátce před tím jmenován prorektorem Slezské univerzity, založené v roce 1968. Vysoké učení vzniklo a rozvíjelo se s dynamickým růstem Hornoslezského průmyslového komplexu. Řešilo jak problémy výroby, tak životní podmínky lidí. Že se druhá stránka nepovažuje za vedlejší, o tom svědčilo i obsazení funkce rektora. Byl jím vedoucí fakulty biologie a životního prostředí, sympatický profesor Henrik Rechowicz.

Přednášel jsem o našich událostech osmašedesátého roku. Studenti mi kladli spoustu otázek. Vyjadřovali svá stanoviska otevřeně, ale slušně, i když se mnou v některých názorech nesouhlasili. Bylo zřejmé, že jsou vedeni k samostatnému uvažování a nejsou zvyklí papouškovat, co se jim k věření předkládá.

S Januszem jsme projeli město.

Je to a není to JEDNO město. Jak to definovat? Je to vlastně skládanka několika měst. Jedete normální velkoměstskou třídou. Jenže – vpravo jsou to Katowice, vlevo Sosnowiec. Podobně se tisknou bokem k boku Gliwice, Ruda Śląska, Zabrze, Bytom. Dohromady na půl druhého milionu obyvatel. Místní patrioti poznamenají, že by to bylo už dávno uznáno jako jedno město, nebýt toho, že by to co do velikosti předstihlo Varšavu.

Do poloviny 19. století byly Katowice malá vesnice. V následujících desetiletích prodělaly hektický rozvoj díky uhelné pánvi a návaznému průmyslu. Přesto, že kraj byl dlouhá léta usurpován Pruskem a pak patřil Německu, většina obyvatelstva si zachovala polské národní vědomí a plebiscitem roku 1922 rozhodla o připojení k Polsku.

Kromě nové funkce na univerzitě, nového bytu a nového zařízení mi Janusz představil novou manželku. Ještě že jsem se včas zarazil a nepochválil, jakou má hezkou dceru. Byla velmi srdečná a zábavu nepokazila. Kromě jiného dala k lepšímu, jak se o jejích půvabech vyjadřoval tatínek: “Dokonalá žena je “plowa, glupa i tłusta”. Blondýna jsi, hloupá také a časem ztloustneš.”

Následovala cesta do Krakova.

Je to jeden z historických klenotů nejen Polska, ale Evropy. Jako zázrakem se podařilo na sklonku války uchránit jej před zničením. Spasitelem tentokrát nebyla ani bohorodička, ani nikdo ze svatých, ale Rudá armáda. Rychlým a nečekaným manévrem město obklíčila a přiměla zaskočenou německou armádu ke kapitulaci.

Do konce 16. století byl Krakov stolicí země. Váží se k němu nejslavnější i tragické etapy historie Polska. V roce 1241 ho Tataři s důkladností sobě vlastní do základů zničili a vyhladili. V roce 1794 zde Tadeusz Kościuszko vyhlásil povstání za osvobození a obnovení polského státu po té, co si jej rozdělili tři sousedé, Prusko, Rusko a Rakousko.

Uprostřed Hlavního náměstí je renesanční soukenice, patrová budova s obdélníkovým půdorysem, obehnaná arkádami. Svědčí o originálním architektonickém umění, i o tom, jak atraktivním zbožím bylo v té době na evropském trhu polské sukno.

Každou hodinu troubí trubač fanfáry – “hejnal” z 81 metrů vysoké věže Mariánského kostela. Zvuk se široce rozléhá a veškerý pohyb v doslechu na minutku ustrne. Je to tradice mnoha staletí.

Nejvzácnější památkou je zámek, kdysi královský, na břehu Visly. V jeho katedrále se konala korunovace králů a královen. Sarkofágy s ostatky nejstarších spočívají v podzemí. Je zde rovněž hrobka národního hrdiny Kościuszka a básníka Adama Mickiewicze.

S jistými rozpaky mne hostitelé zavedli do zvláštní kaple, kde stál uprostřed na piedestalu okázalý sarkofág. Proč omluvy, že sem se lidé nevodí, že mi to chtějí ukázat jen jako výraz našeho mimořádného přátelství a důvěry? Kdo je pod tím tunovým víkem? Maršál Józef Piłsudski. “Komandant”, jak se nechal po fašistickém puči roku 1926 titulovat. “Polský Mussolini”, jak mu říkali komunisté. Jedni ho pokládali za národního hrdinu, druzí za dobrodruha. Jeho hvězda i po smrti střídavě zářila a bledla.

Setkal jsem se s tím po létech i tam, kde bych to nečekal.

V Charvátsku nedaleko Záhřebu mne zavedli do venkovské vily. Na slepičím dvorku stála mohutná jezdecká socha v nadživotní velikosti. Bylo mimo pochybnost, že nebyla určena k ozdobě několika desítek čtverečních metrů. Diskrétně mi prozradili: Piłsudski. Vytesána na objednávkou nejvyšších polských kruhů. Než se dostala na místo určení, rozpoutala se druhá světová válka. Po jejím skončení nebyla doba na sochu Piłsudského uprostřed náměstí.

Kdo byl autorem? Nemohl to být žádný nýmand. Dílo prozrazovalo klasicistní styl vysoké úrovně. Padlo jméno dánského sochaře Thorvaldsena. Byl kromě jiného autorem jezdeckého pomníku Maxmiliána I. v Mnichově. Že by nepříznivý politický osud odsoudil další monument v zapomnění? Klikatá životní dráha Piłsudského zanechala po sobě víc a cennějších zmařených hodnot, především lidských životů.

V Krakově jsem navštívil řadu muzeí a uměleckých sbírek, na něž je město bohaté. Do paměti se mi zapsal originál Rembrandta Krajina s milosrdným Samaritánem a Leonarda da Vinci Dáma s hranostajem. Kopii posledního z obou mám léta viset v ložnici a padne na ni můj pohled, sotva se probudím. Netušil jsem, že originál spatřím ve sbírkách severních sousedů.

Zastavil jsem se v Oswietimi. Za desítky let památník nacistické továrny na smrt vybledl. Dřevěné baráky zešedly a ostaný drát rezaví. Přesto se člověk neubrání otřesné představě, co se na udupané hlíně cest, na “Apelplatzu”, v plynové komoře a krematoriu dělo.

Nejotřesněji působí hromady vlasů, brýlí, zubních protéz, pánských a dámských bot. Všechno s německou precizností roztříděné. Poslední dávka, kterou už nestačili odeslat k racionálnímu zpracování. Můj pohled utkvěl na zašlém skle brýlí s deformovanými drátěnými obroučky, na dětské botičce. Před duševním zrakem se promítl film o živém člověku, o dítěti, které ještě ani květině neublížilo, o nešťastných bytostech a lidských zrůdách.

Následující den nás auto odváželo napříč zemí od jižního konce na sever. Hodiny v autě byly únavné, ale ne bez užitku. Při pohledu na města, pole, louky a vesničky jsem obdivoval nesmírné úsilí, s nímž Poláci po válečné smršti a systematickém nacistickém ničení obnovili města, restaurovali tisíce kostelů a historických památek, vybudovali moderní průmysl. Bezpočet vesnic bylo vzkříšeno z trosek a vrácen jim život.

Nemohl jsem se však zbavit dojmu, že venkov nedokázal zachytit tempo rozvoje země. Na pohled idyla. Vesničky upravené, polička jako učesaná, každá travička na mezi u cesty vyholená. Nikde pod štěpy u silnice rozježděná spadaná jablka či hrušky. Všude péče a pořádek. Ale byla to přece jen idyla, připomínající dobu mých klukovských let u nás na vsi.

Vesnice obklopené nudličkami polí. Sekáč s kosou porážel obilí, za ním sehnutá žena odebírala a vázala povříslm snopy. Děti je stavěly do panáků. Žebříňák, tažený koňmi svážel fůry do stodoly a za humny klapaly cepy. Do pluhu byli zapřaženi koně a pochýlený oráč šel v brázdě za radlicí.

Mnohde v horách byl obrázek ještě pitoresknější. Vesnice měly malebnost doby Boženy Němcové. Dřevěné chalupy se slaměnou střechou, ploty z křivých tyčí. Děti pásly k večeru za humny kravku. Jako objekt pro fotografa, jako folklór, jako skanzen to bylo malebné. Ale jako obraz životní úrovně desítky let po skončení druhé světové války?

Neubráníl jsem se úvahám: Nebylo by lépe věnovat o něco méně prostředků a pozornosti restauraci stovek šlechtických zámků s inkrustovanými parketovými podlahami, sádrovými stropy a křišťálovými lustry, a podpořit místo toho modernizaci vesnice? Techniku, technologii, produktivitu zemědělství, úroveň bydlení a kultury života na venkově vůbec?

To bylo téma, o kterém bylo s polskými soudruhy obtížné hovořit. Rychle to odbyli: zemědělci se brání kolektivizaci, církev vráží nohu mezi dveře. Ale ani u nás se neprosazoval pokrok na vesnici snadno. A zemědělství dosahuje moderní úroveň v Dánsku, v Belgii i bez kolektivizace.

Měl jsem štěstí poznat Toruň. Starý historický střed, uličky vonící středověkem. Rodný dům Mikuláše Koperníka, autora objevného díla o pohybu nebeských těles. Současnost za minulostí nepokulhává. Projeli jsme moderní chemický závod, jehož hranice měří 7 kilometrů. Jednu přednášku jsem měl ve městě, druhou v závodě. Následující den třetí na Koperníkově univerzitě. Potěšil mne zájem a spousta dotazů.

Střed Toruně představuje jeden z nejcennějších evropských souborů gotické architektury. Kuriozitou je Křivá věž, bašta městského opevnění ze 14. věku. Je nižší a méně zdobná, než Šikmá věž v Pise, ale Toruňané na ni nejsou o to méně pyšní. V gotické radnici ze 13. a 14. století je plastický model středověké podoby města. Obcházeli jsme jej po ochozu a sledovali z nadhledu postupně osvětlované budovy, náměstí, ulice, nábřeží Visly. Prohlídku provázel výklad. Nebyl to suchý odborný referát kunsthistorika. Byl v něm patriotismem, láska k městu.

V okolí jsme si prohlédli pozoruhodnou zajímavost, lázně Ciechocinek. Mají léčivou slanou vodu, kterou užívali už křižáci. Zvláštností lázní – kromě koupelí a pitné kůry – jsou třípatrové koridory vypletené z boku chvojím. Chvojí je nepřetržitě zavlažováno horkou léčivou vodou, čerpanou z hloubky několika set metrů. Jemné kapénky plní ovzduší jódem a ozónem. Je to svým způsobem originální inhalace.

Za mnoho poznatků z přednáškové cesty napříč Polskem vděčím pani (řekli bychom polsky), nebo slečně (česky) Anně Pastuško. Působná asi pětadvacetiletá Polka vystudovala v Praze a hovořila plynne česky. Už když nás ve Varšavě představovali, poznamenali polští přátelé zpola žertem, zpola vážně, že mi vybrali pani Annu jako zvláštní pozornost. Znělo to jako hold jejímu ženskému kouzlu, ale cestou jsem se přesvědčil, že měli nepochybně na mysli i jiné její silné stránky.

Byla vzdělaná, bystrá, uměla nahlížet polskou skutečnost českýma očima. Upozornila mne na důležité věci, kterých bych si byl nevšiml. Podávala mi kvalifikovaný výklad a informace, ale se smyslem pro míru a nikdy ne únavně. Při výkladech průvodců na zámcích a v muzeích mi šeptem napověděla slovo nebo obrat, o nichž předpokládala, že jim nerozumím.

Měla snad šestý smysl pro to, co mne zaráželo, o čem jsem pochyboval, proti čemu jsem měl výhrady, jež jsem si netroufal vyslovit, abych Poláky neurazil. Jako by mi četla myšlenky, věci mi začala omlouvat a vysvětlovat. Byla polskou vlastenkou v nejlepším slova smyslu. Svůj patriotismus uplatňovala inteligentně a taktně.

Moji přednášku v polské verzi, kterou jsem si přivezl, upravila do lahodné libozvučné polštiny a tak hezky přednášela, že jsem si ji rád zas a znovu poslechl. Když mi posluchači kladli otázky, nevnucovala se s překladem tam, kde věděla, že rozumím. Napověděla mi jen, co bylo pro mne obtížné pochopit, nebo když se s citem pro nuance našich jazyků obávala, že neporozumím přesně.

Za dny a týdny společné cesty jsme se spřátelili. Nemohu to říci o všech průvodcích a překladatelích, které jsem na různých přednáškových cestách po světě poznal. S některými jsme si po čase začali jít vzájemně na nervy a postihla nás “ponorková nemoc”.

V jedné slabé chvíli se mi Anna svěřila, jak pohlíží na povahu Čechů a v čem vidí jejich Achillovu patu.

Bydlela ve studentské koleji Na Strahově. Když dostali jednou za měsíc “stípko”, Poláci se sešli, nakoupili jídlo a pití a veselili se a radovali, dokud peníze stačily. Pak si chodili navzájem vypůjčovat na menzu a na chleba. Ale byli mladí a žili. Kdežto Češky? Ty si rozpočítaly: tolik na menzu, tolik na skripta, tolik na holiče, na “biják”, na vlak domů k mamince a zbylo jim na dvě deci k Zelené Žábě. Jak tak může člověk žít? Jako kalkulačka. Taková německá mentalita...

Byl jsem jí vděčný za upřímnost, kýval jsem hlavou, smál jsem se a myslel jsem si asi to, co si teď myslíte vy.

Na přednáškové cestě a filosofickém kongresu v Bulharsku

Nejednou jsem se přesvědčil, že výbornou příležitost k poznání země nabízí přednášková cesta. Potvrdilo se mi to v listopadu 1971 v Bulharsku.

Společnost Georgie Kirkova mne pozvala do Sofie a turné pokračovalo v Rodopech.

Už cesta autem z Plovdivu přes Pamporovo do Smoljanu byla romantická. Silnice se vinula jako had a na mnoha úsecích byla vytesána do boku skály. Řidič neviděl dál než po nejbližší příští útes. Stavitelé nemohli kdysi počítat s tím, že se tu budou jednou potkávat automobily, ba i autobusy. Čím byla cesta krkolomnější, tím držel řidič pedál plynu hlouběji k podlaze. Asi aby to měl dříve odbyté.

Bulharští šoféři jsou ze zvláštního těsta. Když se proti sobě vyřítí rychlostí formule jedna v nepřehledné zatáčce cesty, stavěné na pár nákladních oslíků a ne na stroje s desítkami HP pod kapotou, neřukají si významně na čelo, nevyměňují si zoologické tituly, nehrozí pěstí, ale

velice přátelsky a pobaveně se té legraci smějí. Neskrývají radost, že jedou ještě dál a neskončili v pomačkaném plechu na dně rokle.

Moje překladatelka, paní Atanaska Angeljakjeva byla zvyklá řídit vlastní vůz, ale z ďábelské jízdy řidiče do Rodop ji postihla nevolnost.

Z výšin Pamporova se otevřel kouzelný pohled na Smoljan. Město leželo v hlubokém údolí. Svahy k němu sestupovaly obřími schody a na nich se leskla stříbrná jezírka. Nahlíželi jsme z výšky do uliček, jež se vinuly vzhůru a dolů jako kozí stezky. Nad červenými a černými střechami svítila bílá věž minaretu. Na protilehlé straně za městem se vysoko zdvihaly stupňovité stráně až k řeckým hranicím a ještě dál. Smoljan spočíval jako dřímající krasavice v náruči ohromné, na míle široké kolébky.

Jak pitoreskní byl kraj, tak zvláštní zajímaví lidé. Při všem působili klidně, rozšafně, ale velice opravdově a se zaujetím.

Tajemníkem společnosti G. Kirkova byl Marko G. Markov. Střední postavy, tmavovlasý, osmahlý, vážný. Přijal nás zdrženlivě, ale brzy jsme nemohli najít oddanějšího přítele. Moji přednášku nenechal číst překladatelce, tlumočil ji sám. Nedá se říci, že ji prostě četl. Prožíval ji celou duší. Vkládal do ní své emoce a šťavnatý humor. Když mi překladatelka šeptala, čemu se sál směje, musel jsem se smát upřímně s sebou.

Hned po příjezdu mne pozvala ženská organizace na večírek. Ženy předváděly své kuchařské umění. Nad prvním talířem mi překladatelka poradila, abych jedl opatrně – bude asi ještě následovat několik chodů. Ani ona však netušila, že jich bude čtrnáct. Podobný hodokvas jsem nezažil. Byl jsem tam také nejžádanější a nejlepší tanečník. Mezi desítkami jihobulharských krasavic jsem totiž byl jediný mužský.

Přednášky se konaly v různém prostředí. Pro nejširší veřejnost, pro studenty, pro aktiv vedoucích představitelů, pro vojáky, pro pohraničníky, pro policii. Utkvěl mi obrázek z městečka Devin. Sešli se tam lidé z okolí, vesměs z hor. Mnozí seděli v sále s tlumoky na zádech, nebo s vyšívanými mošnamy na boku, které skoro nikdy neodkládají.

Došlo na otázky. Posluchači žádali, abych odpovídal rusky, bez tlumočení. Měl jsem podezření, že všemu nerozumí, ale působilo jim zřejmě potěšení poslouchat ruštinu. Rusofilství je stará bulharská tradice už od protiturecké osvobozené války.

V první řadě seděl staříček děda s krosničkou. Když jsem začal podle přání sálu odpovídat na dotazy rusky, na tváři mu zazářil šťastný výraz, jako by poslouchal operní árie.

V neděli mi hostitelé uspořádali exotický výlet. Jeli jsme klikatými horskými cestami až na řecké hranice. Svezlo se s námi děvče, zaměstnané ve Smoljanu. Když jsme dorazili k cíli naší pouti, přezulo se ze střevíců do řemínky přivázaných krpců a vyrazilo vzhůru do hor za rodiči. Domluvili jsme se, kdy se budeme vracet.

Během naší pouti jsme přijeli k místu, kde se polovina cesty utrhla a sesula do údolí. Autobus, který zde měl svou pravidelnou linku, zastavil, lidé vystoupili, řidič opatrně projel kritický úsek a pasažéři zase nasedli.

Dojeli jsme do Mogilice. Domky byly řídce roztroušeny po strmém svahu. Údolím zurčel přes kameny potok, z něhož o kilometry dál byla řeka.

Zastavili jsme. Zvolna a rozvážně k nám přicházeli představitelé obce. První se objevil mohutný policista v plné služební ústroji. Dlouhý plášť na paty měl přepásaný řemenem s těžkou pistolí. Druhý byl příležitostný hostinský a kuchař v jedné osobě. Ujímal se "úřadu" jen při vzácných příležitostech, když osud přivál hosty. Projednal s mými průvodci objednávku a odešel odemknout kuchyni a jídelnu. Třetí důležitou postavou byl učitel. Nesl veliký svazek klíčů. Byl zároveň kustodem vzácné historické zajímavosti, kunaku tureckého aguše. Mocnář si tu nechal postavit palác o více než sedmdesáti místnostech. Prohlídkou jsme začali.

Byla to zvláštní stavba. Naším představám zámku se podobala pramálo. Místnost za místností se krčila při zemi a vinula složitými křivkami podél hadovitých chodeb. Každá měla zvláštní vytápění a na střeších byly desítky ozdobných komínků. Mnohé pokoje byly propojeny tajnými cestami ve stěnách, pod podlahou i nad stropem. U nás se šlechtické sídlo zpravidla vypíná na návrší a pyšně vévodí okolí. Tady byl kunak člena panovnické rodiny ukryt v horách, v hlubokém údolí, ve vrbových houštinách. Pod říčkou na protější břeh byla proražena tajná chodba. Vedla do skrytého domku, v němž byl ve dne v noci přichystán osedlaný kůň a ochranný doprovod. Ve chvíli nebezpečí měl zajistit pašův útek.

Z koho měl turecký mocnář takový strach? Nebylo to ze zotročených Bulharů, ale z vlastního přibuzenstva. Nástupnické a dědické problémy se tradičně řešily dýkou, nebo křivou šavlí.

Po prohlídce byl přichystán oběd. Hostinská místnost se otevírala vynímečně, vesnice byla na samé státní hranici a přístup do ní jen na zvláštní povolení. Pohoštění bylo místní událostí a předcházelo mu diskrétní dohadování celebrit, kdo se má zúčastnit. Nešlo o jídlo, ale o prestiž a příležitost setkat se s návštěvou ze vzdálené země.

U přípitků s rakijí, nad kebabči s domácím chlebem, se rozvinula několikahodinová rozprava o Československu, o způsobu života v Rodopech. Lidé mluvili pomalu, každé slovo vážili, o každém sdělení chvíli přemýšleli. Jako když stoupají zvolna k hřebeni hor a pozorně obhlíží širou obzor.

Na zpáteční cestě jsem byl upozorněn na dešti a sněhem ohlodanou a sluncem do běla vypraženou stavbu z poskládaných neomítnutých kamenů. Domek stál na návrší. Na dveřích visel veliký rezavý zámek. Na dřevěné střeše byl kříž. Pravoslavný kostel. Pop sem zajížděl jen občas. Měl podobných svatyní větší počet.

Ze Smoljanu moje cesta pokračovala do města a oblasti Kardžali, kde žilo hojně Turků. Také tajemník společnosti G. Kirkova Saljachidin Osmanov Džinev byl Turek. Pocházel z osmi

dětí. Vystudoval pedagogický ústav v SSSR v Baku (Ázerbájdžánština je blízká turečtině). Jeho manželka Ajše byla učitelkou na základní škole.

Většina tureckého obyvatelstva, zvláště mladí lidé, uměla bulharsky. Mé přednášky se do turečtiny nepřekládaly. Jen ve vesnicích, např. v obci Sürmenler – Široké Pole, kterou jsme navštívili, mluvili někteří venkované bulharsky špatně. Hlavním zemědělským produktem zde byl tabák vysoké kvality. Sušil se po listech na šňůrách v ohromných otevřených halách.

Osmanov překladatelku a mne pozval na návštěvu do rodiny. Hodinu předem za námi přijel do hotelu a odvedl nás do restaurace na večeři. Udivilo mne to. Napadlo mne, že se mu naše návštěva z nějakého důvodu nehodí. Přemýšlel jsem, zda bychom se neměli omluvit. Zkušenost mne však poučila, že není dobře v cizině přehánět iniciativu.

Po jídle nás hostitel zavedl do svého domu. Na prahu pod schodištěm jsme se přezuli do pantoflí. Celý byt byl potažen měkkou podlahovou krytinou a pokryt koberci. Mezi jednotlivými místnostmi nebyly dveře, jen obloukové průchody se závěsy. Ty byly nyní otažené, jako by nás obydlí vítalo. Nábytek byl elegantní a pohodlný, ale stoly i křesla poněkud nižší.

Paní Ajše byla krásná žena. Plnoštíhlá, černé vlasy a oči, rysy v obličeji až neskutečně pravidelné. Sošnou tvář oživoval temperamentní projev a přívětivý úsměv.

Pochopil jsem, že pozvání bez večeře nebylo faux pas, ale výraz zvyklosti a kultury.

Čekal nás zvláště kvůli nám pozvaný turecký umělec, zpěvák, tanečník a recitátor. Smísl víno s vodou a kořením v lehce opojný lahodný nápoj. Zajídali jsme ho ovocem a čokoládovými bonbony.

Umělec, který rovněž vystudoval v Ázerbajdžánu, při hudbě z gramofonových desek tančil. Stál po kotníky v hlubokém koberci. Pohyboval se v exotickém rytmu od kolen vzhůru až po poslední články prstů na rukou. Balet, právě tak jako zpěv při národním strunném nástroji byl příjemným zážitkem. Se zaujetím jsme sledovali i dramatickosti recitace, třebaže jsme nerozuměli turecky ani slovo.

I překladatelka, která procestovala celé Bulharsko, byla v turecké rodině poprvé a večer byl pro ni zážitkem.

O dva roky později jsem přiletěl do Varny s československou delegací na světový filosofický kongres.

Dva tisíce vědců rokovalo několik dní v moderní kruhové budově na okraji města. Plenární zasedání se konala ve veliké mušli, sekce se scházely v přilehlých sálech a konferenčních místnostech.

Měl jsem v jedné sekci polemiku s Američanem, který napadl Československo, že neumožnilo účast na kongresu odpůrcům marxismu. To nemělo logiku. Stát účast na kongresu ani nepovoloval, ani nezakazoval.

Nedrželi jsme se přísně kongresového programu a občas jsme dali přednost výletu na pláž.

Začínal podzim a příliv turistů skončil. Dny se krátily, slunce už nepálilo, jen příjemně hrálo. V podvečer byly stíny pod skalami chladné. Zahraniční hosty vystřídalí Bulhaři. Trávilo zde dovolenou hodně příslušníků inteligence a starších lidí z vnitrozemí. K pohodě patřilo množství báječného, velmi levného ovoce.

Ve dnech kongresu jsem si vyšel na procházku.

Dole u silnice byly rekreační budovy a výš roztroušené domečky, jak si je kdo postavil. Došel jsem po úzké stezce mezi křovinami na temeno kopce a uviděl, jak se takový domek se zahrádkou rodí.

Za plotem se ohýbala široká záda. Muž v zahradě mne spatřil a přívětivě pozdravil.

Skládal bílé kameny do základů neveliké stavby. Dali jsme se do řeči. On bulharsky, já rusky.

Stavěl chatu o dvou místnostech. Byl mechanikem na letišti ve Varně, manželka učitelkou. Utíkal před hlukem motorů do přírody, za tichem a klidem. Jeho zahrada měla pár kroků našíf, pár naděl. Těžkou zhrublou rukou mi ukazoval, kde vysadil vinnou révu, kde jabloně, hrušky, angrešt, kde má jahody, cibuli, česnek, rajčata. Dokola kvetly tulipány.

Šest let tu lámal a odklízal kámen po kameni. Klučil hloh a spleť trnitého roští. Ukázal na okolí svého políčka. Byla to hnedle souvislá bílá vápencová skála. Tak to vypadalo před šesti lety i u něho. Byl operován na kýlu. Zavínily to kameny, které jsou složeny kolem zahrady a tvoří po prsa vysoký plot. Jeden kámen po druhém vylámá, odnesl a uložil do suché hradby. Ještě jich zbylo dost na podezdívku domku.

Když se řekne, že jsou Bulhaři znamenití zelináři a zahradníci, vzpomenu si na leteckého mechanika. V tom, jak vylamoval kámen, aby udělal místo úrodě, je víc než láska k půdě. Je to symbolický projev vitality a houževnatosti Bulharů.

Poprvé na přednáškovém turné v SSSR, v Kirgizii

Z moskevského ústředí společnosti Znanije mne na jaře 1973 pozvali na přednáškovou cestu do SSSR. Zeptali se, kam bych jel nejraději. Řekl jsem nesměle - do Střední Asie. Byl to od klukovských let můj sen. Tenkrát jsem si to představoval romanticky podle dobrodružných románů s ilustracemi Zdeňka Buriana. Moje představy už byly nyní střízlivější, ale něco z dětské touhy zůstalo. Moskevští partneři nebyli mou žádostí překvapeni a prohlásili, že to není nic těžkého.

Po přiletu do Moskvy si mne nejprve vyzkoušeli. Měl jsem přednáškové turné v Sovětském svazu poprvé. Postavili mne před osazenstvo ústředí společnosti Znanije a pak před filosofickou fakultu moskevské univerzity. Ohněm zkoušky jsem bez velkých popálenin prošel.

Měl jsem už s přednáškami v zahraničí určité zkušenosti. Byl jsem několikrát v Polsku a v Bulharsku. Tématem byla vždy aktuální problematika naší země. Osvědčil se mi menší

úvod. Připomněl jsem ve zkratce základní údaje o Československu a provedl telegrafický přehled historie. Někdy se to ironizuje - začínat od Adama. Přesvědčil jsem se, že mnohé věci, které se nám zdají samozřejmé, nejsou běžné pro cizince. Bez nich pak visí naše současné problémy pro posluchače ve vzduchu. Mohlo by se zdát komické, že si např. afričtí kolegové na mezinárodní konferenci pletli Československo s Jugoslávií, nebo prostí lidé i v některých blízkých zemích Zápatockého se Zátokem. Ale ruku na srdce - zkusme ukázat na mapě menší vzdálené státy a pojmenovat jejich hlavní města, nemluvě o státnicích.

Vystoupení na univerzitě bylo náročné a otázky, které jsem dostal, nebyly jednoduché. Někde jsem přečetl, že dokud člověk nedokáže vysvětlit myšlenku prostě, sám jí pořádně nerozumí. Setkával jsem se občas se snahou některých vědátorů zašifrovat mermomocí prosté věci do složitého vyjadřovacího aparátu. Ironicky jsem tomu říkal "oblékat banality do filosofického trička". Spojit teoretický přínos se srozumitelným vyjádřením není jednoduché. Jak úspěšně se mi to kdy dařilo, je otázka.

V Moskvě jsem zatím obstál a má přednášková cesta do hlavního města Kirgizské republiky Frunze byla potvrzena.

Provázela mne překladatelka Olga Ivanovna, asi padesátiletá paní mateřského typu. S překládáním mnoho práce neměla. Přednášel jsem i zodpovídal dotazy rusky. Během vystoupení mne pozorně sledovala a potřebné slovíčko ruče napověděla. Starala se o mne jako o vlastního. Někdy to bylo zapotřebí, aby mne hostitelé samým pohostinstvím neumořili. Mluvila perfektně česky. Jako děvče chodila v Moskvě do školy s intenzívní výukou češtiny. Několikrát provázela sovětské delegace k nám a naše v SSSR. Byla ráda, že si se mnou může česky pohovořit. Zajímala se zvláště o novinky z naší umělecké literatury, ale v tom jsem jí byl špatným rádcem. Sledovala je systematicky a měla v tom ohledu víc znalostí než já. Na služebních cestách projela Sovětský svaz křížem krážem, ale v Kirgizii ještě nebyla. Naše společná cesta pro ni byla zajímavá.

Letěli jsme vnitřní sovětskou linkou z letiště Šeremetěvo. Byl zde mnohem živější provoz, než na letištích s mezinárodními spoji. Letadla startovala a přistávala jedno za druhým. Informační tabule uváděla desítky tras. Do řady odlehlých míst veliké země byla vzdušná cesta nejvýhodnější. V odbavovací hale byl zmatek jazyků jak v babylonské věži. Na hromadách kufrů a uzlů seděly celé rodiny v nejpestřejším oblečení. Letadlo bylo běžným dopravním prostředkem i za polární kruh, mezi sopky Kamčatky a k vysokohorským pastvinám.

V letadle byla živá a bezprostřední atmosféra. Letušky nepluly mezi pasažéry jako modelky na předváděcím prkně. Celou cestu roznášely čaj a občas na speciální objednávku něco ostřejšího. V tomto ohledu se ukázali mnozí cestující jako samozásobitelé. Podle staré tradice se vybavili na cestu už předem příslušnými lahvičkami, které v družné pospolitosti otevírali. Možná, že se to přičilo jistým nařízením o letovém provozu, ale jsou věci, které se i při dobré viditelnosti přehlédnou.

Pověstnou stravou na sovětských linkách byla v té době "flotskaja kurica" - letecká slepice. Nevím, co ta spousta kuřat někomu v letecké hierarchii udělala, ale denně se jich na tisíce dávalo ve vypražené podobě cestujícím v plen. Kostičky měly pevné, (ta kuřata, ne cestující) ale masa se mnoho ohryzat nedalo. Měl jsem dostatek jiné zábavy. Najíst se mohu jindy, a z okna se naskýtal neopakovatelný pohled.

Když jsme přeletěli Volhu, jako by se všechny vzdálenosti prodloužily. Město od města, vesnice od vesnice. Železniční tratě se narovnaly do šňůrky od dohledu k dohledu. Veliké prázdné plochy se barvily do hněda, do žluta a místy do běla. Ta bílá, to nebyl sníh, ale písek. Hodinu jsme letěli nad Hladovou stepí Kazachstánu. Vystřídala ji poušť. Cihlově červená

plocha bez kraje, bez konce. Sledoval jsem teninkou rovnou čáru, cestu. Na jejím konci - nebo na začátku? - nepatrný zelený ostrůvek. Oáza. Dál už čárečka nevedla. Co když tu člověka rozbolí zub?

Konečně se před námi na obzoru z neurčitěho chvějivého oparu počaly zdvíhat bílé, ve slunci zlatavé hroty. Ťan Šan. Letadlo začalo klesat. Poklonilo se jim. "Dokuřte. Zapněte palubní pásy." Šli jsme na přistání.

Frunze představovalo letité lidské sídlo. Nebylo vždycky veliké a důležité, ale dějiny se mu nevyhýbaly. Vystřídalo se tu panství všech mocných asijských vladařů. Až sem sahal turkický kaganát, mongolská říše, džungarský a kokandský chanát a konečně v 19. století carské Rusko. Tenkrát se kokandská pevnost Pišpek rozrostla v ruskou vojenskou osadu. Po revoluci a po řadě reforem se stalo město pod jménem sovětského vojévůdce Frunzeho stolicí Kirgizské sovětské socialistické republiky. Počet obyvatel překročil půl milionu.

Na letišti jsme se setkali s představiteli republikového vedení společnosti Znanije. Sotva jsme zasedli v hotelu ke společné večeři, čekalo mne ještě jedno uvítání. Neoficiální, ale velice srdečné. Krajané, Češi. Lépe řečeno původem krajané. Tři mladíci okolo pětadvaceti let mne oslovili rusky. Přiznali se, že už česky neumí. Prarodiče sem přišli ve dvacátých letech a založili internacionální družstvo Interhelpo. Oni sami už znali vlast svých předků jen z vyprávění. Česky rozuměli, některý z jejich rodičů ještě doma s babičkou a s dědou česky hovořil, ale sami už se česky mluvit nenaučili. Prosili mne, abych jim mateřštinou jejich předků něco pověděl. Poslouchali pár vět s pohnutím jako vzrušující melodii. Chvillemi živě reagovali, když jim některé slovo připadlo známé.

Srdečně mne zvali k svému stolu a jeden už vyjednával s číšníkem. Nebylo pochyb, co by mne bylo v příštích chvílích čekalo. Tu se ale energicky ohradila Olga Ivanovna, která se pečlivě starala o můj odpočinek. Funkcionáři společnosti mládence ujistili, že do jejich závodu přijdu a ještě se uvidíme.

Na celou dobu pobytu se k nám připojil místní pracovník společnosti Znanije Imran Melikov, třicetiletý Ázerbajdžánec. Jak se z podhůří Kavkazu dostal do střední Asie? Všeobecně vzato to nebylo nic divného. Nepoznal jsem druhou zemi s tak pestrá národnostní mozaikou, jako byla Kirgizie. Národností Kirgiz tu byl snad jen každý druhý. Ostatní byli Rusové, Uzbeki, Ukrajinci, Židé, Kazaši, Tádžici a dokonce - jak jsem se zmínil - i původem Češi a Slováci. Pracně bychom hledali národnost, jež tu chyběla.

Imranovi rodiče sem přišli za zvláštních okolností. Jako kulaci byli vystěhováni do Kazachstánu. Na syna už Kainovo znamení nepadlo. Byl přijat do Komsomolu a na vysokou školu. Nyní studoval externě aspiranturu filosofie. Měl zajímavé téma: Obecné a zvláštní v kultuře sovětských národů Střední Asie. Byl to srdečný mladík. Horlivě mne seznamoval se zajímavostmi země a léta jsme si pak dopisovali.

Probuzení následujícího jitra v hotelovém pokoji bylo jako v pohádce. Okno tvořilo obraz, vyvedený v zářivých barvách. Bílé hřebeny Ťan Šanu, sahající bezmála až po horní okenní rám plály ve slunci. Vzpomněl jsem si na hodinu zeměpisu ve vodňanské škole a na jméno, jež mne svou zvláštností okouzlovalo a utkvělo v paměti. Ťan Šan. Teď mne probouzel odleskem ranních paprsků.

Snídani jsem měl přichystánu v samostatné místnůstce. Stávalo se, že k pohostinství patřilo i určité oddělení od běžné společnosti. Mívalo to různé důvody. Aby měl cizinec větší pohodlí, aby ho nepotkalo něco nepříjemného a také aby neviděl věci, které vidět neměl. Jezdil jsem ale po světě hodně, setkával se s mnoha lidmi, a dařilo se mi občas nahlédnout i za španělskou stěnu. Drobné postřehy vydají někdy za obšírná pojednání. Člověk si je nemusí poznamenat a přece utkví v paměti.

Ze salonku, kde jsem snídal, vedly otevřené dveře do přípravný, patřící ke kuchyni. Seděla tam tělnatá starší žena, leštila horu příborů a upřeně si mne prohlížela. Bez rozpaků si hlasitě do utěrky vyčistila nos a pokračovala v práci i ve sledování, jak mi chutná. Neuvědomovala si, že se nechová právě *comme il faut*.

Strmý rozdíl mezi starým a novým, poplatným včerejšku a soudobým byl patrný na každém kroku. Snad se nedopustím veliké křivdy, když použiji pojmy jako zaostalost a pokrok, minulost a současnost. Není to zvláštnost Kirgizie, ale spíš charakteristický rys evoluce Asie jako světadílu. Dávám takovým konstatováním najevo nadřazený pohled? Spíš tušení dynamické síly, jež v nastupující epoše promluví vážné slovo do světových dějin.

Mám v paměti obraz moderních frunzenských průmyslových závodů, které jsem navštívil, vrtulník, který dopravoval poštu na vysokohorské pastviny - a sluncem vysušeného starce, který seděl u kraje chodníku na patách a držel za uzdu jízdního velblouda.

I srdce hlavního města bylo rozporné.

Náš hotel stál na okraji centrálního parku. Po ránu a k večeru tekly podél chodníků potůčky kalné vody. Stružky přiváděly stromům, keřům, květinám a trávě vláhu z hor, ze sněhu a ledovců, rozpuštěných sluncem. Čím palčivější žár, tím víc vody a s ní splavená prst.

Okraj parku lemovaly nízké přízemní domky z nepálených cihel. Ne jednotlivé, ale celé ulice. Sousedily s monumentálními budovami sovětu, univerzity, divadla, muzea. Kontrast bil do očí. O kus dál už byly celé čtvrti mnohaposchoďových obytných budov, obchodů, škol, které měly standart soudobého velkoměsta. Proč si tu v samém středu šetřili památku na hliněný Pišpek? Kolik práce by dalo domečky zbourat a postavit na jejich místo moderní stavby? Vysvětlili mi, proč nespíchali. Nechtěli zastavět překotně střed hlavního města něčím, co by je později mrzelo. Pomalu a s rozmyslem sázeli klenoty, které by měly být pýchou republiky po generace. Nejlepší architekti a výtvarníci z domova i ze zahraničí propracovávali celkový projekt města. Chtěli je postavit tak, aby vyhovovalo praktickým potřebám dnes i zítra, a zároveň odpovídalo národním výtvarným tradicím. Rozumná myšlenka. Pohled na chaloupky z vepřovice se dá ve jménu takové ideje ještě nějaký rok vydržet.

Zápas nového se starým se odehrával v urbanizaci nejen ve středu, ale i na okraji města. I tam se v sousedství nových sídlišť nevyjímalý hezky improvizované chatrče, obehnané křivými ploty. Město se rozšiřovalo a lidé z dřevěných chalup v horách a z pasteveckých jurt se stěhovali do bytů s tekoucí vodou, výtahem a ústředním topením. Nebylo to ale tak prosté. Jako ve všech rozvojových zemích i zde se lidé valem tlačili z venkova do velkých měst. Administrativní omezení nebyla všemocná. Moderní urbanizace sotva udržovala krok s touto spontánní vlnou. (Koncem roku 2005 mělo kirgizské hlavní město, přejmenované na Biškek 900 000 obyvatel.)

Vývoj republiky byl ve zkratce zachycen na výstavě dosažených výsledků národního hospodářství. Potěšilo mne, když mi průvodce na exponátech ukazoval, jakou úlohu sehrálo v počátcích industrializace na tisíc Čechoslováků družstva Interhelpo. Postavili první elektrárnu, textilku, slévárnu a další závody. Byla to tehdy pomoc oběma směry. Rodiny nezaměstnaných z Čech a ze Slovenska nacházely slušnou existenci a pomáhaly rozbíhat nový modernější život. Zakládaly řemesla, stavěly praktické domky, dávaly příklad náročnější kultury bydlení, vysazovaly ovocné sady.

Naši krajané stáli u zrodu první strojírenské továrny. Měl jsem možnost ji navštívit. Přednášel jsem tam a znovu se setkal s potomky českých a slovenských průkopníků. Zahrnuli mne otázkami a musel jsem zase pronést pár vět v češtině. Rozhlíželi se s pýchou po soudruzích, jak blízce zní jazyk, který už sice neovládají, ale k němuž původem patří.

Automobilový a motocyklový závod vyrostl z dílen, které v počátcích vyráběly - jak se říká - na koleně plechové sudy na naftu a asfalt. Usmáli se mé naivní otázce, zda nyní vyrábějí automobily. Myslel jsem automobil jako celek. Vysvětlili mi, že mají vysoce automatizovanou specializovanou výrobu chladičů, které dodávají mnoha továrnám v SSSR i ve světě. Kromě jiného i Fordovým závodům v USA.

V síni tradic závodu byly upomínky na návštěvu Julia Fučíka. Visely tam fotografie jeho besed s dělníky a faksimile zápisu do kroniky. Několik reportáží z pobytu v Kirgizii tehdy uveřejnil v Tvorbě. Později byly otištěny v knize "V zemi, kde zítra již znamená včera" a "V zemi milované." V městském parku uprostřed kruhového prostranství jsem si prohlédl platan s pamětní deskou. Stálo na ní, že strom zasadil v roce 1930 za pobytu ve Frunze autor "Reportáže, psané na oprátce" Julius Fučík.

Navštívil jsem ještě továrnu na výrobu sukna a lihovar. Exkurze do lihovaru spojovala poučné s příjemným, prohlídku provozů s degustací. K zajímavostem patřilo, že se zde kromě jiných alkoholických nápojů vyráběl kvalitní sekt a to urychlenou metodou. Zdlouhavý kvasný proces se zkracoval pomocí originální technologie. Ujistili mne, že francouzští odborníci při speciálních zkouškách nebyli s to odlišit sekt, připravený tradičním způsobem, od výsledků novátorského postupu.

Odborník na šampaňské nejsem, ale dobroty, které mi zde předložili, jsem upřímně ocenil. Jen nálada v salonku, kde jsme se zástupkyní ředitele závodu během ochutnávání a pohoštění seděli, byla nějak pochmurná. Měl jsem obavu, že moje návštěva nepřišla vhod. Nemohl jsem se o svých pocitech zmiňovat, abych hostitele neurazil. Snažil jsem se pobyt neprodlužovat. Zástupkyně ředitele, asi čtyřicetiletá žena židovské národnosti, se na závěr omluvila. V lihovaru se ten den nepracovalo. Dopoledne osazenstvo doprovodilo na poslední cestě ředitele, který náhle zesnul. Bylo mi trapné, že jsem je za těchto okolností obtěžoval, ale neměl jsem o tom tušení. Organizátoři mého pobytu dali přednost pevnému programu před lidštějšími ohledy. Co jsem mohl udělat jiného, než se několika slovy rovněž omluvit?

Jeden večer jsem strávil v hezké nové budově Divadla opery a baletu. Dávali Labutí jezero. Hudba byla kouzelná, ale z tanců jsem měl trochu nejistý pocit. Zdálo se mi, že klasická choreografie působila v provedení mužů a žen, kteří měli přece jen jinou stavbu těla, nezvykle. Když jsem uviděl kirgizské národní tance, můj dojem z temperamentního pohybového projevu umělců byl daleko silnější.

Při návštěvě univerzity jsem zašel do vědecké knihovny. Zeptal jsem se knihovnice, za jak dlouho od zadání požadavku student knihu dostane. "Do deseti minut," odpověděla, ale hned se omlouvala: "Je to dlouho, ale nemáme ještě všechno, jak se patří." Zkusili jsme to a kniha přišla za tři minuty. V pražském Klementinu jsem v těch letech čekal na knihu půl hodiny. Nevím, jak je to dnes, ale tenkrát tam byla "automatizace" omezena na rychlou chůzi knihovnic.

Pochlubili se, že budují systém vědeckých informací. Zadali mé jméno a mechanismus vystavil kartičku s názvem brožury, kterou jsme tenkrát právě v Praze s profesorem Ladislavem Hrzalem vydali. Nemyslím, že by se tu studenti bez ní neobešli. Skutečnost, že zpráva o ní sem přes tisíce kilometrů, napříč stepí a pouští došla, byla pro mne vzrušující.

Kromě hlavního města jsem měl přednášku v kolchoze. Mluvil jsem rusky a předseda překládal do kirgizštiny. Polovina posluchačů mu napovídala. Na památku mi věnovali dombru, tradiční hudební nástroj s dvěma strunami a charakteristický kirgizský klobouk. Hudební nástroj byl unikátním dílem lidového umělce. Černobílý klobouk byl zhotoven z několika vrstev plsti a podšit hedvábím. Chránil hlavu před palčivým sluncem a za nejsilnějších mrazů nahrazoval beranici. Pokrývka hlavy má u různých asijských národů

různou podobu a je znakem důstojnosti. Její dar je symbolický, vyjadřuje důvěru a nabídnutou ruku k přátelství.

Když jsme mijeli vesnickou školu, požádal jsem, zda bych do ní mohl nahlédnout. Budova nebyla nic zvláštního. Přízemní, obílená stavba. Vypadala spíš na dílo svépomoci osadníků, než na architekta. Zato vnitřní uspořádání tříd a kabinetů mne překvapilo. Stěny učeben pokrývaly účelné mapy, schémata, průřezy, obrazy. Moderní technické pomůcky dodávané centrálně doplňovalo množství nákrasů a názornin, jež byly zřejmě dílem žáků. Komenského zásada názornosti vyučování byla uplatňována ve vrchovaté míře.

Další zastávkou byl výzkumný ústav akademie věd, který se zabýval šlechtěním cukrovky. Ředitelem byl Ukrajinec. Překvapilo mne, jak zevrubné informace měl o systému a výsledcích výzkumu a pěstění cukrové řepy u nás. V Kirgizii byl tento obor zemědělství mladý, ale vzhledem k půdním a klimatickým podmínkám měl slibné vyhlídky. Ústav měl kromě vlastních pokusných polí rozvinutý systém aplikovaného výzkumu v okolních kolchozech a sovchozech.

V zemi je staletí tradice pastevectví. Neměl jsem možnost přesvědčit se o tom vlastníma očima, ale tvrdili mi, že kvalita vysokohorských pastvin se vyrovná Švýcarsku a představuje mnohonásobně větší plochu. Hlavní rezervu spatřovali ve zkvalitňování chovných druhů dobytka.

Polnohospodářství bylo mladší. V okolí hlavního města se omezovalo na pruh mezi úpatím hor a pouští. Půda byla úrodná a slunné dny převládaly po většinu roku. Limitujícím činitelem byla voda. Každá kapka vláhy, která se na pole dostala, slibovala štědrú odměnu. Úsilí se soustředilo na zavlažování. Už jsem se zmínil, že čím větší bylo vedro, tím bohatší byl proud vláhy z tajících ledovců a sněhu v horách. (Za jarního tání docházelo k povodním.) Bylo potřebí tekutý klenot zachytit a napojit jím pole dřív, než se bez užitku propadne a vypaří v písku pouště. Sloužila k tomu za generace budovaná, ošetřovaná a rozšiřovaná síť kanálů a zavlažovacích stružek i nejrůznější moderní stabilní i mobilní mechanismy. Viděl jsem, jaké záranky závlaha dokáže.

Zavezli mne na pole, kde právě sekali a drtili vojtěšku a vozili ji do silážní věže. Celý jsem se do porostu schoval a ještě kus nad mou hlavou přečníval. Vojtěška se zde sklízela pětkrát do roka.

Krátká exkurze do zemědělství skončila praktickou ukázkou využití výrobků - za pohostinným stolem. Beseda s ukrajinským ředitelem výzkumného ústavu a jeho kirgizskými, uzbeckými, ruskými, kazašskými a dalšími spolupracovníky pokračovala dlouho do večera nad šašliky z hříběcího masa. V tomhle konci Asie se maso hříbat považuje za největší pochoutku. (Když jsem to vyprávěl vnučce Petě, která je velkou milovnicí koní a jezdyně, měla slzy v očích. "Jak můžou zabít hříbátka?") Zapíjeli jsme to nápojem, který už středoasijskou zvláštností nebyl a těšil se oblíbě (někdy nadměrné) od západní Ukrajiny po Vladivostok.

Měl jsem možnost vidět toho po světě hodně. Nestěžuji si. Bohužel - bylo to vždycky jenom na skok. Takový už byl charakter mé práce. I z Kirgizie jsem během několika týdnů uviděl jen hlavní město a nejbližší okolí. Vzdálenější kraje se patrně v mnohém liší.

Světový sociologický kongres v Torontu

Jako třináctiletý jsem četl román Toronto od Boba Peterse. Byl to jeden z nejpobulárnějších rodokapsů. Hrdinou byl pistolník, který nesl přízvisko podle města, z něhož pocházel. Kouzlo romantiky příběh neztratil, ani když se z autora Boba vyklubal Josef a z Peterse pan Peterka.

Jméno Toronto jsem spojoval s představou velikého světa, dalekých krajů plných dobrodružství.

Psal se rok 1974 a konal se zde světový sociologický kongres.

Po třinácti hodinách úmorného letu reaktivním TU 104, kdy jsem měl kolena zapíchnutá v opěradle sedadla před sebou, jsme přistáli v Ganderu na ostrově Newfoundland. Překvapilo mne, že nás tu pustili bez pasové kontroly z dohledu a nikdo neprojevoval obavu, že zmizíme a staneme se ilegálními imigranty. Letištní úředník se mi zasmál. "Tady byste daleko nedošel. Do půlhodiny by vás sežral medvěd, nebo vlci." Když se letadlo napojilo bohatými oktany a zdvíhalo se k dalšímu letu, uviděl jsem pod námi pustou tundru, nízké křoviny, vřesoviště a zátoky černé vody.

V Torontu to bylo jiné. Přírodní i klimatické podmínky se podobaly tomu, nač jsme zvyklí. Jádru města neslo známky, že bylo postaveno poměrně nedávno. Ulice byly pravoúhlé a hlavní běžely jako podle pravítka mnoho mil z jednoho konce města na druhý. Střed tvořily mrakodrapy, a rozsáhlé čtvrti okolo rodinné domky. Vesměs dřevěné - dřevo je tu nejdostupnější stavebnina. Někde stěny pro efekt pokrývaly folie, malované jako cihlové zdi.

Standardní domek byl přízemní nebo jednopatrový. V přízemí zpravidla veliký obytný pokoj s širokým oknem, spíš prosklenou stěnou do ulice. Večer se rozzářil lustr a rodina trávil siestu jak na divadelní scéně. Žádné rolety, žaluzie, závěsy, nic podobného. Bylo to na naše zvyklosti překvapující.

Architektonickou zajímavostí je Nové radnice - New City Hall. Má sedmadvacet poschodí a tvoří ji dva půloblouky, postavené tak, aby do oken svítilo stále slunce. Před vchodem seděl na koni královský kanadský jízdní policista v tradiční uniformě, širokém klobouku, červeném kabátě a černých jezdeckých kalhotách. Kůň měl gumové podkovy, aby na mramorových deskách neuklouzl.

Prohlédli jsme si jednací síně a výtah nás zavezl na vyhlídkovou střešní terasu. Když budovu dostavěli, byl prý odtud rozhled na město všemi směry. Nyní už radnici sousední mrakodrapy přerostly.

Bylo léto, ve školách prázdniny a tak nás ubytovali v anglikánské koleji Nejsvětější trojice. Svoji poštu jsem mívával na vrátnici ve společné přihrádce s otcem Matthewem. Bydlel jsem ve studentském pokojíku, obráceném do dvora. Až k oknu mi sahaly větve javoru a chodila mne navštěvovat veverka. Žebrala a kradla bez ostychu.

Rád jsem poznával město procházkami. Teď pro to byly ideální podmínky. Zaměstnanci městské hromadné dopravy stávkovali. Tibor Vaško, který měl několik let zkušeností z jízdy po Americe, si pronajal Pontiak, ale celá delegace se do něj nevešla a tak jsem poznával Toronto po svých.

Tepnou kultury a ne-kultury, obchodů, lidského hemžení a rámusu byla Yonge Street. Zpestřoval ji kaleidoskop neonů. Halasná reportáž komentovala striptýz, herna vyhlašovala na celou ulici postup sázení a vylosovaná čísla. Dověděli jsme se, kde se promítá nejpikantnější necenzurovaný sexuální film a kde dostaneme hovězí řízek, velký jako koňské sedlo. Armáda spásy pod světelnou reklamou zpívala zbožné písně. Černošky kroutily vyšpulenými

zadnicemi, prostitutky se opíraly o zeď a házely po chodcích mnohoslibné úsměvy. Na obrubě chodníku posedávaly skupiny mladých lidí v odřených džínech (tenkrát se ještě u nás říkalo - v texaskách) a kolemjdoucí o ně klopýtali. Jeden z chlapců se zvedl, vytáhl z odpadkového koše nedojedenou obloženou žemli ("ponorku") a pustil se do ní.

I v neděli byla většina obchodů otevřena dlouho přes půlnoc. Ještě nad ránem si bylo možno koupit kožich, umělé poprsí, nebo nejnovější model Fordovy limuzíny.

V pondělí ráno byl zahájen kongres, důvod naší návštěvy. Konal se ve velkém jednacím sále v suterénu čtyřicetiposchodového hotelu Four Seasons - Čtyři roční období. Budova byla dokončena před rokem. V podzemí byla síť obchodů, ve třetím poschodí plavecký bazén a terasa s lehátky. Iluzi pláže to moc nebudilo, kolem dokola trčely k nebi stěny mrakodrapů.

Kongresu se zúčastnilo přes tisíc vědců z celého světa. V den zahájení nebyla o tom v místních sdělovacích prostředcích ani zmínka. Ve čtyřiatřicetistránkovém *The Globe and Mail* zabírala první stránky reportáž o patnáctileté Angele Kondrak, která se chystala plavat 32 mil napříč jezerem Ontario. Senzace si udržela v tisku prim po celý týden.

Hlavní politické téma bylo údajné pronásledování Židů v Sovětském svazu. Ještě než bylo zahájeno vlastní jednání kongresu, vynutila si v sále slovo skupina sionistů s proklamací. O přestávce několik žen rozdávalo v předsálí letáky na stejné téma. V poledne jsme provázeli dva sovětské kolegy. V pokoji měli pod dveřmi podstrčené obálky se jmény a tituly - protest 35 kanadských žen proti perzekuci Židů v Sovětském svazu.

První zmínka o kongresu v místním rozhlase byla vysílána během druhého dne jednání. Zabývala se účastí sovětské delegace na recepci. Její členové prý se drželi úzkostlivě pohromadě a hleděli, kde by mohli co vypít. Odmítali odpovídat na dotazy novinářů. Ani zmínka o tom, že delegáti z Latinské Ameriky vystupovali s ořesnými zprávami o zvěrstvech Pinochetova puče v Chile.

Na kongresu vystupovaly západní sociologické hvězdy první velikosti – Seymour Martin Lipset, Lewis S. Feuer, Peter Ludz. Hlavní pozornost kongresu byla věnována přínosu sociologie k rozvoji zemí a národů, odstraňování asociálních jevů - militarismu, zbídačování kolonií, utiskování žen.

Čtvrtý den jednání přinesl *Toronto Sun* podrážděný komentář. Napsal, že kongres „opanovaly polo-komunistické síly“.

Mezi účastníky zasedání probíhaly polemické diskuse, ale slušnou formou, bez osobního napadání. Zúčastnil jsem se jednání v sekci, která se zabývala mezinárodní výměnou kulturních hodnot. Poprvé jsem se odhodlal vystoupit v angličtině. Soustředil jsem se na protiklad mezi pozitivní mezinárodní informací a štvavou propagandou. Přišla za mnou Kanadanka a děkovala mi za referát. Nebylo to ocenění mého vykoktaného expozé, ale ztotožnění se s myšlenkou výměny pokrokových hodnot přes hranice států a národů. Tak vypadaly „polo-komunistické síly“, které ovládly kongres.

Ve městě samém byla politická atmosféra různorodá. Vnější projevy byly chaotické. Jak už jsem naznačil - sdělovací prostředky věnovaly seriózním politickým tématům málo pozornosti. Noviny vážily několik uncí, měly desítky stránek, ale o tom, co se ve světě děje, se z nich čtenář mnoho nedověděl. Byly levné, v pouličním automatu za pěticent. Nebylo vidět, že by je mnoho lidí kupovalo. Občas jsme zahlédli nějaké letáky, nebo pokoutně

vylepený plakátek. Jednou proklamoval anarchistická hesla, podruhé fašistické ideje nebožtíka duceho - Mussoliniho.

Na betonovém plató před sekretariátem kongresu stály dvěma řadami stolky s politickou literaturou a s prospekty. Několik nápisů se hlásilo k marxismu a ke komunistickému hnutí. Obešel jsem je a hovořil s představiteli. Byla to všehochuť. Jedni byli pro marxismus jako pro vědeckou metodu, kterou praktická politika diskredituje. Druzí byli trockisté, kteří se distancovali od socialistických zemí. Další tvořili odlišnou trockistickou frakci, a o první mluvili nepřátelsky. Byli tu radikální maoisté, pro něž byla Čínská lidová republika málo revoluční atd. Ideový galimatyáš lidi spíš mátl, než orientoval.

V oné době působilo v Torontu několik českých a slovenských emigrantských a krajanských nakladatelství a vydavatelství. Také ty měly různé zaměření.

Navštívili jsme redakci krajanského časopisu *Ľudové zvesti*. Redakce byla víc než skromná. Představoval ji předválečný emigrant Jozef Ďuriančík s manželkou a jeden sazeč.

Na rozdíl od jiných národnostních skupin žili naši krajané rozptýleně, i když jich tu údajně bylo přes deset tisíc. Maďaři, Němci a mnohé jiné etnické skupiny se soustředily v určité ulici nebo čtvrti, pěstovaly národní kulturu, měly své hospody, kde se scházely. Nejpočetnější a nejaktivnější byli Číňané. Čínská čtvrť představovala samostatný svět. Naši krajané se snažili spíš o asimilaci, než o udržování etnického povědomí.

V předvečer 21. srpna, výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa, jsme byli svědky ohlášené demonstrace. Večer před osmou hodinou projížděl městem automobilový průvod. V čele jel rozhlasový vůz a vysvětloval anglicky, oč se jedná. Následovalo nákladní auto s československými vlajkami. Za nimi jely asi dvě desítky osobních vozů. Některé měly československé vlaječky, některé maďarské vlajky s vystřiženým státním znakem - symbol - kontrarevoluce 1956.

Kolona zastavila před budovou parlamentu provincie Ontario a lidé z aut vystoupili. Po stranách tribunky stály dvě děti v českých krojích. Ze schodiště do mikrofonu promluvalo anglicky několik emigrantů. Z kanadských představitelů ministr zdravotnictví provincie, člen parlamentu a ještě kdosi.

Pár kroků od schodiště parlamentu se na lavičce parku objímal párek mladých lidí. Na chvíli je ruch shromáždění vyrušil, pozorovali, co se děje, ale pak se věnovali svým záležitostem.

Asistovalo asi sedm policistů. Další dvojice na motocyklech byly rozestaveny v ústí ulic. Co tato silná policejní asistence znamenala, si mohl člověk vyložit různě. Snad si oficiální kruhy nepřály, aby došlo k nějaké krajnosti.

Zajel jsem se podívat na Niagarské vodopády. Je to od Toronta po dálnici asi půl druhé hodiny autobusem. Cesta zpovzdálí opisuje břeh Ontaria. Míjí roztroušené dřevěné domky, obklopené vinicemi a ovocnými sady. O samotě, daleko od nejbližších sídlišť, jsou zde velké obchodní domy, motely, restaurace, celé tržnice s ovocem. U všeho jako samozřejmost parkoviště.

„Temně hučí Niagara, temně hučí do noci.“ zpívali jsme v pubertě při kytaře. Nyní jsem zíral na ohromný komplex byznysu. Začínal „květinovými hodinami“ u elektráren na kanálech, odvádějících část vody z jezera Ontario. Stovky turistů se zde fotografovaly, hlavně

hosté z protějšího břehu - z USA. Babička v přiléhavých šortkách na stařeckých hýždích, ve fialových punčochových kalhotách, s širokým žlutým slamákem na bílých vlasech. Co bylo exotičtější a zasloužilo si spíš snímek, ty hodinové ručičky mezi gladiolami, nebo ta křiklavá paleta v pokročilém důchodcovském stáří?

Druhá zastávka. Hluboký kaňon, mezi jehož strmými skalními stěnami vařila voda, prchající z Niagary. Lanová dráha jezdila nad propastí sem a tam.

Konečně vlastní Niagara Falls. Jedna polovina kanadská, druhá USA. Kanadská polovina - Podkova, Horseshoe - je větší. Je široká 792 metrů a voda se řítí z výšky 48 metrů (jak jsem koupil, tak prodávám, ale neměřil jsem to). Nad vodopádem se zdvíhal mlžný sloup, mrak vody. U břehu stále pršelo a podle toho, jak se obracel vítr, byl déšť chvílemi silný. Člověk byl na pochybách, zda se opravdu nedalo do deště.

Řvoucí bělosněžné peřeje v kleštích obchodu z obou břehů. Po přírodní romantice ani památky. Na parkovištích moře aut. Přijížděly a odjížděly autobusy a campingové vozy. O návštěvníka se pralo množství obchodů, obchodních domů, restaurací. Muzeum smrtelných úrazů na Niagare. Jak pavouk křížák číhal ředitel a majitel na každý další případ. Lety španělskou helikoptérou nad vodopádem. Jeden za druhým kroužily dvouplošníky. Lodě přijížděly zdola kaňonem až k řítící se mase vody. Procházka po terase pod padající vodní stěnou - dostal se na to gumový plášť, velrybářský klobouk a holínky. Můžete všechno, nač si pomyslíte, ale za všechno musíte zaplatit.

Za dva dolary jsem vyjel během 22 vteřin na vyhlídkovou věž 775 stop nad hladinu vodopádu. Celá nádhera i s okolím odtud byla jako na dlani.

Ve vyhlídkové věži byla otočná restaurace a obchodní dům. Když jsme sjížděli, zdvihl nás nedopravila až dolů, ale vysadila tak, abychom několik pater scházeli po točité cestě mezi vystaveným zbožím. Kdo vymýšlel nabídku, měl opravdu bezbřehou fantazii. Nevím, kolik návštěvníků si odtud odneslo kompletní rytířské brnění na sebe i na koně. Některému zboží se ovšem nedal upřít praktický význam. Obcházel jsem kupu dřeváků všech velikostí a barev. (Ve Vodňanech jsem je v té době do chalupy marně sháněl. Nevím, proč jsem se tenkrát ostýchal přibalit do kufru pár červených, nebo modrých. Celníci by pro to jistě měli pochopení. Nebyly ale levné. Stály od šesti do devíti dolarů. To byl oběd ve slušné restauraci.)

Ve zvláštním obchodě se prodával místní kanadský folklór. Bohatě byly zastoupeny eskymácké sošky zvířat a lovců vybroušené z modré žuly a ze zvířecích klů a kostí. Za cenu limuzíny bylo možno koupit slavnostní indiánský oblek. Čelenka z orlích pér stála 400 kanadských dolarů. Zdobený řemínek s indiánskými vzory okolo hlavy dva a půl dolaru.

Dělají to podomácku potomci irokézských válečníků, nebo se to vyrábí na běžícím pásu a dováží z USA?

Vracel jsem se v podvečer do Toronta plný poznatků a dojmů. O něco jsem byl chudší. Pozbyl jsem romantické sny z historických románů Jamese Fenimora Coopera.

Moje kniha, jež měla největší ohlas

V první polovině sedmdesátých let jsem často přednášel doma i v zahraničí o našich

událostech v osmašedesátém roce. Na základě zkušeností, co mělo živý ohlas, na co se posluchači ptali, jsem pak napsal knihu. Nazval jsem ji *Fronta bez příměří*. Tou frontou byl myšlen politický a ideologický boj marxismu-leninismu proti revizionismu a oportunismu, jak proběhl v Československu v osmašedesátém roce.

Byla to teprve druhá kniha, kterou jsem napsal, a pak jich následovaly ještě více než dvě desátky, některé tištěné, některé v elektronické podobě, ale žádná nedosáhla takový ohlas, jako tahle. Nebylo to tím, že by byla mistrně napsaná. Její síla byla ve významu tématu, a v pravdě, jak jsem je zpracoval.

U nás vyšla dvakrát česky, jednou slovensky a kromě toho ještě česky a rusky ve zkrácené verzi.

V Moskvě vyšla ve stotisícovém nákladu. Byla vydána rovněž v NDR, v Polsku, v Bulharsku, v Maďarsku, v Řecku a v Mongolsku.

Získal jsem za ni 1. cenu Československého literárního fondu za rok 1973, k 25. výročí Vítězného února.

Ještě jednu cenu jsem za ni dostal po letech. Méně oficiální.

Když jsem v Ulán Bátoru procházel Státní ústřední muzeum, zatahal mne za rukáv přítel profesor Damdysuren a s rozpačitým úsměvem mi strkal obálku. Mongolsko nebylo členem příslušných mezinárodních dohod a nebylo mi povinno za moji knížku nic platit. Vedl jsem týmový výzkum, na kterém se podíleli, a tak se rozhodli honorář mi takovým diskretním způsobem bez potvrzování a podpisování předat. Damdysuren s příslovečným mongolským humorem poznamenal, že za těch 400 tugriků bych si mohl koupit dva jízdní velbloudy.

Jiný názor – ani ne tak na knížku, jako na politiku KSČ – mělo vedení Komunistické strany Francie, jež přešlo na pozice tzv. eurokomunismu. Když jim tajemník pro ideologii Jan Fojtík nabídl, že jim naše strana knihu přeloží a vytiskne, a stačí, když si ji jen převezmou, striktně to odmítli.

Knihu *Fronta bez příměří* jsem obhájil 4. června 1974 na Vysoké škole politické ÚV KSČ a habilitoval jsem se jako docent.

Kongres za Lamanšským průlivem

Přistáli jsme na Heathrow. Bylo parné léto, srpen 1976.

Zástup lidí, který se vyhnul z letadla, vzápětí roztál. Východy byly rozděleny: Britové, EHS, Commonwealth a ostatní. Na hrstce těch posledních si policejní úředníci smlsli.

Došel si pro mne mladý muž, tak 28 - 30 let. Poněkud menší postavy. To se vykompenzovalo, když vystoupil na stupínek za pultíkem.

Položil jsem před něho pas a dokumenty. Přiletěl jsem na politologický kongres, který se konal v Edinburhu. Měl jsem zajištěno přechodné ubytování v Londýně, letenku do Skotska, tam rezervovaný a zaplacený pokoj, letenku zpět do Československa. Co ještě zbývalo k ujasnění?

Mladík proti mně vystřelil ukazováček. “Na tři kroky.” Ustoupil jsem o ten jeden, který chyběl. Proč arogantní tón? Čeho zlého jsem se dopustil? Muž zíral komisi a sebevědomě.

Něco na hranici karikatury. Aha! Už jsem to začínal chápat. Protože je Británie pořád Velká, i když ji zbyl z minulosti jen kousek, je velký i on, její úředník, i když nemá moc přes metr šedesát. Zastupuje tady vlastně královnu. Ona nemůže být všude. Ale Alžběta II. by tak pyšně nezakláněla hlavu a nevystřkovala bradu.

Takhle se mi tedy poprvé představila Anglie. Nemohu tvrdit, že by se mi hroutily iluze. Věděl jsem leccos o konzervatismu a koloniální politice. Přečetl jsem ale také dost literatury, abych si vážil Shakespeara, Scotta, Dickense, Wellse, Wilda, Kiplinga. Mou úctou k velmoci ducha nemohl otřást jeden samolibý byrokrat. Sbalil jsem si papíry s razítkem a připojil se k ostatním členům naší výpravy.

Autobus nás odvážel do City. Bylo pozdní sobotní odpoledne a tříproudá dálnice byla směrem do města ucpána souvislou tlačenicí aut. Vozy se pohybovaly přískoky po deseti, dvaceti metrech. Opačný směr byl volný. Pruh ve středu byl vyhrazen policii a sanitkám.

Nevybrali jsme si k návštěvě Londýna nejšťastnější dobu. Celou Evropu včetně Anglie sužovalo katastrofální sucho, jaké nemělo pamětníka. Zalévat zahrady bylo přísně zakázáno pod pokutou čtyř set liber. Městská zeleň se proměnila v hněd' a žlut'.

V Hyde Parku trávili lidé weekendovou siestu na spálené trávě, v hlíně, písku a oblacích prachu. Kdo se posadil na zem, oprašoval kalhoty, z nichž se kouřilo, jako by se připálily. Mezi vypůjčenými lehátky honil vítr pomuchlané listy Timesů. Takovéhle idylické sobotní odpoledne - děkuji pěkně. V Šárce, na Bílé Hoře a u Hostivařské přehrady je to přece jen lepší. Nemluvě o Vodňanských Horách.

Hyde Park je pojem, který se jeden čas u nás tradoval jako symbol demokracie, svobodné výměny názorů. Našli jsme onen kout, kde se odbývaly polemiky. Byly tu tři hloučky lidí. Ve dvou řečnili černoši, ve třetím náboženský horlivec. Na první pohled nebylo těžké poznat, že většinu posluchačů tvořili cizinci. Přivedly je sem asi podobné pohnutky, jako nás. Chvilí poslouchali, pak se otočili a s pobaveným smíchem odcházeli. Připomínalo mi to diváky před staroměstským orlojem. Tam také - když přejdou apoštolové a kohoutek zakokrhá - proběhne rozcházejícím se davem vlna smíchu.

Jen náboženský horlivec poutal větší pozornost. Nějaký Arab mu oponoval a skákal do řeči. Žena ho odtahovala a snažila se ho uklidnit. Deset, patnáct diváků to sledovalo.

Takhle tedy vypadá svobodná demokratická diskuse? V době, kdy Anglie prodělává nejhlubší krizi v poválečné historii, kdy počet oficiálně registrovaných nezaměstnaných přesáhl půldruhého milionu? Politické a sociální zápasy se zřejmě odehrávaly jinde, než v tomhle zaprášeném konci Hyde Parku.

Pýchou Londýna jsou historické stavby. Dostaly kontrastní černo - bílý zevnějšek. Kámen, deštěm omytý byl sluncem doběla vyžehnutý a jeho záhyby se černaly sazemi a smogem.

Londýn je plný monumentů. Věvodí socha admirála, naposledy kontradmirála Nelsona. Kromě vítězství nad francouzsko-španělskou flotilou u mysu Trafalgar a aféry s lady Hamiltonovou, ženou britského velvyslance v Neapoli, se vyznamenal pronásledováním revoluce v Americe, ve Francii a v jižní Itálii. Shlíží s monumentu na Trafalgarském náměstí, z výšky 61 metrů.

Světovou atrakcí jsou čestné stráže. Ani hollywoodské stars nejsou tak ofotografované. Big Ben, Tower, katedrála sv. Pavla, Westminsterské opatství, Buckinghamský palác,

Windsor, ty se nehýbou. Beefeater, královská garda a kavalérie jsou živou formou historických relikvií. Jedny i druhé se tváří podobně. Kámen jinak nemůže a lidé se přizpůsobili. Dělají, jako kdyby to s tím střežením mysleli vážně.

Mladým chybí před autoritami a hlavně před vojenskými, respekt. Děvčata v džínách se plížila kradí k vysokému jinochovi s pozlacenou přilbou, staženou na oči, naklonila se k němu na tři palce a odnášela si atraktivní snímek. Kluci nešťastníkovi házeli do škorní, sahajících po rozkrok, žvýkačky. Co si měl počít? Držel sice nablýskanou šavli, ale přetáhnout je s ní nesměl, i když by to udělal jistě moc rád. Vzpomínal asi na chvíle, kdy prováděl podobné taškařice. Teď měl povinnost trčet tu hodinu jako dřevěný panák.

Veliký zájem přitahuje každý den slavnostní nástup královské gardy před královským palácem. Hodiny předem se vojáci šikují u přilehlých kasáren. V úmorném vedru jim stéká pot zpod medvědích beranic.

Přišli jsme na poloprázdné náměstí asi o dvě hodiny dříve, než mělo střídání stráží propuknout. Byli jsme odhodláni něco přestát a na tu světoznámou atrakci si počkat. Jak ale čas ubíhal a hodina H se blížila, náměstí se proměnilo v jednu mačkanici. Tak moc nám zase lesk královny gardy neimponoval a tak jsme se šli prohlížet něco jiného.

Zajímavé je londýnské metro. Je nejstarší na světě, a nezapře to. Nevyniká krásou, ale křížuje Londýn v šesti patrech a dopraví denně spousty lidí. Za našeho pobytu bylo terčem útoků irské iredenty a každá zapomenutá aktovka hrozila vyvolat dopravní kolaps. Metro je kombinováno s hustou sítí autobusů, namnoze patrových - doubledeckerů. Dopravní personál nepatří k privilegovaným profesím a značnou část tvoří "barevní".

Angličané mají rádi whisky a pivo. V jídelnách se alkohol nepodává. V malých sympatických nálevnách se zase nedostane nic kloudného k jídlu. Pokud by člověk nechtěl poobědvat slané buráky a povečeřet solené tyčinky.

Náš pivař by se asi kysele tvářil na půllitr bez pěny. Tady patří k dobrému tónu, že výčepní sklenici naplní, nehledí na rysku, která označuje pintu, vezme dřevěné školní pravítko a napěněnou čepici odsekne. Sklenice zůstane plná po okraj, jako podle pohádky - dolít, ale nepřelít. Pak bravurně šoupne pivo po plechovém pultu tak, že se zastaví zákazníkovi před nosem. Ani kapka nevystříkne.

Odlet z Londýna do Edinburghu byl rozumně organizovaný. Měli jsme zapláceno už z Prahy a nyní stačilo na letišti se zaregistrovat. Jakmile se shromáždil počet cestujících na jedno letadlo, byl ohlášen nástup. Nejprve šli nemocní a rodiče s dětmi, pak ženy a nakonec my, kteří jsme zbyli.

Let nad skotskou krajinou byl zajímavý. Táhlé kopce a údolí, všechno jako obroušené do melancholických linií. Mezi tím se leskla temná zrcátka jezer. Připomínalo to obrazy Jana Zrzavého.

Edinburgh je romantický. Leží v ústí řeky Forth nad mořským zálivem. Impozantní dominantou je hrad skotských králů. Vypíná se na skalním ostrohu nad městem. Původní pevnost zde stála už v šestém století před naším letopočtem. Hrad je ze tří stran chráněn strmými útesy, jen jedním směrem svah zvolna klesá několik kilometrů až ke královské rezidenci zámku Holyrood. Tudy vede Královská Míle, řetěz historických památek. Míjí katedrálu z 12. století, k níž se váže skotská reformace. Působil zde její hlavní představitel John Knox.

Neviděl jsem hrad, v němž by se památka dávných století zachovala tak jako zde.

Místnůstky jsou těsné a chodby úzké, křivolaké. Všechno je nepravidelné, diktované spíš místem stavby, než nároky královského pohodlí. Pohled z malých okének do hluboké propasti zaráží dech. Vybavujeme si pohnuté osudy Marie Stuartovny, jež lákají mistry péra od Waltra Scotta a Fridricha Schillera po Stefana Zweiga. V bráně u historických kanonů stály strážé v kostkovaných sukních, krátkých kabátcích a černých čepičkách s mašlí a kokardou.

Z vojensko-historického muzea jsem si neodnášel dobrý dojem. Byly to v kostce dějiny britského imperialismu a podílu Skotů v nich. Nevím, s jakými pocity procházejí příslušníci bývalých anglických kolonií okolo uniforem, zbraní a praporů, jež deptaly jejich předky. Nejen války a intervence proti Indům, Arabům a Afričanům, ale i pokus udusit boj amerických kolonií za nezávislost zde figuruje jako součást britské vojenské tradice.

Pár poznámek o kongresu. Jmenoval se politologický a světový, ale ze světových politických teorií obrazel jen zlomek. Oficiální vládní kruhy jej ignorovaly a stejně tak revoluční dělnické, národněosvobozenécké a mírové organizace. Nejznámější politicko-teoretické autority té doby chyběly. Převládali liberálně demokratičtí teoretici, kritičtí jak vůči panující politice, tak vůči revolučním silám. Převažovaly sympatie pro deténce - pro mír a odzbrojení, ale se stejnou mírou výhrad vůči USA a SSSR, socialistickému a kapitalistickému světu.

Vystupoval jsem v sekci o ideologii. Netvářil jsem se liberálně, nesnažil jsem se být přijatelný pro každého. Hovořil jsem střízlivě, ale neskrýval jsem své marxisticko-leninské přesvědčení. Měl jsem zkušenost, že je to na mezinárodním poli nejlepší. I lidé s opačnými názory to zpravidla přijali věcně a rozvinula se zajímavá diskuse. I tentokrát to tak proběhlo.

Význam podobných politicko-teoretických setkání se nedá přeceňovat. Lidé, kteří se jich zúčastní, mají pevné názory a těžko na nich co změní. Slovní šermování končí tam, kde začalo. Protože jde o akademickou společnost, je vliv na myšlení širší veřejnosti minimální. Stejně tak na vládnoucí politiky. Když ještě chybí přední teoretické kapacity, je i míra poznání panujících názorových trendů problematická.

V kempu, kde jsme bydleli, byla na pokojích tištěná varování před zloději. Nenechávejte otevřená okna atd. Přesvědčil jsem se, že před zloději nestačí pečlivě zavírat okna a zamykat dveře.

Na ubytovnu cizinců přijeli úředníci banky a nabídli výměnu valut a šeků. Předložil jsem šeky a dostal balíček bankovek. Přepočítal jsem je a byla to polovina částky, kterou jsem měl dostat. Vrátil jsem se k úředníkovi, který už obsluhoval dalšího zákazníka. Beze slova mi vyplatil chybějící polovinu. Ani se neobtěžoval sehrát komedii o zmýlené.

Ještě jednou jsem se setkal s přehmatem při manipulaci s penězi, ale tentokrát to bylo ze strany prodavačky určitě bez zlého úmyslu. Na libru šterlinků mi vrátila mezi bankovkami několikadolarovou americkou. Protože jsem se v penězích moc nevyznal, strčil jsem "drobné" bez prohlížení do peněženky. Byl jsem v prodejně knih na druhém konci ulice, když za mnou vyděšená prodavačka přiběhla. Chvilí mi trvalo, než jsem pochopil, o čem jde a proč je tak šťastná, že mne našla. Hrozilo jí, že pro nešťastné přehlédnutí přijde o víc, než o celodenní plat.

K mým zážitkům v Edinburghu patří párty v bytě doktora Druckera. Znali jsme se už dříve ze sekce o ideologii, která byla zařazena do programu každého politologického

kongresu. Na párty pozval asi třicet lidí.

Paní Vachet z Ottawy, která pravidelně provázela na mezinárodních akcích manžela, mi zajímavě vyprávěla o svém otci, lovcí z kanadského pralesa a o svém romantickém dětství s ním. Pobaveně se usmála, když jsem se pochlubil, že jsem byl nějaký čas také “dřevorubcem”. Já jsem ji úsměv oplatil, když se mne zeptala, jakým jazykem napsal Friml libreto operety Rose Mary, zda to bylo “rakousky”.

Přihlásil se ke mně asi pětadvaceti-třicetiletý Čech. Jako student byl v roce 1968 v Anglii na prázdninách. Několikrát si pobyt prodloužil, ale pak se seznámil s dcerou rektora univerzity v Glasgow, oženil se a v cizině zůstal. Pracoval jako kalkulátor a nežil růžově. Stýskalo se mu a ptal se, jak by se mohl podívat domů.

Nejprve hovořil anglicky a měl jsem podezření, že to bylo trochu divadélko před společnostmi. Tvrdil, že už česky mluvit zapomněl. Když zájem okolí pominul, znalost mateřštiny se mu vrátila a šlo nám to česky docela dobře.

Pár dní, které jsem strávil za lamanšským průlivem, jsem si připadal jako na návštěvě u staré paní. Všechno chřadnoucí pod vrstvou let.

Co zbylo z říše, kterou zbásnil Rudyard Kipling?. Královna a její rodina za miliony liber ze státního rozpočtu v kočáře s korunkou a bělouši, garda v naleštěné zbroji, muzea plná praporů, admirál Nelson tak vysoko, že ho nikdo nerozezná.

Čím víc památek po někdejší velikosti a slávě, tím naléhavěji si to žádá skromnost. Ale čekat něco takového od Angličanů?

V Litvě, když ještě byla sovětská

Bylo to na jaře 1977. Lákala mne Sibiř, kde jsem ještě nebyl, ale přesvědčili mne, že pobaltským republikám je problematika Československa bližší. Moje přednášková cesta byla stanovena do Litvy. Tentokrát organizátorem bylo příslušné oddělení ÚV KSSS.

Nevím, zda to byla náhrada za to, že mi neumožnili cestu, kam jsem si přál, ale dostal jsem mimořádně sympatickou průvodkyni a překladatelku. Světlana Nikolajevna byla mladinká paní. Vystudovala v Bratislavě a nyní psala disertační práci o literatuře Karla Čapka. Srovnávala ji s tvorbou Maxima Gorkého. Vyprávěla o tom zajímavě a se zaujetím.

Naše cesta rychlíkem z Moskvy do Vilnius ubíhala příjemně. Když jsme večer v lůžkovém kupé ulehli a zhasli, požádal jsem ji položertem polovážně, aby mi vyprávěla pohádku na dobrou noc. Zamyslela se a pak začala hezky o děvčátku, jež se spřátelilo s malým tuleněm. Určitě to ani Andersen nenapsal tak mile a procítěně. Chyběla mu kouzelná atmosféra ztemnělého nočního rychlíku. Vlak se mírně pohupoval a tlumeně předl. Nebyl to rytmický zvuk nárazů na spoje kolejnic, na který jsme zvyklí. Koleje byly spojeny svárem.

Vilnius se od ruských a ukrajinských měst lišil. Podobně i Kaunas a Panevėžys, které jsme navštívili. Štíhlé hrotité věže katolických kostelů místo pravoslavných bání, renesanční a barokní paláce, červené zdi starých budov připomínaly spíš Polsko. Úzké středověké uličky

měly kouzlo pražské Malé Strany. Zvečera lucerny nad schody lákaly do hospůdek a vinárniček, zřízených z klenutých sklípků. Staré čtvrti byly restaurovány a upraveny s péčí a vkusem.

Moderní sídliště patřila k nejhezčím, která jsem viděl. Nebyla to panelová kasárna. Na břehu řeky Vilnia opisovaly ulice terénní vlny. Výška staveb se různila a vytvářela s krajinou vkusný reliéf. Obytné budovy se shlukly do menších okruhů, doplněných obchody, službami, kluby, dětskými hřišti. Něco podobného jsem viděl později na Kubě. Fasádám nechyběly zajímavé nápady co do tvarů a barev. Pochlubili se mi, že sídliště získala ocenění mezinárodní architektonické jury.

K výtvarným zvláštnostem Litvy patřily krásné dřevořezby, výšivky a osobité umělecké zpracování jantaru. Obchody se suvenýry skýtaly bohatou pastvu pro oči. Dřevěné plastiky stály podél cest a na křižovatkách, jako u nás boží muka. Byly kombinací národní tradice a moderny. Měly náboženskou i světskou tematiku, vážnou i humornou. Byly to sošky lidí i zvířat, realistické i symbolické. Nikde jsem neviděl řezbářské dílo uprostřed polí a lesů poškrábané a počmárané rukou hloupého vandala.

Navštívili jsme historickou a estetickou vzácnost - hrad Trakai. Byla to historická pevnost, postavená na ostrově uprostřed jezera Galvé. S pevninou ji spojovalo úzké dlouhé přemostění. Nebyl to architektonický rozmar, ale branná nutnost. Po staletí odolával Trakai nájezdům řádu německých rytířů. Jejich expanzi učinila přítrž teprve roku 1410 bitva u Grunwaldu. Až do té doby byla Trakai stolicí Litvy. Po porážce řádových rytířů bylo hlavní město přeneseno do Vilnius.

Zvláštnosti litevského estetického citění mi přiblížilo muzeum Mykolase Konstantase Čiurlionise (1875 - 1911). Byl to malíř a hudební skladatel, jedna z vynikajících litevských osobností. Jeho malby mají abstraktní, symbolický charakter. Vyznačují se jemnými tóny barev, jež vzájemně měkce přecházejí. Hra barev je výraznější než kresba. Netvořil velická plátna, ale maloval výhradně pastelkami na skromné čtvrtky. Uchování a konzervování jeho výtvarného díla je veliký technický problém. Čiurlionisovy hudební skladby, podobně jako malby, v zasněné symbolické poloze odpovídaly rázu litevské krajiny.

Čtvrtinu země pokrývají lesy. Ponuré severské hvozdy tvoří smíšené jehličnaté a listnaté porosty. Rozsáhlé lesní komplexy jsou jak potrhané tkanivo, přerušované jezery, řekami, potoky, bažinami a záplatami polí. Nejsou zde hory, jen mírně zvlněná rovina, zbrzděná nehlubokými úvaly a písčitými výmoly. Nejvyšší "hora" nedosahuje ani 300 metrů nadmořské výšky.

Rovina bez vesnic, řídké roztroušená začernalá stavení, poletující havrani nad okrajem lesů, nebe většinou schované za nízkými mraky, letícími od studeného Baltu, to dává krajině ponurý a melancholický ráz.

Do padesátých let 20. století Litva neznala vesnice. Ještě během naší cesty jsme na venkově měli chutory - osamělé zemědělské usedlosti uprostřed několikahektarového ostrůvku vykloučeného lesa. Stáje, stodola, kůlna a lázeň tvořily s obytnou budovou neohrazený obdélník. Mezi jednotlivými budovami byly větší mezery. Všechno bylo ze dřeva a požár představoval věčnou hrozbu.

Obytná stavení zdobily řezby. Každý dům měl své originální vzory na zárubních dveří, na okenicích, okolo oken a po okraji střechy. Chutor byl rodinný hrad. Nejbližší soused na kilometry a oddělen lesem. I když byla plocha polností rozsáhlejší a patřila několika hospodářům, stál jeden chutor od druhého daleko, každý sám pro sebe. Přejít k společnému životu začal až se zakládáním kolchozů.

Navštívil jsem kolchoz - vesnici Tiesa. Postavili zde pro rolníky kolonii rodinných domků. Družstevník mohl vyměnit chutor za patrový zděný domek - zdarma.

Nabídli mi, abych si vybral, které stavení si chci prohlédnout. Předseda kolchozu šel před námi a požádal hospodyni o souhlas. Přepadli jsme ji právě v přípravě oběda, ale nezdála se být vyvedena z míry. Provedla nás dvoupodlažním podsklepeným domkem. V přízemí měli kuchyň se spíží, odkládací komoru a obývací pokoj, v poschodí ložnici a pokoj pro děti. Pořádek v domácnosti, která nás nečekala, byl na úrovni. Obývací pokoj vybavený záclonami, kobercem, sedací soupravou a radiem. Zařízení si každá rodina pořizovala podle svého vkusu a "za své".

Zajímalo mne, co se dělá s opuštěným dřevěným chutorem. Spálí se. Není to škoda? U nás by ho lidé z města rádi koupili jako rekreační chalupu. Hýbou s tím švábi - tarakáni a jiný nepříjemný hmyz, dřevo je prolezlé červotoči, v hospodářských budovách je plno myší a potkanů. Jediná asanace je plamen.

Přechod z chutorů do vesnic neznamenal jen změnu bydlení, ale celého tradičního způsobu života na venkově. Velká část vedoucích představitelů, intelligence, učitelů, umělců, vědců se narodila a vyrostla na chutoru, v izolovaném rodinném prostředí. Řekli mi, že pro ženy je změna po krátkém čase, jakmile si zvyknou, zvlášť vítaná. Ulehčuje jim práci a ubírá starosti. Vesnice umožňuje i lepší školní výchovu dětí. Pro muže se mění povaha práce a odměňování. Přechod do kolchozu je dobrovolný. Během krátkého pobytu jsem neměl dojem, že by se jim práce v kolektivu a za pomoci moderní techniky a technologie přičila.

Při prohlídce kravína jsem byl svědkem inseminace. Svědčilo to o úrovni chovatelské technologie. Dobytkářství, vzhledem k nižší bonitě půdy, hraje v Litvě značnou úlohu.

Ohrazené pastviny sousedily s lesem. Vyprávěli mi, že až na jeho okraj přichází stádo zubrů, jež se rozplemenili v Bělověžském národním parku na polsko-běloruských hranicích. Divocí tuři a domácí hovězí dobytek k sobě lnou. Krávy a zubři tvoří často jedno pasoucí se stádo, rozdělené plotem.

Chování Litevců, s nimiž jsem přišel do styku, bylo přátelské. Měl jsem zpravidla hned při prvním setkání dojem, jako bychom se znali už delší dobu.

Provázal nás Juozas, asi 25 letý inteligentní hoch, aspirant filosofie. Na svou zemi byl pyšný a snažil se, abychom – moje moskevská průvodkyně a já - co nejvíc poznali. Po celou dobu nám sloužil jako živá encyklopedie o Litvě. Zodpovídal ochotně naše otázky a neskrýval ani nedostatky. Mluvil plynule rusky, ale působilo mi potěšení, že umím přece jen o špetku lépe než on.

Během několika dní, kdy jsme bydleli v lázních Druskininkai, jsem se sblížil s třemi mladými lidmi, dvěma muži a děvčetem Marite. Pracovali v lázních a hovořili, jako většina mládeže, slušně rusky.

Jonas byl sympatický urostlý chlapík, přímočarý a srdečný, typický venkovan. Zpočátku vypadal málomluvný, ale když - jak se říká - rozvázal, zajímavě a s humorem líčil dětství a život na chutoru. Názorně předváděl, jak člověk ze spaní nadskočí, když ho štípne tarakan - šváb do choulostivých míst.

Druhý z mladých mužů, Petras, byl trochu menší, ale o to veselejší povaha. S nadšením mluvil o dobrém jídle - ta záliba se na něm neutajila. Všichni tři se shodli, že není nad "zeppeliny". Podle anglického přísloví, že se puding pozná, když se sní, rozhodli, že je

musíme ochutnat. V restauraci ani v lázeňské kuchyni prý to nejsou ty pravé. Petras prohlásil, že nás zve na domácí, které připraví sám podle babiččina receptu. Slovo dělá muže a Petras udělal “zeppelinů”.

Jméno historické vzducholodi hraběte Zeppelina nesly plněné knedlíky, podle namodralé barvy nepochybně z bramborového těsta. Název měly podle charakteristického doutníkového tvaru. Náplní bylo kořeněné sekané maso, míchané z několika druhů. Na talíři se dobrota polévala horkou smetanou.

V Litvě prý má každý osobní rekord, kolik “zeppelinů” dokáže spořádat. “Zeppelinů” byly opravdu znamenité, ale zůstal jsem hluboko pod národním rekordem.

S mnoha lidmi jsem přišel do styku během přednášek. Neměl jsem dojem, že by byl o ně malý zájem. Zpravidla jsem vystupoval jednou dopoledne, podruhé odpoledne, nebo večer. V sále bývalo 100 - 200 posluchačů. Ve Vilniusu, v Kaunasu a v Penevěžysu uspořádali aktiv. V hlavním městě byl svolavatelem ústřední výbor komunistické strany. Největší zájem byl v Penevěžysu, kde přišlo na 250 lidí, a položili mi 22 otázek. O Československo byl zájem i v závodech.

V kolchoze Tiesa jsem vystupoval v neděli odpoledne, kdy měli volno. Do místního klubu přišlo asi 160 lidí. Prakticky celá vesnice kromě dětí a snad části nejstarší generace. Probíhalo to jako na neruském venkově obvykle - mluvil jsem rusky a předseda překládal do litevštiny. (Nenechal si tuto úlohu vzít, i když mu Juozas nabízel své služby.) Předseda překládal a chvílemi, když zaváhal, polovina auditoria mu napovídala. Bylo patrné, že jen starší lidé rusky dobře nerozuměli.

Zahrnuli mne spoustou bezprostředních dotazů. Nemělo to oficiální ráz, lidé se většinou nehlásili o slovo a volali otázky z místa a v sedě. Sotva jsem odpověděl, vznášeli podotázky. Zajímalo je život na našem venkově. Zvláště pozorně poslouchali, když jsem vyprávěl o staleté tradici vesnic a o zvyklostech života v nich. Měli mnoho odborných zemědělských a šlechtitelských dotazů, z nichž ne všechny jsem dokázal uspokojit. Ptali se na druh pěstovaného dobytka, na výkupní ceny za maso, za mléko, co se pěstuje na polích, jaké jsou výnosy, jaké se používají stroje, hnojiva, kolik družstevníci při jednotlivých pracích vydělávají, jak bydlí atd. Když jsem občas přiznal, že odpovědět neumím, přijali to s humorem a zadostiučiněním, jako kdyby říkali: Vidiš, dostali jsme tě. Jsi profesor, ale v zemědělství se vyznáme lépe než ty. Po zhruba dvou a půl hodinách předseda besedu kategoricky ukončil: Prohlásil, že by hosta umožili.

Po přednášce se se mnou lidé po vsi zdravili jako se starým známým.

Celý pobyt v Litvě byl hezký a měl tomu odpovídající zakončení. Nejprve jsme jeli do rázovité restaurace na břehu jezera, kde nás očekávalo bohaté pohoštění a oficiální poděkování vedoucích orgánů republiky. Následovalo méně oficiální a intimnější pokračování.

Bylo pro ně vybráno zvláště milé prostředí. Konalo se ve Vilniusu na idylickém starém náměstíčku s restaurovanými jednoposchodovými domky ve stylu empiru a biedermeieru. Seděli jsme v místnosti, kde bydlel za studií polský básník Adam Mickiewicz. Byt nebyl naplněn obvyklými muzejními relikviemi. Místnosti byly zařízeny ve stylu básnickovy doby.

Zasedli jsme v podvečer k lehkému vínu a zákuskům. Náladu vytvářely menuety z reproduktorů, zabudovaných ve stěnách. Hudbu střídaly Mickiewiczovy verše ze sbírek

Znělky milostné a Sonety Krymské - v češtině. Tato pozornost byla jako milé pohlazení. Zazněly verše Puškina a Lermontova. Nad sladkostmi v barevných porcelánových košíčcích jsme se bavili o litevské, polské, ruské a české poezii. Světlana Nikolajevna byla ve svém živlu.

Na cestách po světě jsem zažil hodně hezkého. Tenhle večer k tomu bezesporu patřil.

Tak kulturně a šlechtěně se s námi loučila země, která prožila tolik zla, surovosti a příkoří. Tisíciletá historie byla její těžkou zkouškou. Když odolala nátisku německého řádu, pustili se do ní Švédové. V patnáctém století se vzepjala k největší moci a slávě a její panovnický rod Jagellonců zasedl i v Uhrách a v Praze. O dvě století později její státní existence načas skončila. Za první a druhé světové války byla několik let pod německou okupací. Mezi válkami měla hlavní město Vilnius jen podle ústavy; fakticky bylo zabráno Polskem. Nacističtí okupanti řádili v Litvě zvlášť zběsile. Jak mi Litevci sdělili, z necelých čtyř milionů obyvatel na půl milionu vyvraždili. Projížděli jsme vesnici, kde nahnali všechny lidi do stodoly, starce, ženy i malé děti a zapálili ji. Ve Vilniusu bylo s obzvláštní důkladností vyhubeno všechno židovské obyvatelstvo, které před válkou tvořilo značnou část. Na 90% Židů v Litvě válku nepřežilo. Až do čtyřicátého devátého roku terorizovaly na venkově obyvatelstvo kontrarevoluční bandy.

Takovou strastiplnou cestou prošel národ, který jsem poznal jako kulturní a pohostinný.

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století ho čekaly nové zkoušky. S rozpadem Sovětského svazu se vyhrotily v zemi rozpory, jež půlstoletí dřímaly pod povrchem. Vzpomínám na lidi, s kterými jsem se setkal, na Juozase, na Jonase, na Petrasede, na Marite. Jak žijí?

Ta země by si zasloužila, aby už jednou skončila její věčná houpačka, aby mohla existovat v klidu a věnovat se práci, tvůrčímu dílu, pro něž má tolik nadání. Přál bych jejím lidem, těm, jež jsem poznal, i milionům ostatních, kulturní život a pohodu, v jaké se s námi loučili v domě Adama Mickiewicze.

Ve Švédsku došel boj idejí na pěsti

K desátému výročí československých událostí osmašedesátého roku požádala nově založená švédská Komunistická - dělnická strana naši stranu o referenta. Tato strana byla v zemi druhá – po první, jež sklouzla do revizionizmu a postavila se za politiku dubčekovců.

Soudruh Fojtík vyslal na přednáškové turné mne. Poprvé jsem měl vystupovat s přednáškami v kapitalistické zemi.

Po mém příletu do Göteborgu se konala tisková konference, ale byl o ni minimální zájem. Přišel jeden novinář, a to ještě z listu pořádající organizace. Také první přednáška proběhla celkem vlažně. Zato následující den v Lidovém domě bylo živo.

Sál byl naplněn do posledního místečka a před vchodem postávaly hloučky. Nevyměňovaly si právě láskyplné pohledy. Koušek pod schody zastavily dva policejní "antony". Když jsem procházel sálem, zaslechl jsem češtinu. To člověka v cizině potěší. Tady to mělo osobitý význam - političtí emigranti. Ti si mne jistě nepřišli poslechnout ze sympatií.

Řečnický pultík stál na divadelním pódiu. Mluvil jsem německy. Překladatelkou byla mladá Němka, provdaná za Švéda.

Když byla přednáška v nejlepším, nastal v sále mumraj. Uprostřed třetí řady vyskočil muž, obrátil se do místnosti, mával československou vlaječkou a něco vykřikoval. Nerozumím švédsky, ale nebyl jsem na pochybách, že nevyjadřuje nadšení s mým výkladem. Jeho vystoupení bylo signálem pro dvě nebo tři desítky přítomných, sedících v jedné z posledních řad. Křičeli, dupali, pískali a spustili demonstrativní kočičinu. Pohotově se k nim prodrala jiná skupina a jala se je radikálním způsobem pacifikovat. Přes celý sál jsem nejen viděl, ale i slyšel, jak pěst zasáhla bradu.

Klubko zápasících se pohybovalo směrem ke skleněným dveřím. Dva dvoumetroví Švédové vynášeli "na andělíčka" muže, který dal první signál k incidentu. Zuřivě se bránil, kopal okolo sebe a zdvihal obě nohy v přednosu. Bez velkých ceremonií ho ramenatí průvodci prohodili zasklenými dveřmi východu. Ostatní demonstranti, kteří ho následovali, už měli volnější cestu. Těžiště utkání se přeneslo do foyeru a přilehlých prostor.

Stáli jsme s útlou Němkou za tribunou a sledovali drama v sále. Pripadalo mi to jako neskutečné, jako film.

Většina přítomných se do boxerského mače nezapojila. Seveřané jsou klidné letory a dovedou kulturně vyslechnout i názory, s nimiž nesouhlasí. Okolo domorodců se odehrávalo střetnutí mezi skupinou našich emigrantů a latinskoamerických temperamentních hostujících dělníků – „gastarbeiterů”.

Když utkání přešlo mimo sál, pokusil jsem se navázat přerušenu nit přednášky. "Slyšíte celý čas antikomunistickou propagandu, snad vydržíte ještě pár minut poslouchat názory druhé strany". Tak nějak jsem to řekl a překladatelka to pohotově přeložila. Lidé to přijali, zasmáli se a hlediště se zklidnilo.

Během následujících minut rušil klid jen pořadatel, který s kasičkou na dlouhé tyči obcházel řady a vybíral na rozbité skleněné dveře, kterými proletěl rozhněvaný muž.

Přednáška skončila a následovala kulturní vložka. Vystupovala hudební skupina Barbary Thalheimové z Německé demokratické republiky.

Během účinkování sympatické čtveřice mladých lidí za mnou přišli organizátoři večera, aby mne odvedli z budovy zadním vchodem. Před hlavním schodištěm prý to hrozí novou rvačkou, jakmile se objevím. Mohl bych být označen za persona non grata, a ohrozilo by to plánovaná vystoupení v dalších městech.

Starší Švéd mne vedl pustými přístavními uličkami. Žluté světlo lamp zápasilo s chuchvalci mlhy. Od moře páchla sůl a rybina. Pripadal jsem si jako v románu Roberta Louise Stevensona. Čekali jsme na opuštěném nároží a za chvíli se objevilo několik aut. Zdařilou akci s dramatickou zápletkou jsme oslavili v sekretariátu mezi kancelářskými stoly červeným vínem, servírovaným v papírových kelímcích.

Den nato byla rvačka v Lidovém domě novinářskou senzací. Jestliže o tiskovou konferenci bezprostředně po mém příletu nebyl zájem, teď se situace obrátila. Když jsem přijel navečer na další přednášku do Halmstadu, obklopili mne novináři, přšely dotazy a vystřelovaly blesky fotoaparátů.

Růst zájmu se projevil nejen u žurnalistů, ale také v řadách odpůrců. V předsáli bylo slyšet víc češtiny, než švédštiny. Místnost byla z dobré poloviny naplněna emigranty

Sotva jsem začal hovořit a tlumočnice překládat, v sále zavládla napjatá, jako by elektrinou nabitá atmosféra. Slova zněla do hrobového ticha. Ani pokašlání se neozvalo. Cítil

jsem, že stovky uší sledují pozorně každé mé slovo, nikoli ze sympatií, ale aby je obrátili jako obušek proti mně. V životě jsem neprožíval při přednášce takové vzrušení. Cítil jsem, jak mi krev pulzuje v krčních tepnách. Když mne teď neklepne pepka, pak už nikdy - říkal jsem si v duchu.

Konečně referát skončil a otevřela se diskuse. Spustilo krupobití dotazů. Pro mne to znamenalo úlevu. Atmosféra nebyla přátelská, ale dostala lidskou podobu. Byla to ostrá konfrontace názorů, ale probíhala kulturně. Bez invektiv a hulvátství. Chvillemi se to sice někomu nepozdávalo, zvedl se, odešel a demonstrativně práskl dveřmi. Ani to nevybočovalo z mezí poněkud volněji chápané slušnosti.

Dotazy byly různé. Některé věcné a vyjadřovaly upřímný zájem tazatele dovědět se něco o situaci v Československu. Jiné čišely zlobou a byly do demagogie vyostřené. Takový dotaz je něco jako nahrávka na smeč. Čím hloupější otázka, tím lepší příležitost pro vtipnou a působivou odpověď. Dotazy pokračovaly donekonečna. Překladatelka nevydržela. Byla to tentokrát mladá švédská maminka, která měla v nosiči na prsou kojence. Po několika desítkách otázek jí nervy vypověděly a ztratila schopnost vnímat a mezi němčinou a švédštinou tlumočit. Naštěstí byl přítomen mladý Švéd, syn předsedy strany, který studoval v Kyjevě vysokou školu tělesné výchovy. Nabídl překlad prostřednictvím ruštiny. To bylo pro mne výhodnější.

V jedné chvíli se atmosféra uvolnila legračním nedorozuměním. Zmínil jsem se, že u nás byl ministrem katolický kněz (páter Plojhar) - rusky "pop". Mládenec to pochopil a přeložil, že jsme měli "pop-muzik ministra".

Po skončení jsme měli auto před budovou pomalované nápisy a obrázky, některé rtěnkou, ale některé vyryté čímsi ostrým do kapoty. To už z rámce kulturní výměny názorů vybočovalo.

Příští den mi hostitelé přinesli kupu novin a překládali záznamy z včerejšího improvizovaného interview. Z toho, co jsem řekl, nebylo otištěno téměř nic. Zato tam byly otázky, které nepadly a moje repliky, které jsem neproněsl. V jedné novině byla má fotografie s titulkem: "Sovětský špion", nebo "představitel Čechů"? Byla to pro mne zkušenost, co znamená v kapitalistickém světě svoboda tisku.

Přednáškové turné po Švédsku byla výborná škola. Nikdo mne nepřišel poslouchat ze slušnosti, nebo aby si vylepšil kádrový popis. Poznal jsem, že si nemohu dovolit jedinou jalovou větu. Rázem se ztrácela pozornost a lidé si nebrali servítky. Bez ostychu rozevřeli noviny, bavili se, nebo odcházeli. Když byla informace zajímavá, místnost se zaplňovala.

Jednu přednášku jsem měl v neděli odpoledne v Domě kultury ve Stockholmu. Zároveň se tam konalo několik dalších akcí. Naplněnost mého sálu byla zajímavý barometr. Chvillemi byla volná místa, chvillemi nebylo dost židlí, lidé stáli a posedávali na zemi okolo stěn. Aplaus byl vzácný, ale zdál se upřímný. Spočíval v klepání kotníky do desky stolu.

Zvlášť mladí lidé si počínali neformálně. Ptali se na všechno, co je zajímalo. Nedbali o to, zda někdo považuje jejich dotaz za vhodný či nevhodný, zda se jím blýsknou, anebo budou vypadat hloupě. Klidně si lehli na zem, podepřeli bradu a poslouchali. Rodiče s sebou přiváděli malé děti, ty volně pobíhaly po místnosti a hrály si. Nikdo je neokřikoval. Zatím co jsem nad řečnickým pultíkem gestikuloval, rozkročil se proti mně malý blondáček a zaujatě mne pozoroval. Vzápětí se rozběhl za důležitějšími věcmi.

Švédskou soudružku za předsednickým stolem v Malmö jsem rozesmál, když jsem se jí šeptem svěřil, že poprvé bude poslouchat moji přednášku pes. U nohou jednoho posluchače s lulkou ležel hnědý setr.

Několikrát v západním Německu

Začátkem šedesátých let jsem psal kandidátskou disertační práci z filosofie, ale vyšla z toho sociologická studie o západoněmecké mládeži. Jako vojáka z povolání mne zajímal její postoj k vojenské službě a k eventualitě války. Empirický výzkum byl pro mne nemyslitelný, a tak jsem čerpal z různých, zpravidla nepřímých údajů. Snažil jsem se postihnout co nejširší souvislosti. Studoval jsem německé dějiny, filosofii, politickou literaturu a tisk. Pokud mi to čas dovoľoval, četl jsem i díla německých spisovatelů a básníků. Aktuální prameny mi dodávala mezinárodní knižní výpůjční služba.

V roce 1964 vyšla studie pod názvem: „Proč slouží? Jak se formuje vztah západoněmecké mládeže k válce a vojenské službě.“ v nakladatelství Naše vojsko. O dva roky později jsem ji obhájil jako kandidátskou disertační práci.

Jak svědomitě jsem shromažďoval informace o západním Německu, to potvrzuje malá epizoda. Naše plavební společnost mne požádala o besedu s kapitány a důstojníky lodí, plujících po Labi. Pro mne to bylo mnohem poučnější, než pro ně; vždyť oni byli v Německu tolik, co doma. Po přednášce a diskusi mi nechtěli věřit, že jsem v SRN nebyl a pokládali to za přehnané utajení.

Já jsem ale nedostatek přímých poznatků pocíťoval velice nepříznivě. Do Spolkové republiky Německo jsem se poprvé dostal čtrnáct let po vyjití zmíněné knížky. To jsem se už zabýval jinou problematikou.

Během první návštěvy jsem toho ze západního Německa mnoho neviděl. Koncem roku 1978 jsem se z rozhodnutí Sekretariátu ÚV KSČ zúčastnil 16. světového filosofického kongresu v Düsseldorfu.

Velikou radost mi to neudělalo. Byl jsem na přednáškovém turné ve Švédsku (o kterém jsem zde právě psal) a čekala mne ještě řada vystoupení na severu, i za polárním kruhem. To bylo lákavější, než přesvědčování nepřesvědčitelných na filosofickém klání. Byl jsem ale disciplinovaný a tak jsem nastoupil ve Stockholmu do letadla a přes Frankfurt nad Mohanem přiletěl do Porúří.

Přivítalo mne zajímavé město s více než půlmilionem obyvatel. Kdysi to bylo první německé průmyslové středisko. K neslavným tradicím patřilo, že se zde 27. ledna 1932 sešel Hitler s několika stovkami představitelů německého kapitálu. Dohodnutá vzájemná podpora stála Německo, Evropu a Svět miliony mrtvých.

Abych po příletu nezabloudil, čekal mne na letišti můj pracovník z ústavu, Jarka Tůma. Byl dlouholetý pracovník zahraničního obchodu a v Německu se pohyboval jako doma. Několik dní mi dělal průvodce.

Naše delegace čítala něco přes tucet Čechů a Slováků. Bydleli jsme v hotelu Royal. Název zněl vznešeně, ale byl to skromný, ale čistý a přívětivý penzion. V pokojíku jsem měl sprchový kout, ale WC byl společný na konci chodby.

Slušelo by se, abych začal vyprávěním o kongresu. Utkvěly mi ale spíš v paměti dojmy ze Starého města. Odbývaly se tam právě od 1. do 3. září slavnosti – Altstadtfest. Těšily se větší pozornosti, než světový filosofický kongres. I oficiální měsíční program, vydávaný představiteli města, je kladl na první místo. Přinášely Düsseldorfu nepochybně víc marek.

Bylo to také něco jako “panem et circenses – chléb a hry.” Chléb si musel každý zaplatit, ale zábavy bylo habaděj.

Úzké uličky praskaly ve švech. Na každém kroku přehrazovaly cestu atrakce. Kytarista, který potřeboval prsty na akordy, si posadil na hlavu hrnec, aby nemusel nastavovat dlaň. Skupina děvčat se pletla do cesty na chůdách. Nevím, zda přitahovaly pozornost víc odvážnými kroky, nebo smělymi sukénkami. Fakír polykal oheň a ne a ne se nasytit. Malíř používal místo plátna chodník a ani se nerozčiloval, když mu někdo do díla šlápl.

Hrozny mladých lidí obklopovaly veřejně hospod, z nichž se linula hudba mnoha decibelů. Starosta povolil, aby náruč pohostinství zůstávala otevřená až do rána.

V otevřených krámech, na očích zákazníků i zvědavců, točili italští hoši ve vzduchu plachty z těsta o průměru bezmála metr. Polévali je kečupem, sypali strouhaným sýrem a pokládali šunkou, salámy, rajčaty a dalšími ingrediencemi podle kulinářské a estetické fantazie.

V každé jídelně se otáčely nad dřevěným uhlím “sloní nohy”, pláty vepřového boku, navinuté na rošt. Porce s oblohou stála v jídelně šest marek, v žemli “přes ulici” dvě a půl.

Všichni se svorně a svobodně brodili spoustou mastných i jiných papírů, rajské omáčky, plechovek od piva a od kokakoly, kelímků z plexiskla i rozbitých sklenic. Někteří chodci v bujaré náladě s gustem drtili křupavé kousky pod nohama, druzí si ohrnovali kalhoty.

Všeho byla hojnost. Jediné, co chybělo, byla špetka ztišení a klidu. Po blázinci “festu” působila atmosféra kongresových sálů jako balzám na duši. Nebo to bylo obráceně a po hodinách vážného rozjímání a rozjitřených filosofických polemik byl ruch slavností v ulicích osvěžením? Asi jedno i druhé.

Kongres se konal ve veletržních prostorách – Messegelände.

Československou delegaci vedl akademik Radovan Richta. Tvořili ji osobnosti jako Ladislav Hrzal, Vladimír Ruml, Jindřich Zelený, profesorka Popelová, Jindřich Filipec, ze Slovenska profesori Sirácki, Filkorn, Lev Hanzel a další.

V čele sovětské delegace byl akademik Petr Nikolajevič Fedosejev a tvořili ji nestoři marxistické filosofie jako Konstantinov, Mitin, Ojzerman, Jovčuk a příslušníci mladší generace.

Silná byla filosofická fronta Německé demokratické republiky. Měla tentokrát výhodu, němčina byla jedním z jednacích jazyků. Projevilo se to zvlášť na mimořádném

zasedání k otázkám míru. Došlo ke střetu antikomunistických výpadů s představiteli socialistických zemí. Zvláště profesor Hahn dokázal věcnými a vtipnými argumenty získat spontánní sympatie v sále, kde tvořili podstatnou část místní vysokoškolští studenti. V bojovém hlasování byla přijata rezoluce, plédující pro odzbrojení. Průběh jednání dával odpověď, proč se západní představitelé ve vedení světové filosofické asociace bránili zařadit problematiku míru a války mezi hlavní kongresová témata.

Okolo jednacích místností, v hale a na chodbách byla instalována výstava filosofické literatury. O přestávkách se těšila zájmu, během jednání byla opuštěná. Ne však úplně. Děly se tu různé pokoutní aktivity. Agenti Svobodné Evropy, Radia Svoboda a různých antikomunistických nadací strkali mezi vědecká díla své propagační publikace, časopisy a letáky. My jsme tyto věci zase uklízeli. (Opatrně, aby se důležitá hygienická zařízení neucpala.) Na tom nebylo konec konců nic tak zvláštního. Horší bylo počínání letitého kolegy.

Jeho láska k filosofii a ke knihám se dostala do konfliktu s hubenými devizovými prostředky. Řešil to způsobem, který by nikdo, vzhledem k jeho šedinám, nepředpokládal. Když jsme nastupovali do autobusu na zpáteční cestu do vlasti, musel požádat o pomoc s objemnou krabicí knih.

Na kongresu jsem se sešel s profesorem Stanislavem Vasiljevičem Alexandrovem, svým přítelem. Byl členem sovětské delegace. Prošli jsme spolu pár zajímavostí Starého města a vypravili se autobusem do Kolína nad Rýnem. Přítel strávil dva roky jako hostující profesor ve Vietnamu (odkud si přivezl těžkou srdeční chorobu), ale v kapitalistické zemi byl poprvé.

Většinu času v Kolíně jsme věnovali prohlídce katedrály. Do odjezdu autobusu jsme prošli pěší zónu. Přítel žasl nad hanbatými časopisy, ukazujícími nejintimnější lidské údy v barvách a bez ostychu. “To se to tady tak volně vystavuje a děti chodí kolem?” žasl. Tehdy jsme ještě “nevstoupili do Evropy” a nebyli světoví. Kdyby žil dnes, viděl by to nejen u nás, ale i doma.

V autobusu jsem si všiml zajímavého páru. Akademika Konstantinova provázela manželka. Byl už velmi starý a paní mu dělala ošetřovatelku a anděla strážného. V sálech kongresu vystupoval suverénně a nezapřel, že patří ke světové filosofické špičce. Slabosti stáří se však ani před jeho vědeckou autoritou nezastavily. V drobných denních starostech a strastech byl jako děčko. Oddaná životní družka se o něho starala s mateřskou péčí.

Jeden hromadný výlet patřil k programu kongresu. Navečer, když se stmívalo, byly přistaveny dva parníky a vyvezly nás po Rýnu až ke Keiserfalzu.

Chladný večer na vodě nás zahnal do kajuty. Bylo tam těsno k zalknutí. Seděli jsme namačkání kolem stolu a dívali se navzájem na sebe. Přecházet a hovořit s členy jiných delegací se nedalo, na to byly uličky těsné.

Trápil nás hlad a žízeň. Vzali jsme vážně tvrzení, že se během cesty bude podávat večeře. Dostali jsme talíř měkkého salámu a černé tlačanky se žemlí. Pití bylo hojně – půl

litru vína za 9,70 marek. Vzhledem k svým finančním možnostem jsme se složili na jednu lahvinku a pak vzpomínali na vodovodní kohoutek v hotelovém pokoji. Slabší povahy si daly hned po návratu do přístavu pivo, dvě deci za 1,1 marky.

Privítali jsme, když po úmorných hodinách plavby zaplál na břehu hořící hrad císaře Barbarossy. Nikoli proto, že bychom uctívali jeho kult, nebo že bychom mu přáli ničivý živel. Znamenalo to, že se loď obrátí a nuda v dohlednu skončí.

Kdyby mi ještě někdo nabídl výlet parníkem Drachenfels po Rýně, vymluvím se na indispozici.

Z Düsseldorfu jsme se sice daleko nedostali, ale město samo bylo konzervou zajímavostí. Patřila k nim kromě jiného i dnes v Praze tak běžná věc, jako prostitutky. Netoulaly se ulicemi, alespoň jsem je nikde neviděl, ale byly hospitalizovány ve speciálních zařízeních. Nesváděly sexuchtivé muže, tuto úlohu za ně plnili náhončí. Ti postávali před příslušnými domy a zastavovali a přemlouvali kolemjdoucí. Měli za léta vytříbený smysl pro potenciální kunčofty. Chytali holobradé mladíčky, ošuntělé postavy z řad gastarbeiterů a odkvétající playboye.

Erotika se nabízela v různém balení. Zvolili jsme s Jarkou Tůmou mírnější formu a koupili si za 5 marek vstupenku na film *Triebe und Lustigen – Pudy a veselí*. Nebylo to vyložené porno, i když se předvádělo leccos. Nejintimnější místa účinkujících hvězd se neukazovala. Za dva dny mi Jarek hlásil, že se byl podívat na tentýž film ještě jednou, tentokrát v jiném kině a za 8 marek. Tam ukazovali pohlavní orgány v naturální podobě. Míra nemravnosti měla zřejmě tomu odpovídající taxu.

Se Slávkem Hrzalem, seriózním filosofem, jsme šli do exkluzivního filmového klubu. Promítalo se v menší místnosti, kde bylo jen několik řad pohodlných klubovek. Dávali film italského levicového básníka a spisovatele Piera Paolo Pasoliniho *Saló, aneb 120 dnů Sodomy*, z roku 1975. Příběh na motivy markýze de Sade se odehrával za fašismu.

Pozoruhodná byla reakce mladíků, kteří seděli za námi. Krvavé sadistické orgie, perverzní mučení a vraždění děvčat vesele komentovali a dobře se bavili. Blesklo mi hlavou něco o dozorcích koncentračních táborů.

Nápadnou skupinu mladých lidí ve městě tvořili motorkáři. Mladíky na silných strojích potkáváme už také u nás, ale přece jen jich není tolik a nechovají se tak, jako jsem to viděl v Německu. Měli svá oblíbená shromáždění uprostřed nejrušnějších míst. Nastavěli tam své stroje, dražší než automobily. Posedali si na přílby a velice hlučně se bavili. Jako hejno ptáků na povel se zvedli, nastartovali motory a šílenou rychlostí a za ohlušujícího kraválu projížděli ulicemi. Černé kožené nebo koženkové obleky měli poseté cvočky a na zádech příšerné malůvky. Partnerky na tandemech se co do módy mnoho nelišily. Každé gesto, každý počín byl výzvou společnosti: Kašleme na váš pořádek. Uhněte nám z cesty, nebo vás rozdrtíme. Uznáváme jen zákon silnějšího a ten máme v motoru.

Oázou v záplavě nezvyklých dojmů byl pro mne břeh Rýna za městem. Po vodě plula jedna loď za druhou. Remorkéry táhly čluny, naložené až po čáru ponoru. Rýn za to platil daň. Je azurově modrý jen na pohlednicích. Ve skutečnosti bylo lepší obdivovat jej jen z dálky.

Za rok jsem přiletěl do Düsseldorfu podruhé. Byli jsme tři, Jan Veselý, Josef Závada a já. Pozvala nás DKP – Německá komunistická strana.

Tentokrát jsme toho uviděli ze Spolkové republiky Německo víc. Projeli jsme několik spolkových zemí podél Rýna až po Bádensko – Württemberska. Hostitelé nás seznamovali se svou situací a problémy, my jsme hovořili o Československu.

Cesta začala menší nepříjemnou příhodou. Janu Veselému se ztratil kufr. Neměl tam sice žádné poklady, ale co mu zbylo v diplomatce, bylo na čtrnáct dní pobytu přece jen málo. Den po dni jsme volali na letiště a čekali, že se zavazadlo objeví. Marně. “Však počkej, Lufthanza ti to bohatě vynahradí”, utěšovali jsme přítele.

V Düsseldorfu jsme bydleli v hotelu Royal jako před rokem. I snídanež jsme měli zase každý den stejné: paštiku, sýr, džem a suchary, dvě žemle, máslo a náprstek smetany do kávy nebo do čaje. Nebylo toho málo, ale hodně chemie a pořád totéž.

Dlouho jsme to tentokrát neužívali. Po dvou dnech jsme se vydali s Uwe Eichholzem, referentem DKP pro organizační záležitosti, na okružní cestu.

Uwe byl znamenitý řidič a měl celou zemi v malíčku. O každé překážce a zajímavosti nám pověděl o chvilku dříve, než se objevila. Přesto to byla jízda, z níž se nám každou chvilku tajil dech. Když Uwe zvolnil, klesl tachometr na pouhých 120 kilometrů v hodině. Při nejvyšší rychlosti rozmlouval, obracel se dozadu k nám, a potřeboval alespoň jednu ruku na gestikulaci. Za celých čtrnáct dní však nedošlo k žádné nepříjemnosti. Věděl, kdy si může co dovolit.

Rádio ve voze se neomezovalo na dopravní informace. Uwe nás upozornil na pokrokové písně, odsuzující válku, zbrojní horečku, šíření nenávisti mezi lidmi a národy. Vyprávěl o početné vrstvě kulturní inteligence, jež vystupuje angažovaně za společenský pokrok.

DKP se nezabývala jen politikou v úzkém slova smyslu. Waldheim Silenbach byl turistický dům uprostřed přírody. Kdokoliv přišel, našel tu odpočinek, občerstvení i nocleh. Stranické organizace, ale i mládežnické skupiny, odboráři a sportovci pořádali weekendové výlety a využívali výhodný rekreační pobyt. Komunisté se věnovali sportu ve spolupráci s tělovýchovnými a turistickými spolky.

Zajímavou besedu jsme měli v ústřední stranické škole v Leverkusenu. Posluchači byli mladí lidé ve stáří mezi dvaceti a třiceti lety. Zajímaly je hlavně události u nás v osmašedesátém roce.

Součástí programu, mimo vzdělávacích hodin, byl sport, turistika a oddechová kultura. Pro posluchače to byla užitečně a příjemně strávená dovolená.

Navštívili jsme Stuttgart, půlmilionové průmyslové město na řece Nekar.

Zúčastnili jsme se schůze stranické skupiny ve vysokoškolském internátě.

Akademická svoboda se projevovala vzájemnou tolerancí stoupenců různých politických názorů a světonázorových stanovisek. Studenti neměli důvod, aby své přesvědčení skrývali. V hale visely vývěsní tabule náboženských skupin vedle komunistických a anarchistických a nikoho to neiritovalo, nečmáral po nich invektivy a neničil je. Studenti dovedli pochopit, co je spojuje a podporovali se navzájem při prosazování studijních a sociálních požadavků.

Pátého prosince nás pozvali na mikulášskou zábavu mladí zaměstnanci pošt, vyhození z práce na základě tzv. Radikalenerlass – výnosu proti radikálům. Podle této direktivy, jež neměla právní platnost, protože nebyla přijata zákonnými orgány, byli v době vlády sociálních demokratů propouštěni ze zaměstnání lidé, podezřelí z kritického, pro panující kruhy nežádoucího, smýšlení. Takový “hřích” bránil, aby pracovali jako listonoši, nebo zaměstnanci za poštovní přepážkou. Důkazem o “radikálních postojích” byla účast na mírové manifestaci, aktivita v odborech, ve stávce, ale i pouhý turistický výlet s komunisty, trockisty nebo anarchisty.

Skupina chlapců a děvčat, kteří bojovali proti perzekuci a za právo na práci, jež bylo zakotveno v západoněmecké ústavě, se v ten večer sešla na společné zábavě. Pohoštění a živá beseda se střídaly s písničkami při kytáře. Byla to nejsrdečnější mikulášská, jakou jsem zažil.

Mezi “pošťáky” jsem se ocitl ještě jednou. Bylo to na výroční schůzi DKP organizace “Post”. Tentokrát jsem jen poslouchal a tvořil si obrázek, jaké problémy trápí občany Stuttgartu.

Město ovládal všemocný automobilový koncern Deimler-Benz. Na jednom konci vyráběl motory, na opačném “draky”. Prosazoval stavbu trasy napříč centrem. Měla zlevnit firmě provoz, ale zbořit novou školu a znepříjemnit lidem život.

Starší občany sužovalo, že pobyt v domě důchodců byl dražší, než průměrná penze. Sociální podpora se přiznávala podle politických sympatií. “Radikálové” měli malou šanci.

V té době se nám takové problémy zdály být u nás navždy překonané. Netušili jsme, že do podobných ještě jednou znovu upadneme.

Kromě větších společenských akcí jsme byli pozváni do bytu mladé intelektuálky. Zařídila si jej v romantickém, velmi neformálním stylu, s bujnou imaginací. Na stěnách byla abstraktní plátna, zčásti byly zdi pomalovány přímo. Na kobercích i nábytku převládala krvavě červená a černá barva. Tradiční dělba místností na kuchyni, obývací pokoj, ložnici byla překonána, a tři místnosti bez dveří tvořily jeden celek.

Nezvyklé prostředí provázela ušlechtilá forma zábavy. V sedě na chlupatém černém koberci jsme poslouchali pokrokové verše hostitelky a písňovou tvorbu jejích přátel.

Než jsem přijel do západního Německa příště, uplynulo hodně vody.

V říjnu 1989 Středisko pro výzkum otázek míru a odzbrojení ČSAV, jež jsem řídil, bylo pozváno do Bonnu na diskusi, kterou uspořádala Hesenská nadace výzkumu míru a konfliktů - Ústav pro výzkum míru ve Frankfurtu nad Mohanem.

Cestovali jsme tentokrát vlakem a mělo to své výhody. Během přestupování v Norimberku jsme měli čas prohlédnout si historickou část města. Vzpomínal jsem na bratra Huberta, který zde byl za války "totálně nasazený" a prožíval bombardování. Přeložili ho teprve, když ze starobylého výstavného velkoměsta zbyly neprůchodné sutiny. Nyní jsme viděli historické budovy obnovené. Doufejme, že už nebude Evropa víckrát nucena zdvihat katedrály podle obrazů a fotografií. Po nukleární apokalypse by to šlo těžko.

Když jsme za Mainzem vjeli do údolí Rýna, byl poklidný podzimní den. Vysoké pobřežní stráně byly plné slunce. Na vápencových úbočích se rozkládaly vinice. Co chvíli se objevil hrad nebo zámek.

V Bonnu na nádraží nás čekal mladý muž a povozil nás autem po městě. Zčásti záměrně – aby nám krásné historické stavby a uličky představil, zčásti nechtěně – byl z Frankfurtu a zorientovat se v síti jednosměrných uliček nebylo snadné.

Byli jsme ubytováni a diskuse se konala v Ústavu Gustava Stresermanna.

Hned po příjezdu se rozproutila živá neformální debata. Tématem byly příčiny útěku občanů Německé demokratické republiky do SRN. Naši partneři zdůrazňovali hlavně nedostatek občanských svobod v NDR, ale přiznávali i vliv západoněmecké propagandy. Tvrdili, že pracovní a sociální začlenění těchto lidí v SRN nebude činit potíže; jsou namnoze kvalifikovaní a vede je chuť existenčně si polepšit. Problémy bude působit zapojení do kulturního a společenského života. Mají odlišné zvyklosti, názory a požadavky. Ti, kteří přišli do SRN koncem 60. let, se nezačlenili dosud.

Jednání během následujících dní se soustředilo na otázky míru a války. Nestorem naší delegace byl Evžen Erban, mnohaletý představitel odborových funkcí. Členem byl profesor Jiří Matoušek, odborník v oboru chemie a mezinárodní kapacita v otázkách chemických zbraní. Náš mladý vědecký pracovník Handl byl v hostitelském ústavu na stáži a v Bonnu se k nám připojil.

Naši partneři byli ve vystoupeních i polemikách snášenliví a nedocházelo k ostrým rozmlškám. Nedokázali však zakrýt domýšlivost a pocit, že konec konců mají pravdu oni a smyslem setkání je nás poučit. Obecné schéma, které nevyslovovali, ale které bylo premisou jejich úvah, znělo: V socialistických zemích panuje diktatura stranického aparátu; demokratizace zbaví komunisty moci a východní země se vrátí do Evropy – rozumí se Evropy v té podobě, jak ji reprezentuje SRN.

Pokud jde o návrat do kapitalismu, v tom se jejich prognóza, bohužel, potvrdila.

Využívali jsme volné chvílky k prohlídce Bonnu. Vnitřní část města byla impozantní. Výstavné feudální paláce sloužily vysokým školám. Na univerzitě zde studoval Karel Marx.

Parky byly plné letitých dubů a platanů. Pískové cestičky pamatovaly Ludwiga van Beethovena, který zde má rodný dům.

V centru je rozsáhlá pěší zóna. Úzké uličky byly plné obchodů a krámků. Cenové relace se od našich lišily. Moderní technika byla levná, základní potraviny a zboží denní potřeby drahé. Japonské digitální hodinky stály stejně jako košile.

Do programu našeho pobytu byla zařazena také projížďka přilehlých lázní Bad Godesberg. Byla to skoro okrajová část Bonnu. Neméně přepychová, snad ještě reprezentativnější. Tvořily ji z velké části paláce a vily. Byly zde desítky velvyslanectví a rezidencí.

Všechno se nepochybně změnilo po návratu hlavního města do Berlína.

V rodišti Vladimíra Iljiče Lenina

Patřil jsem ke skupině Čechoslováků, pozvaných na vědecké sympóziu, věnované životu a dílu Vladimíra Iljiče Lenina. Konalo se v květnu 1979 v jeho rodném městě Simbirsku – Uljanovsku.

Simbirsk byl do revoluce provinční město s asi 29 tisíci obyvatel. Za sovětské vlády, díky svému rodáku, nabylo na významu a vzrostlo na 630 tisíc obyvatel. Bylo podle Lenina – Uljanova přejmenováno na Uljanovsk.

Leží 800 kilometrů od Moskvy zhruba východním směrem. Fronta druhé světové války k němu nedošla. Na rozdíl od poničených ukrajinských, běloruských a západoruských měst si historické centrum podrželo staroruský ráz. Město se rozložilo v širých povolžských stepích. Široké ulice lemovaly řady menších cihlových domků. Jehlany střech vystupovaly z topolů, lip a břízek.

Představitelé sovětu se nám světili, že udržovat památník tradičního ruského městského urbanizmu, a přivádět jej na úroveň moderní praktické účelnosti a hygieny, stojí veliké náklady.

Historický střed obepínala moderní výstavba. K soudobým stavbám patřil i hotel Věmec, kde jsme byli ubytováni.

Měl jsem kouzelný pohled z okna. Z hladiny Volhy vystupoval proužek ostrova, z něhož vyplouval „Stěnka Razin na lehátku s paní kněžnou“ - jak o tom zpívá tradiční píseň.

Na vysokém západním břehu Volhy stál památník padlým hrdinům Železné divize, která osvobodila město – jak zde stálo - od “bělogvardějců a běločechů”. Simbirsk patřil k místům, v nichž naši legionáři provedli v květnu 1918 kontrarevoluční puč. Postříleli bolševiky a představitele sovětu a dosadili k moci pozůstatky staré carské vlády. Obsadili několik kilometrů dlouhý most přes Volhu, který měl značný význam. Daleko po proudu ani proti proudu řeky jiný most nebyl.

Na osvobození města se podílel internacionální oddíl, v němž byli i Češi. Dokonce jeho prvním velitelem byl Čech Částek. Naši krajané se zde, daleko od domova zabíjeli navzájem.

Sympóziu, jež bylo důvodem naší návštěvy, se konalo v jedné z budov památníku,

postaveného v roce 1970 k stému výročí Leninova narození. Komplex budov tvořil čtverec okolo domku, kde se Vladimír Uljanov narodil a kolem dalšího nevelkého dřevěného stavení, kde rodina pak ještě nějaký čas žila. Celý památník sloužil jako krajský dům politické výchovy.

Na sympóziu vystupoval řečník za řečníkem a předstihovali se v dithyrambech o Vladimíru Iljiči. Kdyby Lenin na chvíli ožil, asi by naši učenou sešlost nepochválil. Je známa historka, kdy odešel nazloben ze shromáždění, kde ho řečníci oslavovali a za chvíli se telefonicky zeptal, zda ještě pokračují ty nechutné tirády.

Jako každá opravdová osobnost byl Lenin skromný. Viděl jsem v Leningradě kancelář ve Smolném, odkud řídil říjnové povstání. Nejprostší místnost s tuctovým dobovým nábytkem. Prohlédl jsem si také pokoj, kde měsíc s Naděždou Krupskou bydleli. Stůl, židle a železná postel. Nic víc.

Měli jsme s Rumlem jedno z hlavních vystoupení a připravovali jsme je společně. Věnovali jsme je otázce, jaký význam měl Lenin a leninismus pro naši komunistickou stranu a zemi. Vladimír na tom byl s ruštinou o něco hůř, a proto připadlo přednesení na mně. V sále bylo na tři sta lidí a sledovali referát se zájmem. Asi proto, že jsme neopakovali obecně známé pravdy.

Mou ješitnost polechtalo, když za mnou přišli dva mladí sovětští soudruzi, abych je rozsoudil. Jeden hádal, že je mi čtyřiatřicet let, druhý tvrdil - čtyřicet. Chyběl mi měsíc do jednapadesáti.

K programu patřila exkurze po místech Leninova pobytu. Bylo to zajímavé, zvlášť když jsem krátce před tím četl knihu Krupské „Vzpomínky na Lenina“.

V domě, kde Vladimír Iljič vyrůstal, byly místnosti zařízeny podle konzultací s jeho nejstarší sestrou. Ta zde žila do svých třidvaceti let. Objeli jsme několik dalších bytů, do kterých se rodina postupně stěhovala.

Lenin vyrůstal v rodině vzdělané ruské inteligence. Je obdivuhodné, kolik z gymnázia, kde studoval, vyšlo vynikajících osobností. Zřejmě zde působila skupina znamenitých pedagogů.

Náš pobyt v Uljanovsku zakončil společný výlet parníkem po Volze.

V zemi překvapení a paradoxů - Mongolsko

Každá země má své zvláštnosti. Ani dvě nejsou úplně stejné, jako nenajdeme dva docela stejné lístky na jednom stromě.

V Mongolsku jsem se setkával s překvapením na každém kroku. Byl jsem tam koncem sedmdesátých a začátkem osmdesátých let dvacátého století třikrát. Poprvé na konferenci o maoismu, podruhé na poradě ředitelů stranických ústavů, potřetí na vědecké konferenci k 60.

výročí vzniku Mongolské lidové republiky. To, co jsem v Mongolsku poznal, patřilo k mimořádně zajímavému.

První let z Moskvy do Ulánbátaru mi utkvěl v paměti. Byl konec května 1979. Odlepili jsme se od země něco před desátou hodinou večer. Slunce barvilo západní lem oblohy do krvavě ruda. Jak jsme stoupali do výše, pronikalo k nám šedé polosvětlo přes severní horizont. Měli jsme v letadle něco na způsob "letní noci". Když hodinky ukazovaly podle moskevského času půlnoc, začal východní obzor plát duhovými barvami. Nastalo jitro. Stevardky roznášely večeři, ale pohled z okénka napovídal, že je to spíš snídaně. Noc jsme vynechali. Uletěli jsme jí.

Po třech hodinách letu jsme přistáli 2400 kilometrů od Moskvy, za Uralem, v milionovém Omsku. Už z dálky jsme viděli červené jícny vysokých pecí a široký pruh Irtyše. Letištní plocha se leskla jinovatkou. Jaro si zde dávalo načas.

Mezi Omskem a Irkutskem se rozednilo. Po naší pravé straně vystoupily z mraků ledové štíty Altaje. Proletěli jsme široký průsmyk, jímž si za miliony let vynutil cestu obří veletok - Jenisej. V Irkutsku naše cesta Sovětským svazem skončila. Rozloučili jsme se s Tupolevem a čekalo nás menší letadlo na zbytek cesty do Ulánbátaru.

Letěli jsme nad kožichem lesů. Hory měly zvláštní tvar. Jako kdyby někdo nedbale pohodil tlustou nepoddajnou pokrývkou.

Po padesáti minutách se pod námi otevřela rozlehlá dolina ve tvaru velikého umyvadla. Uprostřed Ulánbátaru, protáží řekou.

Přistáli jsme na hlavním mongolském mezinárodním letišti Bujant-Uchá. Dlouhé moderní runwaye byly obehnané plotem z ohoblovaných tyčí. Za nimi se pásly krávy a kozy. Řev tryskových motorů jim nevadil, jen některé hlavy se zdvihly.

Nikdo s ničím nespěchal. Všechno plynulo bez nervozity. Za vnějším klidem a pomalostí měly věci čiperný spád. Žádné pasové a celní procedury, čekání na zavazadla, dohadování, kdo s kým ve kterém autě. Před chvilkou jsme přistáli a už vjíždíme do města. Aní jsme si nevšimli, že nás mezitím naše kufry předjely.

Okraje Ulánbátaru pro nás byly první překvapení. Tvořily je kolonie jurt. Některé byly obehnané prkenným nebo kůlovým plotem. Mezi jurtami se hemžili lidé, koně, psi, děti. Sídliště ve středu města se od našich lišila jen širšími ulicemi. V centru stály reprezentační budovy.

Ubytovali nás v údolí nad městem.

Když jsem vidal obrazy krajinářů, kteří malovali mongolské hory v jasných pastelových barvách, míval jsem o tom nevalné mínění. Den po dni jsem se přesvědčoval, jak bylo to zobrazení věrné.

Mongolsko je obrovská náhorní planina. Valná část země leží v nadmořské výšce přesahující 1500 metrů. V horském vzduchu jsou barvy výrazné a jasné jak v přírodě, tak i v lidském vkusu. Modrá, červená, růžová, žlutá, fialová, zelená ve všech odstínech a vzájemných přechodech planou na prstenci hor nad konturami domů a stejné jsou na svátečním obleku, na domech, na sedlech koní.

Podle Mongolů slunce je matka a měsíc otec života. Mají to i ve státním znaku. Ale i přemíra mateřské lásky činí obtíže. O polednách jako by se život na ulicích zastavil. Chomáče

školních dětí, ženy i muži seděli povadle na trávě, u domovních zdí, všude, kde byl kousíček stínu. Slunce řezalo do očí. Lidé se jen uzounkými štěrbinkami dívali na svět. V jednu chvíli se palčivé paprsky opíraly tak, že jsem přestával vidět a hlava se mi zatočila. V nejparnější létě prý teploměr dosahuje čtyřicet stupňů Celsia. Proč se zde lidé rodí s úzkýma a šikmá posazenýma očima?

Prach je pozdrav od sta kilometrů vzdálené pouště Gobi. Poušť je kamenitá, místy je spíš stepí (gobi znamená v mongolštině step), ale najde se v ní dost jemně obroušeného prachu, který v neustávajícím větru přelachtí hory a zahalí hlavní město ve slunci do zlatově oranžového oparu. V pokoji v horském údolí jsem vyňal ze zavřené skříně složenou čistou bílou košili a z ní se jako pudr sypal jemný žlutohnědý prášek. Jak se tam dostal? Proniká všemi skulinkami jako vzduch. Máte ho na rtech, mezi zuby, v očích.

Ulánbátar prochází dynamickým růstem a modernizací. V roce 2017 měl 1,452 milionů obyvatel. To je téměř polovina obyvatelstva celé země (3 076 000). Už během několika návštěv jsem pozoroval, jak moderní sídliště s výškovými budovami rostou, zatím co periferie, tvořená bílými stany, se zužuje.

Čtrnáct let jsem vedl mezinárodní výzkumný tým, jehož členem byl profesor Damdinsuren Sandžin, doktor filosofických věd. V mládí byl učitelem ve venkovském městečku a žil s rodinou v jurtě. V Ulánbátaru jako vědecký pracovník studoval a psal v knihovně, ale do konce padesátých let i zde bydlel v plstěném stanu. Později dostal moderní několikapokojový byt. Sotva však povolily zimy a nadešla čtvrtina roku bez mrazů, odstěhoval rodinu do hor nad městem do kolonie jurt a provizorních prkenných bud. Denně po skončení práce v historickém ústavu tam ujížděl na korbě nákladního auta. Ráno v tmavém obleku a bílé košili s vázankou se vracel do města. Vypočetl mi na prstech, kolik předností má život v jurtě.

Vazba Mongolů s přírodou, s tradičními hodnotami a způsobem života je mimořádně silná.

Pro Mongoly není příroda zálibou, ale životní potřebou. Jako potrava, vzduch, pohyb, rodina. Nemohou bez ní žít. Když sledujete Mongoly ve městě, v konferenční místnosti, za počítačem, jako by vám na nich něco chybělo a něco přebývalo. Když je potkáte na koni ve stepi, za stolem v jurtě, cítíte, že to je jejich nejvlastnější kolorit. Rázem vyrostou o dvě hlavy, oživnou, rozkvetou. Rychlým tempem dohánějí, oč je minulá staletí připravila, ale civilizační choroba je ještě nestačila deformovat. Fyzicky ani psychicky.

Jsou většinou štíhlé, pružné postavy. Na tlustého Mongola si nevzpomínám. I staré ženy se spíš ztrácejí, než by kypěly.

S jedním mongolským kolegou jsem se bavil, jak se chystá na zimu. Bydlel v moderním domě. "Za humny" měl prkennou boudu, do které uložil na sklonku podzimu zabité tele, prase a několik ovcí. Do jara to byla spolehlivá lednička. Manželka denně uvařila pro čtyřčlennou rodinu čtyřkilovou porci masa. Na otázku o příkrmech odpovídal s rozpaky.

V oblečení se za mého pobytu mísila tradice s dobovou módou. Ke kulturnímu dědictví náleží lidový oblek dél. Základní střih je stejný pro muže i ženy, pro různá období roku, do práce i na slavnostní příležitost. Za staletí ho vymodeloval způsob života. Je to volná suknice od ramen až pod kolena, sepnutá na krku, na rameni a v podpaží. Mění se barva, druh látky, podšívka, zdobnost. Široká šerpa slouží jako opora žaludku, játrům, ledvinám při rychlé a dlouhotrvající jízdě na koni. V dělu vyniká štíhlá postava, úzký pas a oblá ramena. Na venkově a u starších lidí si uchovává autoritu a oblibu. Stále víc však, zvlášť ve městech, ustupuje standartnímu dobovému oblečení.

Mongolsko prochází během několika generací změnami, jež trvaly jinde staletí. Projevuje se to na každém kroku. Na jedné straně moderní urbanizace, na druhé jurt. Její konstrukce, vnitřní uspořádání a způsob života v ní jsou v podstatě takové, jak je najdeme popsáné ve věkovité literatuře. Už Marco Polo bydlel za velikého chána Kublaje v jurtě a ani tenkrát to nebyla novinka. Aratí, kteří tráví celý život v sedle, se potkávají s traktoristy, kombajnéry a letci, pracujícími v moderních zemědělských farmách. Lámové svými ceremoniály připomínají zašlá staletí v době, kdy mongolský kosmonaut navštívil vesmír.

Po svržení dvousetdvacetileté mandžuské poroby a vyhlášení mongolské nezávislosti dovedlo v zemi číst a psát jedno procento obyvatel a na vzdělání měly monopol kláštery. Na prahu 80. let už byla povinná školní docházka do 18 roků. Aby se tento systém mohl uskutečnit, vytvořili síť internátů, kde bylo o děti a mládež bezplatně postaráno. Ani mladí lidé, kteří se narodili v těchto podmínkách, nezaprou vliv generací, jež prošly drsným životem.

Navštívil jsem v Ulánbátaru pražského přítele, který zde působil jako diplomat. Jeho manželka byla lékařka. Vyprávěli mi, jak žije jejich osmiletý synek mezi mongolskými vrstevníky. Jejich nejoblíbenější zábavou je zápas. Na nějakou bouli, modřinu a odřeninu se nehledí. Nemluvě o tom, jak vypadá oblečení.

Očití svědci mi líčili zážitek z jezdeckých závodů, jež se konají při slavnosti nádam, jež začíná 11. července, v den výročí lidové revoluce. Na trati třicet kilometrů stepí jezdí v roli jockeyů děti ve stáří od pěti do třinácti let, hoši i děvčata. Stane se, že kůň šlápne v plném trysku do nory sviště, kterých je tu požehnaně. Může to být pro zvíře i pro malého človíčka fatální. V daném případě to po úděsném pádu oba přežili. Hoch znovu vyskočil do sedla a dojel desítky kilometrů do cíle - s otevřenou frakturou ruky, s trčící bílou kostí.

Nesmíme si ale plést tvrdost povah, vyvolanou staletími životních podmínek, s primitivností. Do mnohého mi dalo nahlédnout Muzeum revoluce.

Doklady o době mandžuské nadvlády ukazovaly Urgu - pozdější Ulánbátar - jako větší vesnici, tvořenou téměř výhradně jurtami. Stan, obehnaný prkenným plotem, svědčil o jisté společenské úrovni. Jeho obyvatelé už nebyli kočovníci, kteří se za pár dní přestěhují, ale lidé, kteří měli v sídelním městě pevné postavení.

Až do počátku dvacátého století se používaly otřesné mučicí a popravčí nástroje. Řetězy o váze mnoha kilogramů, čtverce z masivních fošen, jež se připevňovaly odsouzenému jako límec okolo krku, mučicí sloup, k němuž přivázali člověka v kleče, přes lýtku mu položili tyč, na ni se mučitelé postavili, ostrou hranou sloupu ho škrtili, otloukali mu o ni obličej. Stínání hlav mečem s obouruční rukojetí patřilo k "mírnějším" prostředkům.

Lidové hnutí aratů vedlo roku 1911 k ukončení cizí nadvlády a vyhlášení mongolské samostatnosti. Život prostých lidí se mnoho nezměnil. Sociální zápas mezi nemajetnými pastevci a světskou a klášterní šlechtou pokračoval. Mandžuské panství bylo svrženo, ale o uchopení moci se pokoušeli další uchazeči. V prvé řadě vojenští samovládci, kteří v té době panovali v Číně a prováděli výboje přes hranice. Po revoluci v Rusku vpadl do země od severu bělogvardějský dobrodruh a dobyl hlavní město. Rozptýlené síly aratů vedly po léta partizánský boj proti okupantům a jejich panským spojencům. Vůdčí postavou a legendárním hrdinou byl Suchbátar. Jeho jezdecká socha byla postavena uprostřed hlavního náměstí v Ulánbátaru. Požehnáním pro Mongolsko se stala pomoc Rudé armády. Podpořila osvobozenecský boj lidu, vyhnala okupanty z Urgy a vytvořila podmínky pro normální lidský

život těžce zkoušených Mongolů. Rok 1921 se stal mezníkem v historii země.

Muzeum dokládá, že ani tímto datem zápas o emancipaci obyvatelstva neskončil, ale v jistém smyslu teprve započal. Ještě do konce roku zahájila vyučování první škola, přesněji řečeno první mimo zdi a moc lámaistických klášterů. V následujících letech se zakládaly první řemeslnické dílny. Sovětští inženýři a dělníci stavěli první elektrárny a továrničky, zřizovali odborné školy. Ve čtyřicátém druhém roce vznikla první univerzita. Po válce Československo postavilo, vybavilo a uvedlo do provozu první nemocnici. První, první, mnohé tu bylo první, ale zdaleka ne poslední.

Upřímně mne potěšilo, když průvodce dokládal význam spolupráce našich zemí, úlohu Československa při rozvoji moderního Mongolska.

Dvakrát jsem se zúčastnil přijetí u tajemníka Mongolské lidové revoluční strany Momžance. Informoval nás o situaci země. Mluvil o tom, jak přestáli zimu, jaké byly ztráty na milionových stádech dobytka. Veliké úsilí bylo upřeno na modernizaci zemědělství, na přechod od extenzivního k intenzivnímu chovatelství. Po staletí byla po devět měsíců mrazů ponechána stáda ovcí, koz, hovězího dobytka, koní a velbloudů víceméně sama sobě. Co si dokázala pod sněhem najít, to měla. Když se mláďata narodila brzy a zima se protáhla, byla to smůla a smečky vlků a polodivocí psi měli hody. Arat si pomáhal tím, že nosil maso, máslo a vlnu do nejbližšího ze stovek klášterů, aby se za něho lámové k dobrým duchům pomodlili a zlé zkusili podplatit. Jak to pomáhalo, o tom statistiky nemluví. Před lety se začaly stavět pro dobytek zimní přístřešky a krmivové základny. Lámat prastaré zvyklosti a prosazovat nové metody práce není lehké.

Zaujala mne zmínka o Stalinovi. Tato otázka byla v Mongolsku v době mých návštěv živá. Socha J. V. Stalina před státní knihovnou, nebyla-li poslední na světě, pak jistě poslední, kterou jsem spatřil. Mongolové cítili vůči Stalinovi vděčnost. Nejen za to, že Sovětský svaz poskytoval všestrannou pomoc, bez níž by Mongolsko nemohlo nikdy dosáhnout tak rychlý vzestup. V roce 1939 zemi přepadla japonská vojska a jen díky podpoře Rudé armády, již velel pozdější maršál Žukov, se podařilo agresí zmařit. Jak uvedl Momžanc, po vítězství čínské revoluce Mao Ce tung chtěl připojit Mongolskou lidovou republiku k Číně, ale Stalin se proti tomu postavil. To zakládalo vděčnost a sympatie Mongolů Stalinovi.

Zmínil jsem se o státní knihovně. Zaujalo mne v ní zvlášť muzeum knihy. Obrazelo historické a kulturní paradoxy země. Připomínám, že panství Mandžůů za pomoci lámaistických klášterů přivedlo Mongolsko do devětašedesátiprocentní negramotnosti. V muzeu věcné důkazy svědčily o tom, že už staletí před tím tu byla vyspělá kultura.

Prohlédli jsme si folianty, psané staromongolským a sanskrtským písmem. Byly mezi nimi lékařské anály, ilustrované barevnými průřezy lidských orgánů. Zakládaly se na pitvách a obsahovaly návody k operacím. Pocházely z doby, kdy něco podobného bylo v Evropě pod nejkrutějšími církevními tresty zapovězeno. Naučná pojednání byla psána v souběžných sloupcích několika jazyky. Kromě mongolštiny tibetštinou, čínštinou a sanskrtem.

S mandžuskou okupací roku 1691 nastalo období temna. Země byla od světa a jeho pokroku odříznuta.

Ani v té době se však nepodařilo zničit úctu Mongolů k písmu a ke knize, i když to nemohla být masová záležitost. Pojem kniha má v muzeu neobvyklou šíři. Text byl vyšíván na hedvábí, vypalován a malován do dřeva, tepán do kovu. Mnohé exempláře mají vysokou uměleckou hodnotu, některé jsou zhotoveny ze vzácných kovů, z perel a skvostů.

Chloubou hlavního města je Státní ústřední muzeum. Dává nahlédnout do přírodního bohatství, dějin a částečně i do mnohotvaré kultury země.

Mongolsko je bohaté snad na všechny nerosty. Geologické průzkumy, na nichž se po léta podílely i československé týmy, nejsou zdaleka ukončené. Vyprávěli mi charakteristickou příhodu. Babka ve stepi topila v jurtě kamením. Říkala, že vyčnívá opodál ze země a docela dobře hoří. Lepší než argal, sušený koňský trus. Bylo to kvalitní černé uhlí.

Jiná "drobnost". V rekreačním středisku Tereldž měla jídelna zajímavou výzdobu. Podél stěn byl asi metr od země široký dřevěný pás, vyplněný voskově žlutými lesklými kameny. Některé velikosti dětské hlavy, jiné zvící hlavy berana. Jantar. Kde se tu vzal, když je moře vzdušnou čarou na 700 kilometrů?

To jsem ale od státního muzea odbočil. I tam je důkazů o nerostném bohatství hodně. Vzpomínám na 170 kilogramový zelený nefrit. Expozice živočichů není chudší. Ukazuje divoké velbloudy, osly a medvědy z pouště Gobi, jeleny, losy, vlky, bobry, orly, pelikány, labutě, nepříjemnou společnost jedovatých hadů, škorpiónů, obrovských skákajících pavouků, ale i motýlů pohádkových velikostí a barev.

Světovou vzácností je "dračí hřbitov", vykopávky pravěkých tvorů, kteří se zachovali v bezvodých spodních vrstvách Gobi. V exponátech muzea jsou zbytky mamutů, kostry obřích ještěřů. Proslulým unikátem je krásně zachovalá kostra dinosaura. Je 15 metrů dlouhá, s dvěma nohama o třech prstech, se strašlivou ptačí-dračí hlavou se zubisky v podobě dýk. Je 70 milionů let stará. Zkamenělá vejce nejsou nejmenší, na kastrůlek by bylo jednoho až až, ale proti tělesu zploditele vypadají miniaturně. Jsou velká asi jako malé dýně. Jedno prý má cenu na 1,5 milionu dolarů. Jak nám vyprávěli - před časem se jakýsi Američan pokusil vzít si jedno kamenné vajíčko na památku a chytili ho s ním až na letišti.

Historická část muzea ukazuje třinácté a čtrnácté století Mongolska z poněkud jiného hlediska, než na jaké jsme zvyklí. Doba poměrně vysoké materiální i duchovní kultury umožnila sjednocení mnoha kmenů a vytvoření mocné říše Čingischána a jeho následovníků. Zevrubně je doložena vojenská organizace, výstroj, výzbroj, zásobování, velení, kurýrní síť, způsob života samého aspiranta na světovládu. Pro Mongoly není Čingischán usurpátor a ničitel, ale velká postava, která dokázala přivést říši ve své době na nejvyšší úroveň. Podobné hledisko není zase tak výjimečné. Ani Francouzi nepohlížejí na Bonaparta odlišně.

Svědectvím prastaré kultury a zrcadlem života země je národní galerie. Jsou zde kopie jeskynních kreseb, jež si stářím a hodnotou nezaďají se světovými unikáty. Z méně vzdálené minulosti jsou tu kromě rituálních buddhistických námětů zobrazení všedního života. Protože v tomto směru chyběla tradice vysokého stylu, mnohá díla připomínají naivní umění.

Populární jsou obrazy Baldugijna Šarava Všední den Mongolů a Svátek kumysu (oblíbený mongolský nápoj, alkoholický asi jako slabé pivo, připravovaný z kvašeného koňského mléka). Nejsou kresleny v perspektivě. Na ploše několika čtverečních metrů je od jednoho konce k druhému na stovky figurek. Jsou to Mongolové obou pohlaví ve všech životních situacích od nejslavnostnějších po nejprofánnější. Malíř se nevyhnul opravdu ničemu.

Mongolové mají někdy trochu jiná etická měřítká, než na jaká jsme zvyklí. Něco, okolo čeho pokrytecky přešlapujeme, berou jako normální anebo jako švandu. Před zmíněnými obrazy mi mongolské překladatelky ukazovaly prstíčkem na nejpikantnější scénky, abych je náhodou nepřehlédl.

V jistém smyslu na muzeum historie a na národní galerii navazuje palác bogdgegéna. Byl to pohlavár církve a po obnovení mongolské samostatnosti (1911) zároveň monarcha.

Vládl až do roku 1924, ještě několik let po lidové revoluci.

Budova je skvostným uměleckým dílem 19. století. Je většinou ze dřeva ve stylu východních pagod. Stupňovité prolamované střechy, točité sloupy, fantastické figurky zvířat, bůžků a démonů, všechno v iluzi pohybu, ve zlatě a výrazných barvách. Je s podivem, jak barvy odolávají extrémním podmínkám počasí.

Místnosti jsou zachovány v původní úpravě. Několika vstupními komnatami jsme přišli do trůnní síně panovníka. Na vysokém křesle, na čtyřadvaceti poduškách sedával se zkříženými nohama pozemský zástupce Buddhy a přijímal náboženské a diplomatické návštěvy. V celé zemi platilo - čím vyšší potentát, tím větší počet podušek. Kolik měkkého směl mít kdo pod sebou, to bylo přesně stanoveno. Právě tak i jaký knoflík zdobil věžičku parádní čepice, obšité kožešinou. Nejnižší úředníci tam měli skleněnou kuličku, vládce a jeho žena - zlatou. Bogdgegén byl ženatý. Když poslední ve stáří okolo padesátky ovdověl, oženil se s osmnáctiletou.

Palác je sbírkou soch, obrazů, řezbářských prací, tepaného kovu, koberců a výšivek. Ústřední postavou je Buddha v četných vtěleních a uměleckých znázorněních. Mnohé náboženské symboly mají podobu zvířat, draků, pohádkových netvorů, bytostí s množstvím rukou a nohou, s vypoulenými očima a vyceněnými tesáky. Nevěřící jsou znázorněni jako želvy a jiná odporná havěť. Na nich mají položeny vznešené nohy sedící božstva, především Buddha.

Podobně jako v dějinách křesťanství byla i tady způsobem mluvy s negramotným věřícím symbolika. Socha držící dřevěný vyřezávaný dům je záštitou státu, rodiny, domácího štěstí. Postava s hudebním nástrojem je ochráncem umění. Bůžek s hadem chrání před nečekaným nebezpečím. Myš symbolizuje bohatství a na sochu s myškou je spolehnutí, že bohatství uchrání. Příslušnou nebeskou veličinu je si možno naklonit darem, odevzdaným prostřednictvím lámů. Ostatně v tomto ohledu jsou si mnohé věrouky podobné.

Figurky v lámaistické mytologii se od našich navyklých představ liší. Když uvidíme příšeru, vyšperkovanou všemi hrůzami, které si její tvůrci dokázali vymyslet, není to čert, ďábel, satanáš nebo jeho orientální kolega. Naopak, je to ten nejspolehlivější strážce náboženství a lidského dobra. Čím je strašnější, tím větší má čáku zahnat duchy zla, špatnosti a hříchu.

Příšerný ochránce víry má tři oči. Tím třetím čte, co si člověk myslí. Čelenku zdobí pět lebek. Symbolizují vítězství nad pěti hlavními hříchy: netrpělivostí, hloupostí, ziskuchtivostí, falší a pohlavní zvráceností.

Ani v lámaistickém - buddhistickém paláci nebylo všechno svaté. Naivní umění i tady znázorňovalo život bez zábran. Obrázky ukazovaly, jak si garda bogdgegéna krátila nudný čas v táboře. Jeden voják měl na ztopořeném pyji pověšené vědro a druhý mu do něj přiléval vodu. Sotva tak poměřovali válečnickou zdatnost.

Na mírném návrší na západním okraji Ulánbátaru jsme navštívili lámaistický klášter Gandan. Komplex budov byl stářím i architekturou podobný paláci bogdgegéna. Barevné stavby měly několikapatrové prolamované střechy a nejhonosnější zářila ve slunci zlatým oplechováním.

Mnoho věřících jsme nezastihli. Na nádvoří byla řada prkenných pryčů, jež mi připomínaly desky na opalování z budějovické plovárny. Tady ovšem sloužily jinému účelu. Předvedla nám to scvrklá stařenka ve vybledlém fialovém délu se žlutou šerpou. Postavila se před palandu, vzpažila, dotkla se sepjatými rukama čela, prsou a břicha, klekla si a pak padla

celou délkou se vzpaženými rukama a pochýlenou hlavou na začernalá prkna. Cvik stále opakovala. Vysvětlili nám, že to je náhražka putování do Lhasy, do tisíce kilometrů vzdálené lámaistické svatyně v Tibetu.

Nejzajímavější byl ceremoniál v hlavní klášterní svatyni. Uprostřed rozsáhlé síně, vyzdobené podél stěn a na stropě směsicí postav, tvarů a barev, sedělo v lavicích několik desítek mnichů - lámů. Byli oblečeni ve zlatově hnědé a karmínové suknice a blýskaly se jim vyholené, do bronzova opálené lebky. Před sebou měli upevněny válečky s namotanými pruhy textu. Přitlumenými hlasy sborem četli. Po očku nás pozorovali. Ani se jim nedivím; museli se nudit. Co chvíli se osvěžili ohlušujícím povykem. Spustila kakofonie trub, bubnů, kotlů, píšťal, klapáček, řehtaček a puklic. To když v textu narazili na zmínku o zlém duchu. Naši představě o chrámové hudbě se to nepodobalo. Okna se třásla a bubínky v uších zaléhaly. Nepochybuji, že to musel být pro zlého ducha silný tabák.

Lidé se zde po věky cítili obklopeni nesčetným ohrožením, které si personifikovali do zlých duchů. Představme si, co znamenala nemoc, úraz, porod, třeba jen bolavý zub uprostřed stepi, co uštknutí jedovatým hadem či škorpiónem, kteří tu nikdy nebyli vzácností. Ani dnes, při všech vymoženostech včetně radiových vysílaček a letecké lékařské služby není život pastevců bez zvýšeného nebezpečí. A smrt? Dříve mrtvého odnesli kus cesty od jurty a věřili, že se o něho boží v podobě šelem a dravců postarají. Po generace předkládali misky másla a nejtučnější kusy masa soškám příšerných bůžků s vykulenými očima, vyceněnými tesáky a strašlivými drápy na mnoha párech rukou a nohou. Měli důvěru jen v důkladně vyzbrojené ochránce. Kam na stepního nájezdníka nebo jedovatou kobru s okřídleným andělem.

Vraťme se na chvíli do kláštera.

V rohu obřadního sálu byl kotel vařené rýže a misky pro hladové poutníky. Kotel byl objemný, svědčil o tom, že se čekalo hodně zájemců. Zatím obcházely drmolící lámy jen dvě staré venkovské ženy se scvrklými, od slunce začernalými tvářemi. Soudě podle toho, s kým jsme se zde potkali, mohli bychom mít za to, že náboženství v zemi patří minulosti. Chvilka, strávená v klášteře však neopravňuje k zevšeobecňování.

Lámaistická forma buddhismu tu měla po staletí příliš silné pozice, než aby snadno kapitulovala. Téměř polovina mužského obyvatelstva žila v klášterech. Každý prvorozený syn se stal povinně lámou. Většina stád patřila klášteru a arati sloužili jako nevolníci. O monopolu na vzdělání v negramotné zemi jsem se zmínil. Lámaismus měl podporu mandžuských okupantů. Takové pozice náboženská instituce lehce nevzdává.

Dojem, který jsme si odnášeli z obřadního čtení mnichů, kontrastoval s přijetím u představeného kláštera, nejvyššího lámy. Inteligentní muž mezi čtyřicítkou a padesátkou s námi hovořil střídavě rusky a anglicky, podle toho, ke komu z naší skupiny se obracel. Z několika zmínek bylo zřejmé, že kromě studia v Tibetu procestoval svět. Představil nám bohatou klášterní knihovnu a dal znát, že ovládá škálu tradičních buddhistických jazyků. Byla to jiná podoba lámaismu, než stařenka, padající na tvář směrem k tibetské svatyni.

Více než dvě století izolace země od světa vedly kromě jiného k pevnému zakořenění tradic. Nebyly všechny stejné. Mezi vynikající je možno počítat oblibu tří národních sportů, jízdu na koni, zápas a lukostřelbu. O jezdeckých závodech jsem psal v souvislosti s obdivuhodnou houževnatostí mladičkových "jockeyů". S lukostřelbou, která je v oblíbě u mužů i žen, jsem neměl možnost se seznámit. Přihlížel jsem však vrcholné soutěži v mongolské národní podobě zápasu.

Tento sport je výhradně doménou mužů, leč to neznamená, že povzbuzování z něžnější

strany na tribunách chybí. Projevy chlapské síly a obratnosti jsou vždycky předmětem ženského obdivu a v Ulánbátaru tomu nebylo jinak.

V hlubokých pilinách zápasiště se střídali reprezentanti několika věkových kategorií, počínaje školáky. Pravidla byla osobitá a tvořila prastarý slavnostní obřad.

Zápasníci měli zvláštní oblečení. Hlavní byla úzká zdobená vesta s dlouhými rukávy. Za ni se borci navzájem drželi a musela vydržet všechny silácké chvaty. Krátké kalhoty doplňovaly barevné holinky s ornamenty a zdviženou špičkou. Jako je v celé Asii obvyklé, důležitým symbolem byla pokrývka hlavy. Tvořila ji kulatá vyšíváná čepička s ostrým hrotem.

Ceremoniář představil zápasníky a jejich cvičitele, kteří je provázeli. Kromě jmen uvedl zápasnickou školu - řekli bychom klub, pochvalné údaje o rodině borce, jeho sportovní úspěchy. To, co bychom nazvali výkonnostní třídou, vyjádřil alegorií: sokol, slon, lev, obr a nejvyšším stupněm - neporazitelný obr.

Zápasníci obřadně pozdravili jeden druhého, soupeřova cvičitele a publikum. Cvičitelé v národním obleku setrvali po celou dobu utkání na dva, tři kroky od svých borců a radili jim.

Soupeři se v hlubokém předklonu svírali navzájem za vesty u krku a snažili zbavit jeden druhého rovnováhy. Prohrál ten, kdo se dotkl země čímkoli kromě chodidla.

Vítěz oslavil triumf orlím tancem. Mával pažemi jako křídly a dlouhými skoky zeširoka z nohy na nohu oběhl zápasiště. Místo broušeného poháru si odnesl pokrývku z velbloudí srsti. (I když jsem do pilin zápasiště nevkočil a orlí tanec netančil, za pozorné přihlížení jsem krásnou pokrývku dostal také.)

K zajímavostem Ulánbátaru patřila návštěva cirkusu. Má stálou budovu a těší se veliké oblibě. Ujistili nás, že je plný diváků každý den. Představení mělo vysokou úroveň a vonělo orientem. Všichni vystupující byli Mongolové, ale z nejrůznějších konců země.

Nevidané bylo vystoupení tří hadích tanečnic. S grácií proplétaly krásná alabastrová těla, jako kdyby neměly kosti. Jeden cvik za všechny: Děvče se rozkročilo a plynulým záklonem dospělo tak daleko, že se na diváky dívalo a usmívalo mezi kotníky nohou.

Tvrdívá se, že velbloudi jsou paličatí a je téměř nemožné je pro manéž vycvičit. Artistka tuto pověst vyvracela. Člověk byl na rozpacích, zda se má víc obdivovat jezdecké drezúře zvířat, nebo bravurním skokům jezdkyň na jejich dvouhrbém hřbetě. Náročná cirkusová čísla se zvířaty představovala povýšení pasteveckých dovedností do dokonalosti.

Když jsme vyjeli z Ulánbátaru, otevřely se před námi horizonty bez konce. Auto se vyšplhalo na hřeben kopce a člověk bezděčně čekal, že uvidí v široké otevřené krajině nějaké město, vesničku, nebo alespoň kouř z osamělého stavení, že zahlédne vlak, silnici, elektrické sloupy. Přejeli jsme jeden horizont a druhý a třetí, desítky kilometrů ubíhaly a pohled hledal marně, za co se zachytit.

Konečně. V dálce se objevily chlupaté krávy, ovce a kozy. Stádo? Ale kdepak. Tady jedna kráva, sta metrů od ní druhá, třetí. Ovce se držely blíž u sebe, ale ani ty netvořily houf, jak jsme zvyklí vidat pod slovenským Grúňem. I kozy měly špatný smysl pro pospolitost. Jako kdyby všechna zvířata opojilo kouzlo bezkonečných prostor stepi.

Proti obzoru seděl na koni arat, pod paží pětimetrovou urgu, tyč se smyčkou na konci. Pokud přijdeme blíž, uslyšíme, že si zpívá. Vlastní melodii na slova, která ho právě napadla.

Zpívá o osamělém stromě, o ušlechtilém hřebci, o páru orlů, kroužících v lazuru nebe.

Byl to podivný pastýř. Jeho svěřenci čítali na sta kusů, ale kde jim byl konec? Rozběhly se po celém obzoru a některé až za hřeben kopců. Tam se rýsovala v dáli skupinka koní, tam několik velbloudů. Ty černé skvrny na horizontu, to nebyly balvany, ale jaci s dlouhou srstí od hřbetu až po zem. Dohromady to bylo "stádo", které arat pásł. Jak? Občas prohnal drzého vlka. Vytáhl jehně nebo tele z močálu. Věděl, kde je beznadějný suchopár a kterým směrem je po půldnu cesty nadějnější pastvina a podle toho pomalu dobytek obracel. Nespěchal. Kdoví, zda pomyslel na to, že podle Buddhy je netrpělivost nejtěžší hřích, ale přešlo mu to do krve. Anebo spíš to z prastaré lidové zkušenosti přešlo do náboženské mravouky.

Ve stepi patří nerozlučně dohromady Mongol a kůň. Neznal jsem mongolského profesora, ani překladatelku, s nimiž jsem přišel do styku, kteří by nejezdili na koni tak samozřejmě, jako u nás kdekdo na kole. Jejich způsob jízdy je zvláštní. Nevysedávají, a proto působí dojmem, jako by byli se zvířetem srostlí. Kůň běží a jezdec jako by plul vzduchem. Lehce, samozřejmě, hbitě, elegantně jak ryba ve vodě. V sedle jako by téměř stál. Jeho stehna směřují v prodloužení těla rovně dolů a nohy od kolen níž jsou pokrčeny a zaklesnuty zvířeti pod břichem. Koně řídí nohama a má ruce volné. Může se otočit a střilet lukem přímo za sebe, švihat křivou šavlí, chytat argou vzpurného hřebečka, nebo v trysku posvačit hrst sušené smetany ze sedlové brašny. Sedla nejsou uniformní. I když v nich vypadají jezdci stejně, je téměř každé věci tvůrčího vkusu. Jedno je kožené a měkké jako křesílko pro pohodlného pána. Druhé je úzké a hluboké, dřevěné. Řekl bys: chudák jezdec. Je ale jak vysoustruhované podle těla, které do něj patří. Třetí má zadní opěru jak dětská židlička. Jiný řemeslník si zase vyhrál s širokou a malovanou přední hranou. Neviděl jsem dvě sedla docela stejná.

Potkáš spíš koně bez jezdce, než arata bez koně. Když sestoupí na zem, jde neohrabaně a nohy se mu pletou, jako by mu překážely. Když se vyšvihne do sedla, promění se v novou bytost. Byl bych ochoten uvěřit, že představa kentaura vznikla v téhle zemi.

Mongolští koně jsou menší, nižší, s kratšíma nohama. Pokud jde o krásu, žádná sláva. Jakmile se však dá kůň do pohybu, do cvalu, do trysku, jako by se proměnil. Co je zvlášť důležité - trysk a cval mu vydrží celé hodiny na neuvěřitelné vzdálenosti. Mongolští koně jsou neúnavní běžci.

Moje generace, která zažila příchod Rudé armády v pětáctýřicátém roce, má v paměti sovětské vojáky na malých chlupatých konících s dlouhou hřívou a oháňkou. Mysleli jsme, že tak vypadá typický ruský kůň. Ve skutečnosti to byli koníci mongolští. Mongolsko poskytlo Rudé armádě jako podporu ve válce s hitlerovci na milion koní. I ti nám přinesli svobodu.

Mongolsko si nelze představit také bez geru, bez jurty jak ji nazýváme. V ní se tu žije tisíce let.

Pūdorys je mnohostěn, téměř kruh. Obvodní stěna má výši menšího člověka, střecha tvoří kužel. Vchod je obrácen k jihu, uzavřen dřevěnými dvířky. Uprostřed střechy je otvor, kterým vede roura od kamínek a přichází světlo. Kostru tvoří dřevěná skládanka, povrch plstěná houně.

Jednou se mi poštěstilo vidět, jak jurtu stavěli. Třem lidem to trvalo asi čtyřicet minut. O ničem se nedohadovali, jeden se druhému nepletl, každý věděl, co popadnout a co s tím udělat.

Četl jsem líčení francouzského diplomata a papežského vyslance, kteří popsali uspořádání a pravidla života v jurtě, jak je poznali za pobytu v Mongolsku před řadou staletí. To co píší, platí v zásadě posud.

Uprostřed jsou kamínka a všechno, co potřebuje žena k přípravě jídla a čaje. Lavice, nebo řada sedadel jsou seřazeny do podkovy, otevřené ke dveřím. V čele je místo pro hosta, jedna strana patří ženám, druhá mužům. Okolo stěn jsou skříně a lůžka. Podlaha je pokryta koberci, nebo rohožemi. To je všechno. Skromné, že? Mongolové však život v jurtě milují.

Starší lidé se dají přemluvit a nastěhují se za vnoučaty do města, ale i s jurtou. Nikdo je nepřiměje, aby ji vyměnili za pohodlný zděný byt s koupelnou a ústředním topením. Většina dnešní střední generace se narodila a vyrostla v jurtě. Už jsem psal o tom, že se na krátké léto i příslušníci inteligence rádi stěhují z hlavního města do jurt.

Naše velvyslanectví v Ulánbátaru dostalo před lety jurtu jako dar od mongolské vlády. Je postavena na dvoře za hlavní budovou a slouží jako oblíbené místo k přijetí neoficiálních návštěv.

Při každé z mých návštěv jsem strávil pár dní v rekreačním středisku Tereldž. Nacházelo se v horách, půl dne jízdy od hlavního města.

Na vrcholu terénní vlnky byla narovnána hromada kamení. Průvodci nám vysvětlili, že je to obo, výraz úcty božstvu daného kopce. Sluší se přiložit kámen, nebo i jiný předmět. Čím větší, tím to vyjadřuje víc úcty. Obo se třikrát obejde. Člověk má pak naději, že se na místo ještě vrátí. Nemohu nad touhle pověrou jen pokrčit rameny. Byl jsem přece v Mongolsku a na tomhle kopečku třikrát. Nemělo na to vliv, že jsem nikdy nezapomněl přiložit kámen a obo oběhnout?

Když se setmělo, zapálili naši mongolští přátelé oheň. Sesedli jsme se dokola a profesor Ižjanc vyprávěl. O slavné bitvě Mongolů s Mandžuy, která se odehrála v 17. století právě za hřebenem hory a rozhodla o nešťastném osudu země na následující dvě staletí. O Čingischánovi, který tímto údolím táhl na cestě za sjednocením kmenů v mocný chanát. O Timúrovi, který obnovil mongolskou říši, dobyl a ovládl Transoxanii, Chorezm a Chorásán, Irán, Gruzii, východní Anatolii, Dillí, stanul před Moskvou, před Ankarou a zahájil tažení do Číny.

Dívali jsme se do plamenů a přemýšleli o poučení z historie. Lidstvo nejednou zažilo pokus o světovládu. Měl rozličnou podobu, jen konec byl vždycky stejný.

Hostem Vlámů a Valonů

Belgické království má přibližně tolik obyvatel jako Česká republika, ale poloviční území. Podobně jako přes nás i přes tuto zemi se přehnala kdekerá evropská smršť, válka či revoluce. Brusel byl hlavním městem Nizozemí chvíli burgundského, chvíli habsburského. Roku 1579 zde vzplála první jiskra revoluce, která v následujícím století zachvátila Anglii a v roce 1789 stanula vítězně na hradbách Bastily. Národně osvobozenecský boj udusila španělská a posléze znovu rakouská okupace. Nová vlna revoluce přišla z Francie. Po Napoleonově porážce u Waterloo (za humny Bruselu) Vídeňský kongres učinil zemi na patnáct let součástí Nizozemského království. Historie tím neskončila a Belgičané získali

samostatnost skoro o století dříve než český a slovenský národ. 18. listopadu 1830 Národní kongres vyhlásil nezávislost Belgie. První a druhá světová válka se odehrávaly na belgickém území.

V některých podstatných věcech byl osud k této zemi laskavější než k nám. Dal jí moře a otevřel široké možnosti světového obchodu. Umožnil čerpat z kolonií, které osmdesátkrát překračovaly rozměry vlastního státu. Nejbohatší bylo Belgické Kongo, jež se osamostatnilo teprve roku 1960.

Belgie je zemí dvou národů. (O naší republice už to neplatí, ale pocit sounáležitosti se Slováky je, alespoň u mojí generace, stále silný.) Belgii tvoří Vlámové a Valóni s různou historií, jazyky, kulturou i povahou ekonomiky. Právě ekonomické změny způsobily, že se ve druhé polovině dvacátého století houpačka prosperity Valónska a vlámských Flander vychýlila na opačnou stranu. Země je chudá na suroviny s výjimkou uhlí a to je na jihu. Doly a hutě založily v době průmyslové revoluce rozkvět frankofonního Valónska. Vědeckotechnický pokrok po druhé světové válce podtrhl konjunkturu těchto odvětví stoličku. Do té doby chudý flámský sever se stal výhodnější sférou investic domácího a zahraničního kapitálu.

Obrat hospodářské prosperity se tvrdě promítl do sociálních a kulturních poměrů. Tradiční politické regule se dostaly do rozporu s novou situací, což vyvolalo řetěz rozporů a krizí.

Za těchto okolností jsme v 80. letech dvakrát přijeli do Belgie jako hosté ústavu Vanderveldeho - Emile Vandervelde Institut. Poprvé jen ve dvou, můj pracovník Jaroslav Čáp a já. Podruhé čtyřčlennou skupinu vedl ředitel ÚML ÚV KSČ akademik Zdeněk Snítíl. Ústav, který nás hostil, patřil Belgické socialistické straně. Když se v říjnu 1978 rozdělila na dvě strany, vlámskou a valónskou, vznikly fakticky dva samostatné ústavy a my jsme jednali s dvěma partnery.

Brusel, milionové město, na mne působilo klidným dojmem. Mamutí vojenské a byrokratické instituce jako NATO a EHS byly vystrčeny stranou vnitřního koloběhu života, takže o ně člověk neklopýtal. Oficiální státní budovy působily důstojně. Chyběly tu Hradčany a pražských sedm pahorků (na způsob římských) a Vltava jako zrcadlo a výstřih, sepjatý sponami mostů.

Bažiny Senny dovolily milionovému Bruselu rozložit se na rovině. Je velká dopravní křižovatka, ale v centru to člověk nepocítoval. Hlavní tepny se ponořovaly pod povrch a navazovaly na velkorysou dálniční objížděku.

Symbol města svědčí o smyslu pro humor. Je to soška čurajícího pacholete. Protože je chodcům k dosažení, vyjadřují mu sympatie různým způsobem. Když jsem si ho poprvé prohlížel, měl na vodotrysku nasazenou sexuální ochranu, kterou jistě z důvodů zásadních, i vzhledem k svému věku nepotřeboval.

Chloubou Bruselu je Velké náměstí. Není velké rozměry, ale krajkou středověkých budov. Domy čněly k nebi ze všech stran a obklopovaly nás pitoreskní fasádou plnou portálů, balustrád, vysokých štítů, sloupů, nik, arkád.

Mladí hostitelé, kteří se nás ujali, neprojevovali nadšení pro půvaby náměstí, leč pro pivnici, která prý má nejlepší mok v městě. Nejsem takový expert, abych to mohl posoudit. Napěněné sklenice jsme si vynesli z šenku a posadili se na lavičky. Tak jsme měli obojí – půvab náměstí i pivo – pohromadě.

První jednání jsme vedli s představiteli valónské poloviny ústavu. Ředitel Francois Pirot byl živý, impulzivní, žoviální pán, který nezapřel frankofonní mentalitu.

Prostředí, kde se rozhovory odbývaly, pro nás bylo neobvyklé, ale ne nezajímavé a nepříjemné. Bylo to v salonku exkluzivní restaurace, řekl bych spíš vinárny. Seděli jsme v hlubokých fotelech, obklopeni závěsy z těžkého rudého sametu. Zlacený nábytek připomínal pseudo-barok. Stěny a strop byly plné baculatých plastik málo oblečených dam.

Přišla nás přivítat majitelka podniku v dlouhých společenských šatech. Následovalo všeobecné představování, pár pochvalných frází o naší zemi, o Praze a tak. Pak chvíli konverzovali s profesorem o aperitivech, předkrmech, o čerstvých mořských pochoutkách, které právě dovezli, o zvěřině a o vínech. To byla jakási víceméně akademická rozprava. Když se tahle fáze odbyla, přišel vrchní ve fraku a přijal objednávku.

Politicko-teoretické rozhovory byly zahájeny přípitky a na alkoholických vlnách se nesly po celou dobu několikahodinového "oběda". Aperitiv, víno k ústřicím, druhé k hlavnímu jídlu - stále se dolévalo, a pozdě odpoledne koňak k černé kávě. Tvářil jsem se, jako by pro mne nebylo nic samozřejmějšího, než taková záplava báječného pití, ale z pohárů jsem sotva usrkl.

Diskuse byla spíš sondování než seriózní vzájemná informace a výměna názorů. Profesor rychle měnil témata, nejevil o naše argumenty zájem a občas nás poučil kategorickým soudem. Bylo jasné, že rozhovor není s to na jeho skálopevném přesvědčení cokoli změnit. Jen mimochodem prohlásil, že nevěří, že by naši zemědělci dali přednost družstvům, kdyby se mohli vrátit k soukromému hospodaření. (Vzpomněl jsem si na něj, když pravicová vláda po roce 1989 vynakládala všemožné úsilí, aby družstvům existenci znemožnila anebo alespoň do krajnosti ztížila.) Podle jeho názoru marxismus je jako stará paní, která ještě flirtuje. (Vzpomněl jsem si na něj, když v hlasování, uskutečněném ve Velké Británii z podnětu televize BBC, byl Karel Marx prohlášen za největšího filosofa všech dob.)

Odpovídal jsem mu otevřeně, ale bez zbytečné útočnosti. Nesetkal jsem se s podobným předpojatým názorem poprvé a nedělal jsem si iluze, že by tenhle starší sebevědomý pán byl ochoten své myšlení poopravit.

Podporovala ho asi pětatřicetiletá spolupracovnice Emy Sperkens. Jak jsme se dověděli, působila v socialistické straně aktivně od svých osmnácti let a nyní byla jejím zástupcem v Socialistické Internacionále. Byla to hezká, bystrá žena, zřejmě zkušená v politických debatách. Soustředila se na otázky zmírňování mezinárodního napětí, nebezpečí narůstání fašismu a na hospodářské kontakty mezi Západem a Východem. Své argumenty odměřovala na lékárnických váhách. Když kritizovala USA, pečlivě dbala, aby nepřišel o svou dávku kritiky Sovětský svaz. Když měla výhrady k praktikám EHS vůči Belgii, kritizovala dovoz automobilů značky Lada, který ohrožuje zaměstnanost ve filiálkách firmy Fiat.

Tohle diskusní stolování mi utkvělo v paměti spíš jinými aspekty, než vlastním obsahem rozhovorů. Ty jen omílaly dobové klišé, tisíckrát zopakované v tisku.

Možná, že to nebudete pokládat za důležité, ale já vzpomínám, že jsem měl před sebou poprvé syrové živé ústřice. Zatím jsem je jedl snad jen jednou v polévce při společném stolování s francouzskými přáteli na bulharské pláži. Nyní byly podávány na stříbrném talíři s důlky na způsob amoletníku. Pokapaly se citronem a zakusovaly bílým chlebem. Statečně jsem se do nich pustil, ale nic zvláštního jsem na nich neshledal. Můj český jazyk byl na takovou delikatesu příliš hrubý.

Vedle mne seděl Konstantin P., místní vysunutý tykadlo pražského Čedoku. Za pobytu v Belgii nás provázel. Působil zde už delší dobu, ovládal bezpečně oba jazyky - francouzštinu i vlámsčinu podobnou holandsčině a měl Brusel a celou zemi v malíčku. Nebylo to jen délkou pobytu, ale důsledkem jeho bystré zvědavé povahy.

Nyní bděl, aby byly ústřice na mém talíři živé. Poznalo se to na jejich jemném chvění. Jinak hrozí těžká otrava. Tohle důležité tajemství syrových ústřic mi sdělil dodatečně. Za stolem se to nehodilo.

Jaroslav Čáp mnoho zkušeností ze zahraničních cest neměl a mnohé prožíval jako Alenka v říši divů. Ústřice mu byly odporné a pro jistotu se jich zdržel. Vynikající drahý alkohol mu však chutnal. Ne že by byl alkoholik, spíš právě naopak. Kromě piva opojným nápojům neholdoval. Teď si nechával často dolévat. Následky na sebe nedaly dlouho čekat a došlo k jeho menší osobní krizi. S nápadným chvatem se dobýval z čalouněného fotelu a mizel za závěsem. Chápající číšník mu diskrétně naznačil směr.

To bylo jediné drobné faux pas za našeho rozhoru s vedením valónské části ústavu. Pak následovala už jen setkání s mladšími pracovníky. Měli méně zájmu o teorii a světovou politiku a upřímněji se zajímali o život v Československu, o Prahu, o kulturu, o sport. Sem tam jsme si vyměnili anekdotu.

Jednání s vlámskou částí ústavu bylo plodnější. Ředitel Oskar Debunne připomínal typem a chováním anglického džentlmena. Bylo to asi ovlivněno tím, že strávil na přelomu padesátých a šedesátých let dva a půl roku v Indii, v New Delhi jako pověřenec OSN pro technický rozvoj. Byl Indií nadšen a vzpomínal na ni v superlativech. Hovořil plyně anglicky, což dovoľovalo, abychom debatovali bez tlumočníka.

Netajil se, že nesouhlasí s komunistickou ideou, ale nebyl antikomunista. Sám sebe polo-žertem označil za anti-antikomunistu. Vyjadřoval otevřeně své názory, ale nevnucoval je a dovedl pozorně vyslechnout i stanoviska opačná. Nezdálo se, že by o nich nepřemýšlel.

Hodně se vyptával a bylo znát, že si přímými informacemi korigoval některá zjednodušená tvrzení sdělovacích prostředků. Jedinou výjimkou bylo zemědělské družstevnictví. Absolutně nepřipouštěl, že by u nás mohla družstva prosperovat. Myslím, že v duchu srovnával utěšené belgické venkovské farmy s představou "kolchozů", jak je malovala propaganda.

Zajímal se zvláště o národnostní a náboženské poměry v Československu. Měl velice fundovaný názor na problémy odzbrojení. Nepřipisoval oběma stranám světového fóra stejnou vinu za zostřování napětí, ale neváhal vyjádřit, co i ze sovětské zahraniční politiky neschvaluje. Diskutovat s ním celé hodiny bylo opravdové potěšení.

Debatovali jsme ještě s řadou dalších, vesměs mladších pracovníků.

Erick Nachtergeile byl asi třicetiletý studující politické vědy. Byl expert na otázky Bruselu, na sociální, kulturní, komunální problémy. Zvláště komplikované zde byly národnostní vztahy. Dvojjazyčné hlavní město a politické centrum obou národů leželo uprostřed belgického Brabantu, jednoznačně vlámského území. Z toho plynula řada těžkostí, někdy i vážných konfliktů. Erick byl typem upřímného až naivního idealisty a nepřijímal ani politiku vlastní strany nekriticky. Byl neúnavný diskutér a byl by polemizoval bez váhání do rána.

Bernard Tuytens se zabýval sociálními problémy, zvláště situací dělnictva a pohlížel velmi kriticky na rostoucí nadvládu nadnárodních monopolů ve Flandrech.

Anne Hermann se věnovala mezinárodním otázkám a zabývala se vztahy metropole

s bývalými koloniemi. Studovala v USA. Byla pravou rukou předsedy parlamentní frakce vlámské Socialistické strany Louise Tobacka a provázela ho v roce 1982 do Prahy. Také s ní byly diskuse zajímavé. Vůči protichůdnému stanovisku nebyla a priori zaujatá a bylo znát, že o cizích názorech přemýšlí.

Volný čas, zvláště večery jsme využívali k prohlídce města. Naším průvodcem penězi k nezaplacení (obrazně, v žádném případě ne doslova) byl Konstantin P.

Zavedl nás do zajímavé pasáže. Byla svéráznou připomínkou a důsledkem koloniální minulosti země. Na desítkách improvizovaných pultíků i na zemi prodavači v exotických afrických a orientálních hábitech vystavovali a nabízeli roztodivné ovoce a zeleninu, o jaké jsem neměl do té doby ponětí. Mezi jiným desítky druhů velikých i drobných kaktusů, nikoli pro pěstitele, ale pro labužníky. Strašlivé ostny nebudily představu pochoutky. Byli jsme poučeni, že ke kuchyňskému náčiní patří v tomto případě silné rukavice a zvláštní zakřivený nůž. Teprve po jejich použití se připravuje ve speciální zálivce báječný salát.

Druhá návštěva delegace po několika letech byla na vyšší úrovni a měla přirozeně i vznešenější zájmy.

Konstantin se přizpůsobil a zavedl nás do špinavých uliček k Severnímu nádraží, do ráje (nebo pekla?) prostituce a porno. Večer byla v uličkách jedna vedle druhé rozsvícená výkladní skříň s masem. S lidským. Ženským. Seděly, ležely a vykrucovaly se zde odalisky v něčem, co by se při troše obrazotvornosti a nadsázky dalo nazvat prádlem. Jen cenovka ve výloze chyběla.

Utkvěla mi v paměti mladinká urostlá dívka polynéského typu. Převalovala se za výlohou a obracela po nás pohled, který měl být snad vyzývavý, ale hodil by se docela dobře na plátno Paula Gauguina. Chudák holka. Z které bývalé kolonie tohle dítě přivezli? Jak by jí to slušelo pod palmami na břehu moře po boku štíhlého, ramenatého manžela. Jaké hezké potomstvo mohla ve své zemi a mezi svými soukmenovci zplodit. Co ji čekalo v téhle kloace ubohosti?

Všechno dohromady - podtrženo a sečteno - smutné a ubohé. Ne že bych neměl smysl pro ženskou krásu, i tu bez závoje, ale prostitutky ve mně vždycky vyvolávaly asociaci hřbitova o dušičkách. Škoda toho půvabu, věčná škoda člověka.

Nejzajímavější pro mne byly Bruggy. Jejich střed je něco jako gotický a renesanční skansen. Původně to byl významný přístav, ve 14. a 15. století jedno z nejdůležitějších obchodních a finančních center Evropy. Později byl přístav zanesen pískem a dnes ho spojuje s mořem 13 kilometrů dlouhý průplav. Město ztratilo někdejší význam, ocitlo se stranou zájmu a díky tomu si uchovalo středověkou tvář. Střed tvoří staré budovy v úzkých uličkách. Obepíná je několik okruhů kanálů, nad kterými se zdvihají kamenné hradby s baštami.

Pluli jsme po kanálech, pokrytých ledovou tříští a nahlédli do kobek vězení. Vězni zde stávali ve vodě, jejíž hladina se s přílivem a odlivem moře zvedala a klesala a někdy hrozila, že zatopí celu až po strop.

Prohlédli jsme si rybí trh, který byl v Bruggách a nikoli v Gentu, ale přesto jakoby z oka vypadl obrazu našeho malíře Hanuše Schwaigera (Rybí trh v Gentu). Ještě že olej na plátně nereprodukuje ne právě lahodné čichové vjemy.

V době naší první návštěvy jsme byli přijati na historické radnici. Socialistický radní Fernand Peterman omluvil nepřítomného socialistického starostu a přečetl nám připravené uvítání. Získal jsem si srdce flanderských patriotů, když jsem poznal, že veliký obraz přes celou stěnu slavnostní síně znázorňuje slavnou “bitvu zlatých ostruh”. V roce 1302 u Kortrijku (Courtrai) porazili Vlámové výkvět francouzské šlechty Filipa Sličného a posbírali na bojišti 700 zlatých ostruh. Obraz mi vybavil knihu vlámského spisovatele Henrika Conscience “Zlaté ostruhy”, kterou jsem nedávno (před 35 lety v roce 1945 - píši si poznámky o lektuře) četl.

Zachovalý středověký ráz města je vzácnost. Podobných klenotů se mnoho nenajde. Jeho udržování stojí nemálo úsilí a veliké náklady. Z historické části je vyloučena autodoprava a nesmí se zde stavět výškové budovy. Trpělivě a dům od domu postupuje modernizace a pozorné konzervování cenného. Stavení se rozebere, vybaví soudobým systémem vytápění, osvětlení, přívodem vody, elektřiny, hygienickým zařízením atd. a znovu sestaví. Hlavní architektura a fasáda musí zůstat zachovány. Restaurování vyžaduje značné dotace z veřejných prostředků.

V katedrále mne zaujalo Michelangelovo sousoší Madona s Ježíškem. Vytvořil je jako šestadvacetiletý. Když jsem je uviděl poprvé, slunce dopadalo na pravou ruku matky. Zdálo se, že je v každé žilce zřetelné, jak v ní pulzuje krev a jak se nervy štíhlých prstů chvějí. Když jsem přijel podruhé, spěchal jsem do chrámu s velikým očekáváním. Počasi se však zachmuřilo a madona posmutněla. Prsty zvoskovatěly. Socha jako její tvůrce potřebovala k životu slunce a podmračený sever ji měnil v chladný kámen.

K nejslavnějším stránkám nevelikého vlámského národa patří přínos světovému malířství. Největší postavou byl Peter Paul Rubens. V Bruggách žil a proslavil je pozdně gotický malíř první poloviny 15. století Jan van Eyck. Jeho díla jsou pýchou předních světových galerií.

Nešťastného přítele Jaroslava potkala i v obrazové galerii nepříjemnost. Jedno z renesančních pláten tak realisticky znázorňuje stahování kůže katovým perořízkem ze zad delikventa, že se mu před ním udělalo zle a pokusily se o něho mdloby. Musel si potěšení z další prohlídky odeprít. Nadýchal se čerstvého vzduchu na starobylém nádvoří, dlážděném mořem omletými oblázky. Definitivně se vzpamatoval v klenuté krčmě, která pamatovala škorně rytířů a střevíce mořeplavců z dálných krajin.

Nikde jsem nejedl vkusněji připravené mořské lahůdky než v Belgii. Je to zřejmě blahodárná kombinace vlivu francouzské kuchyně z jihu a holandské od severu. V Bruggách jsem ochutnal plátky langusty ve výborné majonéze. Majitel restaurace spíš kategoricky nařídil, než doporučil odpovídající víno. Souhra byla dokonalá. Když mi moji vlámscí hostitelé navrhovali, abych okusil i další značku vína, hostinský sehrál malou scénku:

Ne, to nepřipustí. Na langustu s tím druhem majonézy se to víno pít nemůže. To je vyloučené. To v žádném případě nepřipustí. Něco takového se v jeho restauraci dělat nebude.

Přinesl talířek pečeně, musel jsem kousek zajíst a teprve pak mi obřadně naplnil pohár novým nektarem. Bylo to divadélko a vidíte, že mi po čtvrtstoletí utkvělo v paměti víc, než některé momenty politických debat.

Během druhé návštěvy jsme se krátce zastavili v Gentu. Navštívili jsme dělnický dům z počátku 20. století a zajímavý archiv a muzeum belgického socialistického dělnického hnutí. Cenné sbírky byly shromážděny dobrovolnými nadšenci od předválečných let. Byly

zde pečlivě ošetřené vzácné písemnosti, plakáty, letáky, noviny, fotografie, prapory uchované s nemalým úsilím přes roky války a nacistické okupace. Teprve krátce před naší návštěvou bylo přijato několik placených a odborně připravených sil. Většinu práce stále vykonávali dobrovolní aktivisté.

Ukázali nám zajímavost. V polovině prosince 1986 vypověděla službu technika a nadšenci napsali celé číslo deníku "Voornit" pro rotačku ručně. Každý výtisk má hodnotu vzácné kuriozity.

Na závěr obou návštěv jsme zajeli opakovaně na bojiště u obce Waterloo na okraji Bruselu, kde pohasla 18. června 1815 definitivně - po stodenním císařství - sláva Napoleona Bonaparte.

Jako většina podobných míst je to náramná turistická atrakce a obchod. Na Lvím návrší je veliký památník. Z rozhledny se otevírá krajina, která bez odborného výkladu nebo bez studia dějin válečnictví laikovi mnoho neřekne. V muzeu je sbírka zbraní, uniforem, praporů, bubnů. Je zde plastická mapa bitvy a znázornění jejích fází. Nabízí se spousta literatury a bezpočet suvenýrů. Asi by se snáze vyjmenovalo, na čem se tu vymalovaný Napoleon neprodává, než na čem všem je k dostání.

Ne že by mne historické události nezajímaly, ale přemíra humbuku mne spíš odradí, než upoutá a z historického místa prchám, aniž bych využil vzácnou příležitost k důkladnějšímu poznání a zamyšlení.

Neutekl jsem daleko. Konstantin P. nás zavedl do hospody Le Bivouac de l'Empereur - Císařův polní tábor. Před každého z nás postavili veliký hrnec ústřic, uvařených v bílém víně. První lastura se vyloupne lžící a další už se vybírají ostrou polovinou skořápky. Přikusuje se bílý pšeničný chléb a zapijí se to vinnou polévkou. Chutnalo to výtečně, ale byli jsme varováni: v útrokách nezvyklého konzumenta to může způsobit "waterloo".

Kdo jiný, než Jarda musel být zase tím postiženým. Tentokrát se vzmužil, překonal averzi a ústřice ve víně mu zachutnaly. V jeho černém plecháči jich zbylo méně než v hrncích nás ostatních. Když jsme ujížděli na rezidenci velvyslanectví, bylo i těch pár minut jízdy pro něho doba příliš dlouhá. Řidič musel na pokraji parku prudce zabrzdít a Jarda překonal skokem přes živý plot jeden z olympijských rekordů. Nebýt tohoto sportovního výkonu, skončil bezmála tak neslavně, jako onen "malý kaprál". Ale pochybuji, že by ho proto malovali na hrnečky, skleničky a na trička.

V tomhle konci Bruselu jsme poznali ještě jednu zajímavost, i když spojenou s kratší historií než zmíněné bojiště. Dnes už se to u nás bude sotva komu zdát vzácné, ale tenkrát nás to zaujalo. Podvakerát jsme navštívili veliký super-obchod.

Byl postaven na volné prostoře kus cesty za městem. Nakupovat bez auta nepřicházelo v úvahu. Před vchodem bylo veliké parkoviště a v něm sloupy s barevnými písmeny. To aby zákazníci svůj vůz snáze našli. U sloupů byly shromážděny nákupní vozíky, které si přichozí volně brali a při odchodu a po vyložení zboží do auta je zde zanechávali

Obchod tvořila rozlehlá přízemní budova, rozdělená vchodem na dvě poloviny. V jedné byly potraviny, ve druhé průmyslové zboží.

Důsledně platil princip: čím větší balení, tím nižší cena za jeden kus. To platilo i o takových věcech, jako byly žehličky, pračky, elektrické sporáky. Když se dva sousedé domluvili a přišli si koupit dvě pračky spolu, měli oba výhodu. Firma používala různé

metody, aby zákazníci působili jako její dobrovolní agenti a přiváděli další kupující. Náš řidič měl zákaznickou legitimaci, která byla podmíněna jistou výší konta v bance. Když jeho nákup během měsíce dosáhl určitou sumu, měl dvacet procent slevy. Bylo pro něho výhodné, aby nám prodejnu doporučil a abychom nakupovali zboží s dvacetiprocentní slevou na jeho kartu.

Jaroslav si odtud odvázel skládací stůl pro kutily a já skládačku lego pro malou Petrušku a elektrický šicí stroj manželce.

Že ani světové firmy nemají tvář bez pihy, o tom jsme se přesvědčili při rozbalování krabice se šicím strojem, zalepené v továrně Philips. Vyžádalo si dost korespondence, než jsme mezi Prahou a Bruselem vyřídili dodání důležité součástky, která chyběla.

Z první i druhé návštěvy Bruselu jsem si odvezl zajímavé poznatky a vzpomínky. Seznámil jsem se zde s několika zajímavými lidmi. Nejhlouběji se mi zapsal do paměti Oskar Debunne. I když měl odlišný názor na život a na svět a jeho politické představy byly jiné než moje, rozhovory s ním byly zajímavé a užitečné. V debatě se nesnažil mít vrch, ale něco se dovědět. Jeho myšlení mi připadalo jako horizont, který se neuzamyká, i když má pevný základ a strukturu. V tomhle jsem se od něj poučil.

Myslím, že naše sympatie byly vzájemné. Když jsme poprvé odlétali, přišel se s námi rozloučit na letiště i s manželkou, kterou mi představil. To nebylo "podle protokolu" a nikdo jiný to neudělal. Během naší druhé návštěvy už byl v důchodu.

Přednáškové turné v rodišti J. V. Stalina

Dne 10. června 1981 jsem přiletěl z Ulánbátaru, z konference k 40. výročí vzniku Mongolské republiky, do Moskvy. Věděl jsem, že mne čeká ještě čtrnáctidenní přednášková cesta po Sovětském svazu, ale nebylo mi zatím známo, kam povede. Zpráva byla příjemná: poletím do Tbilisi. V Gruzii jsem ještě nebyl.

Na letišti mne s touhle informací čekal průvodce a překladatel od společnosti Znanije, s nímž jsem měl příští dva týdny strávit. Menší tmavovlasý padesátník v brýlích, Boris Vladimirovič.

S průvodci to bývalo různé. Někdy jsme si byli od prvního pohledu sympatičtí, dny společné práce a zážitků nás sblížily a ve chvílích volna jsme si otevřeli okénko do osobního života. Jindy byly naše povahy rozdílné a do oka jsme si nepadli. Tentokrát šlo spíš o druhý případ.

Hned po přistání mi však byl Boris Vladimirovič velmi užitečný. Pomohl mi vyřešit zmatky, k nimž nedošlo tak docela mojí vinou. Mongolové při odbavování poslali můj kufr iniciativně rovnou do Prahy. Stálo chvilku práce, než zavazadlo vyplulo s ostatními na eskalátoru v Moskvě.

Druhá potíž byla vážnější. Když jsem v Irkutsku vstupoval na půdu SSSR a procházel pohraniční kontrolou, ještě jsem nevěděl, kam moje další cesta z Moskvy povede. Pohraničník s tím byl rychle hotov a dal mi razítko "Tranzit". S tím bych ale nemohl cestovat dál po Sovětském svazu. Řadový voják - pohraničník v Moskvě také neměl chuť dlouho se zdržovat a chyběly mu asi i zkušenosti. Na mé vysvětlování kývl hlavou a prohlásil, že je to

v pořádku. Boris Vladimirovič se ukázal svědomitější. Ještě na poloviční cestě taxíkem do města se rozmyslel a vrátili jsme se na letiště. Ukázalo se, že o vlas předešel nepříjemným komplikacím, jimž bychom se bývali nevyhnuli při odletu do Gruzie.

Než jsem sovětské hlavní město opustil, čekala mne ještě přednáška v Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS, a návštěva přítele Stanislava Vasiljeviče.

Přednášku v ústavu přečetl překladatel, a to takovým tempem, že jsem mu sotva rozuměl. Moc se mi to nelíbilo, ale řekl jsem si, že je jistě zkušený a ví, co je před ruským auditoriem zvykem. Nelíbilo se to ale později ani gruzínským organizátorům a žádali, abych raději přednášku četl sám. V ústavu jsem zodpověděl otázky a zdálo se, že zástupce ředitele, kolega Mchedlov, s nímž jsme pracovali na společné publikaci, byl spokojen. Asi si oddechl. Ona taková přednáška zahraničního lektora pro vědátory je vždycky problém. Slušnost a kolegiálnost ji vyžadují, ale vědci raději sami tvoří, než poslouchají druhé. Nebývají málo kritičtí.

Během návštěvy u přítele Stanislava Vasiljeviče Alexandrova jsme vzpomínali na moji rodinu v Praze. Jako obvykle mi vytýkal, že jezdím po světě sám a Máriju nechávám doma. (On Lýdii Mitrofanovnu do Prahy také nikdy nepřivezl.) Taková kritika se snáze pronáší, než respektuje. Jezdit oba za státní peníze by nešlo a platit za ženu všechno z vlastní kapsy, na to by plat nestačil.

Přítel mne vybavil mnoha dobrými radami na cestu do Gruzie a doprovodil pod deštníkem od metra do hotelu Rossija. Kremelský orloj mi před spaním za okny přehrál zvonkovou hru.

Existuje-li most, nebo alespoň schůdná lávka mezi dvěma navzájem spojenými světadíly, Evropou a Asií, myslím, že je to právě Gruzie. Alespoň se mi to tak jevilo v osmdesátých letech.

Letěli jsme přes Kavkaz, ale nedočkali jsme se podívané, na níž jsem se těšil. Nad hladinu mraků vyhlížely jen vrcholky hor. Vlevo se objevil zasněžený Kazbek, ale vyšší Elbrus si právě zaclonil tvář. Za hřebeny hor se šedá clona protrhla a hleděli jsme do sličné krajiny jižního Zakavkazí. Letadlo zvolna klesalo. V údolích slunce ozářilo hrstky bílých vesniček. Jako hád'ata se vinuly po svazích cesty a v dolinách stužky žlutohnědých řek. Připomínalo to biblickou krajinu malíře Ivanova.

Tbilisi. Oblételi jsme město kruhem. Spočítal jsem deset mostů přes řeku Kuru. Nad údolím držela stráž středověká pevnost.

Po přistání nás - cizince posadili do zvláštního mikrobuse a odvezli k letištní budově. Ostatní šlapali pěšky. "Inostrance" všude obklopovala mimořádná péče, ale nebyl jsem si jist, zda si nás tak spíš nadrželi pod kontrolou.

V hale čekali dva muži. Starší byl menší postavy, štíhlý, s hustými šedými vlasy. Druhý byl asi pětadvacetiletý, vysoký, tmavovlasý, hezký usměvavý mládenec. Představili se: "Avtandil." „Avtandil." Dva Avtandilové.

Tohle křestní jméno je v Gruzii oblíbené. Jmenoval se tak hrdina poemu z přelomu 12. a 13. století – „Vítěz v tygří kůži". Autor - Šota Rustavelli - v pohádkovém eposu vyjádřil jinotajem lásku carevně Tamaře. V díle jsou zvěčněny etické normy Gruzie té doby a jisté materialistické prvky chápání přírody, původu světa a jeho vývoje. V 70. letech UNESCO zařadilo výročí Rustavelliho do oslav. Rustavelli je pýchou Gruzínů; po něm nazvali hlavní třídu bilisi.

Zatím co mladší Avtandil opatřoval zavazadla, starší mne ve voze seznámil s programem. Se zadostiučiněním jsem zjišťoval, že se tu mluví ruštinou, která není úplně čistá a bez akcentu. Nemusel jsem mít komplexy. Když se dostali Gruzíni do ráže, přestávali dbát o časování a pádové koncovky a ani s přízvukem si nedělali starosti.

Když jsem se seznámil s trasou přednáškové cesty, požádal jsem, zda bych se mohl podívat do Gori, Stalinova rodiště. Srdečnost obou Avtandilů i řidiče se rázem zvýšila. Nejen Rustavelli, ale i Stalin byl pýchou Gruzie. Alespoň tenkrát, čtvrt století po Chruščovově hanebném expozé na XX. sjezdu KSSS.

Ráno jsem v Moskvě samým spěchem nesnídal a v letadle pečené kuře nebylo nic moc. Nyní jsem rád přijal pozvání k obědu. Hostitelé se omluvili, že zatím nepoznám pravý gruzínský stůl, jen restaurační napodobeninu. Na úvod se podávala kořeněná polévka s rýží. Na stole byla vyrovnána hranička chleba. Byly to vlastně placky z bílé mouky, tvarem připomínající pingpongovou pátku. Výborně se hodily ke grilovanému masu a k zelenině. K polévce i hlavnímu jídlu se přikusovala nat' zelené cibulky, celeru a fialové lodyhy s osobitou kořenou chutí. Pilo se bílé víno cinandali.

Neuvědomoval jsem si, že vlastně hlavní součástí oběda je víno. V našich pohárech mizela jedna láhev za druhou. Jídlo bylo spíš něco jako "zakuska"- jak říkají Rusové - na zajedení vína.

Když starší Avtandil pronesl první přípitek na mou počest, s chutí jsem znamenitého vychlazeného nápoje upil. Labužnický jsem poválel po patře a po jazyku - jako Karel IV. ve známé romanci - doušek zdánlivě lehkého moku a sklenici postavil. Dostal jsem první lekci. Hostitel poznamenal, že piji "na německý způsob". Vysvětlil mi, že tady se pije do dna. Počítal jsem s tím a měl jsem připravenou výmluvu. Je škoda polykat takové znamenité víno jako vodu. Kromě toho chci vidět krásy Tbilisi. Když se příliš oddám lahodnému nápoji, neuvidím nic.

Pochutnali jsme si na několika druhích pečeného masa. Spásli k tomu mísy zelené natě a snědli kopici pingpongových raket chleba. Asi za dvě hodiny jsme se zvedli od stolu. Zůstalo za námi několik prázdných lahví. Na místní poměry prý to byl uspěchaný oběd, spíš něco na způsob rychlého občerstvení.

Vydali jsme se na projížďku městem.

Tbilisi se rozkládá v hlubokém údolí řeky Kura a v síti příčných kaňonů. Mohutné platany lemovaly široké třídy. Úzké klikaté uličky se šplhaly do strání a do skal. Rostly tu fíkovníky, nízké rozložené cedry, tisy s tmavým jehličím. V historických čtvrtích si mohli sousedé podávat ruce přes ulici z jednoho balkonu na druhý.

Nad okrajem Tbilisi se zdvíhala příkrá hora a na ní 300 metrů vysoká televizní věž. V přízemí věže byla restaurace ve stylu tradičního paláce. I když byl všední den, podle zaparkovaných aut se nezdálo, že by pohostinství zelo prázdnotou.

Celé město nám leželo u nohou. Střed tvořily majestátné historické stavby. Obklopoval je prstenec starých čtvrtí, na obvodu pak moderní výškové budovy. Město roztínal na dvě poloviny hluboký kaňon řeky Kury. Na stěnách jeho strmých boků byla jako vlaštovčí hnízda přilepena vysoko nad vodou obytná stavení.

Vysoko nad městem ležel prázdný piedestal. Nejméně desetkrát mne různí lidé upozornili, že „tam stála socha Stalina, a Chruščov ji dal strhnout“.

Na průčelí Ústavu dějin strany byl figurální basreliéf ze života Gruzie a uprostřed Stalin.

Na skalním útesu nad řekou v kostele ze šestého století bylo hudební divadlo. V honosnějším chrámu sídlil gruzínský pravoslavný patriarcha. Opravdovou vzácností byl nejstarší kostel, pocházející ze čtvrtého věku. Gruzie přijala křesťanství roku 337, čtyřicet let poté, co je římský císař Konstantin ediktem milánským zrovnoprávnil s ostatními náboženstvími v říši.

Poučili mne, že se Gruzie dělí příčným pohořím na západní a východní část. Ve východní jsou lidé snědší pleti a tmavých vlasů i očí. V západní mají světlejší plet' i vlasy a oči modré. Kromě Gruzínů zde žije i mnoho jiných národností.

Po většinu dní se vzduch tetelil horoucím žářem. I muži chodili se slunečníky. Druzí si přidržovali nad hlavou a před obličejem noviny, kapesník, aktovku, nebo ženy kabelku.

Zdálo by se, že v takové úmorné dny nemají lidé chuť navštěvovat muzea a výstavy. Před galerií výtvarného umění však stála fronta. Výstavní prostory byly umístěny v budově někdejšího církevního semináře, v němž studoval Stalin. Galerie měla historickou muzejní část a oddělení, věnované modernímu umění. Právě se zde pořádala výstava francouzského impresionismu, zapůjčená ze zahraničních sbírek. Vstupenky se prodávaly na určitý den a hodinu jako do divadla a byly vyprodány na celou dobu výstavy.

Zajímalo mne zvláště staré gruzínské umění. Je spojeno s ranými církevními tradicemi. První ikona, tepaná ve zlatě, pocházela ze čtvrtého století. Gruzie byla po byzantské říši druhou zemí, kde vznikaly ve zlatě emailové kresby - jako později v Kyjevské Rusi.

Tbilisi je bohaté na historické památky. Každý druhý kámen v ulicích promlouvá o dějinách. K původní městské pevnostní zdi jsou přistavěny obchůdky, cukrárny a kavárničky. Do jedné jsme vešli. Byla zároveň i moderní i v tradičním stylu. Bez oken, tmavá, jen s polokruhovým otvorem dveří, s tepanými měděnými okrasami. Na stoličkách za nízkým šestihránným stolem jsme popíjeli hustou silnou kávu, připravenou v džezvách v horkém písku.

Náhoda nás zde svedla se zajímavým asi padesátiletým mužem, jehož jméno jsem si ke své škodě nepoznamenal. Byl to gruzínský literát, který právě dokončoval nový překlad poemy Vítěz v tygří kůži do ruštiny. Za svého oblíbeného autora označil našeho Jana Nerudu a zarecitoval několik jeho veršů - v češtině. V roce 1966 byl v Praze. Vzpomínal na Vladimíra Janků, který ho provázel.

Úmorná vedra, která jsou pro tuto zemi příznačná, dala kromě jiného vznik tradici výborných osvěžujících nápojů. Nejde jen o víno, jehož značky dosáhly světové úrovně. Minerální vody se vyvážely do celého Sovětského svazu. Oblíbil jsem si vavřínovou limonádu. Měla lahodnou chuť, nebyla příliš sladká a v horku měla tonizující účinek. Podobných nápojů z různých druhů exotického koření se zde vyrábělo několik.

Specialitou Tbilisi byla cukrárna s vynikajícími ovocnými šťávami. Její tradice pocházela ještě z carských dob. „Nepil jsi tbiliské ovocné šťávy, nebyl jsi v Tbilisi“ - pravil slogan. Na vysoké židli u baru seděl vedle nás známý sovětský herec Jevgenij Pavlovič Leonov. Také si nenechal ujít lahůdku, která se nepodobá ani koktejlu, ani limonádě a má bohatou chuť jako zmrzlinový pohár.

Řídil jsem se pravidlem, že město poznáš, když je projdeš pěšky - a dodal bych: sám. Při vši úctě k hostitelům a jejich péči - mají přirozenou snahu ukázat člověku to hezké. Žádná hospodyně nepovede hosta do prádelny a na zadní dvorek. Chtěl jsem ale vidět celou pravdu, nejen její lepší tvář. Několikrát jsem si vyšel bez průvodce.

Chodil jsem odlehlými uličkami, plnými vetších domků, hrajících si dětí a toulavých psů. Mnohé dvorky byly ohrazeny prkennými ploty a i některá stavení byla sbíta z prken. Četná byla cihlová, nehozená. Několikrát jsem uvázl ve slepé ulici, končící pod strmým úbočím. Viděl jsem, jak se bourají nevzhledné ulice a vyrůstají nová moderní sídliště. Přestavět ale celou periferii byla vyhlídka nejméně na jednu generaci.

Nápadným paradoxem bylo, že z prkenných dvorků a kůlen vyjížděly moskviče, žiguli i volhy.

Osu a rámec mého pobytu v Tbilisi určovaly přednášky. Měl jsem tentokrát všechny na vysokých školách a ve vědeckých ústavech. První byl ústav ochrany práce.

Do přednášky zbývala hodina a tak jsme zajeli do skanzenu. "Muzeum pod otevřeným nebem" bylo právě naproti budově ústavu. Na rozlehlém svahu uprostřed bujné přírody byly tradiční usedlosti z různých oblastí země. Stačili jsme prohlédnout jen zlomek, ale stál za to.

Jednalo se o zemědělské stavení ze střední Gruzie. Výklad podával sluncem dohněda ožehnutý stařec.

Dřevěná chata o třech místnostech měla cihlové krby. Nábytek, koberce, dobové obleky, všechno bylo domácí výroby. Odděleně stála kuchyně, sloužící zároveň k uložení potravin. Nad ohništěm uprostřed světnice visel kotel, háky na maso k uzení a nádoby k sušení zavařenin. Před domem byl žlab z lipového dřeva, v němž se bosýma nohama šlapaly vinné hrozny. Dřevěné kladivo, uváděné do pohybu rovněž šlapáním sloužilo k mlácení rýže.

Víno ukládali do hliněných džbánů vysokých po ramena o obsahu několika hektolitřů. V teplejších místech stály volně ve sklepech, ve studených horách je zapouštěli po hrdlo do země.

Na rozdíl od mnoha západoevropských zemí, kde bývala snaha dostat všechno pod společnou střechu, stály zde jednotlivé stavby odděleně a na několik metrů od sebe. Zvlášť byla konírna, chlév pro hovězí dobytek, pro prasata a kurník. Samostatně stála stodola, seník a sýpka.

Stavení bylo stíněno vlašskými ořechy a morušemi. Ty poslední provázely člověka na každém kroku i po městě a fialově poznamenaly všechny chodníky.

V ústavu ochrany práce předsedal shromáždění vysoký krásný muž, Činčladze, zástupce ředitele. V květnu 1945 osvobodil Prahu. V přednášce jsem se o tom zmínil, poděkoval osvoboditelům. Mělo to srdečný ohlas. Shromáždění se konalo právě 22. června, ve výročí přepadení Sovětského svazu nacistickým Německem. Odpovídal jsem na řadu dotazů, ale nemohl jsem odpovědět na ty, které se týkaly ochrany práce v Československu.

Horký den, prohlídka skanzenu a přednáška mne dokonale dehydrovaly. Byl jsem vysušený jako treska. V ústavu mne čekalo štědré pohoštění. Hromady čerstvých krvavě rudých třešní, jablka jak malovaný porcelán, několik druhů pečiva se zvláštním ovocem a kořením a hlavně - voda. Nehleděl jsem na etiketu a pil lačně chladivou vavřínovou limonádu, pohár za pohárem. Městská tajemnice společnosti Znanije mi pohostinně dolévala.

Následující den jsem měl dvě přednášky. Dopoledne na univerzitě, odpoledne pro katedru filosofie na technice.

Úvodní text jsem četl sám. Drmolání překladatele se nelíbilo. Neměl celkem co na práci - na ruské dotazy jsem rusky odpovídal.

Na univerzitě mi položili asi deset zajímavých otázek. Překvapilo mne, kolik toho

profesoři o Československu vědí, jak sledují dění v naší zemi a co všechno je zajímavé. V upomínku jsem dostal knihu Vítěz v tygří kůži v anglickém překladu.

Po obědě jsme jeli do polytechnického institutu vysokého učení technického. Přijal nás vedoucí katedry filosofie, vysoký bělovlasý Gruzín s mužnou tváří a laskavým pohledem šedých očí. Z jeho pracovny se otevíral výhled na střechy Tbilisi a okolní hory. Na stěnách viselo několik obrazů. Sokrates, Rustavelli a obraz Stalina ve zvláštním provedení. Byl složen z plastických svislých lišt a v různých úhlech pohledu jako by vystupoval z mlhy.

Během přednášky se vytvořila srdečná neformální atmosféra a filosofové mne zahrnuli spoustou dotazů. Hlouchek nejhorlivějších diskutérů mne ještě po skončení na chodbě obklopil.

Vedoucí katedry nás odvedl do svého kabinetu. Zeptal se, zda nás může pozvat na oběd. Obědvali jsme před dvěma hodinami a měl jsem na jazyku slušně poděkovat. Včas jsem se zarazil a uvědomil si - jako už tolikrát - jiný kraj, jiný mrav. Pozvání jsem zdvořile přijal.

Do pracovny se pomalu trousili představitelé katedry. Že by tu bylo zvykem chodit v pátek odpoledne společně na oběd? Vypadalo to jako předem dohodnuté.

Když jich bylo asi tucet, vešla šéfova sekretářka a naznačila pohledem: můžeme jít. Zdálo se, že přesný cíl cesty nezná ani vedoucí katedry. Lodivodem byla sekretářka. Procházeli jsme panelovým sídlištěm a vešli do obytného domu. Jak to, že ne do restaurace?

Přišli jsme do bytu sekretářčiny rodiny. Byl vyklizený, nábytek naskládaný v ložnici, dvě místnosti propojené řadou navzájem sražených stolů.

Jak jsem se dověděl - ženský personál katedry několik dní vařil, pekl, smažil, snášel jídlo a pití. Z toho vyplynulo pak ono stručné - jako by mimoděk - pozvání na oběd. Bez důrazu, bez okázalosti, jen tak - "mezi řečí". Co by se bývalo dělo, kdybych byl neprozřetelně poděkoval a řekl, že jsme po obědě?

Na stole byla spousta dobrot v několika patrech. Podobně jako v Rusku bylo i zde zvykem vyložit rovnou pokud možno všechno, co může hostitel nabídnout. Kromě teplých jídel, která přicházela postupně. V troubě se už několik hodin grilovalo sele. Vůně se šířily až před dům. Tak tohle byl - jak se rusky říká - "pir na všes mir", čili hodokvas světových rozměrů.

Poznal jsem, že zde stolování nepředstavuje jen spoustu jídla a pití, ale i kulturní zážitek. Gruzíni berou ceremoniál za stolem velmi vážně. V zemi, kde se toho tolik vypije, je to pojistka, aby se z pohoštění nestal bohapustý flám. Považuje se za společenský prohřešek a ostudu, jestliže někdo přebere a přestane se slušně chovat.

Pití má pevná pravidla. I za stolem, který se prohýbá lahvemi, by bylo porušením dobrého mravu zvednout sklenici z vlastní iniciativy a napít se.

Každá hodující společnost má tamadu. Je jím člověk nejvyšší autority. Na něm záleží tempo pití, nikoli jídla. Jídlo je stále vyloženo v bohaté nabídce a každý si bere bez pobízení podle chuti.

Tamada určí alaverdi, jakéhosi zástupce. Ten má právo přihlásit se jako první o volný přípitek a připojit poznámky k vystoupením ostatních.

Další pravidla stanoví, čemu se musí věnovat první přípitek, nač se nesmí zapomenout. První přípitek je za hosta, pak za druhého hosta atd. Každý přípitek znamená vypitý pohár.

Tamada přípitky pronáší, nebo k nim dává svolení. Tím určuje spád hostiny a je na něm, aby věděl, kdy je potřebí přibrzdit. Jako kapitán nese odpovědnost, že koráb hodujících dopluje bez úrazu do přístavu.

Přípitek bývá zamyšlení na určité téma, historka, nebo anekdotický příběh s vtipnou pointou. Na povedený přípitek se vzpomíná jako na duchaplný projev.

Neodbude se několika slovy. Není to jako u nás: Na zdraví - a hotovo. Když tamada své slovo skončí, vypije sklenici a posadí se. Ostatní zatím nepijí, kdepak. Čeká je ještě dlouhá ceremonie. Nejprve přípitek ocení. Pak postupně zájemci - nespěchá se - několika myšlenkami téma rozvedou a postupně se jeden po druhém napije. Každý příspěvek se zase plebiscitem ocení.

Čas plyne a ve společnosti intelektuálů není nic zvláštního, je-li nakonec řečí víc než vína. Není to jalové tlachání. Kromě veselých žertů to bývá i zajímavá debata. Lidé odhodí formální zábrany a rozhovoří se o tom, nač v záplavě denních starostí nezbývá čas. Jestliže vodka a pivo kalí rozum, pak kvalitní víno spíš myšlení a vnímání podporuje. Už antická moudrost praví, že ve víně je pravda. Neznamená to jen, že podnapilý řekne druhému do očí, co si o něm myslí.

Co si počít, když se člověk ocitne ve společnosti přeborníků vínem vytrénovaných a je nad jeho síly udržet s nimi krok? I na to gruzínské regule pamatují. Na požádání mu může tamada udělit pardon. Byl jsem svědkem, jak jeden z filosofů odešel do ložnice, zdříml si a za dvě hodiny se vrátil. Já jsem to vyřešil tím, že jsem tamadu požádal, abych nemusel pokaždé vypít číši do dna.

Je zajímavé, že po takovém důkladném "obědě", který trval do časných ranních hodin, mi bylo druhý den docela dobře, ani hlava mne nebolela. Jen jsem prospal bez přerušení deset hodin.

Nakonec mého pobytu v Gruzii jsem navštívil Stalinovo rodiště, město Gori.

V deset hodin dopoledne jsme vyjeli z Tbilisi na severozápad. Gori je vzdáleno asi 75 kilometrů. Byl nádherný slunný den. Sobota zde byla volná jako u nás a tak byl na cestě silný provoz. Silnice nebyly špatné, rozmary počasí je tak nesušovaly, jako v horách. Byly ale úzké a klikaté. Terén se vlnil, prudká stoupání a klesání se střídala. Cesta šla z jedné zatáčky do druhé. Desítky kilometrů jsme projížděli alejemi zrajících ořechů. Občas dýchla do otevřených oken auta vůně oliv. Míjeli jsme plantáže vinné révy, sady jabloní a broskví. Krajinu rozdělovaly do pravidelných čtverců větrolamy, sloupořadí topolů. Jeli jsme rozšiřujícím a zužujícím se údolím mezi dvěma horskými pásmy. Zprava nás provázel zamlžený hřeben Kavkazu. Pár kilometrů od Tbilisi odbočovala silnice do Ordžonikidze. Šplhala 150 kilometrů průsmyky do města, jež leželo už na opačném, severním úbočí hor.

Město Gori mělo v době naší návštěvy na 60 tisíc obyvatel, textilní závod s 6 tisíci pracovníky, konzervárnu ovoce a zeleniny a několik dalších podniků. Leželo v úzkém plochém údolí, kde se prudká horská řeka vlévala do Kury. Společně se pak jejich vody valily přes Tbilisi do Kaspického moře.

Zajeli jsme před Stalinův rodný dům. Nad ním byl na kamenných sloupech vztyčen mramorový baldachýn. Chránil chatrnou stavbu před vlivem počasí a dodával jí monumentální ráz. Domek sám o sobě velkolepě nepůsobil. Odpovídal tomu, že v něm žil v podnájmu chudý švec Džugašvili, Stalinův otec. Byla to neohrozená přízemní cihlová stavba s rovnou střechou, taková nevelká krabice o dvou místnostech s dřevěnou verandou. Do každé místnosti vedl z verandy samostatný vchod. Vnitřní zařízení vypadalo tak, jak je uspořádala Stalinova matka. Bylo prosté. Široká postel, přehozená barevným kobercem, stůl s rozkládací deskou, hrubě tesané stoličky bez opěradla, cínová petrolejová lampa, měděný samovar.

Josef zde vyrůstal jako třetí syn, první dva zemřeli.

Za domkem stála budova muzea, postavená jako všechny významné gruzínské stavby v národním stylu. Provázela nás Gruzínka ve středních letech, hovořící dobrou ruštinou. Z jejího výkladu byl cítit pocit křivdy, že se úloha Stalina nedoceňuje. Připojila se k nám skupina návštěvníků, většinou Rusové. Zdálo se, že se s názory exkurzovodky ztotožňují. Příliš mne to nepřekvapilo. Dalo se předpokládat, že lidé, kteří vážili cestu do Gori, do Stalinova rodiště, byli motivováni jistou dávkou sympatií. Jednu chvíli srovnávali sociální poměry, v nichž se narodili a vyrůstali Lenin a Stalin.

Mezi exponáty byly citáty Stalinových výroků, jimiž kategoricky odsuzoval oslavování a kult své osoby. Zamítl, aby byla vydána kniha o jeho dětství a mládí, určená dětem.

Muzeum v podstatě obsahovalo to, co bylo po válce i u nás všeobecně platnou verzí o Stalinově životě, o jeho osobnosti a významu. V tomto duchu byla má generace vychována. Se Stalinem byly spojeny po válce naše první představy o Sovětském svazu, o marxistické teorii, o komunistickém hnutí

Když mne požádali o zápis do pamětní knihy, tyto myšlenky jsem tam vyjádřil. Poděkoval jsem gruzínským soudruhům, že mi umožnili navštívit Gori. Boris Vladimirovič připojil ruský překlad.

Gori vévodilo kupolovité návrší. Na něm stála stará pevnost. Její historie sahá do počátků našeho věku, do dob římské říše. Vyšplhali jsme se na nejvyšší nádvoří za sedm obranných valů. V čas nebezpečí zde bylo útočiště pro celé tehdejší městečko. Do skály byla vytesána chodba, dlouhá několik set metrů až k řece. V roce 1920 prodělalo město zemětřesení, při němž polovina obyvatel zahynula. Tehdy se také zřítily některé stěny pevnosti, jež nebyly obnoveny.

Slezli jsme po příkré stezičce mezi divokým ječmenem a hořce vonícím pelyňkem. Čekalo nás pohoštění v restauraci, v malé chladné místnosti. Stůl byl ukázkou gruzínské kuchyně. Mísy něčeho na způsob špenátu rozetřeného s ořechy, pikantní fazole ve fialové omáčce, talíře různých trav, jež se přikusují ke každému jídlu, rajčata, okurky, horké opékané šištičky masa a všudypřítomné bílé placky chleba.

Mladší Avtandil se na chvíli omluvil. Když se vrátil, přinesl asi sedmilitrovou zavařovací sklenici s červeným vínem. Prohlásil, že obyčejné víno z restaurace dnes pít nebudeme. Měl ve městě dědečka a od něho přinesl nápoj z jeho vlastní sklizně, opravdu znamenitý. Měl jedinou vadu, že ho bylo moc. Mládenec prohlásil, že nemůže nic přinést dědečkovi zpátky, myslel by, že nám to nechutnalo a mrzelo by ho to.

Hostitelé opět jako obvykle nenaléhali, ale používali potměšilé metody, jak nás přimět vyprazdňovat ohromné poháry do dna. Místní stranický tajemník, který nás provázel, s úsměvem zdolával mé chabé námitky proti poháru za pohárem: “Tak přejete štěstí našemu městu? Tak si vážíte soudruha Stalina?”

Víno bylo báječné. Hlava nebolela a člověk měl pocit, že je docela v pořádku. Ale jen do chvíle, než vyšel z chladného sklípku do rozpáleného vzduchu před restaurací. Já šel sice rovně, ale celé město se kolébalo.

Cesta do Gruzie patřila k nejhezčím.

Plný vzpomínek a dojmů jsem se díval z letadla na střechy Tbilisi a těšil se bezmála po měsíci na Prahu.

Vedoucím delegace na politologický kongres v Rio de Janeiro

V té době jsem měl velice bohatý a zajímavý život. Pro příklad – co jsem prožil za jediný rok 1982:

V únoru a březnu jsem psal na chalupě ve Vodňanských svobodných horách knihu Spiknutí proti Polsku (pomocí diktafonu).

Ve dnech 22. až 25. března jsem byl s akademikem Ladislavem Hrzalem v Moskvě a přednášel v IML při ÚV KSSS o událostech v Polsku.

Dne 22. dubna měla naše dcera Eva svatbu s Ivanem Antovem.

Dne 8. července mi bylo 54 let.

Od 6. do 18. srpna jsem byl v Rio de Janeiro na XII. kongresu IPSA.

V září jsem trávil dovolenou na chalupě.

Dne 15. září se narodila vnučka Petra, která pak u mne vyrůstala.

Dne 1. září nastoupila sekretářka Lenka Nováková, která pak u mne pracovala až do mého odchodu do důchodu.

Ve dnech 5. až 7. října se konalo v ÚML ÚV KSČ mezinárodní sympozium o metodologii ideologického boje, které jsem připravil, organizoval a řídil.

V té době vyšlo v nakl. Svoboda Spiknutí proti Polsku, jež bylo během týdne rozebráno, a za něj jsem dostal bronzovou plaketu Jana E. Purkyně.

Dne 17. listopadu jsem byl zvolen členem korespondentem ČSAV.

Ve dnech 27. listopadu až 8. prosince jsem byl na Kubě, kde se v Havaně konala porada ředitelů stranických teoretických ústavů.

Dne 15. prosince jsem byl na výročním shromáždění Čs. Společnosti pro politické vědy zvolen předsedou.

Nenudil jsem se, není-liž pravda?

*

A nyní ke kongresu a pobytu v Riu.

Letěli jsme čtyři. Prorektor Univerzity Karlovy prof. Bohumil Němec, rektor Univerzity v Bratislavě prof. Ján Kvasnička, doc. Josef Blahož z Ústavu státu a práva, a já

Přiletěli jsme nejprve do Madridu. Zajímavou prohlídku španělského hlavního města nám zprostředkoval zástupce aerolinek. V cestě jsme pokračovali po půlnoci. Po startu stevard prováděl v několika jazycích instruktaž, a letuška předváděla, jak zacházet s plovací vestou. Představa spadnout doprostřed oceánu nebyla lákavá. (Tenkrát ještě boeingy nepadaly nosem dolů, jako v roce 2019.)

Díval jsem se z okna, ale mnoho jsem neviděl. Letěli jsme od slunce a panovala ještě

dlouho tma. Jen občas se proti nám zableskla zelená a červená světélka proti letícího letadla, objevilo se na chvíli světlo lodi, hrstka jiskřiček lidských obydlí na nějakém ostrůvku. Byly to drobné světlušky. Letěli jsme vysoko.

Když se za kulatými okénky probouzel den, dostali jsme snídani. Vydatnou jak pro dřevorubce a vybranou jako pro gurmány.

V Riu bylo časně ráno. Formality proběhly neformálně a nastoupili jsme do aut přátel z obchodního zastupitelství. (Československé velvyslanectví bylo v hlavním městě Brasílii.) Projeli jsme nelákavou čtvrtí dílen, továrniček a slepých nehostinných zdí. Řidič předjíždějícího vozidla nás upozornil na prasklou pneumatiku. Zastavili jsme a vystoupili.

Dýchl na mne ranní chlad od vody. Nebyly to hráze jihočeského rybníka. Vonělo to jódem, solí a rybami. Co se nám otíralo o lokty, to nebylo rákosí, ale vzrostlé kaktusy. Nad námi šelestily listy palem. Nad mořskou zátokou kroužil dravec se širokými křídly a dlouhým lysým krkem. Za růžovým a fialovým horizontem hor vycházelo slunce. Zdálo se mi, že to snad nemůže být skutečnost. Teprve v té chvíli jsem si uvědomil, kde jsme.

Básník a spisovatel Pavel Bojar, československý velvyslanec v této zemi, a jeho žena Marie, nazvali svou knihu *Byl pánbůh Brazilec?* Angličané mají úsloví: Bůh má nepěkný zvyk dávat všechny dary do jednoho koše. Pokud jde o přírodní krásy, je jeho štědrost vůči Brazílii a jmenovitě Riu opravdu do nebe volající.

Moře se vlplétá mezi ostrovy, ostrůvky a homolovitá skaliska, jež vybíhají do Atlantského oceánu. Když do těchto končin poprvé připluli portugalské objevitelé, měli za to, že se ocitli v rozčleněném ústí řeky. Byl právě měsíc leden a tak místo nazvali Lednová řeka – portugalsky Rio de Janeiro.

Do roku 1960 bylo hlavním městem. Dnes už není ani největší; předběhlo je Sao Paolo. Počátkem osmdesátých let dvacátého století mělo však i s nejbližším okolím něco přes osm milionů obyvatel.

Vyjeli jsme na bulvár. Slunce vyšlo a rázem se všechno rozzářilo. Stěny domů se proměnily v oslnivá zrcátka. Vzduch jako by nestoupal nad vozovkou, ale nad pláty rozpáleného sporáku. A to jsme - podle ročních dob jižní polokoule - prožívali zimní jítro.

Míjeli jsme řadu zaparkovaných aut. O jedno z nich se ze strany jízdní dráhy opíral mohutný černoch. Držel před sebou zadkem v klíně krásnou míšenku. Její nahé boky a pohyby nenechávaly nikoho na pochybách, oč jde. Děvče se na projíždějící automobily rozkošně zubilo, jako by nebylo větší legrace, než co předvádí. To byl první pozdrav Ria., a jak jsem záhy poznával, ne netypický.

Zbavili jsme se kufrů, osvěžili se a vyrazili za prvními zážitky. Sotva jsme vyšli z hotelu, upoutala nás kamenná homole nad zálivem. Páo de Acúcar – Homole cukru, jak ji Portugalci nazvali. Lanovka nás vyvezla s jedním přestupem na samý vrchol. První Portugalci se nepochybně na nejvyšší plošinku nevyšplhali. Její na sto metrů vysoké stěny jsou strmé a za miliony roků od mořských vln vyhlazené jako sklo. Co nebylo dopřáno mořeplavcům, to si dnes může za pár tisíc cruzeirů dopřát kdekdo.

Rozhled shora sahal na míle. Na obzoru splývala vodní hladina v šedomodém oparu s nebeskou klenbou. Pod mračny bílých racků stála na rejdě dlouhá řada lodí.

Při zpáteční cestě mi na úzkém schodišti mezi první a druhou polovinou lanové dráhy zastoupilo cestu děvče. Nebylo pochyb, že vyhlíželo právě mne. Že by si mne s někým spletla? Strkala mi pod nos talířek. Odmítavě jsem mávl rukou. Děvče se odbýt nedalo. Vytrvale mi levou rukou dávala talířek před oči a ukazovákem pravačky střídavě píchala do

talířku a do mne.

Ještě chvíli trvalo, než jsem pochopil, oč jde. Na talířku mezi symboly Ria byla má fotografie. Jak mne dokázal fotograf během několika minut, které jsem tu strávil, tak šťastně zachytit? V takovém přirozeném gestu, jako bych se s ním srdečně bavil? Jak mohl v omezených prostorách na vyhlídce snímek tak rychle okopírovat na desertní misku? Jak mohlo děvče v proudu lidí polapit právě toho „svého“ zákazníka?

Během pobytu jsme jedli v různých restauracích, ale něco bylo společné. Hora příkrmlů, z nichž si host vybíral a přidával podle chuti, a maso v ohromných porcích. Pochutnání nám hořklo, když jsme před restaurací potkávali hladové otrhance. Aby velkolepý ráz hlavních tříd a pláží nerušili, co chvíli je vyháněla jízdní policie.

Zahájení kongresu dostalo oficiální státní punc. Konalo se ve velikém reprezentativním hotelu National a promluvil na něm prezident republiky.

Přišli jsme do sálu dříve a posadili se do přední řady. Blížil se čas zahájení a sál zaplnilo na tisíc lidí. Energičtí organizátoři nás z našich míst zvedli a první řady sedadel uvolnili. Podél stěn a před hledištěm se rozmístili ramenatí mládenci v nápadně nenápadném civilním oblečení. Ostřížím pohledem sledovali přítomné. Pak do sálu rychlým krokem napochodovala falanga asi třiceti mužů, většina v honosných uniformách. Zaleskly se zlaté a stříbrné nárameníky, metály, řetězy přes prsa, kokardy na brigádýrkách. Muž střední postavy, podle mého odhadu něco mezi padesáti a šedesáti lety, „prezident“ – šéf vojenské junty, rovněž v uniformě, se postavil za řečnickou tribunu a druzí obsadili první řady křesel.

Prezident pronesl krátký proslov a za vlašného potlesku mezinárodního publika - delegátů kongresu - i s kamarádkou odešel. Zmizely uniformy i ramenatí mládenci. Následovala dlouhá řada úmorných referátů v horkém a vydýchaném sále bez klimatizace.

Všechna pracovní jednání během následujících dní probíhala v nové univerzitě. Tím se kongres lišil od jiných, kdy delegáti přebíhali z budovy do budovy a pracně hledali, kde se které jednání koná.

Univerzita byla postavena uprostřed moderní čtvrti na severovýchodě Ria. Pětačtyřicetiposchoďová univerzitní budova patřila tehdejšímu prezidentu Světové politologické asociace Candido Mendesovi. Po prázdninách zahajovala soukromá univerzita první semestr. Jeden bratr Candida měl bohatou stavební firmu, druhý byl významným vládním činitelem panující vojenské junty.

Jak to při dlouho předem připravovaných akcích bývá, na poslední chvíli došlo ke změnám. Někdo se omluvil, někdo přijel navíc a tak mi svěřili řízení sekce matematického modelování mezinárodních konfliktů. Přiznal jsem se, že nemám o matematickém modelování ani ponětí. Ujistili mne, že to nevadí. Nerozumí prý si navzájem ani odborníci, kteří se sejdou. Stačí, když to zahájím a budu udílet slovo. Jinak si specialisté z různých konců světa vystačí sami.

Přesně tak to probíhalo. Každý z vystupujících pověsil na tabuli své matematicky nebo graficky vyjádřené schéma a spustil náročný výklad. Zpočátku to ve mně budilo komplex méněcennosti. Stěží se mi dařilo porozumět, oč kterému z vědců jde. Postupně se mi sebedůvěra vracela. To, když jsem pochopil, že se občas složitě modeluje banalita, která by se dala vyjádřit lapidárně a bez vědy. Každý z vystupujících považoval za moudré řešení to své a

ostatními pohrdal. (Tím se ovšem matematické modelování příliš nelišilo od jiných sekcí a politologický kongres od mezinárodních kongresů filosofických, sociologických a dalších.)

Dělalo mi starosti, jak z babylonské věže teorií udělat rozumný závěr. A navíc v jazyce Shakespeara a Hemingwaye. Morální vzpruhu mi způsobila roztomilá maličkost. Ona to vlastně ani taková úplná maličkost nebyla.

Do první řady si sedla brazilská studentka s úctyhodným poprsím. Na hříčce přírody měla přiléhavé tričko se známou výstražnou značkou a nápisem: „Nepřibližovat se s otevřeným ohněm.“

Pochopil jsem to v té chvíli jako boží vnuknutí. Na světě existují krásnější a důležitější věci, než je šermování argentinského, severoamerického a ruského odborníka matematickými modely. Tahle krasavice nepochybně žije i jinými hodnotami, než sousledností časovou v anglických souvětích. Její půvaby budou zítra stejně okouzující a můj závěr v sekci to pramálo změní.

Posílen občerstvujícím pohledem učinil jsem po exaktních disputacích spekulativní závěr na téma Baconových idolů jako překážky poznání. Účastníci to přežili a každý odcházel spokojen svým vlastním vystoupením.

Na odchodu se ke mně připojil mladý ruský matematik, Leonid Anatolijevič Levin. Bylo mu tehdy 34 let a bylo to krátce po jeho emigraci do USA. Mým závěrem se pobavil. Pochopil jej tak, že jsem se matematikům pomstil. Za to, že jsem musel poslouchat dvě hodiny jejich explikace, které pro mne byly španělská vesnice, namočil jsem jim nakonec nos do spekulativní filosofie Francise Bacona. To zase pro ně byla terra ignota. Oko za oko, zub za zub.

Jako člen výboru IPSA jsem se zúčastnil jednání řídícího grémia kongresu. Umožnilo mi to nahlédnout do tajů budovy. Candido Mendes nás stavením provedl. V nejnižších šesti patrech byly učebny a laboratoře, v dalších pak výzkumná pracoviště a byty univerzitních funkcionářů. Náš výbor zasedal ve dvaadvacátém poschodí. Do jednačtyřicátého jel výtah. O patro výš jsme procházeli po úzkých schodech skrze několikéré pancéřové dveře. U každých stál požárník (nebo pistolník?). V případě potřeby se dala nejvyšší patra uzavřít a proměnit v pevnost.

Hostitel nás vyvedl na rovnou vyhlídkovou střechu. Stál zde vrtulník, připravený ve chvíli nebezpečí se vzácnými osobami odletět. Připomínalo to francouzský dobrodružný film z roku 1964 „Muž z Ria“, v němž hrál hlavní úlohu Jean-Paul Belmondo.

Ze střechy byl kouzelný rozhled. Proti obloze se rýsovaly vzdálené horské hřebeny. Blíže ležely mezi chomáči palem a para ořechů bílé obytné čtvrti. Po bocích homolovitých kopců šplhaly schůdky chudinských favel. Z moře trčely skály. Ploché ostrůvky byly zastavěny po samý okraj a vypadalo to, jako by blok budov plaval v moři. Zleva doprava vedl čtrnáct kilometrů dlouhý most. Spojoval Rio s milionovým městem Niteroi. Tehdy to byl druhý nejdelší most na světě.

Zasvěcenými průvodci Riem byli naši přátelé z obchodního zastupitelství. Díky nim jsme využívali každou volnou chvíli k zajímavým exkurzím.

Prohlíželi jsme si krásnou bílou haciendu na vysokém útesu s výhledem na město i na záliv. K bráně přišustila limuzína, vrata se rozjela do stran, v mezeře se objevili dva mulati s pistolemi na kožených opascích, překřížených přes bílé obleky. Okolo nich se zahemžilo několik dog. V příštím okamžiku se ocelová křídla vrat semkla. Nahlédli jsme nepochybně do

sídla drobného stáda.

Sjížděli jsme serpentinami dolů do city. Po levé straně za strží se otevřel pohled na jednu z osmi největších favel. Obyvatelé jsou na zvědavce velmi nerudní a všetečnost je nebezpečná. Někteří zvědaví turisté zde zmizeli. Jeden čas prý podnikavá cestovní agentura zařadila do programu prohlídku favely. Přestala s tím, když se ztratili turisté i s autokarem.

Favely jsou rozsáhlá sídliště, slepená z malých stavení, spíše bud z nepálených sušených cihel, z bedniček, z vlnitého plechu, z nejrůznějšího odpadu. Okna nejsou zasklená. Celé čtvrti živoří bez vody a bez kanalizace. Jedinou vymožeností je elektrický proud. Je veden do středisek, spravovaných a placených "samosprávou". Jak se dále rozděluje a podle jaké taxy, to zůstává tajemstvím místních "šerifů".

Domky se drží zázrakem na strmých úbočích. Rovná půda mezi svahy představuje drahé stavební parcely, patří podnikatelským firmám. Nehostinné kopce jsou pozemky státu nebo města. Chudina se neptá na povolení a staví, kde a jak se dá. Občas tropické deště část favely splaví a jsou i mrtví.

Ve favelách žijí miliony lidí, polovina Ria. Nebydlí zde jen vyložená chudina, ale i zaměstnanci a úředníci ze středních vrstev. Je to ale i útočiště osob, které se dostaly do konfliktu se zákonem. Kdo uteče do favely, má vyhráno. Sem se policie neodváží. Stílí prý se tu nejmodernějšími puškami s laserovým zaměřováním. (Vida, přece sem nějaká moderna proniká.)

Kromě zmíněné, nikomu nepodřízené a bůhví jak vznikající "samosprávy" je zde jedinou autoritou katolický farář. Když se papež Jan Pavel II. při návštěvě Ria rozhodl do jedné favely pár kroků zajít a darovat pečetní prsten chudé stařeně, museli předem vybetonovat chodníček a zmobilizovat armádu policajtů na odvoz a uložení prstenu do bankovních sejfů.

Pod favelami se prostíraly čtvrtě činžáků. U dveří seděli porteiros - hlídači, aby do domu nevnikl, kdo tam nebydlí a není ohlášený. Jak nám naši přátelé vysvětlili, tito vrátní mají jako záštitu proti asociálním živlům nejen pistoli v záhradě, ale i skupinu "svých" chudáků, pro něž sbírají po domě zbytky jídla a oblečení.

Zajímavé byly starší historické čtvrti. Tvořily je nízké, zpravidla jednopatrové domky v tradičním stylu z dob původní portugalské kolonizace. Balkony a mříže v oknech byly zdobené kovářským uměním. Ulicemi projížděly historické tramvaje, které průvodčí obcházel po vnějším prkně. Byla to atrakce hlavně pro turisty, ale patrioti si na starých tradicích zakládají. A obyvatelé Ria patrioti jsou a náramní.

Často řekneme Američané a myslíme tím USA. Obyvatelé ostatních amerických států a zvláště Latinoameričané jsou na to citliví. Spojené státy ve veliké úctě a lásce nemají.

Spřátelil jsem se s mladým argentinským profesorem. Vysoký muž, široký v ramenou, sportovec, výrazná snědá tvář, černé oči a vlasy. Něžné pohledy se za ním otáčely. Strávil řadu let ve Spojených státech na studiích. Nebyl na stipendiu, neměl to zapotřebí. Doma měli farmu, která se rozměry podobala mému rodnému jižním Čechám. Nicméně mezi spolužáky a v celém prostředí den co den pocítoval, že není nic víc, než mestizo - míšenec. Přitom jeho předci přípluli do Ameriky jako hidalgos - španělští šlechtici. Ze studií si odnesl perfektní znalost angličtiny, úctu k vysoké úrovni vědy a techniky USA, lásku k pokrokové severoamerické literatuře, ale také odpor k yankeeské nadutosti a velmocenské rozpínavosti.

O tom, že se Spojené státy netěší v Riu veliké lásce, jsme se přesvědčovali, když jsme

v obchodech a restauracích hovořili anglicky. Naštěstí moje angličtina byla natolik školácká, že mne dva Brazilci ze tří za Yankee nepokládali.

Obchody a způsob nakupování nebyly bez zajímavosti.

Nabízelo se zde ke koupi zboží takřka všech světových značek, ale - vyrobené v brazilských filiálkách. Vláda zvýhodňovala investice zahraničních firem, podporovala vývoz v Brazílii vyrobeného zboží do dalších latinskoamerických států, do Asie a do Afriky, ale bránila se dovozu hotových výrobků.

V menších obchodech se vesele smlouvalo. Jen ve velkých obchodech a obchodních domech byly pevné ceny.

Nedaleko našeho hotelu byl indiánský trh. Prodávaly se tu výrobky, vesměs rukodělné, ze všech okolních zemí. Pokrývky, ubrusy, ponča, mokašiny, tašky, brašny, hudební nástroje, sedla, postroje, nože, hračky, tisíce suvenýrů. Stovky krámků a co krámkem, to jiný vkus, jiné barvy, jiný dech exotiky. Smlouvání mělo prostor bez hranic.

Výrobky domorodé provenience se nabízely i ve "zděných" obchodech. Předměty z krokodýlí, hadí a rybí kůže, z želvích krunýřů, z ptačího peří. Utkvělo mi v paměti bohatě stříbrem kované černé sedlo. Jeho cena se rovnala ceně automobilu. Váha sedla musela být pro koně fatální. V zemi bylo ale dost statkářů, pro něž měnit koně jako kartáček na zuby nebyl problém.

V době, o níž vyprávím, počátkem osmdesátých let, prodělávala Brazílie prudkou inflaci. Po příletu nám směnárna na letišti nabízela za americký dolar 240 cruzeiros. Za čtyři dny už to bylo 270. Postihovalo to hlavně nemajetné vrstvy, odkázané na plat. Existovalo nařízení, podle něhož se smělo platit jen národní měnou. V každém obchodě přijímali dolary raději než cruzeiry.

Za jeden z vnějších znaků bohatství města bylo možno pokládat množství klenotnictví. Patřily mezi nejčtetnější obchody. Nalézt obchod s brilianty tu bylo asi tak složité, jako najít v té době v Praze stánek se špekáčky.

Náš hotel nebyl žádný Hilton ani Sheraton. V hale však měla bílý psací stůl dáma ve zlatých brýlích, zástupce jednoho klenotnictví. Zatím co hotelovým byrokratům trvalo půl dne, než nám vybavili předem zamluvené a zaplacené ubytování, dáma byla operativnější. Sotva jsme vešli do pokojů, měli jsme každý na stole obálku se jménem, se všemi čárkami a háčky, které se v portugalské neuvádějí a také s bezchybným výpočtem akademických titulů. V obálce bylo pozvání k nezávazné návštěvě klenotnictví, menu pohoštění, poukazy na taxi od hotelu tam a zpět.

V příštích dnech nám tato dáma nabídla ještě jiné "klenoty". To už bez obálek s tituly. Našla si příležitost, aby promluvila s každým zvlášť. Upozornila, jaká zdravotní rizika představují místní děvčata. Garantovala lékařsky prověřené slečny podle výběru, diskrétně k dodání až do pokoje. Později jsme si všimli, že tento druh návštěv přicházel do budovy přes šatnu v suterénu, kde jsme cestou na pláž odevzdávali do úschovy klíče a brali si osušky.

Nabídky dámy z hotelové haly jsme nevyužili, (ani ty slečny) ale jedno klenotnictví jsme navštívili. Procházeli jsme ulicí plnou obchodů a zastavili se u výlohy. Vyšel muž a zdvořile se zeptal, zda máme o něco zájem. Ujistil nás, že během několika minut bude všechno připraveno. Nahlédl skulinou do dveří, zajištěných bezpečnostním řetězem a dal pokyn. Ještě chvíli se s námi před obchodem bavil a zatím za sklem panoval cílý ruch.

Přijal nás asi pětadesátiletý Žid. Posadili jsme se do křesel u kulatého stolku a začal

kádrový pohovor. Tón hlasu byl zdvořilost sama, ale otázky měly průhlednou roli. Odkud jsme, kde bydlíme, za jakým účelem jsme přijeli, a ze slušnosti nejobvyklejší místní otázka: jak se nám v Riu líbí.

Extempore: Tuhle otázku jsme tu slyšeli nesčetněkrát. Odpověď byla nejlevnější způsob, jak si koupit přízeň domorodců. Byli na své město náramně pyšní, a kdo ho pochválil, měl rázem jejich sympatie. To platilo od vrátného v hotelu až po rektora univerzity.

Když nás majitel klenotnictví prokádřoval - dveře z obchodu do ulice byly mezitím zase zajištěny na zámek a na řetěz - počaly na stolek přicházet skříňky s náušnicemi, sponami a přívěsky. Bystrý obchodník rychle postřehl, že brilianty nejsou pro nás to pravé. Doporučil nám hezké kombinace z pěti brazilských polodrahokamů. Nic jsme si neodnesli. Bohouš Němec, který za války pracoval ve zlatnictví, tvrdil, že v přepočtu přes Tuzex bychom za stejnou cenu u nás dostali lepší věci.

V následujících dnech jsme zašli ještě do jednoho podobného obchodu. Měl jsem v úmyslu koupit manželce zlatý řetěz. Obsluhoval nás zase Žid, jak se zmínil – rumunského původu. Když nám ukázal zboží a uvedl ceny, řekl jsem, že je to drahé. To zde platilo jako zaklínací formule. Obchodník ihned slevil deset až dvacet procent. Nakonec, když jsme koupili všichni tři po řetízku (Blahož s námi nechodil, ten byl vždycky sám pro sebe.), dal nám je po deseti tisících cruzeirech. Co mi hezká Židovička zabalila, to jsem poznal až po letech v Praze. Když se poškodilo zapínání a manželka si je dala do zlatnictví spravit, dověděla se, že má pozlacené stříbro.

Mám obavu, že naše starosti se zlatými suvenýry většinu lidí ve městě netrápily. Dovolte, abych to ilustroval na všední situaci.

Vyšel jsem po ránu z hotelu ve světlém obleku, bleděmodré košili, s vázankou, ve žlutých polobotkách s bílou mechovou podrážkou. Proč popisuji to vyštáfování? Na kamenné lavičce se probíral z dřímoty zubožený černoch. Pod hlavou měl nachumlané lepenkové krabice, vybrané z odpadkového koše. Byl bos, v otrhaných krátkých kalhotách z druhé ruky. Nahoře měl hadr, který býval něčí košilí nebo blůzou. Probudil se a zašilhal k vedlejší lavičce, kde ležel podobný typ. Hledal pohledem partnera, nebo měl strach, zda mu konkurent něco neukradl? I ve spánku tiskl igelitovou tašku, o níž mohl směle prohlásit: *Maxima mea mecum porto* - kdyby to uměl. Dalo se předpokládat, že přišel do města nedávno z pralesa. Neuměl jistě číst a psát, a sotva znal pár slov portugalsky.

Posadil se, mnul si jednu zaprášenou nohu o druhou, usilovně se drbal oběma rukama na bocích. Mžoural po mně prázdným bezvýrazným pohledem světlými skvrnami olezlých očí. Existence bez zájmu, bez vůle, bez naděje, bez perspektivy. Neměl povolání, nic neuměl, neměl rodinu, bydlení, nic. Kdyby něco provedl a zavřeli ho, co by ztratil? Měl by kde spát, najedl by se, horší garderobu by mu dát nemohli.

Jak jsem se mu jevil asi já, který jsem nepředstavoval ani zazobaného bankéře, ani latifundistu? Vyšlapoval jsem si do růžova vyspalý v čisté posteli, dosyta nasnídaný, hezky oblečený, vědomý si své důležitosti, jdoucí za pevným cílem, za zajímavým zaměstnáním.

Vykreslil jsem jednu postavu. Nebyla to ale výjimka. Podobné sociální typy zaplňovaly ulice, nábreží a okrajové čtvrti. Proti nim byli i mnozí obyvatelé favel šlechta. Obchody se otvíraly v devět hodin, ale už dávno předem se okolo nich pohybovaly lidské trosky. Byli to zájemci o vymetené zbytky a odpadky, ochotní uprostřed města, přetékajícího báječným a levným ovocem, pustit se do nahnilého banánu. Tak se zde potloukali nejen zvětšeli třicetiletí starci, ale i vyslovení mladíci, a nejen černoši a mulati, ale i běloši s vyklenutými zády a tupým pohledem.

Důležité pravidlo, kterým jsme se řídili při chůzi po ulicích bylo - nikoho si příliš nevšímat. Jakmile sociálně pokleslý typ postřehl, že si ho člověk prohlíží, nebo s ním jen vyměnil pohled, ihned začal něco nabízet nebo žádat. Nebylo pak lehké se ho zbavit.

Už po ránu se ploužily ulicemi prodavačky, které neměly jiné zboží, než samy sebe. Před hotelem si kleklo děvče s tvářičkou nevinnou jak kostelní plastika Panenky Marie. Sepjalo ruce k Bohoušovi, tisklo je ke skloněné tváři a naznačovalo spánek. Dost srozumitelné i pro člověka, který nerozumí portugalsky. Nemrava? Bída a hlad mají své morální normy.

Pro ženy a děvčata bylo těžké najít slušné zaměstnání. Jen málo hezkých a do jisté míry vzdělaných se uplatnilo jako prodavačky v obchodech, služky, servírky v restauracích a hotelech. Všude dávali přednost mužům mezi dvaceti a čtyřiceti lety. Sloužili zároveň jako něco na způsob soukromé ochranky. Tvořili živou bariéru mezi světem zámožných a zoufalou kloakou bída. Sotva člověk vkročil do obchodu, ujal se ho úslušný urostlý prodávác a nespustil ho s očí, dokud neodešel. Vzorná pozornost k zákazníkům? Také. Ale i bezpečnostní opatření proti zlodějům a lupičům.

Nejen cruzeiry, ale i sex jako by prodělával inflaci. Rio je ztělesnění romantiky, leč právě tahle záležitost se odbývala značně profánně. Hodinové hotely se nabízely na každém kroku. Naši průvodci nás upozornili na dvoranu, okolo níž jsme projížděli. Pro automobily s milenci byly určeny boxy. Signálem přivolali číšníka a pak už záleželo na samoobsluze. To bylo pro movitější.

U chodníku podle pláže Copacabana stávala večer řada aut. Kolem procházelo živé korzo. V autech se odehrával eros v různé fázi. Byli Brazilci tak nestydatí? Spíš se báli riskovat v odlehklém koutě přepadení. Korzující lidé si dění v autech nevšímali.

Mezi sexem a zločinem byla hranice tenká na ostří břitvy. Někdy i břitva v tom hrála úlohu. Vyprávěli nám: Uprostřed města zastavila dobře rostlá dívenka automobil cizince. Spustil okénko vozu. Strčila mu pod nos prospekt a pod ním přiložila k hrdlu břitvu. Nastoupila s kolegyněmi do auta a vyjely s nešťastným turistou za město. Obraly ho o všechno. Nahatý a bos šlapal kilometry po rozpáleném asfaltu zpátky do Ria. Měl štěstí - zůstal živ.

Měli jsme také příznačný zážitek, i když zdaleka ne tak drastický.

Byl kouzelný večer a vyšli jsme si na Copacabanu. Těší se pověsti jedné z nejkrásnějších pláží na světě. Několik kilometrů podél bílých hotelů ji provází široká promenáda. Před kavárničkami seděli a korzem procházely tisíce lidí. Pili kávu, likéry a ledovou limonádu, kouřili a bavili se. Na každém půlkilometru hrál jiný orchestr. Ruch sobotního podvečera byl znásoben předvolební kampaní. Projížděla reklamní auta s tlampači a rozhazovala tuny zbytečného křídového papíru, který zase v noci úklidové vozy polily a zametly. Vzduch voněl mořem, kvetoucími palmami, silnou kávou a pohodou.

Kráčeli jsme s profesorem Kvasničkou po promenádě a potkávali zástupy lidí.

“To bylo řečí, abychom si dali pozor, kolik zločinu v Riu kvete. Co se nám tady může stát?” pochvaloval si Jan.

Ušli jsme pár desítek kroků pestrým davem, když nám zastoupila cestu rozkošná živá bariéra. Mezeru mezi stolky venkovní kavárny a okrajem jízdní dráhy přehradil řetěz děvčátek. Snědé mulatky, jedna hezčí než druhá, panenky okolo osmnácti, dvaceti let.

Co je to za žert? A proč si vybraly mezi tolika lidmi právě nás? Byli jsme ale od

domorodců přece jen k rozeznání. Podle oblečení, podle tváří, podle chůze, podle stovek drobností.

Oplatil jsem úsměv úsměvem a bokem a ramenem se pokusil něžným kordonek protlačit. Jan si počínal stejně. Leč v tom okamžiku nás Amazonky olepily jak mořské polypy. Měly nacvičenou techniku. Dvě se mi zavěsily na paže a vtiskly si mé dlaně do něžných míst, která si žena spíš chrání, než inzeruje. Třetí se ke mně přivinula zepředu a pohladila mne v rozkroku tak odborně a zručně, jak jsem to za léta manželství nezakusil. Hlavní úlohu měla čtvrtá. Ta se vehementně snažila rozepnout nebo urvat knoflík na mé zadní kapse kalhot, kde se rýsovala peněženka. Smýkl jsem děvčaty a odskočil několik kroků z jejich dosahu.

Pikantní příhodě jsme se zasmáli a pobaveně vykročili po korze dál. Když nás stejná epizodka potkala potřetí, humor nás přešel. Uvažovali jsme, jak se dostaneme zpátky do hotelu. Utkání s děvčaty ztratilo kouzlo erotického dovádění a připomínalo spíš rugbyové zápasy. Když jsem se vyprošťoval z klepet jedné snědé krasavice, nechtěně jsem ji uhodil do řadra. V očích se jí kmitla tak zlá jiskra, že jsem se ohlédl, zda nemám v zádech pasáka s kudlou.

V jednu chvíli jsme spatřili, co nás mělo v nezbedných hrátkách potkat. Divčí komando se slétlo na staršího tloušťka a na mladíka, který ho provázel. Holka vytrhla jednomu z nich peněženku a ten se ji snažil zachránit. Zlodějka vyhodila tašku s penězi do výšky a bankovky se rozletěly jak podzimní listy. Vzhledem k inflaci to byla účtyhodná porce papíru. Oba muži i děvčata se vrhli na zem, co kdo popadl, to měl a holky zmizely.

Divadlo se odehrávalo mezi davem lidí. Netrvalo okamžik a nebylo tu jistě poprvé. Nikdo neprojevil účast, nikdo do hry nevstoupil. Lidé se tvářili, jako by nic neviděli. Nedali znát ani ironii a škodolibost. Nevidím, neslyším, netýká se mne to, nic mi do toho není.

Příště jsme byli opatrnější. Vycházeli jsme v početnější skupině - pokud nás přátelé z obchodního zastupitelství nenaložili do auta. Přesto nás v následujících dnech potkala jiná příhoda, která si dramatickostí s onou na Copacabaně nezadala. Neúčinkovalo v tom tentokrát něžné pohlaví, ale nebylo to méně divoké.

Byl večer a na živé obchodní třídě zářily neony. Davy proudily oběma směry z práce a za nákupy. Šli jsme ve dvou dvojicích za sebou. Tu se za mnou ozval zuřivý výkřik. Téměř současně zaskřípaly brzdy velkého autobusu městské dopravy. Otočil jsem se a spatřil ošklivý obraz. Na asfaltu, téměř pod obrovskou pneumatikou seděl muž a jako píďalka se zoufale sunul pozpátku pomocí nohou i rukou, aby unikl příšernému černému monstředu, které se na něho valilo.

Nelibuji si v podívané na pouliční katastrofy, na krev a lidskou tragedii a otočil jsem se. V tom jsem ale uslyšel rozčilený hlas přítele Bohouše, který šel ve druhé dvojici: "Von mi ukrad úplně všechno."

Jedno se pletlo přes druhé. Mezitím chlap zpod kol autobusu jako zázrakem vyskočil, vrhl se do proudu aut, ženoucích se širokou ulicí a jako druhým zázrakem proběhl na protější chodník a ztratil se v zástupech. Ulice na pět, na deset vteřin strnula, ale v příští chvíli znovu popadla dech a všechno plynule pokračovalo, jako by se nic nestalo.

Co se vlastně událo? Naše čtveřice se semkla do hloučku a snažili jsme si to ujasnit.

V několika zlomech vteřiny se odehrála kupa věcí. Bohouš, po našich zkušenostech, jak se místní kleptomani a kleptomanky orientují na peněženky v zadní kapse kalhot, zastrčil peníze do přední kapsy, šikmo prostřížené. Jakýsi místní odborník tomu přizpůsobil taktický

postup. Bohouš náhle pocítil, jak na něho kdosi zezadu celým tělem nalehl a vrazil mu obě ruce do předních kapes u kalhot. Jedním chvatem vytrhl všechno, co v kapsách bylo. Peníze, kapesník, i nožik s perleťovou stříenkou. Bohouš se lekl a vyrazil onen poděšený výkřik. Zloděj se vrhl do jízdní dráhy tak nešťastně, že bezmála skončil jako krvavá placka pod koly autobusu. Měl ale tolik duchapřítomnosti, že ani v kritické situaci ukradené peníze a dokonce ani špinavý kapesník nepustil. Na černém asfaltu zůstal jen bílý nožik.

Scéna se odehrála na frekventované třídě před očima masy chodců. Na pár vteřin vzala nahodilým divákům dech, ale hned se zase tvářili, jako by nic neviděli. Všechno se to semlelo přímo pod nosem pouličního prodavače jakýchsi oříšků, div mu to jeho bedničky nerozházelo. I on se však tvářil, jako by měl vlčí mlhu. Jen dva starší manželé, němečtí turisté, živě reagovali a dali se s námi o právě prožitém vzrušeně do hovoru. Místní občané měli zřejmě strach, aby nebyli předvoláni jako svědci a nezapletli se do něčeho, co smrdí pomstou gangsterských band.

V té době v Brazílii panovala junta a policie měla jiné starosti, než hlídat štetky a zloděje. Policajtů bylo plné město. Chodili ve dvojicích. Byli vymóděni podle severoamerického vzoru. V černých uniformách, pistole spuštěné do půli stehů, s dřevěnými pažbami třícími z otevřených pouzder, pouzdra přivázaná koženou tkanicí k noze. Kde se s rozvázanými tkaničkami u polokanad procházeli, tam zloději, prostitutky a “muži z pralesy” rychle mizeli. Věděli však, kde je od policajtů “čistý vzduch”. Jako by navzájem respektovali jakousi demarkační čáru.

Byl by veliký omyl domnívat se, že bída a kriminalita zbavila prosté lidi v Riu radosti ze života. Měl jsem spíš dojem, jako by si nedostatek životních jistot nahrazovali okamžiky potěšení, výbuchem živelného temperamentu. Nikdy jsem neviděl tak vášnivou radost z tance.

Byl podvečer čtrnáctého srpna, předvečer Nanebevzetí Panny Marie.

Pod okny se ozvala hudba. Temperamentní latinskoamerické melodie reprodukovala technika mocného kalibru. Mezi frontou hotelů a pláží postupoval průvod se zástavami, praporce, korouhvemi, odznaky a kostýmy katolické mariánské slavnosti. Každých sto, dvě stě metrů jel automobil s plošinou a na ní nová kapela. Kytary, mandolíny, bendža a kdoví co všechno za strunné nástroje. K tomu bubínky, zvonečky, kastaněty, klapačky s dutým dřevěným zvukem jako ozvěna afrického tamtamu. Kdyby mi někdo doma přehrál kousek z téhle produkce, těžko bych v tom hledal zbožné zánícení pro Pannu Marii Copacabanskou, která tu měla na konci pláže kostel.

Díkůvzdání Bohorodičce se odbývalo v ohnivém rytmu samby a nenechávalo klidným nikoho v průvodu. Běloši, černoši, Indiáni, mulati, zbožní poutníci dupali, podupávali, tleskali, tancovali a hopkali ke cti a slávě Svaté Matky.

Náboženská slavnost se konala po západu slunce. U nás bývá něco takového výjimečně – snad jen půlnoční mše na Štědrý den. Pod Jižním Křížem je teď také zima jako roční období, ale trochu odlišná od naší.

Jsou asi dva druhy pohybu, k nimž dokáží Brazilci využít každou volnou chvíli a každý kousek místa. Je to tanec a fotbal. Tomu druhému holdují hoši - od pěti do pětadesáti let, tomu prvnímu všichni bez rozdílu pohlaví i věku. Co dokáží kluci s míčem, to je cirkusová atrakce.

Řekli bychom, že v tom úmorném vedru je každý pohyb za trest. Kupodivu patří zde k oblíbeným sportům i vytrvalostní běh a zvláště maratón. Denně jsem vídal na stovky mužů i žen, mladých i starších, zrána a k večeru běhat kilometry okolo pláže a po asfaltových cestách

do příkrých svahů nad městem. Tradiční maratónský závod v Sao Paulu má světovou proslulost a mraky účastníků.

Karneval v Riu je pojem sám o sobě. Vyprávěli nám, že každá favela má svoji "školu samby". Celý rok se i ti nejnuznější skládají na co nejokázalejší a nejpestřejší průvod krasavic a alegorických vozů.

V době pobytu jsme karneval vidět nemohli, ale brazilští hostitelé kongresu nám připravili ukázkou v malém.

Tisícovka delegátů byla pozvána na večer do Jacht-clubu. Byla to velká zahrada s přistřiženým trávníkem, betonovými chodníčky a obdélníkovým bazénem uprostřed. Pod korunami palem byly napjaty plachty, aby se padající kokosy nestřetly s lidskou hlavou. Sedělo se za stolky, kolem kroužili číšníci, nebo se postávalo okolo pultů s jídlem a pitím.

Sledoval jsem, jak se připravoval báječný nápoj daiquiri. Do štíhlé sklenice nasypali lžící krystalového cukru, led a nadrobno rozsekané limety. Všechno dohromady rozdrtili paličkou. Sklenici dolili třtinovým rumem. Pak lžící obsah nemilosrdně zamíchali, až polovina vyšplíchala. Drink chutnal ve vedru báječně, a měl - konzumovaný v rozumném množství - osvěžující účinek.

Program večera zahájil průvod. Za muzikanty v pestrých oděvech a širokých kloboucích šlo jádro atrakce - tanečnice. Nejprve starší matrony v těžkých černobílých róbách až na zem, podšitých obručemi. Za nimi zlatý hřeb - krasavice. Napsat, že byly polonahé, by neodpovídalo pravdě. Kdepak polo. Všechn textil na jedné osobě byl zvící dlaně. Na půvabech kreolek a mulatek se příroda vydováděla.

Jestliže k jejich oblečení - neoblečení by mohl mít moralista připomínky, pak způsob tance by ho přivedl do mdlob. Trval hodiny a nepřestával ani na okamžik. Nejprve jsem sledoval celkový obrázek přes bazén a pak jsem se šel na erotické gejzíry podívat zblízka. Jak holky dokázaly roztočit všechno, co od přírody dostaly, bylo nevídané. Přitančily pozpátku k okruhu diváků a gesty vyzývaly muže, aby je chopili za boky a ponořili se s nimi do vířícího chumlu. Ve chvílce měla každá tanečnicka. Kocouři ze všech konců světa, kteří možná do toho dne o nějaké sambě neměli ponětí, hopsali jako křepelky.

Stálo za pozornost, co strhující rytmus prováděl s Brazilci. Se všemi, nejen s profesionálními tanečnicemi. Ty se občas přece jen nenápadně střídaly a chodily se občerstvit a oddechnout si k baru. Samba ale strhávala do svých čar a kouzel číšníky, strážné u vchodu, kuchaře, domorodé účastníky i organizátory kongresu, vážené pány profesory s šedivou hřívou a silnými dioptriemi. Jak kouzelné dudy strakonického Švandy nenechávala samba nikoho z domorodců v klidu. Všiml jsem si párečku starších lidí. Poodešli stranou do stínu palem a zde se zmítali a svíjeli v rytmu samby jako v pominutí smyslů.

Asi ve dvě hodiny po půlnoci jsme stihli autobus a dostali se z dosahu amplionů. Ještě následující den ráno jsem měl zalehlé uši a v podvědomí jsem cítil rytmus samby.

Maratón, fotbal ani samba mne nezískaly. Nač jsem si však odnesl nezapomenutelnou vzpomínku, bylo koupání v moři.

Sezóna byla dávno pryč a do příští daleko, ale u břehu bylo mnoho lidí. Většina se nechávala jen ošplíchat vlnami. Sotva jeden ze sta plaval. Vrátný v hotelu nás ujistil, že tu žralok naposledy ukousl nohu černochovi před dvěma roky. Od té doby nic.

I přes nesčetná skaliska a ostrovy dokázalo moře dospět až k pláži ve vysokých vlnách. Nejvýraznější to bylo u samého břehu. Na mělčině se vlny zdvihly a překlápěly ve špinavé

pěně a za hlasitého šumění písku. Voda byla příjemně chladná. I když bývalo ve dne hodně přes třicet stupňů, zimní dny byly krátké. Ráno se začínalo šírat po sedmé a navečer už v šest hodin na nebi zářil Jižní kříž.

Plování v mohutných vlnách bylo okouzlující. Opatrně a rychle jsem se snažil překonat místa, kde se vlny převracely. Několikrát mnou vlna smýkla zpět ke břehu. Nepočínala si něžně, měl jsem plavky plné písku a někdy mne i trochu o dno odřela. Když jsem se dostal dál, vozil jsem se a houpal na hřívách divokých koní. Vlny mne zvedaly a propadal jsem se do zelenomodrých propastí. Ze břehu to vypadalo hrůzostrašně a přátelé mne odepisovali. Zdálo se, že burácející síla vody křehkého človíčka rozmáčkne jako hniličku. Plavec to prožívá jen jako rozkošnou houpačku v masivní náruči. Mnoho toho ale člověk nenaplave. Spíš jen rozpjatýma rukama a nohama balancuje mezi vlnami a hlídá si ty, které se převracejí a hrozí ho na chvíli přelít a zbavit dechu.

Kapku námahy dalo dostat se z vody. Vlny člověka nesly ku břehu a zdálo se, že ho už vyplivnou na pláž. Vzápětí se ale stejně energicky ode dna odrazily a odnášely ho zpátky. Bránit se mnoho neslibovalo. Síla vody hravě podrazila nohy. Když se podařilo překonat kritický bod a moře človíčkem smýklo na písek za čáru pěny, bylo třeba rychle upalovat co nejdál od moře. Nejlépe běžet po čtyřech.

Po takové koupeli byla rozkoš položit se na záda do horkého písku a zavřít oči. Člověk měl pocit, jako by ho vlny ještě houpaly. Ale teď už měkce a tiše.

Zbývalo nám jen zabalit a nastoupit cestu domů. Létající koberec se jmenoval Boeing 747/243 B italské společnosti Alitalia. V prospektu jsem se dočetl, že byl dlouhý 71 metrů a 20 metrů vysoký. Vážil i s námi a s kufry 363 tun. Během letu se promítal film. Ve sluchátku si bylo možno zvolit dabing v několika jazycích. Zapůjčení sluchátka stálo dolar. Spát bylo možno až do Říma zdarma.

Porada ředitelů stranických ústavů na Kubě

Když jsme odlétali z Ruzyně, byl vlhý a na svou dobu teplý listopadový večer. V Montrealu palubní rozhlas oznámil, že na letišti je minus třináct stupňů. Za okny byla zasněžená noční krajina. O několik hodin později jsme na opačném konci severoamerického kontinentu vystupovali v pět hodin ráno do osmnácti stupňů tepla. Každou další hodinku šplhal teploměr čiperně o jeden, dva stupně vzhůru.

My, znamená Viliam Plevza, ředitel UML v Bratislavě, Ivan Krempa, můj kolega z našeho pražského ústavu, a já.

V Havaně jsme byli přijati srdečně. Dostali jsme příjemného a hezkého průvodce a překladatele v sukni. Caridad vystudovala v Olomouci češtinu a českou literaturu. Bylo jí pětadvacet let, strávila u nás čtyři roky, mluvila plynne česky a rozuměla každé slovní hříčce. Její křestní jméno znamenalo ve španělštině lásku k bližnímu, milosrdenství, soucit, dobrý skutek. Samé hezké vlastnosti. Jak jsme ji za pár týdnů poznali, jméno si zasloužila. Byla také vzorkem etnické skladby ostrova. Její matka měla otce Číňana a matku černošku. Otec a druhý děd se přistěhovali ze Španělska. Měla krásnou tvář kreolky a plnou postavu mulatky. Její druh byl černoch a malého černouška si přivezla ze studií v Olomouci, kde se s přítelem

seznámili. Nebyli jsme zdaleka první československá delegace, kterou na Kubě provázela. Měla zkušenost, co naše krajany zajímá, a díky ní jsme mnoho poznali.

Jako jsou pestrá etnika, je pestré hlavní město Kuby i vzhledem. Centrem vedou bulváry s širokými pásy zeleně. Lemují je palmy, někde exotické stromy, kvetoucí pestrými barvami jak naaranžované kytice. Procházeli jsme pod metrákovými trsy banánů. Obratní zahradníci upravovali mačetou živé ploty a keře. Nebyl patrný žádný široký rozmach paže; ránu vedli krátkým a bystrým seknutím zápěstí.

Náš hotel byl ve čtvrti Miramar, někdejším středisku boháčů. Do centra jsme procházeli Pátou avenidou, tradičně nejhezčí třídou. Podél ní stály přízemní a jednoposchod'ové vily, obklopené zahradami plnými květů a exotického ovoce.

Město vznikalo okolo hlubokého zálivu. Španělé tu zřídili přístav, který sloužil jako ohnisko kolonizace střední Ameriky a základna výbojů do jižní části severoamerické pevniny. Na strmém útesu nad mořem ční z té doby Pevnost Tři králů. Cesta k ní dnes vede podmořským tunelem. Ústí historických kanónů míří k obzoru, odkud kdysi vyrazily pirátské lodě. Odsouzenec prý odtud házel dolů do vln. To už se nedělá, ale voda se stále čerí ploutvemi žraloků jak hustá nudlová polévka. Stahují se sem za připlouvajícími loděmi. Obchodními i jinými. Za našeho pobytu kotvily v zátoce dvě sovětské válečné lodi a u boku jedné z nich se tiskla ponorka. Přátelská návštěva, aby si novodobí piráti nechali zajít chuť.

Naproti pevnosti na protějším břehu zálivu je stará kamenná Havana. Nezapře etnický a kulturní původ. Prošli jsme středověké sídlo španělského místodržícího z dob Cortesových dobrodružství v říši Aztéků, a majestátnou, stejně památnou katedrálu. Prohlédli jsme si paláce, z vnější strany strohé a podmračené, uzavřené do čtverců, s nádvořími jak v pohádkách Tisíce a jedné noci. Balustrády, renesanční fontány pod palmami, kamenné lavice okolo zurčících praménků křišťálové vody.

Občas nás na nárožích překvapila pitoreskní kamenická díla. Na Katedrálním náměstí je nejstarší poštovní schránka západní polokoule. Je to asi metrový kamenný obličej a do pootevřených úst se vhazovaly dopisy.

Všechny staré domy v úzkých uličkách nejsou honosné. Mnohde jsme se dívali v přízemí do dveří, otevřených po celý den. Skromné místnosti bez skla v oknech, jen s dřevěnými žaluziemi. Podmínkou pohodlí a pohody je chládek a houpací křeslo.

Směrem k San Francisco de Paula jsme projížděli čtvrtěmi, jež vznikaly později a byly prostší. Měly méně tradičních španělských prvků a spíš připomínaly severoamerický venkov. Jednoposchod'ové domky se tiskly jeden k druhému, zastíněná zápraží ústila přímo do ulice. Domy neměly zahrádky, ale chodník lemovaly banánovníky jako u nás lipky nebo hlohy.

Některé moderní stavby vznikly před revolucí do roku 1959, jako např. hotel Havana - Libre, za našeho pobytu ještě nejlepší hotel ve městě. Byly to investice zahraničního kapitálu, převážně USA. V době, kdy jsme Kubu navštívili, neuplynulo od revoluce ani čtvrt století. Země neměla mnoho prostředků na výstavbu, ale objevovaly se první vlašťovky a kubánští architekti se za ně nemuseli stydět. Viděli jsme veliký sjezdový palác, který byl poprvé otevřen, když se zde konala světová konference nezúčastněných zemí.

Ve všech jednacích sálech včetně hlavního, kde probíhaly sjezdy komunistické strany, byl u každého sedadla napevno zamontován mikrofon. Ať mluvil od hlavní tribuny kdokoli, mohl účastník zvednout ruku, dostal slovo, stiskl tlačítko na stolku a přednesl z místa otázku nebo repliku. Nemusel jít za tribunu.

Ve dnech našeho pobytu se otevírala v Havaně veliká nemocnice, vybavená nejmodernější technikou, opatřenou pracně v celém světě. Bylo to jako národní svátek.

Poprosili jsme Caridad, aby nám překládala Castrův projev. Pochopil jsem, proč ho lidé vydrží poslouchat hodiny. Neřečnil, nečetl, ale vyprávěl, uváděl zajímavá fakta, nahlas o nich přemýšlel. Vážné meditace se střídaly s emocemi jižanského temperamentu. Hlavní bylo, že za jeho slovy stála otevřená nemocnice na soudobé úrovni pro bezplatné léčení tisíců lidí.

Největší stavební úsilí bylo věnováno bydlení. Na obvodu hlavního města i v provinciích rostly nové čtvrti. Sídliště v Havaně se mi líbila. Nebyly to "králíkárný" (jak se o podobných sídlišťích vyjádřil jeden známý pán). Nepřipomínaly kasárny. Měly prostorově i barevně sladěný vnější vzhled a nápaditou půdorysnou dispozici bloků jako celku. Byty, společenská zařízení, obchody, služby, dětské školky, školy a hřiště tvořily praktický a estetický celek.

Navštívili jsme československého diplomata, který bydlel v novém domě ve dvacátém poschodí. Byt se od našich zvyklostí v mnohém lišil. Základním požadavkem byla ochrana před úporným vedrem. Na podlaze ležely dlaždice, velká okna na celou stěnu měla těžké tmavé žaluzie. Široké zasouvací dveře, celé dny dokořán otevřené, vedly na zastíněný balkon.

Náš hotelový pokoj měl balkon nad mořem. Na noc jsme si otevřely balkónové dveře, zaposlouchali se do ukolébavky vlnobití a v pohodě usínali.

V noci nás okouzlení přešlo. V polospánku jsme střídavě přetahovali pokrývku přes hlavu a přes nohy. Hlavu jsme přikrývali pečlivěji a tak to odnesly nohy. Velké červené štipance svědčely jako všichni čerti a vydržely pár dní. Ivan Krempa, který měl tvrdší spánek, měl tváře oteklé a jako vyšíte červenou bavlnkou. Vypadal, jako by se mu na stará kolena vyrazily spalničky. Původci? Moskyti.

Moskyti jsou zde považováni za zdravotní ohrožení. Přenášejí malárii. Ve městě působí kontroly, prohledávají úřady, restaurace, i soukromé byty, zda není někde stojatá voda, paňeniště pro larvy moskytů. Pochopili jsme, proč na Kubě, která je kvetoucí zahradou, stojí na stolech umělé květiny (dovážené v té době i od nás).

Při návštěvě u našeho televizního korespondenta nám pod nohama pobíhaly dvě zelené ještěrky. Pojídají vajíčka, larvy a dospělé moskyty, jedovaté stonožky a jiný hmyz. Způsobí poplach, když se chystá na návštěvu nezvaný host, škorpion, nebo had (Kubánci tvrdí, že na ostrově jedovatí hadi nejsou).

S ještěrkou jsem se v pokoji dobře snášel i ve Vietnamu a v Jemenu. Důvody přátelského soužití s těmito tvorečky jsou ve všech tropických a subtropických zemích stejné.

Moskyti nesnášejí tabákový dým. Když si zapálíte doutník, udržují odstup.

Tabák je tu doma. Občas jsme ho viděli růst divoce u cesty jako u nás kopřivy. To by bylo něco pro tatíky za války, když pěstovali "domovinu" a drtili dřevnaté košťály, které páchly tak, že zaháněly nejen komáry, ale i rodinné příslušníky.

Navštívili jsme starou tabákovou továrnu firmy Ulmann. Světoznámé doutníky se zde dělaly tradičně ručně. Když se řekne, že někdo něco vyrábí na koleně, myslí se to obrazně, jako že používá primitivní instrumenty. Tady to platilo donedávna doslova. Doutník válely tabáčky po stehně až po koleno. Nikotin pronikal do organismu a dělnice trpěly nedyhy jako silní kuřáci. Od revoluce doutníky zavinují na stole.

Celá výroba je na pohled prostá. Z vysušených, ale ještě vláčných tabákových listů se vyřízne střední žebro a dlaní jedné ruky se zarolují do trubičky. To je všechno. Čím prostší, tím náročnější. Zkuste si to. Tabák se vám rozjede jako špatně stočený papír. Práce v principu nejjednodušší vyžaduje vždycky nejvíc fortele a cviku. Příjemné mulatky, černošky a kreolky - v závodě pracovaly z 60% ženy - se na nás mile usmívaly a popaměti stáčely elegantní

“havana”, která si nedokázali odepřít labužníci ve Spojených státech ani v době nejpřísnější obchodní blokády Kuby.

Kuba je spojena se jmény významných světových osobností. Čtu rád Ernesta Hemingwaye a chtěl jsem si prohlédnout vilu, kde žil a psal. Kromě jiného zde získal inspiraci a dal vzniknout nesmrtelnému příběhu Stařec a moře, za nějž dostal v roce 1954 Nobelovu cenu. Jeho vila stála na návrší nad mořem na východním okraji Havany. Z oken byl nepochybně výhled na širé moře, ale od cesty byla budova ukryta za bambusovou houštinou, palmami a rozkvetlými keři.

V té době ještě nebyl dům přístupný veřejnosti a my jsme si neopatřili povolení k prohlídce. Marně jsme se v neděli odpoledne dožadovali vstupu. Posílali nás od čerta k ďáblu. Stařík, který měl od branky do zahrady a od vily klíče, trávil siestu v místnosti bez oken v houpacím křesle. Trpělivě nám opakoval, že bez písemného povolení nás tam pustit nemůže. Nenechal se obměkčit ani tím, že jsme přijeli z druhého konce světa.

Vraceli jsme se do města s nepořízenou. Vlastně s úspěchem částečným. Viděli jsme z dálky od moře dům a prostředí, kde Hemingway žil, které si oblíbil, které vyhovovalo jeho povaze a názorům na život. Bylo to prostředí prosté, ale ve své obyčejnosti opravdové, jako i postavy a příběhy spisovatelových románů a povídek.

Jednu památku na Hemingwaye jsme našli ve středu města, v ulici Empedrado (“Nebe s beránky” - Latinská Amerika si potrpí na romantická jména.). Byla to jeho oblíbená vinárnička Bodeguito del Media. U stropu visela židle; prý na ní Hemingway sedával.

Po několika dnech v hlavním městě jsme nasedli, pestrá mezinárodní skupina, do autobusu a vyjeli pár desítek kilometrů do údolí Picadura. Po levé straně nás provázelo nízké pobřeží a modrá hladina s bílými beránky pěny až po obzor. Před námi se zdvíhaly siluety hor. Podél cesty stály špalírem charakteristické kubánské “královské palmy”. Pod deštníkovou korunou rozložitě ceiby se mohla utábořit celá výprava. Tvarem z dálky připomínala muchomůrku.

Přijeli jsme do státního statku, který vedl Ramond Castro, starší bratr Fidela. Hodně ho zevnějškem připomínal. Nechybělo mu mnoho do dvou metrů výšky, byl štíhlý, vousatý. I oblečen byl stejně jako Fidel. Olivové vojenské kalhoty a košili, čepici se štítkem. Na boku měl nízko spuštěné otevřené pouzdro s těžkou velkorážní pistolí. Od bratra se lišil snad jen tím, že měl úsměv stále na krajíčku.

Jeho místo v zemědělství nebylo náhodné a neznamenal odsunutí na vedlejší kolej. Byl to v té době klíčový úsek zápasu o emancipaci země. Kuba byla do revoluce jedinou velikou plantáží severoamerické společnosti United Fruit Company, která zde pěstovala monokultury, převážně cukrovou třtinu, banány a snad ještě ananasy a několik podobných produktů. Většina potravin se dovážela ze Spojených států. Na celém ostrově se nevyráběl litr mléka. I zámožní ho znali jen z konzerv Made in USA a chudí okusili kromě mateřského jen kokosové. Ramond Castro řídil zavedení chovu hovězího dobytka.

Nejen mléko, krávy, obilí, vlastní chleba a pečivo, ale i louka, něco pro nás samozřejmé, tu představovalo tvůrčí počín. Příroda jako by měla pro revoluci pochopení. Nikde jsem neviděl tak bohaté porosty trávy vysoké po prsa a jemné jako hedvábí.

Zavezli nás do vesnice, kde bydleli pracovníci státního statku. V minulosti sezónní dělníci, převážně macheteros - mačetáři, kteří se živili sekáním cukrové třtiny. Putovali s

rodinami od místa k místu, jak sklizeň postupovala, a neměli stálé bydliště. Současně se zaváděním nových zemědělských kultur a specializací pracovníků se pro ně stavěly osady. Byly to první vesnice na Kubě.

V místě, kde dříve byla pustina bez cest, zarostlá divokým bušem vyrostla vesnice z bílých patrových domků. V každém žila jedna rodina. Rolníci si nás rozebrali. Náš hostitel nám dal po šálku kávy, a vyprávěl, jak žil před revolucí, do roku 1959. Do šestnácti let neměl na nohou boty. On ani jeho žena neuměli do té doby číst a psát.

Všechna stavení na venkově nebyla na takové úrovni, jako ve vesnici státního statku. Cestou jsme viděli dřevěné domky se střechou z palmového listí. Z některých čnely televizní antény.

Zastavili jsme se ve škole. Stála na návrší, nic okázalého. Jednoduchá přízemní stavba, široká otevřená okna přes celé stěny, výhled do širého kraje. Osmiletí pionýři s blankytně modrými šátky nám přednesli recitace a zazpívali. Recitovali pasáže z projevu Castra v OSN a zpívali písně o kubánské revoluci. V tomto prostředí to nepůsobilo násilně. Odpovídalo to celkové atmosféře. Ve třídě byly děti různých ras a barev pleti. Černé, bílé, indiáni, mestici, mulati. Mluvěim, který nás vítal a řídil dětské představení, byla žačka, černoška s velikýma vážnýma očima.

Jak nám sdělili, je zde devítiletá povinná školní docházka a školy jsou vesměs polointernátní. Děti mají společný program do 5 hodin odpoledne. Dopoledne se učí, odpoledne si hrají, pracují a sportují. Ve školách jsou společné kuchyně a jídelny.

Hovořili jsme s příslušníky inteligence, kteří se podíleli v šedesátých letech na likvidaci negramotnosti. Ta postihovala téměř polovinu dospělého obyvatelstva. Dobrovolníci žili celé měsíce ve venkovských rodinách, v bambusových domcích. Ve dne se zúčastnili společné práce, večer učili celou rodinu abecedu. Několik generací od prarodičů po vnoučata. Vyprávěli jim o programu revoluce. V té době ještě lidem takový výhled připadal jako sen, jako krásná, ale neskutečná pohádka.

O tom, jaká pozornost se věnuje na Kubě vzdělání a vědě, svědčila i naše cesta. Nepřijeli jsme jako turisté, ale na poradu ředitelů stranických teoretických ústavů. Porada se konala každý rok v jiné zemi, a byla vždy spojena s vědeckou konferencí. Zúčastnily se delegace dvou desítek ústavů evropských, asijských a latinskoamerických komunistických a revolučních dělnických stran.

Organizátorem a hlavním hostitelem v tomto případě byl ředitel Ústavu dějin kubánské komunistické strany Fabio Grobart. Drobný, šestasedmdesátiletý muž, jeden ze zakládajících členů Komunistické strany Kuby. Trávil bezmála polovinu života v kriminále, ale to ho nedokázalo zbavit elánu, který ho neopustil ani v pokročilém stáří. Teoretický referát, který na konferenci přednesl, měl živý ohlas v tisku. Hodnotil zkušenosti kubánské revoluce a rýsoval perspektivy jejího dalšího rozvoje. Bylo příznačné, kolik pozornosti věnoval dvěma oblastem, vzdělání a zdravotnictví.

Mohlo by se zdát, že při takovém dějinném převratu, jakým Kuba procházela, existovalo mnoho neméně významných, nebo i daleko významnějších věcí, než je právě péče o vzdělání a o zdraví národa. Ale lidé, kterým nešlo jen o mocenský převrat a o politické pozice, ale o všestranný pokrok společnosti, nesoustředili pozornost tímto směrem náhodou. Potřeba vyplývala z historické úrovně, ze specifiky země. O vzdělání jsem se zmínil. A zdraví?

Příroda je tu krásná a štědrá. Její bujnost má i svůj rub. Mohl bych to ilustrovat na drob-

ných osobních zkušenostech. V hotelu u bazénu jsem si o kousek skla trochu rozřízl patu. Během několika hodin mi lékařka ošetřovala zanícenou a zhnisanou ránu. Jeden den jsem si něčím pokazil žaludek, nebo chytil infekci. Jestli jsem měl někdy pocit, že mne to obrátí naruby, pak to bylo právě tenkrát. Děly se se mnou věci, že jsem se ošklivil sám sobě. Kubánská lékařka to vyléčila jako běžnou věc, kterou zřejmě nepokládala za nic výjimečného. Není pochyb, že nápor na lidské zdraví je v tropických a subtropických podmínkách nesrovnatelný s naším mírným klimatem. Nízká úroveň hygieny a medicíny na Kubě do konce padesátých let význam této stránky péče o člověka znásobily. I proto se vynakládaly velké prostředky na vybudování velké moderní nemocnice v Havaně, proto se její otevření stalo neoficiální národní slavností a Castrův projev sledovala celá Kuba.

Jak víte z předcházející kapitoly, krátce před cestou do Havany jsem navštívil na pár dní Brazílii, Rio de Janeiro. Mohl jsem trochu srovnávat. Napovědělo mi to, proč se imperialistické kruhy tak bojí Kubu, té drobné zemičky v Karibském moři, která představuje zlomek setiny světové populace. Proč na ni dští síru a podporují kdejakého darebáka, který odtud uteče a je ochoten své vlasti škodit.

Vyjádlil bych to asi tak: Na Kubě není tolik přepychových hotelů, klenotnictví, moderního zboží, supermarketů jako v Riu. Ale nejsou tu ani favely, nezaměstnaní a bezdomovci bloudící ulicemi bosí, s vyhaslým výrazem v obličeji. Každý tu má možnost získat základní životní potřeby, jídlo, střechu nad hlavou, zdravotní péči, mládež bezplatné školní vzdělání. Miliony negramotných lidí se naučily číst a psát. Sezónní sekáči třtiny, kteří dříve táhli od kraje do kraje a část roku byli bez práce a bez prostředků k obživě, žijí již ve slušných vesničkách, jejich děti chodí hezky oblečení. Celé rodiny vyšly z nedůstojného postavení podlidí. Čím dál tím víc se zde lidé zajímají o dění v zemi, na kontinentě, ve světě. Strana, odbory, řada organizací je vtahuje do spolurozhodování o životě, který dřív procházel mimo ně a padal jim na hlavu jako živelná pohroma. Čtou noviny, knihy, poslouchají rádio a televizi, zúčastňují se kulturního dění.

Takový příklad je pro zpátečnické režimy smrtelně nebezpečný. Pro miliony polootroků na latifundiích a plantážích působí zprávy o poměrech na Kubě jako fantazie. Až uvěří, že je to pravda, že taková skutečnost existuje, kdo je udrží?

Nepřátelé Kubu nemají starost o osudy disidentů na ostrově, ani o práva občanů, ale o sebe. Vědí, jak zde dopadli cizí i domácí latifundisté. Kuba je příklad, ferment, jiskra. Tím je nebezpečná.

Proto tak nenávistné akce proti Kubě. Jedna byla v době naší návštěvy v živé paměti.

Stalo se to v dubnu 1980. K budově peruánského velvyslanectví ve vilové čtvrti přijel autobus. Muži z něj zastřelili vojáka, který zde konal službu, prolomili plot a vyskákali na půdě ambasády. Velvyslanec odmítl vrahy vydat. Kuba odvolala ochranu budovy. Začaly se sem stékat lidé, toužící po emigraci. Nikdo jim nebránil. Fidél prohlásil, že kdo chce, může jít. Do nevelké zahrady okolo velvyslanectví se nacpalo na deset tisíc lidí. Zdvihla se vlna protestů a morálního odsouzení. Okolo peruánského velvyslanectví proudily statisícové průvody, lidé vyjadřovali své mínění o emigrantech a nesli nápisy, které nebyly organizované, ale o to jadrnější.

Kubánská vláda nabídla pro všechny utečence na velvyslanectví jídlo, pitnou vodu, záchody, zdravotní péči. Kdo chtěl, mohl chodit na noc spát domů, než se vyřídí, kam může emigrovat. Asi půldruhé stovky lidí bylo za stejných podmínek hospitalizováno v nemocnici.

Pracovníci bezpečnosti zahájili po celé Kubě "nábor". Obešli vězení i recidivisty na svobodě a vyzývali zloděje, výtržníky, prostitutky, asociální elementy, aby využili příležitosti

a vystěhovali se ze země. Když začaly přijíždět americké jachty, kubánské orgány vozily utečence na přístavní mola a štědře nabízely. Jestliže majitel lodi žádal sedm lidí, dostal jich čtrnáct. Když chtěl dvacet, nalodily mu jich čtyřicet. Všechno se odehrávalo za asistence zástupů, které dávaly hlasitě najevo, co si o šlemu společnosti a jeho ochráncích myslí.

Z bývalého peruánského velvyslanectví vzniklo muzeum. Promítli nám tam dokumentární film o příjezdu jachet s kubánskými utečenci na Floridu, o jejich pobytu v internaci za ostatními dráty v USA a v Peru a o srážkách dovezených výtečníků s policií.

Akce, která měla Kubu poškodit, se změnila v bumerang. Na výzvu, aby si vzala vyložené kriminální živly zpátky, odpověděla Kuba tak, jak se dalo očekávat.

Jeden hezký den jsme strávili na pláži Varadero. Patří prý k nejpůvabnějším na západní polokouli a nemám důvod o tom pochybovat. Je vzdálena asi dvě hodiny cesty autem od Havany. Hostitelé nás připravili, že najdeme pláž prázdnou. Byl sice prosinec a byli jsme stále na severní polokouli, ale o nějaké zimě se dalo mluvit jen podle kalendáře. Vzduch měl hodně přes třicet stupňů a voda ke čtyřicetce. V takových podmínkách se u nás koupou v přírodě i nemluvnata. Naši kubánští průvodci však našemu řádění ve vlažné vodě jen se shovívavým pochopením přihlíželi. Pro ně bylo na koupání chladno.

Zastavili jsme se v hotelu Las Americas. Bylo to někdejší letní sídlo multimiliardářské rodiny DuPontů. Přepychová stavba, napodobující španělskou haciendu, stála na skalnatém útesu přímo nad mořem. Obědvali jsme v salonku, kde byla knihovna s původní literaturou. Působilo to spíš jako zámek, než jako hotel. Jen ceny za langusty byly lidové.

Vyprávěli nám zajímavou příhodu. Začal se nenadále propadat práh v přízemním pokoji. Ukázalo se, že pachatelé byli – termiti, všekazi. Měli charakteristickou pyramidu, své “mraveniště”, nahoře na kopci. Vytvořili podzemní tunel několik set metrů dlouhý až do stavení, které je z nějakých důvodů - pro nás lidi těžko pochopitelných - lákalo. Těžko to asi byla knihovna s americkou literaturou v anglickém originále.

Adiós, Cuba ! Buena suerte - Mnoho štěstí!

Paříž a eurokomunismus

Nevím, jak to přišlo, ale Francie zůstávala na okraji mých zájmů. Nebyl jsem proti ní zaujatý, ale ničím mne zvlášť neupoutala.

Z domova a z dětství jsem si takový přístup neodnesl. Tatínek, který hodně četl, měl francouzské autory rád a pochvalně o nich hovořil. Protože celé večery četl nahlas, mnohé z toho jsem poslouchal.

Jako všichni kluci té doby jsem měl rád Alexandra Dumase a Julese Verna, později Viktora Huga a postupně i Balzaca, Zolu a Anatola France. Hluboce do paměti se mi zapsala Paní Bovaryová od Flauberta. Jana Křištofa od Rollanda jsem četl ztěžka, ale později mne okouzila jeho Okouzlená duše, kterou kritika cení méně. Jako začínající filosof jsem měl z Francouzů nejraději Voltaire a Diderota. Rousseau mi připadal moc didaktický. Z moderních autorů jsem četl zejména Aragona, Sartra a Camuse. Nejfrancouzštější se mi zdál Ilja Erenburg a z našich Vítězslav Nezval a Adolf Hoffmeister. Asi proto, že přichozí popíše dům

zvenčí lépe než ten, kdo žije uvnitř.

Nechci vyjmenovat kdekoho, jen dokázat, že nedocenění Francie nepramenilo z neznalosti. Spíš z toho, že jsem francouzské prameny četl jen “mezi jiným”, a nikdy ne systematicky s cílem udělat si celkový obraz. A nebylo to právě naopak: že jsem se snažil srovnat všechny Francouze do jedné řady, vyladit do jedné tóniny - a nešlo to?

Jistě hodně působilo, že moje francouzština byla bídná. Bez znalosti jazyka může člověk do tajů a kouzel země a národa, do jejich “duše” proniknout stěží. Cizí jazyky mne lákaly, ale pro francouzštinu mi chyběl vlivnější podnět. A tak příčina a následek tvořily kruh.

U beletrie mi vadilo, že postavy jednaly obvykle jinak, než bych si byl počínal na jejich místě. To mne dráždilo a knihy odcizovalo. Motivy jednání francouzských hrdinů pro mne bývaly cizí.

S takovými vetřnými předpoklady jsem se ocitl v první polovině osmdesátých let dvakrát v Paříži. Jednou to bylo na mezinárodní stranické teoretické konferenci, podruhé na XIII. kongresu Mezinárodní asociace politických věd (IPSA). Nic zvláštního jsem si od těchto cest nesliboval. Už úvodem musím konstatovat, že mi daly víc, než jsem čekal. Hlavně podnítily můj zájem o Francii.

Když jsem poprvé přiletěl na letiště Orly, řidič z velvyslanectví nás s pýchou na “svou” Paříž povozil po městě. Pro Kamila Lorenze to nebyl objev, ten Paříž znal. Ladislav Hrzal, Andrej Gabal a já jsme sledovali všechno jako novum.

Křižovali jsme historické centrum, zahlédli Pantheon, Eiffelovu věž, Sein, Notre Dame, Louvre, Champs Élysées a na Montmartru bílou čepičku baziliky Sacré-Coeur. Aby nám něco důležitého hned při prvním představování neuniklo, objeli jsme kruhové náměstí hanbatého Pigalle a udělali “vpravo hled” několika slečnám.

Ubytovali jsme se ve východní okrajové čtvrti Bagnolet v moderním hotelu Novotel, kde se konala konference.

V příštích dnech se mi Paříž přiblížila slušností, zdvořilostí lidí. Ve velkoměstech jiných zemí tomu tak zpravidla nebývalo. I v Praze má člověk někdy dojem, že si každá lidská sazenička kvete a voní sama pro sebe. Tady jako by si lidé na vzájemných pozornostech pochutnávali. Když jsem v metru nepustil člověku létací dveře přímo do obličeje a okamžik je podržel, mile se usmál a poděkoval. Zdálo se mi, že má větší potěšení ten, kdo vyskočí a uvolní sedadlo, než ten, kdo si sedne. Když jsem někomu šlápl na nohu a řekl “Pardon”, měl jsem dojem, že jsem mu nemohl způsobit větší radost a skoro mne to svádělo šlápnout mu ještě na druhou nohu.

Generalizovat ukvapeně se nemá. Podruhé jsme přiletěli 14. července, na největší národní svátek, výročí pádu Bastily. Byl jsem nachlazený a místo abych se šel dívat na přehlídku a na ohňostroj, kurýroval jsem se v hotelové posteli acylpyrinem. Zážitky ze slavnosti jsem měl z druhé ruky.

Celé město vyšlo do ulic. Špalíry podél chodníků rovnali ostří hoši z CRS, něco jako zásahová policie. Nevynikali elegancí, ani delikátními způsoby. V černých kombinézách z hrubého plátna, s klacky na způsob násady od krumpáče. Když se davy začaly zezadu tlačit na přední řady a strkat je z chodníku, řezali to z rozmachu hlava nehlava, muže, ženy, děti, stařenky, jak jim kdo přišel pod ruku.

U těchto pořádkových řemeslníků se zřejmě bezohlednost považovala za kvalifikaci. Nasazovali je proti demonstrantům, stávkujícím, proti protestující mládeži a studentům. Ale v den, kdy národ jde pozdravit svou armádu a slaví svátek svržení despotismu a nástup

epochy svobody? Někteří z téhle policejní elity se od spodiny lišili - kromě uniformy - dost málo. Pusinky jako srovnané válečkem na nudle, býčí šíje, sveřepý pohled. Buldoci demokracie.

Když jsem je později viděl držet patrole okolo Eiffelovky, kladl jsem si otázku: proč? Aby ji někdo neodnesl? Nepověšil transparent? Demonstrativní terorismus ještě nebyl v módě.

Naši účastníci oslav 14. července měli ještě jeden zážitek. Profeseru Čičovi v metru uloupili peněženku i s šeky. Ne nepozorovaně, ale s drzostí přímo cynickou. Vagón byl nacpaný k prasknutí. Naši přátelé se ocitli natlačeni na skupinu mladíků. Jeden mládenec hmátl profesorovi do náprsní kapsy, vytrhl mu tašku s penězi a podal ji přes rameno kumpánům. Celá banda se drze šklebila našim soudruhům do tváří. Co si mohli počít? Pustit se v metru s výrostky do rvačky? Křičet o pomoc?

Než našli prvního policajta, zloději se vytratili. Na komisařství sepsali s oloupeným a se svědky protokol. Ke cti místních úřadů budiž konstatováno, že profesor Čič dostal před koncem kongresu ztracenou částku nahrazenou.

Optimistickou vizi slušných a zdvořilých Pařížanů jsem si musel poopravit. Jsou slušní, ale ne všichni a ne vždycky.

Mezinárodní konference, pořádaná komunistickou stranou, měla širokou účast představitelů různých mírových, národně-osvobozeneckých a dělnických hnutí. Paleta vystoupení a názorů byla značně pestrá a nikdo delegáty neomezoval.

Jeden z organizátorů mne požádal o příspěvek, který se chystám přednést. Řekl otevřeně, že si nepřejí, abych vykládal věci, které se se stanoviskem francouzské strany neshodují. Nechtěl jsem se podíídit cenzuře a řekl jsem, že žádný hotový text číst nebudu a přednesu jen pár myšlenek "s patra".

I když jsem byl vedoucím delegace, dostal jsem z jejích členů slovo jako poslední, a úplně nakonec konference. Aby nemohli překladem moje vystoupení zkreslit, mluvil jsem anglicky. Angličtina se nepřekládala, většina účastníků anglicky rozuměla.

Francouzská strana sympatizovala s politikou doby Dubčeka, a odsuzovala politiku Husákova vedení jako nedemokratickou.

Nejednalo se jen o nás. KS Francie propadla v 70. letech – podobně jako komunisté Itálie, Španělska, Anglie, Řecka, Nizozemí Finska, Islandu, i některých mimoevropských zemí jako Austrálie a Japonska - revizionistické koncepci tzv. eurokomunismu.

Eurokomunisté se distancovali od zahraniční politiky Sovětského svazu, odmítali bolševickou politiku V. I. Lenina a Říjnovou revoluci 1917. Podle nich socialismus se má vytvořit v rámci demokratického státu výlučně zákonnými prostředky, a stejným způsobem udržovat. Nepřipouštěli diktaturu proletariátu.

Během osmdesátých let ztratily „eurokomunistické strany“ autoritu a vliv, který kdysi, jako marxisticko-leninské měly, a propadly do bezvýznamnosti.

Co na mne v Paříži zapůsobilo, co ve mně zanechalo dojem, příznivý i jiný, který ani po desítkách let docela nevyprchal.

Tuny kamene a desítky uměleckých děl oslavují v Paříži Napoleona Bonaparta.

Existuje větší kult osobnosti? A co ostatky Napoleona v kryptě Invalidovny v sarkofágu z červeného porfýru? Co Colonne d'Austerlitz-Slavkovský sloup na Vendomském náměstí, 44 metrů vysoký se sochou Napoleona, obtočený pásem z 1250 ukořistěných děl, oslavující vítězné bitvy? Je historický přínos oněch válek a jejich strůjce tak veliký, aby si zasloužil zbožňování? A co hekatomby mrtvol a nezměrné lidské utrpení po celé Evropě? Kdo zaplatil větší daň krve, než Napoleonův vlastní národ? Jak to, že se Francouzi od tohoto kultu nedistancují, že se to po nich nežádá? Myslím, že by bylo spravedlivé měřit všem diktátorům stejně. Uznat a ocenit, v čem byl který z nich přínosem - pokud přínosem byl - ale nezavírat oči před ohavnostmi a tragédiemi, které zůstávají ve svých stopách.

Nechci zpochybnit národní hrdost Francouzů. Mají dost skutečných hodnot, na něž mohou být pyšní, velikých postav, jež znamenají nehynoucí přínos lidstvu.

O takových veličinách mluví i Pantheon. Na průčelí je nápis: 'Velkým mužům vděčná vlast.' I když vděčnost přichází zpožděním a nejčastěji až po smrti a měřítka velikosti se mění, mohli jsme se zde v souladu se svým vědomím a svědomím poklonit sarkofágům, v nichž spočívají ostatky geniů, jako byli Voltaire, Rousseau, Hugo.

Nejdražším klenotem Paříže je Louvre. Vracel jsem se tam při každé příležitosti a odcházel, až když zvonek vyháněl poslední návštěvníky.

Moje vzpomínky jdou od Venuše Miloské, okolo okřídlené Niké Samothrácké k Mona Lise - la Joconde od Leonarda da Vinci.

Silným dojmem na mne působila Notre Dame - katedrála Matky Boží. Stojí na ostrově Ile la Cité, v místech, kde se ve 3. století př.n.l. usadili keltští Parisiové. Dóm jsem si zamiloval podle románu Viktora Huga s postavami Quasimoda a nešťastné cikánky.

Ohromná potměnlá prostora chrámu mne přivítala tichem. Skupiny návštěvníků polkl prostor jako jezero kapky deště. Držel jsem v ruce papírového průvodce, ale neměl jsem chuť obcházet plastiky, obrazy a relikvie. Opřel jsem se o sloup, a nechal jsem se unášet kouzlem dómu.

Nevalné vzpomínky mám na pařížskou radnici. Tehdejší starosta Jacques Chirac (pozdější prezident) pozval delegáty politologického kongresu. Věnoval nám projev a koktejl. Na poslouchání řeči nebyla ta pravá nálada. Nedělali jsme už několik dní nic jiného, než poslouchali jeden druhého. Na pohoštění nás tu bylo tolik, že málokdo dosáhl na prostřené stoly. Přes hlad a žízeň jsem se neprobojoval k jedinému soustu.

Ke vši smůle si mne vzala na mušku Američanka, které jsem bez vlastní viny padl do oka. Pochybují, že propadla mému sedmapadesátiletému šarmu. Spíš potřebovala na exkurze po noční Paříži, do kabaretu Moulin Rouge, garde. Její zájem uspíšil můj útěk z radnice.

K světoznámým raritám Paříže patří dominanta města, - Eiffelovka. Někteří Pařížané jí mají její výšku za zlé. Dělá prý z Paříže vesnici: kostelní věž uprostřed a chalupy okolo. Počátkem 20. století se prý dokonce uvažovalo o jejím zboření.

Přesvědčil jsem se, že jí pomluvy na popularitě neubírají. Postavil jsem se u jedné její nohy do řady a za 37 franků (dnes bych zaplatil víc) si koupil jízdenku do třetího, nejvyššího patra. Než jsem odstál frontu, chvíli to trvalo. Ještě jsem čekal skoro hodinu ve výšce 115

metrů, než jsem se dostal do klece na poslední úsek cesty. Za mnou postupovali dva mladíci a bavili se mi do ucha. Byli asi dvacetiletí, jeden podle řeči Američan, druhý z Anglie.

Uvažovali o vysokoškolském studiu, o stipendiu od armády. Američan se zmiňoval o závazku na dvanáct let. Tvrdil, že jejich armáda má absolutní techniku, je neporazitelná a nejmocnější na světě. Rakety, které by na USA vystartovaly, zničí první salvou. Pak vypálí druhou a třetí a bylo by to vyřízené.

Klec nás oddělila a pohled z výšky 276 metrů na panorama Paříže mne přivedl na jiné myšlenky.

Monumentalita bezmála desetimilionového velkoměsta (městská oblast má na 9 milionů, v samotném městě necelé 3 miliony), širokých bulvárů, kolosálních staveb a velkoobchodů je zjemněna a polidštěna předměstími rodinných domků.

Politologický kongres se odbyval v historických prostorách pařížské univerzity Sorbony.

Doplňkem a protiváhou její důstojnosti jsou uličky okolo nábřeží sv. Michala. Kouzlo jejich kavárniček zbásnil Vítězslav Nezval.

Místo dopravního hlomozu zde dominoval vodopád výřečnosti majitelů obchodů a jídelen. Místo výfukových plynů bylo ovzduší plné aroma česneku a tisíce koření. Nabízeli se zde raci, langusty, ústřice mnoha druhů, krabi, krevety, exotické saláty a masa připravená na sto způsobů.

V potměšlém krámu jsem prohlížel literární mystiku a parapsychologii od foliant kabaly v prastaré ohmatané kůži po návody východních sektářů, jak dosáhnout nirvány a nesmrtnosti duše.

V nepřehledném množství starých tisků jsem se mohl probírat zde a ještě v hojnější míře na protějším břehu Seiny, na pultech a pod plátěnými stříškami bukinistů. Několik set metrů nábřeží tvořilo jeden antikvariát. Srdce mi lačností usedalo, ale kupovat jsem si netroufal. Za pomoci slovníku jsem sice občas nějakou francouzskou knihu přelouskal, ale odlišit v rychlosti hodnotnou věc od braku bylo nad moje síly. A vychválit cokoli do nebe nečinilo prodavačům v krámcích potíží.

V rámci politologického kongresu se mi naskytla možnost navštívit Versailles. Do barokní nádhery Ludvíka XIV. jelo na padesát autobusů. V tisícíhlavém procesí jsme procházeli nádvoří, královské komnaty a zahrady. Výklad byl za těchto okolností těžko možný a tak jsme se mohli jen dívat. I tak to bylo zajímavé.

Zajímavé ano, ale zvlášť působivé se mi to nezdálo. Nádhery a přepychu tu bylo příliš mnoho. Komnaty ve střední části zámku tvořily frontu velikých sálů, jeden skvostnější než druhý. Veliká okna od podlahy po strop otevírala pohled do zahrady, broušená zrcadla rozšiřovala prostor a obrazy zlatá, brokát a mramor. Pro okázalé plesy to bylo jistě vynikající. Místo stovek politologů jsem si představil dekoltované dámy v hedvábí s černou koketní muškou na tváři a galány v napudrovaných parukách s vycpanými lýtky. Všechno mi to připadalo jako vyšperkované nádraží.

Vzpomněl jsem si na dva šlechtice s kordem, jejichž funkcí s bohatou apanáží bylo analyzovat každé ráno obsah nočníku Jeho výsosti.

Zahrady byly příkladem francouzského parku. Vyšlechtěné, sestřižené do rovných řad a průhledů, plné soch, s fontánami a geometrickými kanály. Narodil jsem se na myslivně, vyrůstal v pošumavské přírodě. Pro takovouhle krásu jsem neměl pochopení. Připadalo mi to jako příroda postavená do pozoru.

Velký Trianon prý představoval nejprve fajánsový, pak mramorový budoár, který si nechal postavit v lese Ludvík XIV., aby tu svačil s milostnicemi.

Malý Trianon se zachoval v podobě pseudovesničky s malými domky. Podle brožurky ji zřídil Ludvík XVI. pro Marii Antoinettu, která si tu hrála se svými dětmi. Průvodce na místě nám říkal něco jiného. Šlechta prý zde provozovala módní pastorální scény. Oblékala se do venkovských kostýmů a hrála zamilované pastýřky a ovčáky.

Završení hromadné exkurze se konalo v Zimní zahradě. Pro hosty kongresu byla uspořádána recepce. Jako při každé podobné příležitosti to byla veliká strkanice a nuda.

Jsem rád, že jsem mohl Versailles vidět, ale nadšen jsem jimi nebyl. Vzrostla ve mně úcta k revoluci, která dokázala s parazitní feudální společností a jejím životním stylem skoncovat.

Nikoli v desítkách autobusů, ale ve třech osobách jsme vyhledali největší a nejproslulejší pařížský hřbitov Père-Lachaise. Prodávala se zde mapka, na níž byly vyznačeny hroby desítek osobností. Odpočívá zde Molière, La Fontaine, Chopin, Daudet, Beaumarchais, Musset, Rossini, Balzac, Bizet, Delacroix, Champollion (rozluštil hieroglyfické písmo), Proust, Wilde, Modigliani, Barbusse, Eluard, Apollinaire - všechna velká jména nevypočtu. To, co nás sem přivedlo, jsme však na plánu nenašli. Zeptali jsme se v domku s květinami.

“Komunardi? To nevím.”

Celý pokrokový svět zná slavnou a tragickou historii Pařížské komuny a masové popravy 28. května 1871. Zeď komunardů a šachty hromadných hrobů byly pár kroků od brány a domku květinářky. Na plánu nebyl uveden ani hrob Jeana L. Jaurése a zemělých představitelů komunistické strany, kteří leželi ve stejném konci hřbitova.

Byla nevědomost ostudou babek, které tu prodávaly chryzantémy a věnce z papírového vavřínu? Spíš projev čehosi, co jako doba ledová postihlo evropské pokrokové hnutí. Ani Francie s revoluční tradicí se tomu neubránila.

Během politologického kongresu v Paříži v létě 1985 za mnou přišel Pavel Tigríd, jedna z hlavních figurek protičeskoslovenské antikomunistické propagandy. Vydával v Paříži časopis Svědectví.

Nejprve vystoupil s dotazy na mne v sekci, kde jsem měl referát. Mluvil anglicky, neznal jsem ho a jméno jsem přeslechl. Následující den přišel na zasedání, které jsem řídil. Počkal na konec a váhavě přistoupil k předsednickému stolu. Měl obavu, jak budu reagovat. To už jsem věděl, o koho jde.

Vyšli jsme spolu na chodbu a asi dvacet minut hovořili. Omezil jsem se na otázky. Byl jsem zvědavý, co se od něho dovím.

Ujišťoval, že má Československo rád a přeje si zlepšení života našich lidí. Stěžoval si, že chybí diskuse mezi emigrací a těmi, kdo od nás vyjíždějí na Západ. Že se na emigranty pohlíží jako na zrádce.

Tvrdil, že jeho Svědectví má umírněný tón. Jako militantnější jmenoval z

emigrantských časopisů Listy. Jako prototyp zavilého antikomunisty, od kterého se distancoval, uváděl Luděk Pachmana.

Nasadil osobní tón. Prohlásil, že má radost, že mne po letech soupeření mohl osobně poznat. Je na sklonku žití (68 let) a vyhlíží nástupce, pokud jde o Svědectví. Jmenoval Kunderu, Mlynáře, Grůšu.

Když se o pět let později, po převratu, vrátil do Prahy, cítil dost sil zastávat úřad ministra a prznit naši kulturu.

Do Hanoje a Haiphongu

S Vietnamci jsem se poprvé setkal daleko od jejich země. V Edinburgu jsme povečeřeli v restauraci, kterou zřídila skupina emigrantů. Po porážce saigonského režimu v dubnu 1975 se z jižního Vietnamu rozběhli po západním světě.

Podobné setkání jsem měl v Paříži o něco později. I tam nám místní přátelé doporučili vietnamskou jídelnu a Francouzi sotva mlsný jazyček ošidí.

Do Vietnamu jsem přiletěl poprvé v dubnu 1984. V Hanoji se konala porada ředitelů stranických společenskovedních ústavů. V našem ústavu byli, kromě ředitele, ještě tři zástupci, já jeden z nich. Protože se nikdo na tuhle cestu netlačil, zbylo to na mne. Nemohu tvrdit, že mne to mrzelo. Podíval jsem se po světě rád, i když to stálo přípravu a čas.

Doktor Krauz mne vybavil medikamenty, kromě jiného tabletkami proti dýmějovému moru, což bylo velice povzbuzující. Upozornil mne, abych je bral jen v případě, když pojedu na jih, do panství bývalého saigonského a amerického režimu.

Že podobné výlety nejsou bez nebezpečí, to se potvrdilo o tři roky později při cestě našeho ředitele, Zdeňka Snítily, do Číny. Přivezl si infekci “zlatého koka”, a než udělali lékaři správnou diagnózu, byl po smrti.

Do Hanoje jsme letěli spolu s ředitelem bratislavského ústavu Viliamem Plevzou, a oba jsme dodnes živi a úměrně svému pokročilému věku i zdraví.

Let nás přesvědčil, že země, do níž máme namířeno, neleží za humny, ale je od nás přes dva kontinenty. V Praze kvetly tulipány, v Moskvě bylo vedro k zalknutí, v Taškentu – jaká ironie – ležel sníh a v Kalkatě jsem zažil hodinku největšího horka v životě.

Když jsme zde vystoupili z letadla na betonovou plochu, bylo to, jako bychom se ocitli na plátech rozpáleného sporáku. Na terase letištní budovy postávala v živé debatě skupina Indů v tmavých oblecích s černochem v bílém burnusu. Letiště obcházeli vojáci s karabinami v upjatých lodenových uniformách. Na domorodcích nebylo patrné, že by jim teploučko vadilo.

V hale, kde jsme čekali, než se letadlo posilní na zbytek cesty, se pasažéři rozdělili. Ti s bílou pletí se tlačili v hrozu uprostřed místnosti, kde se u stropu točila veliká vrtule. Měla asi ochlazovat vzduch, ale jen tu horoucí atmosféru mísila. Zbytek s pletí nažloutlou seděl na obvodu místnosti a náramně se bavil tím, jak strádáme. Vydávala se ledová limonáda. Prozřetelně jsem si pro ni nedošel. Její zhoubné následky jsem vzápětí viděl okolo sebe. Lidé byli, jako když vystoupí zpod sprchy. Ne tak osvěženi, ale tak zalití potem.

Když jsme se vrátili do klimatizovaného letadla, připadalo mi jako lednička s křídly. Pomalu zdvíhalo své stovky tun. Nízko pod námi, pár kroků za mezinárodním letištěm, jsem pozoroval na mýtině v džungli vesničku s chýšemi z palmového listí. Otevřel jsem malý kapesní atlas a sledoval z výšky, jak opisujeme pobřeží Barmy. Vlevo skaliska třítisícové hory Victoria, obehnané po krk zeleným pláštěm pralesa, vpravo Bengálský záliv.

Nemám nic proti létání, je rychlejší a méně namáhavé, než když cestoval Marco Polo, ale po přistání v Hanoji jsem si oddechl.

Ubytovali nás v hotelu Vítězství – Thong Loi na břehu Západního jezera. Budova, postavená Kubánci, má průčelí na pevnině a pokojový trakt na pilotech nad vodní hladinou. Spolu s klimatizací to činí pobyt v tropickém prostředí snesitelnější.

Veliké jezero o 600 hektarech je v hlavním městě jedním z několika. Vietnamoložka Iva Klinderová vypráví pověst o jeho vzniku: “Kdysi dávno byl v těchto místech rozsáhlý les, v němž se skrývala devíticásá liška, která škodila lidem. S touto stvůrou se utkal Dračí král, jenž ji utopil ve vodách řeky. Rozbouřená řeka pak toto místo zalila svými vlnami, a tak vzniklo dnešní jezero.”

Jezero není hluboké. Celé dny jsme pozorovali muže, kteří se v něm brodili a do mošny přes rameno sbírali cosi ze dna. Lovce mlžů jsme později viděli i v Tonkinském zálivu, kde moře při odlivu odkryje na kilometr černého bahna. Pojídání téhle potravy chudých je nebezpečné. Mlži mají v zaživacím traktu cizopasníky, kteří se přenášejí do lidských útrob.

Kolem hotelu jsme celé dny slyšeli hlasité ptačí štěbetání, trochu připomínající varovný signál lesní policie – sojky. Marně jsme po tomhle ptactvu na okolních stromech pátrali. Dověděli jsme se, že tak divně prozpěvují - žáby. Ale trochu větší, než jsou v našich rybnících. Tak asi jako měsíc staré kotě.

Když jsem vešel poprvé do svého pokoje, přivítala mne další záhada. Něco jako štěkot miniaturního jezevčíka. Chvilku ňafal náramně rozhorleně a pak s přestávkami, jako by si jen občas zahuboval pod fousy. Ozývalo se to odněkud z horního lemu rudého závěsu na okně, jež zabíralo celou šíři stěny. Co to bylo? Ještěrka. Zdejší požehnání. Konzumuje nepříjemný hmyz, především larvy moskytů. Byla plachá a za celou dobu pobytu se mi nepředstavila. Lišila se od své kolegyně v Adenu, která byla tak přítulná, že se nedala odehnat, ani když mi večer přicházela přát dobrou noc a měl jsem podezření, že mi chce dát pusku. I tahle hanojská si na mne rychle zvykla a napříště štekala jen na hosty.

Jeden exemplář pokojového zvěřince jsem potkal v předsíni. Něco mi začalo zmateně šukat pod nohami. Myš – zdálo se mi. V příštím okamžiku jsem poznal, že je to jak palec veliký hnědočervený brouk. Šváb tropického formátu. Mám na něj dupnout? Představa

rozplízlé hmoty mne zarazila. V příštím okamžiku spolubydlící zmizel v otvoru pod prahem koupelny.

Potud to byli živočiši venkoncem snesitelní. Horší byli moskyti. S našim komárem není v létě v lese a u vody žádné potěšení. Ale ve srovnání s moskyty? Něco jako smččí ratlík a bernardýn. Nad postelí byla kouzelná skříňka. Když se otevřela, vypadla z ní spásonosná moskytiéra. Ta se podstrčila pod okraje lůžka a s vrcholem připevněným ke skříňce vytvořila nad spáčem stan. Běda, když se k ní člověk ve spánku některým oblým koncem svého Já přitiskl. Bdělé hlídky moskytů ho injekcí skrz tkanivo napomenuly, aby si lehl rovně.

K nezvyklým vlastnostem prostředí patřila vysoká vlhkost vzduchu. Košile jsem vyměňoval několikrát za den. Ve skříni jsem měl složený kožený plášť, který jsem zde, přirozeně, nenosil. Když jsem ho po dvou dnech prohlédl, byl bílý, pokrytý souvislou plísní.

Velvyslanec, Bohumil Handl, mi ukázal na vnějších dveřích rezidence vlhkoměr. 106 stupňů. Přišel jsem na to, že jediný způsob, jak zabránit, aby nebyl člověk věčně utopený ve vlastním potu je, pohybovat se jako zpomalený film. Stačilo pár rychlejších kroků a měl jsem z košile mokrý obklad.

Neodmyslitelnou stránkou našeho pobytu ve Vietnamu byla překladatelka, jež nás celou dobu provázela. Inženýrka Vu Kim Khang byla příjemná sympatická mladá paní, která hovořila perfektně česky. Vystudovala v Liberci vysokou školu textilní. Jako na své "druhé rodiče" vzpomínala na starší manžele, u nichž bydlela, a kteří ji měli za vlastní dceru. Ve dny jejich narozenin zapalovala doma v Hanoji vonné tyčinky. Manžel překladatelky byl rovněž inženýr a pracovali oba v téže textilní továrně. Měli devítiletého Tonga a pětiletou Nam.

Kim nám představila Hanoj. O naši dopravu se postaral velvyslanec, soudruh Handl. Znali jsme se už z Prahy. Pracoval na zahraničním oddělení ÚV. Jen jeho státní vlaječku z kapoty vozu jsme během našich cest sundali. Na tu jsme neměli nárok.

Ha Noi znamená "město v řece". Leží na březích Rudé řeky a je hlavním městem od roku 1010. Do r. 938 zde vládla Čína. Město se tenkrát nazývalo ještě romantičtější - Thang Long – Město vznášejícího se draka. Poetické názvy jsou zde běžné a zpravidla bývají spojeny s hezkými pohádkami a mýty.

Střed Hanoje je bohatý zajímavými orientálními stavbami, jež představují vzácné historické památky. K unikátním patří Pagoda na jediném sloupu. Když Francouzi po letech koloniální okupace utíkali, vyhodili z holé zloby tuto jedinečnou pamětihodnost trhavinou do povětří. Vietnamci ji podle dokumentace obnovili.

Spojené státy ničily po čtyři roky systematickým bombardováním celou zemi a shodily na ni – jaká chloubá - sedm milionů tun bomb. Hlavnímu městu při tom věnovali mimořádnou pozornost. Za našeho pobytu jsem už neviděl po této devastaci ani stopy. Kolik práce a nákladů to stálo, není lehké si představit.

Hlavní třídy jsou osnovou sítě ulic a uliček. Jsou široké, lemované štědrou zelení, která nezná zimní spánek.

Na dopravní tepny vzpomínám jako na souvislý proud tisíců jízdních kol. Když se mezi ně připelete moped, je to jako limuzína mezi trabanty. Dopravní policie musí být

k cyklistům náramně tolerantní. Tři dospělí na jednom kole nebyli výjimkou. Ne každý velocipéd se skvěl novotou. Mnohý cyklista brzdil sandálem. Improvizované správkárny kol v podobě přenosné dílničky pod plachtou byly běžné v ulicích i na silnicích za městem.

Náš řidič si posteskl. Každá jízda ulicemi je riskantní dobrodružství. Znamená prodírat se mraky cyklistů, z nichž polovina veze malé děti. Mnozí si nelámou hlavu dopravními pravidly a jízda v protisměru je běžná. Když dojde k nehodě, vyšetřovatelé mají jednoduché kritérium: stopa po srážce na předku vozu je důkazem viny. Nehledě k tomu, že měřítka, uplatňovaná vůči domácím a cizincům nejsou vždycky stejná.

V moderních čtvrtích je systém obchodů, škol, úředních budov a obytných domů, který se mnoho neliší od evropských velkoměst.

Ve státních obchodech jsme prohlíželi pestré a krásné umělecké práce, jež odrážejí různorodý vkus šedesáti národností Vietnamu. Jsou zde náhrdelníky a ženské ozdoby z perel a slonoviny, ručně vázané koberce a tapiserie, intarzie s barevným dřevem, perletí a slonovinou, tepané misky, konvice a koflíky ze stříbra se zlatou inkrustací a bezpočet dalších kouzelných předmětů, z nichž oči přecházejí. Orientální zvláštností jsou vázy, poháry, malované podnosy a desky z laku, smolně černé se zářivě pestrými barvami kreseb a ornamentů.

Když jsme vstoupili do obchůdků se suvenýry, ovanul nás silný těžký pach. Působily jej stovky vyřezávaných figurek ze santálového dřeva. Každý jednotlivý předmět příjemně voní, ale ve velikém množství dávají za pravdu přísloví, že všeho moc škodí. Obdivoval jsem prodavače, kteří těžký odér dýchají celé dny. Řezby představovaly buddhistické a taoistické symboly, postavičky zvířat skutečných i fantastických, nádoby i tucty originálních bibelotů. Nejčastějším námětem byl Buddha ve všech velikostech, sedící s nohama zkříženými pod sebou.

Exotickou podívanou nám poskytl venkov. Viděli jsme z něj jen střípek okolo hlavního města a ten není pro zemi nejtypičtější. Tři čtvrtiny Vietnamu zaujímají hory a vrchoviny, a oblast Tonkin v povodí dolního toku Rudé řeky, kde leží Hanoj, je z celé země nejúrodnější nížina.

Charakteristická jsou rýžová pole, měnící krajinu v šachovnici. Tvoří je nevelké obdélníkové bazény o rozměrech – podle mého odhadu – přibližně osm krát pět metrů. Téměř všechnu práci v nich konají ženy, do půli stehy v tmavé kalné vodě. Za pomoci vodních buvolů půdu zkyprí a část plochy osejí. Když klásky vzejdou, vyrývají je a rozsazují na celou plochu. Tyto fáze práce jsme viděli. Sklizně, která se v tropickém pásmu opakuje dvakrát za rok, jsme svědky nebyli.

Ženy, jež se brodí celý den v kalné vodě a rýpají v bahně, jsme potkávali po ránu, jak jdou do práce čisté jak ze škatulky ve sněhobílých blůzkách, krátkých černých kalhotách a širokých slamácích, uvázaných stužkou pod bradou.

Úrodná půda v této oblasti, kde žije až 1500 obyvatel na čtvereční kilometr, je klenot, a s každým kouskem se šetrně hospodaří. Rýžová pole jsou navzájem oddělena hrázkou, po níž vede úzká pěšinka.

Ani skromné vesničky nezabírají mnoho místa. Krychlové domečky z nepálených cihel, bíle natřené, mají střechu z tašek, z plechu, z došků rýžové slámy. V okénku je zasazeno několik svislých prutů. Tahle okrasa na mne působila v první chvíli jako okna vězení. Vesele zvonící clona z barevných skleněných korálků na šňůrách ve dveřích to přivedla na pravou míru.

Na kopečku, který je v této rovině vzácný, jsem viděl, jak se pěstuje ananas. Na první pohled to připomínalo naše pole s hlávkami zelí v řádcích.

Zmínil jsem se o pracovitosti žen. Obdivoval jsem je nejen skloněné s pažemi po ramena v černých tůních rýžových polí. Potkávali jsme je, nesoucí výrobky do města. Šly v zástupu s vahadlem přes rameno, na obou jeho koncích na dlouhých popruzích zavěšený náklad. Zvednout ho není hračka. Nesly ho kilometry. Šly zvláštním krokem, který vidáme u závodníků v chůzi. Vychylovaly se v bocích, rytmicky se houpaly v pánvi a tím udržovaly náklad v rovnováze. Odpočívají tak, že si sednou na paty.

Komentář [D1]:

Utkvěl mi v paměti obrázek na patách sedící stařeny v Hanoji. Měla před sebou na chodníku na novinách několik klasů kukuřice. Nezdálo se, že by se kupující o ně drali. Milicionáři vadilo, že jsem si jí jako cizinec všiml a vyháněl ji. Odkud asi ta hubená babka, kost a kůže, svůj skrovný tovar přinesla a co za něj mohla utržit? Když jsem tehdy četl, že Vietnam patří k nejchudším zemím světa, vzpomněl jsem si na tuhle scénku.

V exotických zemích mi někdy působilo problém jídlo. Všude mají něco znamenitého, nač člověk rád vzpomíná, ale také sem tam zvláštnost, pro nás nezvyklou.

Doktor Krauz mne vždycky vybavil na cestu nějakými lektvary, a doporučil sympatickou prevenci. Nemí přý nad to, dát si před jídlem skleničku ostrého. To udělá pořádek v žaludeční flóře.

Vietnamci jedli neobyčejně skromně. Jedinou výjimkou byla rýže. Měli ještě poslední rok přidělový systém zásobování. Kim dostávala na pětiletou Nam tři kilogramy rýže měsíčně. Příděl pracujících na tutéž dobu byl 30 kilogramů. Dokázali bychom za měsíc spořádat dětskou tříkilogramovou porci? Měla by s tím u nás co dělat celá rodina. A to byl příděl, rozumí se okolnostmi omezené množství.

V jídelně jsem viděl běžný oběd Vietnamců. Talíř byl o něco větší, než se používá u nás. Pyramida rýže byla až po okraje. Rýže se podávala spařená. Vedle na malém tácku měli několik soust masa, častěji vařené zeleniny. Jedli tyčinkami. Dvě vedle sebe vytvoří žlábek, který slouží jako lžička. Kousky masa nebo zeleniny se uchopí tyčinkami jako do kleštíček. Mírně se nad horu rýže naklonili a tyčinky se jen kmitaly. Spořádat oběd netrvalo dlouho.

Kim nám vyprávěla, jak se s manželem nasmáli malé Nam. Povzdechla si: “Víš, maminko, co bych si přála? Kdybych mohla mít každý den maso.” I Kim, která žila léta v Československu, připadala představa dcerky, že by měla každý den na tácku tři nebo čtyři kousíčky masa, jako sen z říše pohádek. Bylo mi z toho veselého vyprávění smutno.

Naši hostitelé si byli vědomi, že zvyklosti Evropanů v jídle se od jejich liší a vzorně se o nás starali. Měli kuchaře, kteří vařili podle “mezinárodního” jídelního lístku. Kromě

bohaté porce jsme měli vždycky na stole ještě mísy masa i příkrmu navíc. Abychom bezpečně netrpěli hladem, stála tam ještě pyramida natvrdo uvařených oloupaných vajec.

Z vietnamských jídel jsem měl nejraděj výborně upravenou zeleninu. Různé mořské příšerky jsem raději nezkoušel. S důvěrou jsem se pustil do obalovaných smažených kuřecích stehýnek. Masičko mi připadalo trochu jemnější. Pak jsem zjistil, že jsou to ti záhadní „ptáci“, kteří kvákají na stromech okolo našeho hotelu.

Navštívili jsme domek, kde žil a pracoval prezident Ho Či Min. Od sídla naší hlavy státu se lišil. Tři místnosti byly na podlaží, poněkud zdviženém nad okolní terén. V jednom pokoji byla pracovna, ve druhém obývací místnost, ve třetím lůžko. Celý domek byla lehká bambusová stavba s tenkými stěnami.

Byli jsme přijati na ústředním výboru Komunistické strany Vietnamu.

Výklad o situaci státu osm let po jeho sjednocení nám podal prezident republiky Truong Chinh. Hovořil hlavně o výstavbě. Pro mne bylo nejpoučnější to, o čem se zmínil jen letmo.

Šest let od roku 1861 francouzská vojska Vietnam v krvavé válce dobývala, aby je pak na více než půl století proměnila ve francouzskou kolonii. Za druhé světové války Vietnam okupovali Japonci. Po porážce Japonska obsadili zemi v roce 1945 Angličané, aby ji předali znovu Francouzům. Po osmi letech osvobozené války Vietnamci Francouze porazili v bitvě u pevnosti Dien Bien Phu. Severoameričané usoudili, že si poradí lépe než Francouzi a ničili zbídačený Vietnam do poloviny sedmdesátých let dvacátého století. Skončili rovněž porážkou, ale zanechali po sobě strašlivou devastaci země.

Americká válka stála zemi více než milion mrtvých, v celé jižní polovině systematicky likvidované vesnice, 16 200 čtverečních kilometrů chemickými defolianty spálené vegetace a zamořené půdy - což představuje plochu jako pětina České republiky.

K dovršení pohrom se přidali ještě koncem sedmdesátých let čínští maoisté a zaútočili na severní hranice země.

Od 60. let 19. století do 70. let století dvacátého byl Vietnam ve válkách, nebo pod okupací. Celé generace byly zbaveny normálních životních podmínek, ztratily možnost vzdělání, pracovní kvalifikace. Místo rozvíjení kultury žily v atmosféře zabíjení a zhouby.

Jestliže Truong Chinh uváděl fakta o růstu průmyslu a zemědělství, dopravy a školství, kolik úsilí se za tím skrývalo.

Částečnou představu nám dala exkurze na Černou řeku – Song Da, kde se budovala největší hydroelektrárna jihovýchodní Asie.

Vryl se mi do paměti kontrast.

Čekali jsme na přívoz přes Rudou řeku, do níž tvoří Černá řeka z pravého břehu přítok. Po široké hladině plulo několik džunek s čtvercovou plachtou. Řeka tu rodiny rybářů nejen živí, ale je jejich domovem.

Jedna džunka kotvila u přivozu, pár kroků od nás. Byla asi patnáct, dvacet metrů dlouhá a její střed zaujímalobydli s nízkou sedlovou střechou. Žena prováděla ranní toaletu a omývala malé asi roční děcko. Namáčela utěrku do kalné řeky a myla si s ní obličej a ramena pod blůzkou a pak myla dítě. Nebyla si vědoma, že by na jejím počínání bylo něco divného. Kde měla vzít žena, žijící celý život na řece, čistou vodu k mytí? Co asi pila ve čtyřicetistupňovém vedru a odkud brala vodu na vaření?

To byla jedna stránka skutečnosti. A za hodinku jsme byli svědky druhé.

Přijeli a vystoupili jsme nad příkrým srázem hlubokého kaňonu. Řeka si tu prorazila cestu skalním masivem. Z ptačí perspektivy jsme sledovali mravenčí hemžení pod námi. Po stužkách žlutých prашných cest přijížděly ohromné nákladní automobily, jež z té výšky vypadaly jako dětské hračky. Ramena rypadel jim sypala do sklápěcí korby rachotící náklad. Auta přijížděla a odjížděla v nepřetržité řadě, v rychlém sledu. Z ohromného tmavého jícnu skal vybíhaly vozíky na laně a automaticky vysypávaly nalámané kamení.

Smyčkou cest jsme sjeli k ústí gigantické jeskyně a ponořili se do jejího elektrickými reflektory ozářeného nitra. Byl to ohromný dóm, vytesaný ve skále. V něm se chystalo lože pro turbíny. Projekt a pomoc při stavbě poskytoval Sovětský svaz. Elektrárna byla dělana s perspektivou postupného rozšiřování a instalace dalších turbín podle toho, jak poroste potřeba elektrické energie pro vietnamský průmysl. Řekli nám, že výkon několikrát převyší kapacitu egyptské Asuánské hydroelektrárny na Nilu.

Jestliže jsme na rýžových polích viděli při práci hlavně ženy a kladli jsme si otázku, kde jsou muži, tady jsme dostali odpověď.

Z Hanoje se celé shromáždění ředitelů stranických vědeckých ústavů přesunulo do přístavního města Haiphongu. Jeli jsme autobusem, a cestou jsme zastavili v menším městě, kde byl bohatý obchod se suvenýry. Mohli jsme si zde koupit i vycpaného indočínského tygra.

Nedošli jsme až do centra Haiphongu a ubytovali se přímo nad mořem. Bohatá vietnamská příroda a veliké přístavní město si podávaly ruce.

Nastoupili jsme na malý parníček a projeli se Dračí zátokou – Ha Long, která patří k sedmi divům světa. Několik tisíc ostrovů se rozkládá do hloubky desítek námořních mil od pobřeží. Z vody ční příkré vápencové skály. Jejich temena pokrývají rozcuchané pačesy tropické vegetace. Strmé stěny jsou špinavě žluté, vrcholky šťavnatě zelené. Jeden ostrov za druhým jako sloupy katedrál podírají azurovou klenbu nebe. Některý je rozlehlý jako fotbalové hřiště, jiný jako hřiště golfové.

Než se oceán (kterému se říká Tichý, ale který má do tichosti daleko) mezi ostrovy prodere, unaví se a zkrotne. Lidé zde proto už před věky našli ideální místo pro přístav. Náhorní plošinky ostrovů skýtalý útočiště pirátům. Jejich džunky lehce mizely v zeleno - modro-žlutém bludišti.

Byli jsme ubytováni v bungalovech, rozhozených po zelené stráni nad vodou. Vilo Plevza a já jsme bydleli spolu. Těšil jsem se, jak si v Tonkinském zálivu zaplavu. Nemohl jsem se dočkat rána. Sotva se rozednilo, oblékl jsem plavky, přehodil ručník okolo krku a pustil se v gumových pantoflích stezičkou dolů k vodě.

Slunko se ještě schovávalo, bylo pod mrakem. Nepřikládal jsem tomu žádný význam. Takové počasí je u nás běžné.

Na půli cesty ke břehu se objevil jeden z našich hostitelů. Stoupal proti mně, paže do šířky, tvářil se velmi přísně a rezolutně vrtěl hlavou. Bylo mimo pochybnost, že mne nechce k vodě pustit. Provázel výmluvná gesta zpěvnou melodií vietnamštiny, ale z té jsem nerozuměl ani slovo. Nebylo těžké dát gestikulaci a tón řeči dohromady: „K moři ani krok. Máte zdravý rozum?”

Sotva jsem došel zpátky k bungalovu, nebe se zatmělo.

Už jsem neměl Vietnamci za zlé, že mi nedovolil jít se vykoupat. Ostatně, stačilo, abych se s návratem o pár sekund opozdil a mohl jsem být vykoupaný i bez moře. Černé nebe se roztrhlo a na zemi padala žlutohnědá Niagara. Vodopád na ploše čtverečních kilometrů.

Přívál vody hučel a otřásal domkem.

Když přívál vody z nebe skončil, neskončilo mocné hřmění. Co je působí?

Moře. Nehnaly se po něm vlny, ale obrovské stěny vody. S nedefinovatelným řevem a třeskotem se valily na břeh. V rachotu kamení se vracely zpátky, aby se v několika vteřinách vzepjaly a vrhly proti pevnině znovu. Vypadalo to, že v příští chvíli lavina vody smete snad i náš bungalov.

Špinavá masa se nehнала jen z moře. Celý svah okolo nás se proměnil v jedinou potopu.

Konec přišel bezmála tak rychle, jako sama mokrá pohroma. Moře spolykalo snídani vody, písku, hlíny a orvané zeleně ze strání. Zpod kalného proudu vystoupily stezičky. Zohýbané stvolý bambusu se narovnaly. I slunce vyhlédlo.

Hostitelé nás pozvali do jídelny. Překvapili nás bohorovným klidem - jako by se nic nestalo. Snažili jsme se dohovorit.

“Tajfun? Tajfun?” volili jsme výraz, který je mezinárodně srozumitelný.

Dívali se na nás nechápavě. Vzápětí propukli ve smích. Pobaveně opakovali zpěvavými hlásky: “Tajfun! Tajfun!” Jako kdyby v životě neslyšeli větší legraci.

Přemýšlel jsem, jak se řekne francouzsky “přeháňka”. Aha: “Giboulée”. Souhlasně kývali hlavou.

O čtyři roky později bylo rozhodnuto, že poletím do Hanoje podruhé. Zemřel však ředitel našeho ústavu a tajemník Josef Havlín mne zavolal: “Musíš ústav převzít. Do Vietnamu se dostaneš ještě desetkrát.”

Tahle předpověď nevyšla. Do Vietnamu jsem neletěl a ústav také nepřevzal. Místo toho jsem řídil Středisko pro výzkum míru a odzbrojení akademie věd a odtud odešel v devadesátém roce do důchodu.

Vietnam jsem ale vnímal dál, ať jsem chtěl nebo nechtěl. Když jsem nepřišel já do Vietnamu, přišel Vietnam za mnou. Potkávám ho od té doby na každém kroku. A nejen já, ale deset milionů občanů České republiky, která z bývalého Československa zbyla.

Do roku 1989 k nám přijížděly tisíce Vietnamců na studia a získávat odbornou kvalifikaci. Po převratu se to změnilo. Hledali skulinky, za něž by se zachytili a našli u nás, jako i v řadě dalších zemí, obživu. Na “bleším trhu” ve městech prodávali laciný textil. Po

několika letech se znamenitě uplatnili jako obchodníci s ovocem a zeleninou. Nyní rozšiřují pole působnosti do dalších oblastí maloobchodu.

I v naší zemi jsme svědky toho, co jsem poznával u nich doma: čeho se chopí, to dělají s ohromným nasazením. A dodal bych: s překvapujícími výsledky.

Co vidíme u nás, je jen malá ukázka toho, co se odehrává ve Vietnamu. Od mé návštěvy uplynulo mnoho let. Za ten čas mírový život, který nepoznaly generace, umožnil skoro zázrak.

Vietnam už není jednou z nejhudších zemí. Stát s devadesáti miliony obyvatel má ročně desetiprocentní růst hrubého národního produktu. Miliony emigrantů, kteří se po porážce saigonského loutkového režimu a pod tlakem nezaměstnanosti rozběhly do světa, to jsou dnes tykadla, jež sondují mezinárodní obchod. Světové ročenky označují Vietnam za jednoho z "asijských tygrů" vedle Singapuru, Taiwanu a jižní Koreje.

Než Jugoslávii zničila intervence Spojených států

Dvakrát, v letech 1984 a 1985, jsem byl v Cavtatu v Jugoslavii na teoretické konferenci, zvané „kulatý stůl“. Konala se zde každoročně. Téma se rok od roku měnilo, ale v podstatě šlo stále o totéž. Byla to volná polemika o různém chápání socialismu, mírového hnutí, národně osvobozenického boje a konec konců o politických problémech současnosti vůbec. Co kdo pokládal za důležité, s tím vystoupil. Nebyl jsem svědkem, že by bylo někdy někomu vytčeno, že jeho příspěvek „není k věci“. Bezbřehá volnost několikadenní rozpravy byla její silnou i slabou stránkou. K žádnému závěru se nikdy nedospělo. Organizátoři si takový cíl ani nekladli. Účastníci se rozcházel, aniž by jejich přesvědčení, s nímž přijeli, jakkoli utrpělo.

Povaha jednání určovala okruh účastníků. Kromě vyložených zpátečníků, konzervativců, militaristů a šovinistů měl přístup v zásadě každý. Byli zde komunisté různého ražení, trockisté, anarchisté, profesori politických věd, novináři, spisovatelé, a setkal jsem se tu i s římským farářem.

Přijížděli teoretici ze Sovětského svazu, Čínské lidové republiky, z dalších evropských i asijských socialistických států, z USA, ze Západní Evropy, z Japonska, z Afriky. Objevovaly se zde více či méně oficiální osobnosti, známé i neznámé postavy. Výjimkou nebyli lidé, kteří si udělali jen příjemný a laciný výlet. Jugoslávští pořadatelé "v naléhavých případech" účastníkům náklady hradili.

Přicházeli "domácí" teoretici, Jugoslávci. Potkal jsem se zde se známými ze Světové politologické asociace. Např. s prof. Pašičem z makedonské univerzity ve Skopji, s prof. Bibičem ze slovinské univerzity v Lublani.

Skladba shromáždění určovala charakter diskuse. Střídal se chvilí zajímavých polemik s hodinami nudných řečí.

Někteří vystupovali z pozic marxismu, přesněji řečeno toho, co za marxismus považovali. Druzí marxismus vyvraceli. Podobné pro i proti se uplatňovalo i pokud šlo o socialismus, mírové hnutí, boj proti kolonialismu.

Zajímavá byla vystoupení Ivana Timofejeviče Frolova z Moskvy, který se nedal strhnout k hádkám, ani když někteří diskutéři napadali Sovětský svaz.

Kvalifikované byly příspěvky Heralda Neuberta z NDR, odborníka na mezinárodní vztahy.

Chilský spisovatel Volodia Taitelboim oživil jednání líčením osudů své vlasti – tehdy pod diktaturou Pinocheta.

Jugoslávský profesor Predrag Vranicki pěnil proti Stalinovi, ale hlásil se kupodivu k “leninskému sovětismu”.

V roce 1984 se zúčastnili dva tehdy významní západní Němci. Petra Kelly patřila k zakládajícím a nejaktivnějším osobnostem “Zelených”, kteří se soustředili na podporu mírových iniciativ, nezávislých na oficiálních státních institucích. Výjimečnou postavou byl generál Gert Bastian. Sloužil nejprve v bundeswehru, ale nemohl se smířit s militaristickým kurzem, a prosazoval vytváření důvěry mezi Východem a Západem a odzbrojení.

V týchž letech se konala na ostrově Korčule opakovaně tzv. „filosofická škola antropologických humanistů”. Vranicki, který byl iniciátorem, prohlašoval za hlavní úkol rozbít dialektický materialismus.

I když byla volná diskuse, nedocházelo k rozmíškám. Panovala názorová tolerance. Jistou výjimku učinila francouzská socialistka. Podráždilo ji moje vystoupení, kdy jsem hovořil o socialistické výstavbě Československa. Prohlásila, že to, co je v Československu nemá se socialismem nic společného, a je to profanace socialismu.

Přihlásil jsem se na stručnou poznámku. Mluvil jsem anglicky, aby to překlad nezkeslil. „Odlétal jsem ze socialistických poměrů, a teď se dovídám, že už neexistují. Připadám si jako pilot, který startoval z mateřské letadlové lodi, a tu potopili. Kam se mám uchýlit, kde přistát? Čekat, až vytvoří socialismus francouzští socialisté? Letadlo, jež by vydrželo ve vzduchu tak dlouho, neexistuje.“

Propukl smích a Francouzka byla uražená. Frolov, který nerozuměl anglicky, se mne ptal, co jsem řekl, že to vzbudilo takový ohlas.

Právě ve dnech konference v říjnu 1984 vyšla zpráva, že básník Jaroslav Seifert dostal Nobelovu cenu. Komentáře v západním tisku vydávali laureáta za odpůrce socialismu. O přestávce mne norský delegát, s nímž jsme se znali, v intencích západní propagandy popichoval. Řekl jsem mu pár slov o Seifertově poesii a jako mezi řečí jsem se zeptal, co z básnickovy tvorby vyšlo v Norsku a co zná. Neznal nic.

Když jsem byl v Cavtatu, nenechal jsem si nikdy ujít návštěvu nedalekého Dubrovníku.

Vyrostl za staletí na skalnatém poloostrovku v podhůří Dinárských hor na jihu Dalmácie. Za význam a bohatství vděčil výhodné poloze na pobřeží Jadranu a obchodům s celým Středomořím. Když historie přepsala trajektorie obchodních cest, význam Dubrovníku pohasl.

Desítky věží a bastionů pevnosti Revelín, jež kdysi střežily přístup z moře i z pevniny, se změnilý v historickou relikvii.

Uprostřed Starého města je obdélníkové, na svou dobu veliké náměstí, jež sloužilo jako tržiště. Bylo svého času proslulým obchodním centrem, kde se potkávaly karavany kupců a lodní náklady z orientu, evropského severu i břehů Afriky. Jako výsměch dějin stojí tam dnes pár stánků s ovocem a suvenýry.

Upomínkou na někdejší bohatství městského státu je honosná barokní katedrála, ulice roubené paláci a výstavnými měšťanskými domy. Na západní straně se budovy vyšplhaly do příkré stráně, a uličky vystřídal schodiště.

Dubrovnik měl velkou historii a zároveň osud plný příkoří. Vznikal, když blízký Epidaurus – dnešní Cavtat byl v roce 656 dobyt a zničen Avary. Město a přístav Dubrovnik nabýval na významu a bohatl. Tím lákal zájem mocných sousedů. Formálně nezávislý městský stát byl ve skutečnosti vazalem, jenom páni se měnili. Nejprve ovládala Dubrovnik Byzantská říše, pak Benátky, Uherské království, Osmanská říše, jeden čas jej obsadil Napoleon, a po jeho pádu Rakousko. V letech druhé světové války ho okupovala Mussoliniho fašistická Itálie. K dovršení všeho zla jím v posledních letech ještě prošla občanská válka.

V osudech Dubrovniku, jako v příslovečné kapce vody, se zrcadlí peripetie Balkánu. A je Balkán výjimečný? Kolik najdeme v Evropě koutů, jež představují trvale oázu míru a pohody?

Při čekání na letišti v Dubrovniku jsem měl zajímavou debatu s profesorem jedné univerzity v USA. Vyučoval marxismus. Asi třicetiletý sympatický muž. Nebyl členem komunistické strany, ale ujišťoval mne, že je přesvědčeným stoupencem marxistické teorie a že seznamuje studenty poctivě s jejími myšlenkami.

Během letu do Záhřebu jsem seděl vedle černocha Herberta Ushewokunze ze Zimbabwe. Vrátil se k tématu skončené konference a kritizoval, že náš důraz na odzbrojení je jednostranný a “evropocentristický”. Nepřihlíží k tomu, že národní osvobození v řadě zemí Afriky se neobejde bez ozbrojeného boje a že heslo “odzbrojit” znamená v těchto podmínkách rezignovat před kolonizátory a jejich domácími pomahači.

Vyprávěli jsme si vzájemně o poměrech ve svých zemích. Překvapilo mne, že tenhle vzdělaný zimbabský politik nevěděl o Československu téměř nic, hnedle ani kde leží. Uvědomil jsem si, že na tom vůči jeho vlasti nejsem o mnoho lépe. Jak důležitou podmínkou mezinárodní důvěry, pochopení a přátelské spolupráce je informovanost, výměna pravdivých údajů a zpráv. A jakou živnou půdu štvavé propagandy a předpojetí vytváří nedostatek věcných znalostí.

Po cavtatském jednání jsem byl pozván do stranické školy J. B. Tita v Kumrovcí. Bylo to také v Chorvatsku, v Titově rodišti, nedaleko Záhřebu.

Ředitel roční kumrovecké školy Ivica Račan organizoval diskusi posluchačů s několika zahraničními účastníky cavtatské konference. Na stupínku za stolem seděl Michail Basmanov a Alexandr Kruchmaljov z SSSR, Monty Johnson, člen Komunistické strany Velké Británie, Fujimaki z Japonska a já. Každý přednesl krátké úvodní slovo a následovala několik hodin diskuse, které se zúčastnili všichni – z pléna i od předsednického stolu.

Posluchači, funkcionáři Svazu komunistů Jugoslávie, neměli zábrany, vyjadřovali názory otevřeně a nezdálo se, že by se snažili vejít do určitých ideových limitů. Na určitých principech se však přece shodovali. Byl to smysl pro sociální spravedlnost, vedoucí úloha dělnické třídy a prostých rolníků, pokroková budoucnost Jugoslávie a stejná práva všech národů. Výhrady k Sovětskému svazu, k politice naší strany, neznamenal sympatie pro kapitalistické poměry na Západě.

V době mé návštěvy v Kumrovci už Josip Tito-Broz nežil. Zemřel roku 1980, několik dní před osmaosmdesátými narozeninami.

Prohlédli jsme si jeho rodný domek. Všechno uspořádáno tak, jak to asi vypadalo původně. Bez okázalosti, bez vystavení dokladů o jeho velikosti a slávě, bez demonstrace zásluh. Jsem přesvědčen, že tak si návštěvníci tím spíš jeho velikost a zásluhy sami připomněli. (Stejným způsobem byl upraven v Dědicích rodný domek Klementa Gottwalda.)

Ve stranické škole jsem se setkal s Čechy, kteří patřili k národnostní menšině v zemi. Několik dní se mi věnovali. Provázeli mne do Záhřebu, zavedli do Titova domku. Strávili jsme hodiny srdečným rozhovorem. Hovořili se mnou rádi, ale patřili už k několikáté generaci přistěhovalců a neprojevovali nostalgii po původní vlasti. Vyprávěli, že žijí v početnějších skupinách českých rodin. Necítí se omezováni a znevýhodněni, mají styk s Československem, jezdí tam za příbuznými a občas na výlet.

Krátce jsem se podíval do Záhřebu. Po několika hodinách procházky mohu mluvit jen o dojmu, ne o poznání. Připomínal mi naše města před válkou, v době mého dětství. Zdál se mi ve srovnání s našimi současnými podmínkami chudší, a to jak ve vnějším vzhledu ulic, domů, obchodů, tak v oblečení lidí. Překvapily mne projevy náboženského katolického vlivu. Množství kostelů nepůsobilo jen jako dědictví historie a kulturní památky, jak je tomu např. v Praze. Byla znát živá kultovní aktivita. Na ulicích jsem potkával hodně černých talárů.

Jaký byl pro Jugoslávii užitek ze světonázorové a politicko-ideologické rezervovanosti vůči socialistickému společenství, jehož jsem byl svědkem v Cavtatu, a kterou jsem znal z jugoslávské knižní produkce? Nutně to působilo mnoha lidem, zvláště mládeží, v hlavách zmatek. Občanská válka v Jugoslávii po rozpadu socialistického společenství nebyla o to méně krvavá.

Občas jsem se u nás setkal s názorem, že Jugoslávii držel pohromadě Tito, a když zemřel, rozsypala se. I když Tito sehrál ve vývoji mnohonárodnostního státu na horké balkánské půdě velkou úlohu, tmelem země nebyl jen on, ale v první řadě jednota jugoslávských komunistů. Ve straně tvořili společnou frontu členové všech národů a národností země. Usilovali úspěšně po více než půl století o utužování spolupráce, o prosazování společných zájmů a překonávání historických, sociálních i náboženských rozdílů.

Země se nerozložila vnitřními rozpory, ale brutální intervencí zvenčí. Jugoslávie se od sklonku čtyřicátých let v řadě ohledů jednou více, podruhé méně distancovala od Sovětského svazu a socialistického společenství. Paradox byl v tom, že se tragicky rozpadla v momentě, kdy se položil gorbačovskou zradou Sovětský svaz. Garancí mírového rozvoje Jugoslávie byla rovnováha sil mezi Východem a Západem. Když ji vystřídal diktát USA a NATO, skončily nejen jugoslávské socialistické vyhlídky ale i státní svrchovanost a Jugoslávii rozsápali na kusy.

Že krvavé rozpory a občanská válka byly vyvolány národnostními problémy a snahou některých etnik o samostatnost? V kterém státě se nenajdou lidé, kteří mají tendenci k etnickému separatismu a volají až po státním oddělení? Kdyby se těmto snahám dal všude volný průchod, mapa světa by se podobala pískovišti – co do struktury i co do stability. Vztah mezi jednotou národů a národností a jejich svobodou, samostatností a sebeurčením patří k nejrozpornějším a nejsložitějším politickým problémům. Univerzální schéma neexistuje. Řešení vyžaduje respektovat konkrétní historické podmínky.

T. G. Masaryk si nepotrpěl na neměnné svaté pravdy, ale v otázce Jihoslovanů měl pevné stanovisko a o jeho prosazení vehementně usiloval. Vylíčil je obšírně v knize Světová revoluce. Kromě vytvoření svobodné společné republiky Čechů a Slováků považoval za svou největší zásluhu podíl na vzniku Jugoslávie. Napsal: “O svém stanovisku v otázce jihoslovanské jsem už řekl, že jsem pokládal Srbsko...za centrum Jihoslovanů; centrum politické a vojenské...Chorvátí jistě měli svá zvláštní práva, bylo správné dovolávat se práva historického a jistě kulturní vyspělosti, ale to nevyklučovalo uznání Srbska jako politického a krystalizačního centra.”

(T.G.Masaryk, Světová revoluce, Orbis a Čin v Praze 1925, str. 285)

Dva moji nejlepší sovětské přátele

Na teoretické konferenci v Karlových Varech přede mnou seděla hezká žena. Měla výraznou postavu, rusé vlasy spletené do tlustých copů utažené okolo hlavy. Ruska. Připomínala Bilibinovy ilustrace z ruských národních pohádek.

Do obličeje jsem jí uviděl, až když jí dal předsedající slovo a postavila se za řečnický pult. Měla příjemný obličej, ale s postavou to nesouhlasilo. Postava ukazovala na třicet, tvář nejméně o dvacet let víc. Později jsem se dověděl, že jí v té době bylo šedesát. Ale zevnějšek, i když hezký, nebyl tím hlavním. Projevilo se to, jakmile promluvila. Přední filosof, známý i za hranicemi SSSR. Profesorka Jelena Dmitrievna Modržinská.

Když za mnou po mém referátu přišla a projevila o mé názory zájem, potěšilo mne to. V dalších letech jsme se ještě několikrát při podobné příležitosti setkali a to jak v Sovětském svazu, tak i v zahraničí. Kdykoliv jsem přijel do Moskvy, neobešlo se to bez pozvání k Jeleně Dmitrijevně a jejímu muži Petru Iljiči Gudinoviči. Přátelství bylo založeno na našem shodném světovém názoru a politickém myšlení.

Přátelství se Stanislavem Vasiljevičem Alexandrovem začalo trochu jinak. Spojily nás od počátku pracovní úkoly. Na mezinárodní poradě ředitelů stranických teoretických ústavů bylo přijato několik společných témat. Našemu ústavu bylo svěřeno vytvořit a vést výzkumný tým pro boj s buržoazní, revizionistickou a reformistickou ideologií. To se shodovalo se zaměřením práce mého odboru. Profesor Alexandrov zastupoval ve výzkumném týmu moskevský institut.

Byl starší a zkušenější. Když bylo zapotřebí, zapojil do badatelské práce kapacity dalších sovětských společensko-vědních ústavů. Než jsme se se zástupci dalších ústavů navzájem poznali, podporoval moji autoritu jako vedoucího.

Kromě jednání výzkumného týmu setkávali jsme se několikrát ročně na různých vědeckých a ideologických akcích tu v Praze, tu v Moskvě, v Sofii, ve Varšavě i dalších metropolích. I když jsme se v leččems lišili, postupně jsme si vzájemně přicházeli na chuť.

Stanislav Vasiljevič si dával záležet na důstojném vystupování a na pečlivém ustrojení. Moje ležérnost v tomto ohledu ho dráždila. Systematicky se mne snažil vychovávat a “něco ze mne udělat”. Nemyslel to špatně, ale já jsem se tím bavil. Měl jsem svoje nepsané krédo, že o mé autoritě musí rozhodovat úroveň znalostí a výsledky práce a nikoli fasáda.

Vytýkal mi, že plýtvám časem, když jezdím po krajích a okresech s přednáškami, místo abych se soustředil na studium a získání vědeckých hodnot. Své stanovisko změnil, když jsme se náhodou v Karlových Varech setkali s okresním vedoucím tajemníkem, a ten se ke mně hlásil, jako k blízkému politickému spolupracovníku. Stanislav Vasiljevič uznal, že poměry ve Svazu a u nás jsou jiné. Bezprostřední kontakty s místními funkcionáři hrají u nás větší úlohu.

Reprezentace mé osoby mu ležela zvlášť na srdci, když mne provázel ve svém domácím sovětském prostředí. Vzpomínám na jednu anekdotickou příhodu.

V roce 1977, v době květnových oslav vítězství, jsem měl v Leningradě na Něvě vykonat čestnou přehlídku válečné flotily, jež se vrátila z mnohaměsíční plavby v amerických vodách. To díky Alexandrovovi, který byl kapitánem válečného loďstva v záloze, a měl jako účastník války u admirality vysokou autoritu.

Postavili mne do bíle označeného kruhu na přídi člunu a chystali se se mnou projet kolem řady šedých válečných plavidel. Stanislav Vasiljevič se pohoršil nad mým červeně kostkovaným kloboukem, v jakém tehdy chodilo půl Prahy. Prohlásil položertem, polovážně, že v takové “revizionistické šlápě” jet nemohu a nasadil mi svůj širák. V něm jsem projížděl podél křižníku, torpédoborců a ponorek a salutoval řadám nastoupených kapitánů, námořních důstojníků a matróšů k plné spokojenosti svého přítele.

Klobouková stránka mé přehlídky byla humorná, ale na čem se autorita profesora Alexandrova mezi admirály a kontradmirály zakládala, mělo k žertu daleko. Za války jako devatenáctiletý byl povolán k válečnému námořnictvu a sloužil na ponorce v Baltickém moři. Ponorka, poškozená německým torpédem klesla na dno. Naštěstí “jen” do hloubky čtyřiceti metrů. Námořníci vyplavali na hladinu. Stalo se to v noci, pevnina v nedohlednu a moře ledové. Plovací vesty trosečníky nesly, ale chlad byl úmorný. Semkli se do klubka, aby snáz vzdorovali vlnám, měli iluzi, že se navzájem zahřejí a morálně se posílili. Pobřežní hlídka zaslechla výbuch torpéda a po rozednění pozorovací letoun našel ostrůvek plovoucích těl. Když je vylovili, pro některé už bylo pozdě. Stanislav proležel dva měsíce v nemocnici. Celé tělo mu pokryly vředy, ale mladý organismus odolal. Po vyléčení byl zařazen do úderných oddílů válečného námořnictva v Leningradě. Ve městě prodělal celou blokádu.

Oddíly námořníků tvořily zálohu centrální komandatury. Když Němci někde obranu obklíčeného města prolomili a šlo do tuhého, nastoupili do protiútoků hoši v černých uniformách a pruhovaném tričku. Němci jim říkali “černá smrt”. Alexandrov vzpomínal: “Když jsme se vraceli z nasazení, jelo nás vždycky o jedno, o dvě nákladní auta méně. Ta odvážela kamarády rovnou na Piskarevský hřbitov.”

Stanislav Vasiljevič měl to štěstí, že se za jeho bránu dostal poprvé až po válce. I mne tam zavedl. V dlouhých řadách nejsou hroby jednotlivých lidí, ale náhrobky nad hromadnými šachtami. Pod nimi na čtyřistasedmdesát tisíc obětí, vojáků i nevojáků, starců, žen a dětí.

Jako na nejhroznější zážitek nevzpomínal profesor Alexandrov na bodákové útoky proti nacistickým kulometům a plamenometům, ale na otevírání mlčících bytů po nejkrutější zimě blokády. Tehdy komandatura zase nasadila nejspolehlivější zálohy. “Nejotřesnější to bylo tam, kde zůstala s mrtvými lidmi zvířata...,” naznačil, ale ani po desítkách let neměl nervy na to, aby vykládal podrobnosti.

Po válce vystudoval mezi mladšími spolužáky filosofickou fakultu moskevské univerzity a pokračoval tam jako přednášející. Později strávil dva roky jako hostující vysokoškolský lektor ve Vietnamu. Důsledky války a náročné tropické podmínky se podepsaly na jeho srdci. Občas jsem ho podezříval, že se moc lituje, když stoupal do schodů a požádal mne, abych mu vzal lehounkou aktovčičku. Na pohled byl stále chlap jako kyrysar.

Jeho manželka, Lýdie Mitrofanovna byla redaktorkou ženského časopisu. Při návštěvách v rodině jsem ji poznával z jiné stránky. Pekla báječné pirohy. Když mne zase jednou pozvali, zasekla se jí elektrická trouba a nešla otevřít. Aby mne o pochoutku nepřipravila, upekla pirohy u známé v jiném podlaží.

Měli dvě dospělé dcery, které byly profesorova láska a hrdost. Na cestách po světě vždycky přemýšlel, jakým dárkem je potěší. Nejstarší byla manželkou kapitána jaderné ponorky. Většinu roku byl na moři a dvouměsíční dovolenou trávil na dosažitelnou vzdálenost od plavidla. Jeho žena žila většinu roku blízko u rodičů a dva měsíce s mužem v přístavu na Dálném Východě.

Ukazoval jsem Stanislavu Vasiljeviči naši zemi. Kdykoli přijel, neprohlíželi jsme spolu jen památky a zajímavosti Prahy, a zajeli do Bratislavy, do Brna, do Karlových Varů. Ukázal jsem mu jižní Čechy. Strávil s námi den na chalupě ve Vodňanských Horách.

V květnu 1979 jsem se vracel ze sympózia v Uljanovsku a čekala mne cesta do Ulánbátaru. Několik dní mezi tím jsem zůstal v Moskvě. Moji známí se mne ujali.

Se Stanislavem Vasiljevičem jsme se domluvili a setkali před vchodem do areálu VDNCH - Výstavy úspěchů národního hospodářství. Bylo ukrutné vedro. Kropicí vozy polévaly ulice a chodníky a zdálo se, že kapky vody, dopadající na rozpálený asfalt, syčely.

Ke vchodu proudily davy lidí. Po velikých prostorách výstaviště se jezdilo malými vagonky vnitřní dráhy. Zajeli jsme k velké restauraci se sloupovou kolonádou. Měli jsme smůlu, restaurace byla pro veřejnost uzavřena. Moskevský městský sovět zde pořádal banket pro své veterány.

V té chvíli Stanislav Vasiljevič zareagoval jako cirkusový kůň, když zaslechne tympány. Posadil mne v hale do křesla, abych se mu nepletl, a zmizel za dveřmi s nápisem “Vstup nepovolaným zakázán.” Za chvíli se objevil provázen ředitelem restaurace.

Ředitel byl sto kilogramů ochoty. Kradí si mne prohlížel. Co mu profesor o mně napovídal, zůstalo tajemstvím. Vyberme si libovolné místo a ve chvíli budeme k plné spokojenosti obslouženi. Posadili jsme se na verandu pod kolonádu mezi vonící keře. Ředitel

odkvapil a vrátil se s číšníkem.

Objednávka byla malý obřad. Stanislav Vasiljevič se nejprve zeptal číšníka na jméno. Byl to Alexandr, a tak ho od té chvíle oslovoval “Sašo” a jednal s ním jako se synem. Byli jsme obslouženi jako velmoži. Předcházela výměna ubrusu, rozložení spousty křišťálového skla, porcelánu a příborů. Pak přijel servírovací stůlek s černým a červeným kaviárem, s koňákem, nakládanými rybami, šunkou, studeným pečeným masem, s košíky bílého a černého chleba. Objevila se stříbrná nádoba s ledem a lahvemi šampaňského. Sledoval jsem zvědavě profesora. Bylo na něm znát, jak přemýšlí, pro co by Sašu ještě poslal. Zatím to byly předkrmy. Hlavní jídlo mělo teprve následovat.

Když začala restaurace přijímat běžné návštěvníky, profesora napadlo, že by se neměly obsazovat sousední stoly. Proč? Neprojednávali jsme žádné státní tajemství. Saša přivolal pomoc a sklízeli prostírání z našeho okolí. Stanislav Vasiljevič jim poradil, ať dají raději o kus dál celé stoly. Chudáci číšníci z toho byli tak zpitoměli, že se jim sesypal porcelán i s křišťálovými poháry a za mými zády řinčely střepy. V té chvíli jsme se tvářili jako svrchovaně zaujatí rozhovorem.

Z pohárů jsme trochu upili, v jídle se porýpali a nakonec si Stanislav ještě poručil zabalit kupu bílého chleba, kterým jsme pak krmili v jezírku kachnu s kachňaty.

Tak to proběhlo v pátek. Nazítří byla sobota.

Domluvili jsme si schůzku v jedenáct hodin na konečné stanici metra Rečnoj vokzal. Abych byl na místě včas, vyjel jsem o něco dřív. Protože stanice měla dva východy, čekal jsem raději na nástupišti. Nebylo to nezajímavé. Pozoroval jsem procházející zástupy jako ve filmu. Byl volný den a z každého vlaku se vylil proud lidí ve sportovním s batohy. Naproti se dolů po běžících schodech hrnuli do stanice druzí, aby je vzápětí spolkla šestivozová souprava a unesla do vedrem rozpáleného osmimilionového velkoměsta. Tiskl jsem se k mramorovým sloupům, abych nepřekážel.

Když vystoupil Stanislav Vasiljevič, mohl jsem si upravit čas na hodinkách. Bylo přesně 11,00. Náš program zněl: zámek Archangelskoje.

Vyšli jsme ze stanice do oslepujícího slunce. Taxikáři se domlouvali, která cesta je do zámku nejlepší. Ujížděli jsme širokými tří - čtyřproudými silnicemi, plnými nákladních i osobních vozů. Okolí Moskvy bylo jedno ohromné staveniště, kde se pracovalo na směny bez ohledu na soboty a neděle. K stavbám patřily mnohatunové nákladňáky.

Archangelskoje leželo uprostřed borových lesů na vysokém hlinitém břehu řeky Moskvy. Přijížděly sem spousty lidí. Bylo to něco jako náš zámek Hluboká, podobně atraktivní a lákavé. Neoklasický stavební komplex z konce 18. a počátku 19. století obklopovala francouzská učená zahrada se stromy, pomrzačenými podle vkusu z doby Ludvíka XIV. Ruská šlechta to tehdy kopírovala. V sálech byly sbírky dobových západoevropských obrazů a soch.

Přiznám se, že mne přepych, vyždímaný z šestadvaceti tisíc nevolníků knížat Golicina a později Jusupova, nenadchl. Některé umělecké práce byly krásné, ale byl to sen o bezstarostném životě. Spojení s realitou představovaly nahaté dámy. Byly tu v mytických, biblických, antických, pastorálních a bůhví jakých ještě tématech. Jednou to byl únos Sabine, podruhé potyčka Venuše s Marsem, potřetí spící Venera, ale vždycky baculatá lýtka a růžovoučké poprsí. To bylo asi to hlavní, co spojovalo šlechtice s uměním.

Zámek byl ukázkou pofrancouzštěné módy ruské šlechty napoleonských dob. Byla to kulisa pro romány Turgeněva, Puškina, pro Tolstého Vojnu a mír.

Když jsme ve tři hodiny zámek opouštěli, stála před ním dlouhá fronta zájemců.

Před restaurací o pár kilometrů dál to nebylo o mnoho lepší. Všechna místa byla obsazená a mnoho lidí čekalo, až se některá židle uvolní. Stanislav Vasiljevič se tentokrát zmýlil. Zamluvená místa jsme neměli zde, ale v jiném podniku, značně vzdáleném. To ho nevyvedlo z míry. Dal si zavolat ředitele, diskrétně s ním promluvil, ten maní zabrousil pohledem v mou stranu a fronta nefronta, měli jsme volný stůl a koloběh číšníků se roztočil.

Jednu chvíli jsme se dostali do veselého rozhovoru. Použil jsem výraz “durak”, který není v ruštině vysloveně sprostý, ale je hrubý. S. V. nervózně zasyčel: “Zadnij.” Což znamená něco ako Brzděte, nebo Pamatujte se.

Připomněl jsem si, že se člověk nesmí dát unést zdáním srdečnosti a poznat, kdy jde jen o společenský úzus. Nedal jsem si tím zkazit náladu, ale zbystřilo to mou pozornost. Všiml jsem si, že můj hostitel ukládá účtenky.

Návštěva v této restauraci nebyla poslední kapitolou našeho výletu. Prošli jsme se hodinku cesty borovým lesem do podniku, kde jsme měli skutečně rezervovaná místa.

Dům nesl název Russkaja izba. Připomínal chaloupku baby Jagy z pohádky, jen muří noha chyběla.

Vnitřek domu si s vnějškem nezadal. Vše bylo v ruském folklóru. Zavedli nás do malé útulné jizby. V okně kvetl červený muškát v malovaném hliněném květináči. Seděli jsme zde sami a žádné “Zadnij” nehrozilo.

Naléval jsem si ze džbánu kvas pohár za pohárem. Voněl jablky a medem a páčil křenem. Jednou jsem pil výborný kvas u mnichů v Zagorsku a svatí mužové své jazýčky neošidili, ale tenhle byl ještě lepší.

Rozložili před námi na vyšívaný ubrus misky s národními jídly. Jedno bylo lákavější než druhé. Mému venkovskému založení byla tahle kuchyně nastokrát bližší než nejvybranější lahůdky v předních restauracích. Ani Stanislavu Vasiljeviči se nezdál být tenhle jídelníček proti mysli. S chutí jsme pojedli studenou polévku z chlebového kvasu s vejci natvrdo a cibulovou natí. Ze všech výborně upravených masíček mi nejlépe chutnaly uvařené a mírně opečené brambory. Byly snad ještě chutnější, než od Koubů ve Vodňanských Horách a to už je opravdu co říct.

Pili jsme mimořádně lahodné gruzínské víno. Číšník ve vyšívané rubášce poznamenal, že to bylo oblíbené víno Stalina. Nedaleko odtud nad řekou v borovém háji byla řada rekreačních vil - “dač” nejvyšších sovětských představitelů. Tahle místnůstka s pelargónií asi viděla leckoho, o kom se dočteme v dějinách Sovětského svazu.

Aby nebyl den příliš jednoduchý, čekalo nás při odjezdu ještě malé překvapení.

Okolo Ruské jizby se odehrával boj o volný taxík. Nebyl by to Stanislav Vasiljevič, kdyby se záhy jednoho nezmocnil. Nasedli jsme. Zželelo se mu ale spousty čekajících a nabídl dvěma Uzbekům, aby si přisedli. Slovo dalo slovo a po pár kilometrech se domluvili, že jsou to bratři doktoranta, který ten den obhájil práci a získal titul i díky hlasu profesora Alexandrova. Alexandrov sice na obhajobě nebyl, proto se s Uzbeky nepoznali, ale svůj hlas jejich bratru dal. Oslavenec sám s kupou příbuzných a známých, kteří ho do Moskvy na obhajobu provázeli, ještě bojoval u Ruské jizby o volný taxík.

Obrátili jsme se a ujížděli zpátky. Byla z toho veliká radost, objímání, představování a kromě jiného i mé pozvání do Samarkandu a Buchary.

Stačilo jen kývnout a měl jsem dovolenou v Uzbekistánu zajištěnu. Najezdil jsem se ale služebně po světě dost a o dovolené mne lákala spíš chalupa doma v lesích a Záhorský rybník.

Pozvání a srdečnost Uzbeků mne potěšily. Bylo to hezké ukončení bohatého dne. Byl jsem za něj profesoru Alexandrovi vděčný.

Nazítí byla neděle. Na společný výlet mne tentokrát pozvali manželé Jelena Dmitrijevna a Petr Iljič. (Nemohu napsat manželé Modržinští, protože si oba i po sňatku ponechali svá příjmení. Před válkou se to pokládalo za výraz pokroku.)

Přiznám se, že jsem se chtěl tentokrát pozvání vyhnout. Ne že by mi byla jejich společnost nepříjemná. Naopak. Byli jsme ale s Jelenou Dmitrijevnu spolu po celý čas v Uljanovsku a nechtěl jsem ji ještě obtěžovat v Moskvě. Raději jsem se jí ani nezmínil, že se zde zdržím. Ona se to však nějak dověděla, vypátrala, kde bydlím, zjistila si mé číslo telefonu a pozvání jsem neušel. Potěšilo mne to dvojnásob. Nebylo pochyb, že mne zvou opravdu srdečně.

V deset hodin dopoledne pro mne přijeli oba manželé taxíkem před hotel. Čekal nás další parný den.

Navrhli, že pojedeme na oběd do VDNCH. Nepřiznal jsem se, že jsem tam byl v pátek, před dvěma dny. Tak jsem procházel po stejné cestě, ale v jiném aranžmá.

Petr Iljič Gudinovič byl starý pán. Jak se přiznal, byl od začátku dubna nemocen. Liboval si, že se cítí nyní na příjemném výletě výborně.

Jelena Dmitrijevna se pustila do vyprávění.

Děd Jeleny Dmitrijevny byl Polák, lesník. V roce 1863 se zúčastnil povstání proti carismu a byl odsouzen na katorgu - nucené práce. Tisíce kilometrů z Polska až do Irkutské gubernie je hnali pěšky. Na jedné zastávce se do něho zamilovalo ruské děvče a šlo s ním, s transportem vězňů až na kraj světa. Když mu vypršel rozsudek, nesměl se vrátit domů, čekalo ho vyhnanství na Sibiři. Pracoval v dolech. Jeho syn Dimitrij, otec Jeleny Dmitrijevny začal v devíti letech posluhovat v ubytovnách horníků. Sekal a nosil dříví, topil za velikých mrazů v kamnech, aby spáči v barácích nezmrzli, nosil vodu, zametal.

Jak vyrůstal, prošel řadou zaměstnání. Později dostal slušné místo jako hlídač ve strážním domku na železniční trati. Nikdy nechodil ani den do školy. Naučil se ale číst a psát a knihy si zamiloval. Za sovětské vlády psal do dotazníků do rubriky absolvované školy: sebevzdělání. Učil se opravdu svědomitě a později zastával odpovědnější místa.

Jelena Dmitrijevna se narodila v roce 1910 v Moskvě a vyrůstala u babičky. V místnosti žilo pět lidí. Později si rodiče pronajímali na léto pokoj ve vesnici na břehu říčky Makedonky, na okraji lesa a otec za nimi občas přijížděl.

Paní profesorka vzpomínala na své studijní začátky. Kromě filosofie se přihlásila do jazykové školy. Často seděla nad knihami dlouho do noci a hlava jí klesala. Otec ji neposlal spát. Poradil jí, aby si omyla obličej studenou vodou a nevzdávala se, dokud nesplní úkol, který si dala. Vyprávěl jí, za jakých podmínek se učil on. Jeho zaměstnavatel šetřil na svíčkách a zakazoval zbytečně svítit. Chlapec sbíral zbytky vosku, v noci spustil pokrývku ze spodní palandy, aby zakryl světlo, lehl si na zem, opisoval písmena a učil se číst. Vedl dcerku k tomu, aby si vážila podmínek, za jakých může studovat.

Jelena Dmitrijevna děti neměla, ale vychovala dvě děvčata, dceru Petra Iljiče a dcerku svého rozvedeného bratra. Obě u nich vyrůstaly až do dospělosti.

Petr Iljič Gudinovič byl Ukrajinec. Za revoluce bojoval v pluku Rudých kozáků. V roce

1928 byl po uplynutí kandidátské lhůty přijat do komunistické strany. (V roce, kdy já jsem se narodil.). Během druhé světové války se podílel jako důstojník NKVD na řízení bojů v týlu nepřítele. Za Slovenského národního povstání zabezpečoval vzdušný most na letiště Tri duby a dostal vysoké československé vyznamenání. Nyní byl už léta v důchodu, a zastával řadu drobných funkcí. Kromě jiného byl důvěrníkem pro několik domů a pomáhal nájemníkům vyřizovat záležitosti se sovětem a s úřady. Tak působil nyní bývalý příslušník Čeky a generál NKVD.

To je ve stručnosti, co mi manželé o sobě pověděli.

Od jedné hodiny se otevírala restaurace “Klas”, kde jsme měli obědovat. (Tatáž, kde jsme seděli před dvěma dny se S.V.) Půl hodiny předem se Jelena Dmitrijevna vydala do fronty “držet místo.” Brzy se udýchaná vrátila. Restauraci otevřeli o chvíli dřív a všechna místa byla hned obsazená. Stěží se jí podařilo jeden stůl získat, a přemluvit číšnici, aby na něj postavila tabulku „Tento stůl se neobsluhuje.”

Oběd byl prostší než včera a předečtírem. Nebylo žádné zasyčení “Zadnij...” Jelena Dmitrijevna mi navrhla na krajíček bílého chleba horu kaviáru a sotva jsem jeden dojedl, chystala mi druhý. Podobnost s pátečním obědem byla až komická - i hlavní jídlo mi nabídli hostitelé stejné - “kuře tabako”. Rozdíl byl v tom, že jsme ho tentokrát poctivě snědli, i kostičky obrali. U nás by bylo nezvyklé zakončit oběd polévkou, ale tady jsme si – zas podobně jako včera - pochutnali na studené polévce z chlebového kvasu - “pochljobce”.

Manželé mne zavezli taxíkem k hotelu. Pak se vraceli přes celé město domů na Arbat.

Tenhle nedělní výlet do VDNCH byl hezký a přece měl stín.

Jelena Dmitrijevna mi několikrát vyprávěla věci, které mi říkala už dříve. Ale budiž, to se stane. Zarážející bylo, když se mne v taxíku ptala, kde bydlím, kam mne mají zavést. Petr Iljič jí připomněl: “Vždyť přece víš, ráno jsme tam pro Milana jeli.” Roztržitě se usmála.

Dověděl jsem se, že tohle byla od loňské dovolené první neděle, kdy si Jelena Dmitrijevna udělala volno a opustila pracovní stůl. “Měl byste jezdit častěji, jinak se prací zničí.” připojil Petr Iljič s humorem, který zastíral starost.

Netušil jsem, jak byla tahle obava oprávněná. Jelena Dmitrijevna ale v pracovním nasazení nepolevila. Odolný, po předcích houževnatý organismus ještě čtyři roky vzdoroval, ale pak ...

V akademii věd se projednával postup prací na několikadílném kolektivním filosofickém sborníku. Profesorka Modržiňská odpovídala za přípravu jednoho svazku. (Psal jsem do něj, na její požádání, příspěvek.) Stála za řečnickým pultíkem a referovala. Najednou začala mluvit z cesty a celý sál strnul. Předsedající akademik se ji pokusil uklidnit a její vystoupení ukončit. Tu se Jelena Dmitrijevna zhroutila. Konec.

To mi ještě profesor Alexandrov vyprávěl. Krátce nato seděl v pracovně za stolem a projednával běžné záležitosti se Sašou Kruchmaljovem. Náhle mu hlava klesla a papíry zalil proud krve z úst.

Bylo to sotva půl roku poté, co dostal kupu blahopřání k šedesátým narozeninám. Ukazoval mi dopisy a dary od admirality a od řadových námořníků útvaru, pod jehož praporem za války sloužil. Jak jsem mu křivdil, když mi dával nést do schodů svou lehkou

aktovčičku, a já jeho opatrnost pokládal za přehnanou.

Během jara 1984 jsem tak ztratil dva nejlepší sovětské přátele.

Delegátem na konferenci v Adenu

Abú Dhabí

V šest hodin místního a ve tři hodiny pražského času jsme přistáli na ostrově, kde leží Abú Dhabí. Obklopovala nás šedohnědá písečná poušť. V dále se modrala hladina Perského zálivu, kde to právě vřelo (ještě, nebo už zase) světovým konfliktem. Odtud to vypadalo docela mírumilovně.

Každý druhý vystupující mimoděk vykřikl. Bylo to, jako by se před námi zvedla poklička z rozpáleného hrnce. A to se teprve šíralo a slunce se klubalo z mořské hladiny.

Letištní hala byla jako perla v poušti. Vyrostla tu ve tvaru houby s nožkou uprostřed. Pákistánec, pověřenec Československých aerolinií nás přijal. Měl jsem společnou cestu s československým diplomatem a jeho manželkou, kteří letěli na svou první „štaci“ do Jižního Jemenu.

Nasedli jsme do taxíku. Moderní vůz kontrastoval s postavou taxikáře, který byl jak Tuareg, vystřižený z ilustrací Zdeňka Buriana. Tmavá tvář s prošedivělým knírem, pichlavé černé oči pod hluboko staženou rouškou bílého burnusu, bosé nohy v řemínkových sandálech. Zdálo se, že do chevroletu přisedl právě z velblouda.

Ujížděli jsme pustou pouští se skelným solným povrchem. Dva směry betonové dálnice byly od sebe odděleny pruhem trávy a keřů. Jako krev v rytmu úderů srdce vytryskl každých několik vteřin z myriád trubiček zavlažovacího zařízení pramének odsolené vody. Jaké fantastické finanční náklady představovalo těch několik kilometrů zeleně v zemi, kde ještě nedávno byla vzácností hrst datlí v oáze.

Dojeli jsme k prvním domkům a obdivovali kouzelné velkoměsto. Moderní stavby nezapřely arabský ráz v celkovém stylu i drobných arabeskách. Rodinné domky s lomeným obloukem na zápraží byly obklopeny palmami. Na každých několika stech metrech čněl z mešity štíhlý prst minaretu s prstencem ochozu pro muezzina. Průčelí orientálních paláců připomínala krajky. I budova ministerstva vnitra vypadala jako ilustrace z pohádek Tisíce a jedné noci.

Všechno zářilo novotou, jako by bylo postaveno včera. Včera to sice nebylo, ale během pětadvaceti let. Město, na jehož hlavní třídě nechyběl výškový palác žádného z nejproslulejších světových bankovních domů a obchodních monopolů, nabralo život objevem černého zlata - nafty. Milionové velkoměsto vyrostlo na pustém ostrově, který znal jen chýše sezónních lovců perel a pašeráků. Kraj se do poloviny 19. století nazýval Pirátské pobřeží. Nafta přilákala kapitál a zlatokopy z celého světa.

Ubytoval jsem se v hotelu Khalidia. Stál stranou centra na břehu zálivu. Sloužil jako tranzit pro naše aerolinky a odpočívaly zde posádky našich letadel mezi přilety a odlety.

Příjemně chladná jídelna byla v provozu celý den. Snídani o jedenácté mi přinesla éterická Vietnamka.

Z jídelny se vyšlo rovnou na soukromou hotelovou pláž. Japonka půjčovala klíč od

kabinky, osušku a koupací plášť. Přešel jsem pár kroků a byl v Perském zálivu.

Voda teplá jako ve vaně, hladina klidná jak v jihočeském rybníku. Hluboko na dně zřetelné každé zrnko písku, každá rybka.

Plaval jsem, potápěl se, vytíral sůl z očí, nechal jsem se unášet nznak a s rozkoší vnímal stisknutými víčky zlatý sluneční jas. Nemohl jsem se hedvábné vodní a sluneční rozkoše nasytit.

U pláže byla terasa, uprostřed ní bazén se sladkou vodou. Okolo rostly fíkovníky a v jejich stínu na zeleném koberci stála bílá lehátka. Chvilí jsem četl, chvíli dřímал.

Myslel jsem, že se pečlivě chráním před slunečním úpalem. Ve vodě jsem si co chvíli smácel ostříhanou hlavu, na terase jsem se držel pod stromy. Nicméně do večera jsem byl od pleše až po palce u nohou jak opečený špekáček. Má falešná představa, že se ve vodě člověk nespálí, vzala za své.

Po poledni se život v hotelu a v celém městě zastavil. Všichni usnuli.

Ve čtyři hodiny se probudili, a život se dal znovu do pohybu. Obchody se otevřely.

Arabský trh patřil k mým nejbohatším zážitkům. Zaujímal rozlehlou čtvrt' se sítí úzkých a ještě užších uliček. Lemovaly je přízemní nebo jednoposchodové lehké domečky a přístřešky. Mnohde byl v jedné nevelké místnůstce víc než jeden obchod. Několik prodávajících se vzájemně překřížovalo nabídkami rozdílného zboží. Jeden nabízel šperky, druhý hliněné nádoby, třetí elektronické kalkulačky. Zatím co hlavní třída představovala menší Wall Street, v tržnici bujela pradávna orientální rozkoš z obchodování. Reklamu nedělaly neony a elektronické blikáče, ale ochraptělá hrdla prodavačů. Jednotlivé hlasy pohlcoval souvislý hlahol domlouvání, smlouvání, nabízení, odmítání, přesvědčování, velebení, zdráhání. Prodavači méně prodávali a víc lákali, přemlouvali, pěli dithyramby na svůj tovar, obraceli oči v sloup, chytali kolemjdoucí za šos. Byl to velkolepý teátr. Většina návštěvníků nepřicházela s vážným úmyslem mnoho koupit, spíš se pobavit, shlédnout zábavné scény, poslechnout si výmluvnost a obraznost jazyka prodavačů, popřípadě fantazii a poetickou tvořivost v barvitých nadávkách dvou mužů, kteří se dostali do křížku.

Muž se zastavil a vzal do ruky vystavený prolamovaný a pomalovaný talířek. Obracel ho, prohlížel a tvářil se zamyšleně. Zeptal se na použití, na výrobce, na cenu. Nad cenou uraženě zavrtěl hlavou a vyslovil nabídku několikanásobně nižší. Ted' zase byl obchodník z vyslechnutého obnosu blízky mdlobě. Vykřikoval, zvedal zrak k nebi, chystal se za prsa. Vysvětloval zoufalou rodinnou situaci, neuvěřitelný počet dětí, které živí, nemoc ženy, tchýně, tchána, švagrové. Všichni jsou k smrti hladoví a čekají na dirham, který přinese. A do toho mísil báječné pohádky o talířku, o tisícerém účelu, pro který se hodí, o jeho nezničitelnosti, o nádheře provedení, které nemá sobě rovné.

Potenciální zákazník s gestem knížete talířek odložil, obrátil se a odcházel. Doopravdy, když neměl o věc zájem. To bylo devět případů z deseti. Divadelně, když koupit chtěl a šlo mu o slevu. Prodavač se za ním rozběhl. Vytočil hlas do fistulky, zadržoval ho rozpaženými rukama, vrhal se mu do cesty. Ať se tedy zničí, ať na tom kousku prodělá všechno, co od rána získal, ale dá mu to za tolik a za tolik. Pronásledoval zákazníka tucet kroků.

Když poznal, že je to marné, jako šlehnutím kouzelného proutku se proměnil. Odhodil masku nešťastného, zdrceného, zničeného a vracel se klidně za svůj pultík. Diváci, kteří scénu sledovali, se bez potlesku rozcházeli.

Pozoroval jsem ševce, který opravoval boty "na počkání". Z jedné strany měl ventilátor na baterii, aby se zaživa neupekl, a z druhé drátěnou přenosnou stěnu s několika desítkami

hotových párů bot. Přišla Arabka, prohlížela, zkoušela, ale chtěla by střevíce červené a o číslo větší. Okamžik. Švec odložil kladívko a rozběhl se mezi krámky. Za chvíli byl zpátky a zákaznice měla, co si přála. Vyznal se v síti kolegů a vypomohl si.

Obchodovalo se všemi platidly. Prodavač pohotově přepočtl na kalkulačce svoji cenu do kurzu valuty, která se mu nabízela. Že se neošidil, bylo mimo pochyby. Přátelé mi tvrdili, že zde viděli směňovat i československé koruny.

Na prodej tu bylo všechno od sušených mořských oblud po japonské elektronické počítače. Nejhojněji bylo zastoupeno zlato. Předměty z červeného osmnáctikarátového zlata bylo možno koupit na každých 50 - 100 krocích. To platilo jak o tržnici, tak o "pevných" obchodech. Nabízely se umělecky tepané ženské klenoty na ruce, na hrdlo, na uši, na nos, na nohy, na šaty. Stály zde zlaté nádoby, přibory, zbraně, zrcadla a bůh sám ví co ještě. Prohlížel jsem křivou kalenou šavli se zlatou rukojetí a masivní zlatou pochvou. Cena zlata se určovala podle váhy. Ohodnocení práce bylo předmětem smlouvání.

Spousty zlata byly nejen na pultech obchodů, ale i na lidech, zvláště na ženách. Arabky a černošky byly zlatem doslova ověšeny. Kontrastovalo s bronzovou a ebenovou pletí a hezky se na ni vyjímalo.

Vysvětlili mi, že obliba zlata u žen nemá jen estetické důvody. Podle staré tradice prý stačí, aby se mohamedánský manžel špatně vyspal a prohlásil třikrát, že se manželky zříká a je rozvedený. Žena pak odchází jen s tím, co má na sobě. Proto prý už v době líbánek i po nich se žena snaží získat od muže důkaz lásky pro jistotu ve zlatě, a mít jej "na sobě". To je jediné, co jí po rozvodu zbude. I děti prý podle staleté zvyklosti zůstávají manželovi.

Pochybuji, že je to dnes tak jednoduché. I když tradice má v jistých kruzích váhu, úředně to tak snadné asi nebude. Proti lehkomyšlnému rozchodu platí i věroučná omezení, morální tlak široké "rodiny", přibuzenstva, společnosti.

Nicméně nápadné vyšperkování žen zlatými klenoty bylo očividné.

Procházel jsem obchody a tržiště a prohlížel šatičky, jež by se hodily pětileté Petrušce. Nabízel se veliký výběr lehounkých, nadýchaných, jako z cukrové pěny. U nás by je mohla obléci třikrát do roka za největšího vedra a jen na parádu. Nesměla by si v nich sjet na skluzavce ani sednout na lavičku, aby je neušpinila a nepomačkala.

Šatičky jsem Petrušce v Abú Dhabí nekoupil, jen elektronickou hračku. S hrstí zajímavých dojmů a s loupajícími se rameny a zády jsem pokračoval v cestě do Adenu.

Na letišti se shromáždilo množství arabských rodin s obrovskými kufry, s balíky sešněrovanými provazy, s nesčetnými krabicemi. Úředník u pultu každý balík zamyšleně a ze všech stran prohlédl a vznesl námitky. Na to mu odpověděla celá početná rodina najednou a ne jednoslabičně a ne tiše. Kouzlo bylo v mimice a gestikulaci. Protože úředník byl jeden a rodina měla početní převahu, bylo o vítězství předem rozhodnuto.

U nástupu do letadla jsem ocenil pánskou galantnost. Muži vytvořili špalír a pustili před sebe ženy s dětmi i bez dětí.

Aden

V letadle seděli vedle mne dva Arabové. Jeden v bílém burnusu s beduínskými kruhy kolem hlavy, druhý v evropském střihu. Ten první se obrátil k vyšší moci s prosbou, abychom šťastně doletěli. Se sepjatýma rukama se několikrát poklonil, pak se hlasitě modlil a skončil

zase úklonami.

Vyňal lahvičku a potřel mi hřbet ruky olejem. Přičichl jsem si, a jako by každý nerv v těle dostal vzpruhu. Ještě po hodinách, když jsem si k ruce přivoněl, jako by mi v mozku zadrmčela pružina.

Atmosféra v kabině nepůsobila dojmem mezinárodní linky. Lidé se bavili navzájem, i když se nezdálo, že by se znali. Družně pojídali a popíjeli - nikoli ovšem alkohol, ten korán připouští jen jako lék. Jediná stinná stránka – rozsévají pod sebou všechno, co přestali potřebovat. Babky držely na klíně “příruční zavazadla”, namnoze v podobě velikých uzlů. V uličce pobíhaly děti a ochutnávaly dobroty od sousedů. Přidržovaly se krajních sedadel a občas, když se stroj zakymácel, starostlivě je zachytil, kdo byl nejbližší. Bylo znát, že mláďata jsou tu společná radost. I když Arabové zachovávají navenek zdrženlivý a vznešený postoj, tady, když byli sami mezi sebou, opustili pózu, a chovali se prostě a srdečně.

V All-Mukalle se část cestujících vyměnila. Dotankování netrvalo dlouho, ale jak přestala fungovat klimatizace, bylo v kabině k zalknutí.

V Adenu jsme přistáli po desáté hodině večer. V čistém ovzduší plály hvězdy na indigovém nebi neobyčejně jasně.

Privítal mne doktor Maktari, ředitel vysoké politické školy. Kolem krku mi pověsili bílý věnec jasmínu. V záři reflektorů to snímala televize. Konference, na kterou jsem přiletěl, byla středem státního zájmu.

Řidič v autě, které mne vezlo z letiště, měl na tváři velikou bouli. Asi nějaký nádor, pomyslel jsem si. Později jsem podobných “nádorů” uviděl víc. Byla to droga, rozšířená v zemi asi jako u nás kouření. Vláda přijala řešení, připomínající chytrou horákyňi. Žvýkání nezakázala, ale ani docela nepovolila. Stanovila jeden den v týdnu, kdy je legální.

Ubytovali mne v jednom z vládních bungalovů, rozestých na skalních útesech nad mořským zálivem.

V zálivu kotvil dělový člun. Šlo o bezpečnost konference, a nás, jejich hostů.

Na horizontu se matně rýsovalo pobřeží Afriky, Džibuti.

Předmětem konference, na níž jsem přiletěl, byla tragická událost, jež se odehrála v Jižním Jemenu před půldruhým rokem, na prahu roku 1986. Nesloužila revolučním silám ke cti a stála zemi a lid velké oběti a materiální škody.

Zakladatelem komunistické strany v Adenu a jejím generálním tajemníkem, který energicky prosazoval socializaci, byl Abdul Fattah Ismail. V roce 1980 ho vytlačil a stal se tajemníkem strany a prezidentem (předsedou prezidia Nejvyšší lidové rady) Nasir Muhammad. Ismail odešel do exilu v Sovětském svazu. Vrátil se, když koncem roku 1985 měl 3. sjezd strany rozhodnout o jejím vedení. Sjezd nerozhodl a boj mezi křídly, vedenými Ismailem a Muhammadem pokračoval.

Na 13. ledna 1986 svolal Muhammad schůzi vedení strany. Sešla se v budově ústředního výboru. Muhammad sám odjel mimo Aden a odtud řídil operaci. Přišli jen stoupenci Ismaila, ostatní byli varováni.

Do místnosti vstoupil velitel Muhammadovy osobní stráže s jedním vojákem a začali kosit přítomné samopalem a škorpiónem. V jiných podmínkách by to skončilo jednoznačně. V Jemenu měla krvavá řešení politických rozporů tradici. Muži okolo stolu pohotově

reagovali. Ministr obrany vytrhl pistoli a velitele ochranky zastřelil. Nastala řež.

K podobným jatčím došlo v téže době i na ministerstvech a centrálních úřadech. Skupiny samopalníků rozsévaly smrt mezi nepohodlné muže a ženy. Všude neproběhla poprava hladce a boj se brzy rozhořel po celém Adenu.

Válečné námořnictvo uposlechlo rozkaz náměstka ministra obrany a postavilo se na stranu Muhammada. Lodní děla pálila do budov a čtvrtí, kde se soustředili odpůrci. Zpočátku se na stejnou stranu přidala i část letectva a bombardovala a ostřelovala ulice. Ze zasažených cisteren prýštila nafta a kam až dosahovala, o tom svědčily dosud temné pruhy na budovách. Ženy s dětmi přebíhaly z jedné ulice do druhé, kde to právě vypadalo méně nebezpečné.

Hruza den po dni rostla. Nebylo jídlo, voda. V horku, které i v lednu bylo vražedné, hnily na ulicích hromady mrtvol. Žrali je psi a vrány.

Bojovalo se i v dalších městech po celé zemi.

Rozhodlo tankové vojsko, které se přidalo k stoupencům Ismaila. Ismail sám z přestřelky na ústředním výboru vyvázl a odjel odtud v tanku. Ve městě však byl jeho pancéřový vůz zasažen a Ismail zahynul. Jeho nástupce Alí Sálím Bejd, který přednesl nyní na konferenci hlavní referát, byl na ústředním výboru zasažen do prsou a do stehna.

Takový obraz událostí jsem získal z písemných materiálů a z vyprávění účastníků a očitých svědků, straníků vítězného křídla zabitého Ismaila. Není pochyb, že stoupenci Muhammada měli svou verzi.

Několikadenní občanská válka stála mnoho obětí, zejména nevinných lidí, kteří sotva věděli, oč se jedná.

I naši diplomaté a jejich rodiny prožili kalvárii. Byli evakuováni mimo nejohroženější část města na pláž. Tam seděli v rozpáleném písku pod kusem látky - bez vody. Chvílemi i je přitiskla k zemi palba z kulometu. Později se podařilo sovětským námořníkům převézt lidi z pláže na kontejnerovou loď a dopravit do bezpečí. Architekt CH měl v Adenu manželku a deťiletého synka. Vyprávěl, že ještě po týdnech na dovolené v Ostravě, když nad sebou zaslechl letadlo, měl první reflex vrhnout se do příkopu. Pani Ch, ani ženu velvyslance nemohli zaboha přemluvit, aby se do Adenu vrátily.

Tisíce vojáků, kteří vystoupili na straně, jež utrpěla porážku, uprchly do sousedního státu, severní poloviny Jemenu, a žily v táborech.

Nebylo divu, že pod našim bungalovem kotvil dělový člun, že nás cestou do města stavěly hlídky výsadkářů, kteří se pekli na slunečním žáru u závory na silnici, že na skalách čněly proti nebi protiletadlové baterie.

Úkolem konference bylo podat jakýsi účet z událostí vlastním občanům a světu. Po několikahodinovém referátu generálního tajemníka strany Alího Sálíma Bejda následovala dva dny diskuse. V první řadě křesel jsme seděli my, zahraniční hosté. Všechna vystoupení byla tlumočena do několika světových jazyků na sluchátka.

Často bylo jednání přerušeno potleskem a specialitou. Co chvíli začal někdo v sále zpívat a ostatní i s předsednickým stolem se přidali. Někdy je podpořila i dechová hudba, sedící na balkoně. Vysvětlili mi, že to jsou politická hesla, které je zde zvykem nikoli skandovat, ale zpívat.

Do konferenčního sálu napochodovala delegace několika set příslušníků ozbrojených

sil, a přednesla zdravici. Námořníky, letce, tankisty, parašutisty se samopaly provázela břeskná vojenská kutálka. Měl jsem divný pocit. Co bylo snazšího, než obrátit zbraně do lavic a zlikvidovat celý vedoucí kádr i s námi.

Konference byla oživena dalšími delegacemi a jejich emotivním apelem. V jednu chvíli zaplnili uličky a volné prostory sálu mládežníci a uniformované děti - pionýři. Malý Arab, kterého bylo za řečnickou tribunou sotva vidět, přednesl ohnivou výzvu a uvedl shromáždění do varu. Na pódium vyskočil sotva desetiletý kapelník s hromadou stříbrných šňůr přes prsa a dirigoval trubky, bubínky a zpěv stovek dětí. Zpívali píseň, složenou Ismailem, který byl nejen revolucionář, ale také básník.

Zahraniční účastníci vystupovali se zdravicemi. Neměl jsem nic připraveno a tak jsme složili s naším velvyslancem pár slov v angličtině. Dal jsem to kabinovým tlumočnickům, aby si mohli připravit překlad. Když už text měli, řekl jsem si - proč bych si dělal násilí s anglickým přednesem, povím to česky.

Vyjádril jsem sympatie s pokrokovým úsilím jemenského lidu, s jeho bojem za mírové sjednocení země a sociální vzestup. Srovnal jsem to se snahami a zkušenostmi Československa. Bylo to dobře přijato. Velvyslanec tvrdil, že to mělo největší ohlas. On ale nebyl docela objektivní - byl přece spoluautorem.

Po skončení mne čekal na schodišti arabský mladík a oslovil mne - česky. Studoval v Praze práva a byl nyní doma na dovolené. Čeština na konferenci ho mile překvapila.

Po celou dobu konference, a ještě něco navíc, jsem bydlel v přízemním lehkém domku. Měl společenskou místnost, sloužící zároveň jako jídelna, několik pokojů a kuchyňský komplex. Bydlel jsem tu s malým rtuťovitým dědou, který se asi celý život usmíval. Pracoval jako sluha ještě u Angličanů, když opanovali Aden jako strategickou závoru u jižního hrdla Rudého moře.

Každé ráno jsem našel polobotky vyleštěné, prádlo vyprané a vyžehlené. Mám obavu, že bych si na to snadno zvykl.

Boj s nepříjemným hmyzem, moskyty, stonožkami, stínkami, pavouky, plošticemi, vedla za mne ještěrka.

Byla malá, šedivá a velice přátelská. Na rozdíl od její kolegyně ve Vietnamu, která na mne zprvu štekala, s touhle jsme byli kamarádi od samého počátku. Když jsem si lehl, přiběhla mi až k hlavě.

Se šváby v koupelně to bylo horší. Nebyli to žádní drobečkové, byli velcí jako pořádný palec. Měli nepěknou hnědou, narudlou barvu a dlouhé fousy. Když jsem jednoho na dlaždicích potkal, hodil jsem ho do vany. Ať si to s ním děda, až ho najde, vyřídí.

Večer jsem našel díru ve zdi, kde měli švábi asyl, přikrytou drátěnou mřížkou. Švábi se zřejmě těší v tropech vážnosti, podobně jako ještěrky, jako požírači vajíček a larev moskytů a jiného neřádstva.

Už na letišti se mi představil průvodce, který mne pak čekal každý den u snídani. Byl to pětadvacetiletý Hassan. Vystudoval v Leningradě a mluvil rusky. Byl příjemný, vzdělaný a ochotně mne seznamoval s Jemenem.

Snídani s ním představovaly lukulské hody.

Veliký oválný stůl byl pokrytý atlasovým ubrusem, a na něm opečená šunka se

sázenými vejci, zadělávané boby v pikantní omáčce s čerstvými rajčaty, sladké pečivo s rozinkami, fíky, datlemi a mandlemi. K tomu pokrájené žemle, máslo a med, čaj a káva. Na míse pyramida jablek, hrušek, banánů.

Snídaně byla víc než bohatá, nicméně v poledne a večer se to ještě gradovalo.

Měl jsem představu, že Arabové jedí málo. Ale to jsem se mýlil.

Zpočátku jsem si počínal, jak jsem byl zvyklý. Pochutnal jsem si a odložil příbor. Brzy jsem si všiml, že Hassan, který učinil totéž, trochu zklamaně přešel pohledem po dobrotách, které jsme zanechali. Jedl jsem tedy napříště pomalu a využíval stolování ke konverzaci. Můj mladý průvodce mi pověděl mnoho zajímavého a při tom spořádal úctyhodná kvanta kalorií.

K prohlídce města jsem se dostal až po skončení konference.

Aden – pochází z arabského slova *adan*, což znamená ráj.

Patřil mezi nejexotičtější místa, která jsem navštívil. Prolínal se zde arabský ráz se stopami více než stoletého britského panství. I arabské rysy byly dvojího druhu. Jednak památky prastaré vysoké kultury, o jaké nebylo v té době v Evropě ani zdání, jednak svědectví bída, do níž země poklesla jako britská kolonie.

Střed města se nazývá “Kráter”. Je to skutečně jícen vyhaslé sopky. Moře si do něj vytvořilo neširoký průchod, zaplavilo jej a vznikl kruhový záliv, ideální přístav. Strategická poloha mu dodala mimořádný význam.

V hlubokém a na míli širokém údolí, obklopeném svažitémi skalními stěnami vyrostlo město s dávnou historií. V biblických dobách patřilo k věhlasné říši Sába. Říše Sába tisíc let před naším letopočtem zaujímal jižní cíp Arabského poloostrova. (Připomeňme si z Knihy 2. Paralipomenon, kapitola 9. zprávu o návštěvě královny ze Saby u Šalamouna.)

Za britského panství se Aden zformoval do dvou částí. Na jedné byl obchodní a válečný přístav s ulicí, kde se soustředily instituce panstva. Druhou, větší část tvořily arabské čtvrti.

Za mé návštěvy arabské ulice byly pokryty po kotníky vrstvou šedého prachu. Stavení měla vepřovicové stěny do výše pasu a pak jen dřevěné sloupky, jež podpíraly rovnou střechu. Slušnější domy byly celé z nepálených cihel.

Lepší čtvrti, úřady, školy, vily diplomatů se rozběhly z “Kráteru” směrem k plážím a na opačnou stranu k poušti a k horám v dálce.

V pátek byl den pracovního klidu, naše neděle. Uličky ve staré části byly dlouho liduprázdné. Až před polednem se posadili na práh domků muži v sukních do půli lýtek. Někteří chodci měli roušku ovinutou přes ústa a přehozenou přes čelo a přes nos. Chránili se proti žáru a před prachem.

Některé ženy tvořily černý tupý jehlan. Ani oči jim nebylo vidět. Průzor v rubáši zakrývala černá hustá mřížka. Hassan mi vysvětlil, že na venkově chodí ženy většinou bez závoje. Prý proto, že se tam lidé znají a schovávat se za roušku by nemělo smysl. Děvčata na univerzitě ze 60% už černý závoj “šidra” přes obličej nenosí. Na konferenci a během kulturního večera byly všechny ženy oblečeny v běžných společenských šatech a měly upravené účesy.

Podle zákona z roku 1971 bylo mužům dovoleno uzavírat manželství jen s jednou ženou.

Několikrát denně znělo městem táhlé volání muezzinů z věží minaretů. Zvali věřící k

modlitbě. Muslimové se klaněli směrem k Mekce. Nejprve vzpřímeni, pak v předklonu a nakonec v kleče, dotýkající se čelem země. To opakovali čtyřikrát.

Znamenitym průvodcem mi byl architekt Ch, který řídil stavbu nové budovy velvyslanectví. Byl to hezký, urostlý čtyřicátník, který měl město a okolí propátrané. Zavedl mne do strže za městem, která připomínala historické zmínky o visutých zahradách královny ze Sáby.

Několikakilometrový svah tvořil zužující se úžlabí. V jeho ústí byla několik set metrů vysoká kaskáda do kamene vytesaných bazénů. Byly suché, vyplněné prstí. Dalo se předpokládat, že tvořily kdysi stupňovitou soustavu zahrad. Podle vědeckých nálezů zde panovalo dříve mnohem vlhčí klima s daleko větším množstvím srážek, než v posledním jednom, dvou tisíciletích. Zářezy ve skále utvářely složitou síť kanálů, které zahrady zavlažovaly. Studny po stranách, dávno vyschlé, byly patrně kdysi zdrojem pitné vody. Terasy byly propojeny kamenným schodištěm. Monumentální dílo lidských rukou, tisíce let staré, podněcovalo fantazii. Když změna klimatu zmařila účel stavby, zasypaly ji vrstvy hlíny a písku, a upadla v zapomnění. Objevil ji všetečný anglický důstojník, který se z nudy věnoval amatérské archeologii. Odkrytí si vyžádalo veliké zemní práce.

V době naší prohlídky nebyla ještě historická vzácnost zdokumentována a zpřístupněna veřejnosti.

Architekt Ch mne provedl různými exotickými kouty města. Kromě jiného jsme spolu zašli do arabské mlékárny na výborný "terib". Byl to v podstatě jogurt, rozmixovaný s cukrem a ledovou tříští. Musel jsem se zavázat, že to velvyslanci neprozradím. Ten mi zapověděl vzít do úst cokoli, co není důkladně převařeno.

Odvaha architekta Ch měla jisté hranice. Varoval mne před návštěvou muzea občanské války.

V domku, kde bydlel Ismail, bylo zřízeno muzeum. Původně to byla hezká vila s rovnou střechou, s výhledem dvěma směry na moře. V osudný den do ní pálila ze dvou stran lodní děla. Nenávisť k osobě Ismaila, který odpůrcům vyklouzl z rukou, si vybíjeli na jeho domě. Shořela knihovna s 30 000 svazky. Ženě s dětmi se podařilo uprchnout.

Co z ohořelého domku zbylo, to jakžtakž vyspravili a soustředili zde věcnou dokumentaci. Na hromadách popele ze spálených knih stály skleněné vitríny s exponáty. Architekt Ch, statik, tvrdil, že dřevěné rámy, jež drží stavbu pohromadě, jsou přehořelé, a hrozí, že se budova jednoho dne zřítí i s návštěvníky.

Večer se konal slavnostní koncert.

V uměleckém pořadu se prolínala revoluční tematika s arabským národním koloritem a s moderním rytmem. Refrény písní zpíval celý sál.

Nejvíce na mne zapůsobil balet "Země". Muži v polokrátkých - polodlouhých jemenských sukních a bílých turbanech, ženy v dlouhých zlatých róbách tančili v tempu, které se stupňovalo do extáze. Po snědých hrdlech se lil pot a proměňoval postavy v míhající se měděné symboly.

Následující ráno mi děda přichystal snídani dříve než jindy. Čekal mne výjezd za město.

Kolonu vozů se zahraničními hosty vedl policista na obrovském motocyklu Honda s

blikajícími modrými světly po stranách.

Nejprve jsme stanuli u památníku Neznámého vojína. Byl to pomník hrdinů, padlých v boji za nezávislost proti Angličanům. Stojící žena podpírala klesajícího Araba, držícího v ruce dýku. Sousoší bylo orámováno vysokým lomeným obloukem. Nad ním byl arabský nápis. Umělecky provedená písmena působila jako krajka. Položili jsme věnec a ministr pro církevní otázky, přednesl řeč, kterou zahájil a ukončil citátem z koránu.

Míjeli jsme okraje města s rozsáhlými mělkými bazény, v nichž se usazovala sůl z mořské vody. Brodili se v nich a lovili ohromnými zobany plameňáci.

Na okraji pouště jsme na hřbitově uctili památku obětí nedávné občanské války svazečky živých květů.

Ještě mne čekala slavnostní hostina ve velikém sále místního klubu. U stolů do podkovy se shromáždilo na sto lidí. Potvrdil jsem si, že štihlí Arabové dovedou být pořádní jedlíci.

Kromě pyramidy příkrmů položili před každého hosta - věřte nevěřte - půlku pečeného jehněte. Užil jsem si skoro půlkilovou porci. Prezident, který seděl vedle mne, se usmál a zeptal se, zda nemám rád skopové. Řady přede mnou obíraly kosti do posledního sousta a při tom nezanedbávaly ani misky rýže, opékaných brambor a banánů a hromady zeleniny a čerstvého ovoce. Mnozí muži při jídle kouřili. Zato se hodovní stůl obešel bez alkoholických nápojů.

Kufry už jsem měl sbalené. Zbývalo jen rozloučení s dědou v bungalovu a s Hassanem na letišti. Kapitán sovětského letadla poslal depeši do Moskvy, aby mi rezervovali místo do Prahy.

Moje první a poslední nahlédnutí do arabského světa skončilo.

Na politologickém kongresu ve Washingtonu

Lufthanza letěla z Prahy do Frankfurtu nad Mohanem. Starší letuška vykouzila nejlíbeznější úsměv a rozdala nám půlkilové sobotní Frankfurter Allgemeine Zeitung. Nakrmili nás, napojili a měli jsme první etapu cesty do USA za sebou. Hosteska nás ujistila, že u východu bude čekat kolegyně, která nás odvede bludištěm ohromného letiště k dalšímu spoji.

Postávalo tam několik krasavic v modrém a na náš dotaz nám poradily, abychom se obrátily na informace.

Okolo nás přecházel a nehlásil se k nám profesor Ehrlich, polský světový formát. V roce 1970 na politologické konferenci ve Varšavě se mne s vybraným taktem zeptal, zda u nás (rozumělo se v Československu po roce 1968) zbyl někdo z teoretiků.

V čekárně bylo místa dost, v letadle málo. Měli jsme štěstí na šetrnou leteckou

společnost. Nacpala do turistického oddělení křesel, kolik se tam vešlo a ještě pár navíc. Devět hodin jsem měl kolena vtlačena skrze opěradlo do zad paní, sedící přede mnou a lokty jsme se tiskli se sousedkou.

Pustila se do hovoru a dověděl jsem se celé její curriculum vitae. Původem Němka byla pětadvacet let provdána za Američana v Norfolku. Příjemně konverzovala a posilňovala se střídavě whisky, vínem, pivem a černou kávou. Zapalovala jednu Pall Mall od druhé a s každou novou informací jsem dostal dávku kouře pod nos. Při odbavování se mne úřednice ptala, zda jsem kuřák. Asi proto, že jsem to popřel, mne posadila do kuřácké poloviny. Chvilími se okolo mne zvedal dým jak u táborového ohně.

Po přistání ve Washingtonu nás usměrnili do východu pro cizince. Úředník byl zdvořilý, zeptal se mne, jak dlouho chci v USA zůstat a připsal pár dní navíc. Také celník podepsal mé prohlášení a o hubený kufr se nezajímal.

Naši jedenáctičlennou výpravu na světový politologický kongres čekala čtveřice mužů z velvyslanectví s mikrobusem. Dověděl jsem se, že se zde cituje z mého nedávného pražského interview s americkým novinářem.

Setkání s Amerikou mi připomnělo pubertální sny. Místo na mustangu širou prérií jsme se vezli tiše ševelicím fordem mírně zvlněnou krajinou mezi lesíky. Pěkné vily vyhlížely zpoza rozložitých dubisek, jilmů a platanů. Takový domeček o patnácti, dvaceti pokojích představuje prý jeden, dva miliony dolarů. Nebydlí zde nejbohatší vrstva, ale lepší bankovní úředníci, úspěšní umělci a odložené politiky.

Projeli jsme okolo hotelu Watergate. Připomněl jsem si knihu redaktora New York Times o politickém skandálu prezidenta Nixona z roku 1972. Psal, že Watergate je těžká, masivní, mračná, nepříliš vkusná budova. Bylo to věrné zpodobení.

V několikakilometrovém parku okolo říčky Rockcreek klusaly desítky sportovců obojího pohlaví. Moc jsem jim nezáviděl. Jogging okolo Hostivařské přehrady a lesem ve Vodňanských Horách je příjemnější.

Bydleli jsme v jednom ze starších Sheratonů. Vysoký hotel trochu napodoboval staroanglickou gotiku. Celý v temně červených cihlách, se světlým orámováním okolo oken.

Černoch v recepci nám vypočítal cenu na celou dobu pobytu a platilo se předem. Placení předem tu bylo pravidlem. Umoření cestou a vedrem jsme si zašli do malé hospůdky na pivo. Tlustá černoška nejprve inkasovala a teprve potom postavila na stůl napěněný džbán z umělé hmoty a papírové kelímky.

Vraťme se do hotelu. Pokoj byl čistý a pohodlný. Ledničku jsem neměl, ale když jsem zapnul klimatizaci na maximum, cvakal zimou i zámek u kufru.

Byli jsme zklimatizováni v pokoji, v autě, v autobusu, v jídelně, v obchodě, v muzeu, v jednacích sálech, i v koupelně a na WC. Jen když člověk přecházel z objektu A do objektu B, nadechl se na okamžik nezdeformovaného vzduchu. Kde jsem mohl, tam jsem klimatizaci vypnul. V pokoji to ale byla jediná možnost větrání; okna se otevřít nedala. Stává se, že člověk z téhle technické vymoženosti dostane v největším parnu rýmu a kašel.

Na čtrnáctém kanálu televizoru naproti posteli jsem mohl sledovat, jak vypadá můj účet v hotelu, kolik mi z předplatného ještě zbývá. Když si člověk z nabízených třinácti programů nevybral, mohl vhodit dolar a zvolit některý z šesti filmů. Většinou jsem sledoval stanici, která celý den opakovala zprávy. Průběžně doplňovala novinky. Brzy jsem se i toho nabažil.

Dovídal jsem se z celého světa hlavně o leteckých a železničních neštěstích, o přírodních katastrofách a válečných masakrech. Jedinou světlou stránkou bylo mistrovství světa v gymnastice.

První noc po přemístění na druhý konec glóbu se obyčejně moc dobře nespí. Byl jsem po cestě zmožený, a když jsem v 9 hodin místního času uléhal do postele, byly u nás tři hodiny ráno. V noci v jednu jsem se probudil a ne a ne znovu usnout. V Praze bylo sedm.

V neděli ráno jsem vyšel obhlédnout okolí. Hotel stál v poklidné vilové čtvrti s hojnou zelení. Každý domek měl na boku železný požární žebřík. Praktická věc, ale nepůsobilo to hezky. Naproti parčíku za hotelem byl malý kostel. Na pobožnost se trousilo pár lidí, vesměs starší manželské páry v černém. Rád bych tam byl nahlédl, ale netroufal jsem si.

Čtvrť mi připomínala maloměsto. Řekl bych, že tam bydleli lidé ze středních vrstev, úředníci, inteligence, důchodci. I když ve Washingtonu jsou ze čtyř obyvatel tři černoši, Afroameričané, jak se oficiálně píše, tady žili převážně běloši. Černochoy jsme potkávali jako policajty na obrovských motocyklech, jako metaře s úklidovou technikou a jako personál v restauracích a v hotelu.

Maloměstský ráz měl i obchůdek s potravinami. Místnost nepravidelného půdorysu sloužila jako samoobsluha. Manželé se střídali za pultem a účtovali nákup na starém kalkulačním mechanismu, ve kterém to vždycky zazvonilo, a v okénku se objevila cena. Připomínalo mi to koloniál mého dětství ve Vodňanech. Tam ale nebyly hamburgery, ani mexický chléb - kukuřičné placky.

Mezi cenami v prodejnách potravin a cenami za občerstvení v bistru nebo v restauraci byl značný rozdíl.

Nevýhodou bylo, že se obchody s potravinami otevíraly až v 10 hodin. Dokonce i mlékárny a prodejny čerstvého pečiva. Nepochopil jsem, jaký byl důvod. Vždyť ranní rytmus života mi připadal podobný, jako u nás.

Byl srpen 1988. V celém světě budily zájem změny, jež prováděl v Sovětském svazu Michail Gorbačov. To se stalo i hlavním předmětem jednání XIV. kongresu IPSA - Mezinárodní asociace politických věd, kvůli kterému jsme přijeli.

Jedni sovětologové se přidržovali letitých názorů a tvrdili, že perestrojka a glasnost jsou jen finty a na podstatě nic nemění. Druzí naopak vkládali do přeměn naději – že Sovětský svaz, a s ním komunistické hnutí a marxismus končí. V menšině byli delegáti, kteří si přáli sociální pokrok, skutečnou demokracii, mír a ochlazení zbrojní horečky.

Na kongresu zazněly hlasy, že sbližování mezi Západem a Východem musí provázet globalizace politického myšlení, něco jako univerzální světová politická teorie. Někteří to chápali prostě a přímočaře jako pohřbení marxismu, druzí jako melanž levého a pravého, socialistického a buržoazního, pokrokového a konzervativního, vědeckého a spekulativního myšlení. Paradox byl v tom, že polemiky o jednotné politologii měly charakter konglomerátu protikladných názorů. Co vystupující delegát, to jiný model univerzální politické teorie.

Rubem "objevování Sovětského svazu" na Západě, byla vlna iluzí o soudobém kapitalismu, která jako infekce postihla řadu lidí v socialistických státech. Původcem byl Gorbačov s jeho „novým myšlením“. Nezůstali toho ušetřeni ani mnozí sověští teoretici. Přizpůsobili se módě.

Vraceli jsme se autobusem z jednání a za mnou seděl známý americký sovětolog Robert

C. Tucker. Vedle mne byl starší sovětský profesor, nic velkého, neznal jsem ho. Bavili se s Tuckerem. Američan hovořil slušnou ruštinou. Rus se nechutně podbízel. Jednu chvíli si klekl na sedadlo, obrátil se k Tuckerovi a přesvědčoval ho, že celou perestrojku vymyslel on, a už v roce 1980. Že je třeba v SSSR vytvořit dvě politické strany, jako v USA. Jednu novátorskou, druhou "fundamentalistickou". Tucker byl unavený a řeči ho zřejmě nudily. Já se za užvaněného sovětského dědu styděl.

Na kongresu mne náhoda svedla s trockistou. Ne s „malou rybou“, ale s čelným představitelem francouzských trockistů Alainem Krivinem. Byl ochrnut po atentátu, a matka ho vozila na invalidním vozíku. V jedné sekci mi vypadla z kapsy peněženka. Krivinovi, protože odcházeli poslední, peněženku zahlédli a odevzdali v informační kanceláři kongresu. Krivinovým jsem srdečně poděkoval, a dostal jsem prospekt knihy Trockismus dnes.

Pochoutkou byla výstava knih, pořádaná u příležitosti politologického kongresu Americkou asociací politických věd. Konala se v hotelu Hilton a zabírala celý první suterén. Stánky s prodejem zde měly stovky nakladatelství. Na výstavě jsme strávili s Karlem Starým půl dne a to jsme ji jen zběžně prošli.

Slečna ve stánku jedné university se nudila a dala se s námi do hovoru. Pro americkou emancipovanou ženu nebylo nic zvláštního, že se nás vyptala, odkud jsme, co nás do USA přivedlo, co se nám tu líbí a co ne. Pro děvče bylo Československo Milan Kundera, kterého zbožňovala.

Z výstavy jsme si odnesli tři tašky prospektů a zdarma v knižním vydání životopis Dukakise, který kandidoval na úřad prezidenta USA.

Černoška v jednom boxu nás horlivě ujišťovala, že bude určitě zvolen. Bylo to patrně zbožné přání chudších vrstev a etnických menšin.

Než povím, co jsme si prohlédli ve Washingtonu D. C. (District of Columbia – Federální oblast Kolumbie), pár základních údajů.

Hlavní město USA vzniklo na zeleném trávníku (a také na močálech) z rozhodnutí vlády a podle předem narýsovaného plánu. To když se velká města po skončení občanské války nemohla dohodnout, které bude metropolí. Virginie a Maryland dostaly za úkol vyhledat místo na hranici mezi Severem a Jihem, mezi státy vítězné Unie a podrobené Konfederace, kde se hlavní město postaví. Že si neodřízly z vlastního těla nejlepší sousto, to jim už dnes nikdo nevyčte. Benátky a Petrohrad byly postaveny na horších bažinách.

Autorem projektu byl architekt francouzského původu Pierre L'Enfant. Středem města učinil sídlo prezidenta - Bílý dům a budovu federálního Kongresu - Kapitol. Odtud se paprskovitě rozbíhají široké třídy - avenues a síť ulic - streets. Je to jediné velkoměsto USA bez mrakodrapů. Turci na Balkáně zapověděli, aby dům byl vyšší, než mešita; zde je limitem výšky budov "Capitol". Nezdá se, že by tím vzhled města trpěl

Mikrobusem jsme objeli pamětihodnosti.

Zajeli jsme k Washingtonovu památníku. Je to asi půldruhé stovky metrů vysoká zděná tužka. Z okének u jejího vrcholu je výhled na město

Bílý dům mne zklamal. Čekal jsem impozantní budovu, a spatřil jsem hluboko v

zahradě stavení - nic zvláštního. Ze strany Washingtonova monumentu má okázalejší sloupový portál, ale tam je od plotu ještě větší odstup. Stranou je místo pro přistání helikoptéry, která odváží prezidenta na weekend do Camp Davidu.

Zajímavější byl Kapitol, sídlo kongresu. Už proto, že ten jsme si mohli projít a prohlédnout i z nitra. Je, od vstupního schodiště až po sály se sochami prvních a zasloužilých kongresmanů, umně vypočten na silný dojem.

Památník Thomase Jeffersona, třetího amerického prezidenta, hlavního autora amerického prohlášení nezávislosti, tvoří koloseum se stojící sochou v nadživotní velikosti.

Sedící socha Lincolna, vítěze nad otrokářskou jižanskou konfederací, je ve stejném monumentálním klasickém stylu. Je na otevřeném prostranství, a tak slouží jako přistávací základna pro holuby, kteří neprokazují autoritě patřičnou úctu. Sochař s tím patrně počítal a vytesal prezidentovi na tváři nakyslý výraz.

Závídím Američanům, že nemusí sochy státníků a politických postav střídavě stavět a bourat, jako je to u nás.

Rozporně na mne působil vojenský hřbitov Arlington. Na travnatém svahu mezi rozložitými listnáči jsou roztroušeny bílé desky. Nejsou úplně stejné, ale hrob prezidenta Kennedyho a posledního vojáka se mnoho neliší.

Neubránil jsem se pomyšlení, jakou úlohu hraje americká armáda v dnešním světě...

Každou hodinu se nahoře u mohyly Neznámého vojína ("Jeho jméno zná jen Bůh.") střídá čestná stráž. V tiché a důstojné náladě hřbitova mi to připadalo jako pěst na oko. Je to divadlo pro zástup zvědavců. Velitel stráže, černý četař s medailemi na hrudi (Kde si je asi vysloužil?) kmítal puškou s nasazeným bodákem půl palce okolo nosu střídajících se strážných.

Cestou po Washingtonu jsme se zastavili v "Čínském městě". Vjíždělo se branou, rozkročenou přes celou ulici. Byla vyzdobena v čínském stylu, nadepsána znakovým písmem. Čtvrť tvořilo několik bloků domů, které nepatřily k nejhonosnějším. Možná, že na některém konci to bylo lepší, ale to, čím jsme prošli, bylo spíš na hranici chudoby. Ulice byly plné drobných obchůdků a hospůdek. V jedné jsme se zastavili na oběd.

Sestoupili jsme po několika schodech do místnosti, hustě zastavěné stoly a židlemi. U dveří byl box, v němž dvě Číňanky přijímaly a hned vyřizovaly objednávky jídla a nápojů. Za nimi muž v řeznické zástěře sekal na špalku maso na drobné kousky, přizpůsobené použití tyčinek místo vidličky a nože.

Dal jsem si vyhlášenou specialitu - pekingskou kachnu. Číňanka nakládala rýži. Než jsem pochopil, že musím říci "Dost", porce mi z talíře přetékala.

Polévka byla jedna, bez výběru. Byla silně kořeněná a příště bych se bez ní obešel. Chroupal jsem v ní nějaké křehké plátky a nevím, zda to byla zelenina nebo drůbky. K polévce patřila placka. Když jsem ji zvedl, našel jsem lístek. „Jste velmi potentní a schopni podat pořádný výkon.“ Tak si zákazník odnášel posílenou sebedůvěru.

Kachna mne nenadchla. Kostičky byly rozsekány tak důkladně, že jsem musel jíst opatrně jako vánočního kapra.

Ve džbánu byla k volnému použití horká voda místo čaje. Dal jsem přednost "budějovickému" pivu, které Budějovice nevidělo a parazitovalo na světové pověsti značky Budvar.

Mladší z obou Číňanek u vchodu vrtalo hlavou, co jsme zač. Přišla se zeptat, jak jsme spokojení. Na tom by nebylo nic divného, to se ve světě dělá. Postávala však u nás dál a zeptala se, odkud jsme. Řekli jsme, že z Evropy. Kývala hlavou a vrátila se k hrnci s dušenou rýží.

Hojné návštěvníky, včetně policajta v uniformě, sem přiváděla asi dvě lákadla: možnost najíst se rýže dosyta a levná cena.

U Čínského města byly další skromné čtvrti.

Zašli jsme do obchodu s elektrickými spotřebiči. Většina přátel si kupovala video-přehrávače. V té době byly u nás vzácné a tady nebyly drahé. V policích byly vystaveny řady pornografických filmů s obscénními obrázky na kazetách. Genitálie filmových hvězd byly přelepeny cenovkou.

Přátelé vybírali, prohlíželi a kupovali dlouho a tak jsme s Karlem Starým vyšli na ulici.

Asi pětadvacetiletému černému jinochovi jsme padli do oka. Nabídl nám za lidovou cenu "zaručeně zlaté" řetízky. Než jsme stačili poděkovat, vyrostly okolo něho tři ramenaté postavy. Jeden z mužů mu přistrčil pod nos oválnou cedulku. Policajti. Atlet z pravé strany mu vytrhl z dlaně "klenoty." Třetí zatím za jeho zády podával zprávu rádiovou vysílačkou na patřičná místa. Černoch na výzvu vzpažil a ostrý hoch mu odborným hmatem přejel tričko a kalhoty a vytáhl mu z kapsy další hrst "zlata".

Všechno to probíhalo "cak-cak", jak říkají Němci, a tak mi chvíli trvalo, než jsem si uvědomil, že není důvod, abych sloužil jako kulisa dalšího vývoje dramatu.

Policajti se zatím obrátili na Karla s dotazem, zda hoch vydával cetky za zlato. Karel to popřel.

Nebyl jsem tak daleko, abych rozhovor neslyšel, ale nerozuměl jsem ani slovo. Odbýval se slangem. Karel mi to dodatečně přetlumočil.

Černoch tvrdil, že předměty za zlato nevydával. Že si chtěl vydělat jen pár dolarů na hamburger, že od včerejška neměl v ústech. Žádali po něm doklady. Řekl, že má papíry ve vedlejší ulici v autě. Od člověka ve špinavých kraťasech, děravém tričku a rozšlapaných škrpálech bez tkaniček na holé noze, to znělo jako špatný vtip.

Když jsme poodešli, Karel usoudil, že šlo o agenty tajné služby, kteří nelovili drobné podvodníčky, ale sledovali nás. Jejich šéfstvo asi nemělo zájem, abychom přišli k úrazu a aby to dostalo politický nádech. Vysvětlil mi, jak jsou podobné instituce vybaveny a že není problém, aby si ověřili na počítači ve voze v několika vteřinách naše fotografie.

Na zpáteční cestě do hotelu nás řidič provedl nejchudšími černošskými ulicemi. Omšelé patrové domy vypadaly jako prázdné. Nikde květina, záclonka v okně. Na schodech a pohozených prknech posedávali a povalovali se muži všeho stáří. O zdi a veřeje dveří se opíraly jejich protějšky.

Bylo nám řečeno, že tady není bělochům radno chodit pěšky.

Novinář Zdeněk Porybný nás zavezl do zajímavé části města. Byl to fakticky opak slumů. Nestály tu velkolepé vily uprostřed šlechtěné zahrady. Ani bílé haciendy pod palmami, hlídané pistolníky a dogami jako v Rio de Janeiro. Nebyla zde ani celá podlaží o desítkách

komnat v letitých palácích, jako na pařížském nábřeží. Ulice působily dojmem westernu, odehrávajícího se v polovině 19. století. Georgetown.

Rozkládal se na mírných kopcích na břehu Potomacu. Ulice přívětivé, plné stromů a svěžích trávníků. Domky nebyly velké, vesměs jednopatrové, dřevěné, v pestrých barvách. Připomínaly stavení prvních osadníků na americkém Západě. Restaurace a kluby byly saloony s létacími dveřmi a zinkovým barovým pultem. Jen falešní hráči a pistolníci tu chyběli.

Není prý tomu tak dávno, co byl Georgetown zapadlou čtvrtí, plnou starých budov a nepůvabných skladišť. Pak přišel požehnaný nápad a stal se rychle módou. Někde okolo Salt Lake City se rozebere do posledního prkénka chalupa z pionýrských dob, impregnuje se proti hmyzu a červotočům, vybaví uvnitř vším komfortem a postaví v hlavním městě. Ne jedna chalupa, ale celé ulice. Aby byl dojem úplný, udělali tu i vodní kanál ve starém stylu z mocných nahrubo tesaných klád. Jezdí po něm výletní lodě s turisty.

Dům, na který kdysi farmář řezal prkna ruční pilou, přijde prý tu na větší peníze než přepychová vila v zálivu San Francisca.

V převážně černošském Washingtonu je to v zásadě čtvrt' bělochů. Je také pečlivěji strážena. I když by se tu kořist našla, loupežné gangy se sem odváží zřídka.

Na břehu Potomacu jsme si prohlédli také jiný zajímavý komplex - Washington Harbour, Washingtonský přístav. Byla to velká stavba v postmoderním stylu. Byly zde úřadovny, terasa s restauracemi, byty. Američanky si bez rozpaků zuly botky, vykasaly sukně, a brouzdaly se v kašně s vodotrysky.

Stavba měla bohatě členěnou fasádu. Byly tu asymetrické proluky, sloupy, balkony, výklenky.

Míjeli jsme řadu neobvyklých postav. Co na nich bylo zvláštního? Nehýbaly se. Na lavičce seděl dělník, nohu přes nohu, čepici do týlu, široce se na nás smál. Vedle sebe měl termosku a tašku se svačinou. Na nábřeží stál párek mladých lidí a pozorovali dalekohledem protější zalesněný břeh. Děvčátko dávalo kamarádovi líznout z kornoutu zmrzliny. Někdy se musel člověk podívat podruhé, než poznal, že jsou to figurky, udělané a obarvené tak, že vypadaly jako živé. S uměním to nemělo nic společného.

Nejsympatičtější mi byli Američané v neděli odpoledne v muzeích. Ne jako exponáty, ale jako návštěvníci. Muzea zajímavá, ale od našich se lišila.

Národní historické a technické muzeum bylo uspořádáno podle oborů činnosti a podávalo retrospektivní pohled na uplynulá dvě století. Když si uvědomím, že myslivna, kde jsem se narodil, je stará tři sta let, je ve srovnání s tím americké "historické" muzeum k pousmání. Věcné exponáty, ukazující vývoj zemědělské techniky, medicíny, farmaceutiky, automobilismu, lodní dopravy, zbraní atd. byly poučné. Dosvědčovaly, že úroveň USA ve vědě, v technice, ve výrobě, v produktivitě práce není náhodná. Je výsledkem vynalézavosti, pracovitosti a tvořivosti milionů lidí.

Muzeum přírody bylo zároveň etnografické. Největší zájem poutaly sbírky indiánské kultury. Děti se fotografovaly mezi figurami rudých náčelníků, bojovníků a squaw u kožených teepee.

Muzea byla plná lidí. Prohlíželi exponáty se zájmem, někteří podrobně studovali průvodní texty, schémata a grafy. Chovali se kulturně. Hovořili mezi sebou tiše, ohleduplně.

I mezi muzejními sbírkami se jistě pohybovali tací, kteří nebyli prosti iluze o nadřazenosti USA nad ostatním světem. Pokud spatřují tuto roli v kultuře, v civilizaci, ve

skutečné demokracii, nechť je jim přáno. Byla by to ona avantgardní role, o níž snil Walt Whitman ve Stéblech trávy.

Aby se člověk probudil z iluzí, stačilo zapnout televizi. Rombo, ideál amerického zabijáka, vyslečený aby vynikly jeho olejem nablýskané bicepsy, kosil samopalem, srážel pěstí, škrtl a rozdupával podlidi. Ideál a model chování, který se sugeruje zejména mládeži. Exportní artikl, kterým infikují svět.

Jak se mohou inteligentní lidé v USA smířit s ubohou úrovní televize? Kdysi jsem tuhle otázku položil americkému novináři. Místo odpovědi mi dal protiotázku: Jak si to vysvětlují? Řekl jsem, že si na to lidé patrně zvykli a od televize nic lepšího neočekávají. Jako když jdeme do cirkusu, nečekáme, že tam uslyšíme vážnou hudbu. Zasmál se a souhlasil.

To je ovšem konstatování stavu a ne odpověď na otázku, PROČ je tomu tak. Proč nejmasovější, nejvlivnější kulturní instrument USA toleruje pakulturu a idealizuje zločin a vraždu? Je to jen honba za senzací a podbízení se pokleslému vkusu? Není to norma vysněného diktátu USA nad světem, výchova žoldáka dobyvatelů?

Ke dnům kongresu patřily na závěr recepce.

Nejbohatší se konala na sovětském velvyslanectví. Byli pozváni představitelé všech členských zemí IPSA. Kaviár, vodka a šampaňské neodmítl ani delegát Izraele, i když jeho země byla tehdy se Sovětským svazem na kordy.

Velvyslanectví bylo na rušné třídě ve starém domě, kde prý sídlilo už za cara. Nad městem, uprostřed zeleně, stála nová budova, ale prázdná. Američané působili těžkostí s jejím obsazením. Podmiňovali to současným vlastním přestěhováním do novostavby v Moskvě. Tvrdili, že jsou v moskevské stavbě zabudovány odposlouchávací aparatury a chystali se několik pater zbourat a stavět znova.

Na sovětské recepci bylo hojně návštěvníků. Ze žertu jsme se vsadili, za kolik minut budou stoly prázdné. Bylo to ale jak v biblickém příběhu o Ježíšově nasycení zástupů několika chleby a rybičkami. Tady také jídla a nápojů neubývalo. Kolik košů drobtů nakonec sebrali - jako v tom biblickém příběhu - nevím, protože jsem brzy odešel. Neuměl jsem využívat podobné příležitosti k neformálním rozhovorům (a zákulisním pletichám) a tak jsem se záhy nudil a zmizel (jak říkají Angličané: po francouzsku, a jak říkají Francouzi: po anglicku).

Na rohu u velvyslanectví visela tabulka: Sacharovovo náměstí. Naproti přes ulici nad vchodem do obchodu visel transparent: Zlomte okovy Solidarity, svobodných odborů v Polsku. Se sortimentem, který se v krámu prodával, to nesouviselo.

Každý den jsem měl na klice v hotelovém pokoji pověšen (bez objednávky) pytlík s čerstvým číslem "USA today". Vydavatel, společnost ITT, americký monopol pošt a sdělovací techniky, se podílel v Chile v roce 1973 na vraždě Allendeho a nastolení vlády chunty generála Pinocheta.

Zúčastnil jsem se ještě jedné recepce. Na našem velvyslanectví se střídali vojenští atašé.

Budova byla v hezkém prostředí, na stráni, v háji listnatých stromů. Řidič si posteskl, kolik má na podzim práce, když padá listí.

Recepce připomínala operetu Johanna Strausse. Kroužily zde uniformy všech stříhů a barev. Jen místo árií se účastníci věnovali rozhovorům, jídlu a pití.

Nekladli jsme si tentokrát zábrany a pochutnali si dosyta na dobrotách, které navařily a napekly všechny ženy na velvyslanectví, od manželek diplomatů až po písařky. Kuchař ležel v Praze se zápallem plic. Když vlastní ceremoniál propukl, polovina žen se převlékla do gala a šla reprezentovat mezi hosty, zbývající dělaly “černé vzadu”.

Mezi hosty byl také dopisovatel Rudého práva, Zdeněk Porybný. Vzešlo z toho pro Karla Starého a pro mne pozvání do jeho rodiny.

Manželé Porybných bydleli ve Willard Avenue, ve čtvrti plné zeleně. Přijeli jsme před vrata do garáže a ta se otvírala na kartičku. Tenkrát mi to připadalo jako kouzlo.

Výtah nás odvezl z garáže rovnou do dvanáctého poschodí. Byt byl moderní, velice hezky zařízený. Litoval jsem ale dvě děvčátka, pětiletou Markétku a osmiletou Terezkou. Aby vyběhly z domu a hrály si na ulici nebo v lesoparku, jako v Praze, bylo vyloučeno. Byly odkázány na prostor uvnitř čtverce výškových budov.

Děvčata si s tím hlavu nelámala. Žila tak už několik let a něco jiného si dovedla představit jen jako dovolenou u babičky v Čechách.

Děti mluvily jednou česky, podruhé anglicky. Markétka poprosila maminku anglicky o zmrzlinu a maminka jí česky odpovídala. Když malá usnula tátovi na klíně, vyprávěl jsem Terezce pohádku o zlaté rybce. Ruskou pohádku česky v americkém věžáku.

Když se vrátíte z Ameriky, můžete přijet s prázdnýma rukama? A tak jsme se vypravili na nákup. Shledali jsme, že to není tak jednoduché, jak jsme si představovali.

Vozil jsem po světě náčrtek a na něm míry všech členů širší rodiny. Tady mi to nebylo k ničemu. Měli jen rozměr menší, střední a veliký. Tak, a babo rad'!

Hledal jsem panenku pro malou Petrušku. Nabídka se s mým vkusem rozcházela. Představoval jsem si takové kvazi-miminko. Místo toho tu byly figurky, které znázorňovaly dospělé slečny ve zmenšeném měřítku. S nejistými pocity jsem vybral jednu „Barbie”, a setkal se doma s nadšením.

Samoobsluhu brali prodavači doslova, a nebyli ochotni ani poradit. Zákazníci bloudili po obchodě s košem, přehrabovali se ve vystaveném zboží, nechávali je rozházené a personál to za nimi rovnal a doplňoval. To byla jeho úloha.

Pokladní ukládali zboží do igelitových tašek s logem firmy. Některé zboží bylo v sezónní slevě a jako cizinci jsme ušetřili daň státu, která činila až 20%.

Prošel jsem několik obchodů s knihami. Nabídka ve výloze nevypadala valně. Vystrkovaly protisovětské “bestsellery” a - podle povahy obchodu - tituly, kolísající mezi erotikou a pornografií. Uvnitř obchodů byl docela slušný výběr. Našlo se tu mnohé od detektivek a westernů, přes science-fiction, seriózní romány a klasiku až po vědecko-populární tituly. Jen ceny, ve srovnání s tehdejší cenou literatury u nás, byly nehorázné.

Bylo běžné, že tu zákazníci stáli nebo seděli, začtení do knihy, kterou tak konzumovali bez placení namíste. Prodavači to tolerovali.

Po skončení kongresu nás menší letadélko převezlo z Washingtonu na mezinárodní

letišť v New Yorku.

Když při nástupu do letadla strčili moji příruční brašnu do rentgenové roury, dvě černošky v policejní uniformě, které zařízení obsluhovaly, zpozorněly. Zdálo se, že na obrazovce spatřily něco nepatřičného. Pustily brašnu skrz rentgen podruhé, tentokrát obrácenou o 180 stupňů. Když taška z roury vyjela, jedna z policistek ji odnesla na postranní stůl, otevřela a vyjímala jednu věc po druhé. Zarazila se, když vytáhla - ananas. Na rentgenovém snímku asi vypadal jako bomba. Bez úsměvu nacpala mé movitosti zpátky do tašky a neuznala mne hodna pohledu. Připadalo mi to, jako by mne podezřívaly, že jsem si z nich udělal dobrý den.

Když jsme ve Frankfurtu nad Mohanem přestupovali na Prahu, Amerika se s námi ještě jednou rozloučila. Má tam své evropské velitelství. U informací seděl, žvýkal a nudil se seržant. Protože nebyl nikdo jiný nablízku, zeptali jsme se ho na "rukáv" k letadlu do Prahy. Ukázal palcem přes rameno. Když jsme po kilometrové projížďce na běžících kobercích na určené místo dospěli, letuška nám sdělila, že odlet do Prahy je právě na opačném konci letiště.

Rozloučení se Sovětským svazem – Kyjev

V prosinci 1988 jsem byl pozván na přednášky do Kyjeva. Gorbačovské reformy kulminovaly a ovzduší tím bylo poznamenáno. Vpadl jsem do toho rovnýma nohama a chvílemi jsem nechápal, co se kolem mne děje.

Letěl jsem nejprve do Moskvy a tam přešel kus světa z mezinárodního letiště Šeremetěvo na staré Vnukovo. Měl jsem pokračovat do hlavního města Ukrajiny, ale letový řád miní a pánbůh mění. Do letadla jsem sice nastoupil, bylo půl šesté odpoledne, ale na odlet jsem si ještě počkal. Dal jsem se do čtení a netušil, kolik toho ještě přečtu. Asi v devět hodin nás odvezli zpátky do letištní haly. Autobus se prodíral závějemi mokrého sněhu. Chumelilo se čím dál hustěji a já četl a četl. V půl druhé v noci odhrnuly buldozery některé runwaye a začalo se létat.

V Kyjevě jsme přistáli ve čtyři hodiny ráno. Od večera tu na mne čekal ukrajinský místopředseda společnosti Znanije a československý konzul Klapka, s kterým jsme se znali z Mongolska.

Cesta z letiště do města byla bílá zimní pohádka. Podél silnice se zvedaly hradby rozhrnutého sněhu. Stírače zápasily s těžkými mokkými vločkami.

Ubytoval jsem se v hotelu Dnipro na kraji hlavní třídy - Kreščatiku. Usínal jsem v pět hodin a v osm jsem vstával.

Moc se mi nechtělo, ale vzpomínal jsem se, když mne v hale přivítaly dvě sympatické Ukrajinky. Světlana Nikolajevna Novičenko byla referentka společnosti Znanije pro zahraniční styky. Naděžda Ivanovna Kolomijec, překladatelka. (V ukrajinštině se ženské příjmení nepřeklání na -ová.)

Seznámily mne s programem pobytu, posnídali jsme a vyjeli na malou prohlídku města. Sníh s deštěm tvořil clonu a bránil rozhledu. Jestliže jsme v noci projížděli královstvím paní Zimy, teď auto napůl jelo, napůl proplouvalo mořem špinavé vody a rozstříkovalo gejzíry

břečky.

Kyjev působil velkolepě i v takových podmínkách. Vyjeli jsme na obvod historických hradeb a před námi se otevřelo hluboké údolí řeky. Pod příkrými hliněnými útesy se valil široký proud Dněpru. Protější břeh se ztrácel a na sever a na jih mizely hadovité zákruty veletoku v šedé mlze. Projeli jsme širokými třídami (válka udělala hodně místa), okolo Zlaté brány a chrámů se zlatými cibulovitými báními. Vysoko nad městem vévodil monument vítězství.

Mnoho času jsem neměl. Plán nepočítal s tím, že počasí bude klást překážky

První přednáška mne čekala v Kyjevské státní univerzitě T. G. Ševčenka. Přišlo na sto lidí, vesměs profesori a vědečtí asistenti. Položili mi dvanáct otázek. Zvlášť je zajímalo, jaký je v Československu ohlas přeměn v SSSR a zda a jak uplatňujeme perestrojku a glasnost.

Následující den jsem vystupoval v Ústavu sociálně-ekonomických problémů zahraničních zemí ukrajinské akademie věd. Přednášce předcházelo podivné setkání s ředitelem, které jsem si nedovedl dost dobře vysvětlit.

Asi padesátiletý sebevědomý muž na mne bez úvodu vystřelil otázku, čím se naše akademické středisko pro výzkum míru zabývá. Po mé odpovědi trochu zmírnil tón, ale stále jsem měl pocit, jako kdybych se něčím provinil. Posléze rozhovor ukončil, nerozloučil se, nepodal mi ruku a odešel. Měl jsem za to, že se uvidíme na přednášce. Tam nepřišel. Zahajoval jeho zástupce.

Pravděpodobně jsem důvodem jeho rozmrzelosti nebyl já, ale problémy, ve kterých se vařil ústav i on sám. Gorbačov nasadil brouka do hlavy více lidem.

Nervózní atmosféra byla i během mé přednášky. Někteří lidé se bavili, a to se mi stávalo zřídka.

Položili několik podobných otázek, jako předchozí den na univerzitě. Zase se to týkalo perestrojky. Teď už se přestali mezi sebou bavit a pozorně poslouchali.

Uvědomil jsem si, že s mojí přednáškou není něco v pořádku. Nebrala v potaz, že zde lidi zajímají hlavně probíhající reformy, které se každého v té či oné míře dotýkají. Napříště jsem úvodní slovo improvizoval a bylo to lepší.

V ústředí společnosti Znanije se dotazy týkaly hlavně činnosti naší Socialistické akademie, jež byla obdobou jejích instituce. Z otázek bylo patrné, že je hnětou prvky formálnosti a byrokracie u nich doma.

Během mého několikadenního pobytu v Kyjevě jsem kromě přednášek a rozhovorů ve vědeckých ústavech využíval příležitost k prohlídce zajímavostí města. Moje průvodkyně mne zavedly do několika muzeí.

Nejprve jsme navštívili muzeum V. I. Lenina. Nebylo to formální klanění před ikonou. Snažili se a ne bez úspěchu osvobodit exponáty a výklad od posvátného uctívání a dát jim vtipný a srdečný lidský rozměr. Veliký podíl na tom měla vedoucí lektorské skupiny, která zde pracovala osmnáct let. Věnovala se studiu osobnosti, doby a díla Lenina, ale i prostým příběhům z jeho života. Nevyhýbala se zajímavým otázkám a dovedla se zmínit i o vzájemně protichůdných tvrzeních některých pramenů. Strávili jsme spolu mezi vitrínami několik hodin a byla to nejzajímavější diskuse o Leninovi, jakou jsem zažil. Věřím, že neformální výklad nebyl jen výjimkou pro mne.

Memoriální komplex Velké vlastenecké války se zdvihá na stráních nad Dněprem a vévodí širému okolí. Je to ohromná socha ženy, matky Vlasti, se zdviženým mečem v pravici. Stojí na třípatrovém kruhovém piedestalu, v němž je muzeum.

Exponáty zaujímaly desítky síní. Hodně pozornosti bylo věnováno československým jednotkám, jež měly zásluhu na osvobození Kyjeva. Tankisté poručík Sochor a podporučík Tesařík si zde vysloužili nejvyšší sovětské válečné vyznamenání, zlatou hvězdu a titul Hrdiny Sovětského svazu.

Výklad podávala asi pětadvacetiletá dívka rusky. Zeptal jsem se jí na národnost. Ukrajinka. Poprosil jsem ji, aby hovořila ukrajinsky, že bych se rád přesvědčil, zda budu rozumět. S rozpačitým úsměvem se přiznala: "Já neumím." Vysokoškolsky vzdělané děvče neznalo svou mateřštinu. Navíc - lingvistka, vystudovala polštinu a němčinu.

Souvislost mezi jejím vzděláním a zaměstnáním v muzeu byla další otazník. O historii se nezajímala, na práci v památníku byla přidělena. Základní výklad podávala standardně, ale když jsem se na něco zeptal, byla na rozpacích.

Jiný dojem jsem si odnesl z muzea dějin Kyjeva. Jeho návštěva nebyla původně v plánu. Když jsme pozdě odpoledne okolo něj procházeli, poprosil jsem, zda bych se tam mohl podívat. Zájem mé průvodkyně potěšil. V muzeu právě končila návštěvní doba. Obrátily se na průvodce, který se chystal k odchodu. Šlehl po mně nepřívětivým pohledem a pozval nás dál.

Cítil jsem, že jsem se nevhodně vnutil a byl jsem na rozpacích. Odvolat to bylo těžké.

Průvodce zpočátku nevykládal s velikým nadšením. Když viděl, že ho pozorně poslouchám a párkrát jsem se na něco zeptal, pomalu roztál. Jak nám řekl, jeho otec byl Gruzín, matka Ruska, ale s entuziasmem hovořil o historii ukrajinského pokrokového hnutí. Podrobně se rozhovořil o postavě Tarase Hryhorovyče Ševčenka, zakladatele nové ukrajinské literatury a spisovného jazyka.

Hlubokým dojmem na mne zapůsobily prastaré církevní památky Kyjeva., jež patřily do doby Kyjevské Rusi.

Chrám Sofie pochází z jedenáctého století. Stojí uprostřed někdejšího kláštera. Je z vnějšku barokizovaný, ale vnitřní architektura a vzácné barevné obrazy v omítce jsou původní. Tento nejstarší kamenný křesťanský chrám na území Kyjevské Rusi postavil Jaroslav Moudrý, syn knížete Vladimíra I. Svjatoslaviče, postavy stejně skutečné, jako legendární, opředené bájemi ruských bylin.

Kyjevsko-pečerská lávra je pravoslavný mužský klášter z roku 1051. Byl kulturním střediskem staré Rusi a zachovaly se v něm památky nevyčíslitelné hodnoty, jež byly s nesmírným úsilím a často s rizikem života zachráněny před barbarstvím Tatarů a o sedm století později - Němců. Pod budovami jsou katakomby, v nichž se pohřbívalo. Osobité půdní podmínky způsobily přirozenou mumifikaci. Církev ji vysvětlovala po svém a proměňovala "zázrak" ve výnosný zdroj příjmů. Gorbačov část kláštera církvi vrátil.

O pár věků hlouběji do historie země mi dala nahlédnout klenotnice skytských pokladů. Vzpomínal jsem verše Aleksandra Bloka z básně Skytové:

"Vás - miliony. Nás - tmy a tmy a tmy.
Zkuste to, utkejte se s námi!"

Sbírka skytsko - sarmatského umění pocházela z více než dva a půl tisíce let starých šlechtických hrobek – kurganů - z jižních krajů Ruska a Ukrajiny. Zlaté, stříbrné, bronzové a železné zbraně a umělecké předměty se stylizovanými zvířecími figurkami, svědčily o vysokém stupni kultury.

Kyjevské památky dokazují, jak vysoký stupeň civilizace dosáhly tyto oblasti před rokem 1240, který znamenal tragický mezník. Lidé byli zpola vyvražděni, města a vesnice vypáleny, země zpusťována a zotročena Tatary. Ve vývoji se otevřela na několik století propast. Teprve s úpadkem tatarské moci se začal znovu probouzet život. Kyjev do tatarské invaze byl se svými 50 000 obyvateli na úrovni Paříže a patřil k velkoměstům tehdejší Evropy. (Praha se přiblížila tomuto počtu obyvatel o století později jako císařská metropole Karla IV.)

Ke kulturním zajímavostem kyjevského okolí patřil skansen. Rozkládal se na pláni mezi lesy, pár kilometrů od města. Než jsme k němu dojeli, spustila hustá vánice. Desítky starých ukrajinských venkovských stavení z různých konců země ležely pod vysokými čepicemi sněhu. Prodírali jsme se závějemi. Pestrými národními ornamenty pomalované pece v chalupách byly studené. Praskat v nich polínka dříví, byl by obrázek zimy na staré Ukrajině úplný.

Chalupy byly převážně roubené, pomazané hlínou a obílené. Střechy slaměné s vysokým ježatým hřebenem. Ploty byly pletené z houžví a na kůlech se sušily hliněné krajíce na mléko, na smetanu, na med, džbány na kvas a na jiné nápoje. V sadech stály včelí úly vyřezávané z dutých špalků

Nejstarší stavení pocházelo z roku 1587, necelých sto let nato, co Kolumbus přistál v Americe. Mladší domy vnitřním zařízením připomínaly mé bydlení za války u hospodáře na Flekačkách, pár kroků od Písku. Nebyl v tom veliký rozdíl. Pec, bidlo nad kamny, lavice okolo hrubého stolu, trámový strop, jen na široké posteli v koutě byl přehoz vyšívaný jinými vzory.

Dřevěné pravoslavné kostelíky měly kromě hlavní části a oltářního prostoru ještě tzv. “babinec”, oddělenou část pro ženy. O emancipaci žen to nesvědčilo.

Protikladem skanzenu byla vesnice, postavená po válce na zbořeníšti, jež po sobě zanechaly nacistické hordy. Hitlerovci vykradli a poplenili, co se dalo. I úrodnou prst' celými vlaky vyváželi z Ukrajiny do Německa. Ale ukrajinský venkov dokázal nabrat po válce novou sílu.

Střed vesnice, v níž jsme se zastavili, tvořil kulturní dům, obchod, restaurace, dům služeb, škola a sovět. Z náměstíčka se hvězdovitě rozbíhaly ulice. Po obou stranách byly zastavěny jednoposchodovými rodinnými domky s okruhem menších hospodářských budov. Jak mi vysvětlili - lidé stavěli na státní půjčku, kterou zprostředkovalo a garantovalo společné hospodářství - kolchoz.

Kolchozy na Ukrajině byly bohaté. Ne náhodou se Ukrajina nazývala Obilnicí Evropy.

Tahle vesnice – selo - měla na 2500 obyvatel. To nebylo nic výjimečného. Najdou se i o desetitisíci lidech, a to už u nás bývá slušné město.

To bylo malé odbočení na naší cestě do okresního města Vasilkovo. Je spojeno s historií našeho armádního sboru v SSSR. Po osvobození Kyjeva zde v listopadu 1943 1. československá brigáda zaujala obranu na řece Stugni. Hluboce se to zapsalo do paměti místních obyvatel. Na malém domku, kde sídlil štáb Ludvíka Svobody, to připomínala memoriální deska. V době naší návštěvy byla družba s Československem ještě živá. V malém místním muzeu zaujímaly připomínky československých vojáků význačné místo.

I k mé návštěvě uspořádala místní knihovna výstavu české a slovenské literatury v ruských překladech.

Vasilkovo bylo rovněž spojeno s historií děkabristů z roku 1825. Ve městě bylo středisko jižní části tajné proticarské organizace. Pokrokoví důstojníci se se zdejším plukem zapojili do povstání proti samoděržaví a nevolnictví. Památník na náměstí připomínal popravu čtyř hrdinů.

Nejstarší pamětihodností byl „zmijeobraznyj - hadovitý“ val na okrajích města z dob obrany proti nájezdníkům. Svědčil o vynalézavosti měšťanů, dovedně využívajících návrší a strže, a o nesmírné vynaložené práci na úpravě terénu. Jako důstojník ženijního vojska jsem s úctou oceňoval důmyslný obranný systém, vytvořený před staletími.

Dobrovolní nadšenci zřídili ve Vasilkově malé historické muzeum o několika místnostech. Soustředili zde věcné upomínky na události, o nichž jsem se zmínil, a vykopávky, mezi něž patřil i vzácný mamutí kel. Exponáty doplnily nákresy a výkladové texty. Dobrovolníci se střídali jako průvodci. Prostředky na vybavení a udržování muzea získávali od místních závodů.

Vraťme se ještě do Kyjeva.

Dvakrát jsem navštívil divadlo. Jednou dávali Čajkovského Labutí jezero, podruhé hudební komedii S. S. Hulaka-Artimovského Záporožec za Dunajem. To druhé dýchalo národním folklórem a lidovým humorem, podobně jako naše Prodaná nevěsta. Původně jsem měl jít na nějakou moderní „smělou“ estrádu, ale poděkoval jsem.

Ke konci mé přednáškové cesty mne pozval na večeři akademik Š, který byl iniciátorem mé návštěvy.

Bylo to v době, kdy Gorbačov vyhlásil tažení proti alkoholu. V Americe to dalo kdysi vznik živnosti gangsterů. V SSSR se to projevilo zvýšením otravy metylalkoholem - znovu se rozmáhala podomácku vyráběná samohonka.

Během naší večeře jsme bez alkoholu nebyli. Asistent, který akademika provázel, vytáhl z aktovky dvě lahve „stoličné“. Na tři osoby a jeden večer to bylo zhruba v normě dle zásady: sto gramů málo, dvě stě gramů moc a dvakrát sto padesát tak akorát.)

Nenásledoval rozhovor, spíš monolog. Já poslouchal a akademik hovořil.

Nebyl to jen on, kdo si během mé cesty postěžoval.

Ovzduší bylo nabito změnami a změny byly jeden veliký otazník. Gorbačov a jeho kamarila káceli modly, ale zůstávalo po nich víc nejistoty než perspektivy a programu.

Seděl jsem nad kaviárem a pečenými kuřaty a poslouchal akademika Š, který si vyléval srdce. Byli jsme stejného stáří. Celý jeho život představoval tvůrčí dílo na poli marxistické filosofie. Byl asi poslední, kdo by pochyboval o komunistické ideji a významu Sovětského svazu. I on však nemohl nevidět nedostatky a i on trpěl tím, že se nedaly vždycky otevřeně pojmenovat pravým jménem. Ke kacířským myšlenkám se nemohl přiznat dvěma stovkám svých vědátorů, ani studentům v posluchárně. Posloužil jsem já jako vrba v pohádce Karla Havlíčka Borovského o králi Lávrovi.

Byl oddaný stoupenec myšlenky socialismu a věnoval jí celý svůj život. Narodil se jako příslušník ukrajinského národa, tak velikého jako národ francouzský a nemohl se smířit s podivným pojetím národnostní otázky. Byl přesvědčen, že socialistické uvědomění se nepříčí pěstování národních tradic, národní kultury a na místě neposledním i národního

jazyka.

Netušil jsem, že se v posledních letech v Sovětském svazu národní jazyky nedoceňovaly a v řadě směrů nahrazovaly násilně ruštinou.

Souhlasil jsem s akademikem Š., že sbližování národností a národů je přirozený a pokrokový proces a že v daleké budoucnosti snad bude docházet i v jistém smyslu k jejich splývání. Nic však nemůže tomuto vývoji víc uškodit než pokusy o jeho umělé urychlování. Internacionalismus se upevňuje s rozvojem národního uvědomění a vzájemného obohacování národních kultur. Socialismus ve svém principu nebrání seberealizaci národů a národností, ale je pro to podmínkou a nutně to vyžaduje.

Takový byl názor akademika Š., a já s ním souhlasil.

Necitlivý přístup k národnostní otázce na Ukrajině podpořil šovinismus, který tam dnes bují.

To ale přeskakují historii. Vraťme se ještě na chvíli do prosince 1988.

Série mých přednášek vrcholila večerem v planetáriu, který byl plakátován, a natáčela jej televize. Zdálo se, že se mu přikládá značný význam, ale zároveň jako by ho obklopovala nervozita a obavy.

Po první přednášce na univerzitě za mnou přišel organizátor večera v planetáriu a požádal mne, abych tam žádnou přednášku nečetl, nezačínal výkladem a celé pojal jako odpovědi na otázky. Bylo to nezvyklé, ale neměl jsem námitky. Dokonce mi to vyhovovalo. Dával mi ale pokyny, co a jak mám říkat. Jak mi může diktovat, co mám povídat o situaci v Československu? Četl asi mé myšlenky a podrážděně se ohradil: “Vy odjedete, ale já tu zůstanu a budu ten, kdo ponese následky.”

Do příprav večera vpadla tragédie. Zemětřesení v Arménii. Televize přinášela otřesné záběry. Událost těžce prožíval celý Sovětský svaz a v jisté míře i ostatní svět. Můj večer se scvrkl v nicku před mystériem smrti tisíců, před zničením nesmírných materiálních a kulturních hodnot. Opakovaly se výzvy k obyvatelstvu a institucím o pomoc. Byl vyhlášen národní smutek.

Večer se konal, ale s daleko menší okázalostí, než se předpokládalo. Účast byla uspokojivá, sál byl naplněn do posledního místečka. Na nedostatek pozornosti a zájmu jsem si stěžovat nemohl. Dostal jsem jednadvacet písemných otázek předem a dalších patnáct dotazů zadali účastníci v průběhu. Byly - jak se říká: každý pes jiná ves. Nemohl jsem si dovolit široké úvody a musel jít u každého problému “in medias res”. Návštěvníci se zdáli odcházet, i televizní kamery zhasínat, spokojeně. Ani vystrašenému organizátoru po mém odjezdu nic nehrozilo. Už se neukázal. Asi by se bývalo slušelo, aby mi poděkoval.

Pokud měla režie večera obavy, aby se mé řeči nepřičily linii Gorbačovovy perestrojky, byl to strach zbytečný. V dané chvíli jsem měl o této politice iluze. Trvalo ještě nějaký čas, než jsem vystřízlivěl. Nebylo lehké uvěřit, že do čela prvního socialistického státu v historii se dostal jeho hrobař. Že pod hesly o urychlení socialismu připravuje jeho panychidu.

Můj pobyt v Kyjevě byl poslední z mých snad padesáti cest do Sovětského svazu. Když jsem odlétal, netušil jsem, že už tam nejen víckrát nepoletím, ale že přestane existovat Sovětský svaz.

Rakousko

“Jak je ti, Rakousko?” volali Češi za první světové války, a ozvěna odpovídala: “...ousko.” Tak vyjadřovali naději. A od roku 1918 měli jistotu. Po třech staletích národního poddanství se zrodila samostatná Československá republika. Rakouska-Uherska měli všichni plné zuby a nechtěli o něm ani slyšet.

V takové atmosféře jsem spatřil světlo světa a přicházel životu na chuť. Škola nás vychovávala v lásce k tatíčku Masarykovi – Osvoboditeli. Tatínek si přinesl “lásku” k habsburskému mocnářství z Haliče a italských Dolomit, kde strávil čtyři roky jako řadový infanterista a žraly ho vši.

K Rakousku však měla naše rodina ještě jiný vztah. Babička, tatínkova matka, rozená Maisingerová, se narodila v Salzburku. (Solnohrad hlavní město Solnohrad – jak je známo z Haškovy povídky.) V Salzburku se narodil roku 1756 Wolfgang Amadeus Mozart.

Když jsem povyrosl, dověděl jsem se, že mám v sobě něco aristokratické krve. Babička prý se povedla jako levoboček nějakému místnímu hrabátku, a pan hrabě pak její maminku, moji prababičku strčil pradědečkovi za manželku. Pradědeček jako hraběcí myslivec dostal jako bolestné k samodruhé nevěstě myslivnu a definitivu. Tak se to za blahých dob císaře pána v lepší společnosti praktikovalo.

Plod hříšné lásky jsem znal jen z daguerrotypie. Jestli byla prababička dceři podobná, pak nemělo hrabátko špatný vkus. Moje babička, která na snímcích byla ještě mladice v rozkvětu, měla hezké plné tváře, husté tmavé vlasy a vznosnou postavu. Mocná ňadra, kulaté boky a v pase přeštípnutá jako vosy. Co z toho udělal pánbůh a co šněrovačka je těžké po sto letech poznat.

Franci Jozefa a jeho panování jsme nenáviděli, ale babičku, i když neuměla ani slovo česky, jsme měli rádi. I já, který jsem ji nikdy v životě neviděl a už vidět nebudu. Nedočkala se mne.

Přesto, že jsem měl od dětství na Šumavě Rakousko za kopečky, dostal jsem se tam až na samém konci pracovní dráhy.

V květnu 1989 se konala v nejzápadnějším cípu Rakouska, za humny hlavního města Vorarlberska Bregenz, konference o připojení Rakouska k Evropskému společenství. Akci organizovalo několik rakouských institucí a mezi nimi i všeobecně vzdělávací spolek, s nímž měla naše Socialistická akademie dohodu o spolupráci.

Letěl jsem do Vídně. Z Vídně do Innsbrucku se menší letadélko pohybovalo skoro na úrovni hřebenů Alp, někdy i o trochu níž. Po skalách se vinuly světlé provázky steziček.

Za miliony let vytvořily nánosy řeky Inn nešíroké ploché údolí, vklíněné do srdce velehor. Innsbruck bylo původně středověké město u prastarého mostu. Ideální středisko zimních sportů se stalo dvakrát dějištěm zimní olympiády, v roce 1964 a 1974.

Taxík mne odvezl z letiště na nádraží a stihl jsem o dvě hodiny výhodnější spoj, než jsem měl naplánováno. Město tvoří dopravní křižovatku. Přímo na jih vede trať Brennerským průsmykem do Itálie. Moje cesta pokračovala na západ k Bodamskému jezeru.

Vlak se proplétal úzkým zářezem v horách. Travnaté stráně byly posety roztroušenými domky.

Široká průčelí, u oken barevné okenice, verandy s vyřezávaným dřevěným zábradlím. Z malovaných truhlíků visely záplavy květin.

Nikde jsem neviděl rozlámaný, povalený plot, strouhu plnou lebedy a kopřiv.

Místy procházela trať širším údolím a otevřel se pohled vysoko převysoko do svahů. Tam až pod nebem byly rozpoloženy, daleko jeden od druhého, selské statky.

Sotva se vlak ukázal v otevřenější krajině, rychle se schoval do tunelu. Zvláště pod Arlberským průsmykem je tunel úctyhodně dlouhý.

Poslední úsek před Bodamským jezerem projížděl vlak plochým pobřežím Rýna. Řeka tu ještě není zdaleka tak mohutná, jako ve svém dolním toku v Německu. Usvědčuje Bodamské jezero, že vlastně jezerem není. Má přítok i odtok a tím je právě Rýn. Ale asi by to neznělo Rakušanům, Švýcarům a Němcům dost romanticky a hrdě, kdyby se jejich pýše říkalo "Bodamský rybník".

Do Bregenzu jsem přijel dříve, než měli pořadatelé konference ohlášeno. Nezbývalo mi, než si sednout na nádraží a počkat.

Mělo to své kouzlo. Nádražní budovu jsem měl za zády a před sebou otevřený výhled přes jezero. Na protějším břehu byly řídké domky. Bylo to už Švýcarsko, nebo ještě vybihající cípy Rakouska?

Vytáhl jsem Travena, Loď mrtvých a pustil se do čtení.

Přišel ke mně asi osmadvacetiletý mladík, vzbuzující všechno, jen ne důvěru. Ukázkový exemplář pobudy, který zřejmě užíval poloprázdné nádraží jako své dvorní sídlo. Okusoval porci pečeného kuřete z bufetu.

"Co čtete?" zeptal se bez úvodu.

Ukázal jsem mu Travena.

"Jo, to je hezký. To se mi líbilo."

Vy jste to četl?"

"Jo, čet'. To je vo tom námořníkovi. A je to, jako by tam ten spisovatel byl. Takový pravdivý."

"Vy víte, jak to v kotelně na lodi vypadá?"

"Jo, vim. Topiče sem sice zrovna nedělal, ale na lodi jo."

Vy rád čtete?"

“Čet sem hlavně dyž sem byl v base. Měli sme velikou knihovnu a přečet sem toho plno.”

“A vy si tak pamatujete všechno, co přečtete?”

“Jo. Já mam paměť dobrou. Dybych se bejval učil, tak sem nemusel bejt ani zavřenej.”

“Proč jste byl zavřenej?”

“Že sem něco čmajz. Von mě kámoš prásknul, dyž ho zmáčkli.”

Mládenec mluvil klidně, beze studu a bez holedbání, jako by vykládal nejprostší věc. Při tom okusoval kuře.

Přišla k němu dívka, která byla jako on, jen v ženském vydání.

“Dej mi,” požádala. Bez váhání utrl kus masa a podal jí ho. Pak se obrátil ke mně: “Nemáte taky chuť?” Zase to řekl docela přirozeně. Slušně jsem mu poděkoval.

Začal se vyptávat, odkud jsem, kam jedu, co tam budu dělat, jaké mám povolání. Mezitím děvče ztratilo zájem a odešlo.

Náš rozhovor s mladíkem přerušil příchod muže, který mne čekal o jeden vlakový spoj později. Než jsme se představili, grázlík se vytratil.

Konference se konala v zámku nad městečkem Lochau, ale začínala až následující den. Zatím jsem se ubytoval v hotelu.

Hotýlek, spíš něco jako penzion, zřízený ze staršího rodinného domu, byl poslední rakouské stavení u hraniční závory německé Bundesrepubliky. Z okna jsem se díval na jezero a za ním se v dálce rýsovalo – teď už doopravdy - Švýcarsko. Byl jsem na samém průsečíku tří zemí. I voda byla rozdělena hranicí na tři díly, ale pochybuji, že to ryby respektovaly.

V hotýlku panovala domácká atmosféra. Večeře se podávala bez jídelního lístku. Paní mi doporučila chřest, dostali právě čerstvý.

Pokojík nebyl nic moc. Sprchový kout, toaleta na chodbě. Byl ale čistý, otevřeným oknem vanul svěží vzduch z jezera.

Na snídani se sešla početnější společnost. Všichni hosté se bavili dohromady, jako by se odjakživa znali. Paní domácí a děvče v barevném dirndlu se vyptaly, nač má kdo chuť. Roznášely šunku s vejci, ovesnou kaši, vejce míchaná, uvařená. Na stolicích byly košíčky s čerstvým chřupavým pečivem a pocukrovaná nakrojená bábovka. Vonělo moka, čokoláda a nabízely se džbáanky s horkým mlékem.

Snídaně se odbývala beze spěchu a každý kromě dobrot užíval půlhodinku “gemütlich”.

Šel jsem se projít mezi domky se zahrádkami. Potkal jsem starší paní. Přívětivě se na mne usmála a pozdravila: “Grüss Gott.” Zastyděl jsem se, že mne starší člověk zdraví první. S dalšími lidmi jsme se už zdravili navzájem. Připomínalo mi to dětství. Tehdy se u nás také nemohl potkat člověk s člověkem, aby se nepozdravili.

Dopoledne začala konference. Jak už jsem se zmínil, šlo o vstup Rakouska do Evropského společenství (z něhož později vznikla Evropská unie). Zúčastnilo se asi padesát, šedesát lidí, vesměs starších příslušníků inteligence. Zastupovali dvě nejvlivnější politické strany, socialistickou a lidovou, a odbory. Ze zahraničí zde byli tři Maďaři, západní Němec a já.

Jako referenti vystupovali představitelé ministerstev, kterých se tematika týkala. Vedoucí orgány Evropského společenství reprezentoval "hrabě" Kinský, francouzský občan, žijící v Nice. Vysoký padesátník prokvétajících skrání, sympatický, inteligentní, vybraného chování, elegantní. Hovořil německy, francouzsky, anglicky a plyně česky.

O polední přestávce jsme se spolu procházeli a bavili o Praze. Znal ji dobře, ale pochází z jiné rodové větve, než byla česká. Získal jsem dojem, že si krátí dlouhou chvíli projíždkami po světě a ochutnáváním různých funkcí.

Diskuse na konferenci byla živá a první den se jednalo do devíti hodin večer. Zatím co příslušníci obou politických stran se v názorech mnoho nelišili a argumentovali pro vstup, odboráři vyjadřovali skepsi. Obávali se, že rozpuštění rakouské ekonomiky v evropském trhu zesílí zahraniční konkurenci a zvýší nezaměstnanost. Že neomezená silniční doprava napříč zemí devastuje sídliště i krajinu a vyžádá si enormní náklady na udržování komunikací. Hlavní pochyby měli o osudu zemědělství. Jak se rakouský sedlák dokáže vyrovnat s nesrovnatelně příznivějšími podmínkami zemědělské produkce jižní Evropy?

Stoupenci integrace zdůrazňovali větší možnosti exportu. Pro kamionovou dopravu budou platit rakouské zákony. Úředník příslušného ministerstva s vážnou tváří vykládal, že se horské mléčné farmy budou muset přeorientovat na pěstování léčivých bylin. Měl štěstí, že mezi účastníky žádný zemědělec nebyl.

Konference měla vypadat, jako by šlo o poradu, zda je vstup Rakouska do ES výhodný, či nikoliv. Ve skutečnosti to už bylo dávno rozhodnuto a šlo spíš o zpracování veřejného mínění. Obrovský dluh Rakouska vůči státům ES byl fatální. Připojení bylo oficiálně stvrzeno v lednu 1995.

Druhý den večer byl uspořádán mimo program "kulatý stůl" s Němcem a se mnou. Požádali mne, abych pohovořil o situaci v Československu a dovolil pokládat otázky. Nepočítal jsem s tím, ale zájem jsem přivítal.

První vystupoval Němec. Měl výhodu, že mohl mluvit v mateřštině, zatím co já jsem slepoval věty a lovil slovíčka. V podstatě pokračoval v propagaci ES a líčil, jaké výhody přináší SRN.

Němec se očividně auditoriu podbízel, ale valný úspěch neměl. Bylo zřejmé, že Rakušané nemají německou samolibost v lásce.

Já jsem nečekal ovace a také nebyly, ale vyslechli moje kostrbaté vyprávění přátelsky. Nemluvit jsem o našich úspěších, to nikdy dobře nepůsobí. Víte, jak se to říká o chlubných plících... Hovořil jsem o problémech, a jak se je snažíme řešit. To bylo přijato s pochopením.

Dotazy a diskuse se soustředily na problém, který jsem nečekal. Zahájil to starší pán profesorského typu: Proč se Češi tak nevděčně obrátili k Rakousku zády a v jisté míře byli

iniciátory rozpadu říše, když je známo, že se jim zde dařilo báječně a měli všechny hospodářské, politické i kulturní výhody?

Celý sál ztichl a všichni čekali, co řeknu. Bylo znát, že dotaz uhodil hřebíček na hlavičku. Tenhle problém byl asi hlavní důvod, proč mne o neplánovanou večerní besedu požádali. Rychle jsem si rovnal odpověď v hlavě. Nemohl jsem dělat přednášku o třech stoletích ujařmení, o žaláři národů. Musel jsem mluvit krátce, uvádět přesvědčivá fakta. Nebylo to lehké zvládnout česky a což teprve v němčině.

Slušně, ale bez uhýbání jsem ve stručnosti řekl to, co u nás znaly před válkou už děti v obecné škole. O pobělohorské likvidaci národní elity, o panství cizácké šlechty nad Čechy, z nichž zbyli nevolníci, o potlačování národní kultury i jazyka, o germanizaci a násilné rekatolizaci, o těžkém zápase národa za kulturní obrodu a politické sebeurčení proti habsburské despotii. Ilustroval jsem to na příkladech, které jsem si stačil v rychlosti připomenout.

Posluchači mne zahrnuli otázkami, ale ty nevyznívaly nepřátelsky ani podrážděně. Přiznávali, že skutečnosti, které uvádím, v Rakousku nejsou známy, že se o nich nemluví a nepíše.

Ještě příští den u oběda si ke mně přisedla skupina starších pánů a komentovali včerejší besedu. Omlouvali se, že měli o postoji Čechů k rakouské říši zkreslený názor. Konstatovali, že “kulatý stůl” byl užitečný.

Napadlo mne, že neinformovanost rakouské veřejnosti má víc příčin. Je to jistě důsledek v Rakousku panujícího postoje k habsburskému mocnářství. Působí nostalgie po ztracené velikosti a moci. Ale není určitý dluh i na naší straně? Jak to, že jeden ne-historik nepřipravenou besedou se špatnou němčinou mohl vyvolat ve shromáždění padesáti intelektuálů živou odezvu? Využíváme možnosti působení na rakouské veřejné mínění?

Když konference skončila, nabídl mi magistr Helmut Guth, že mne sveze do Innsbrucku autem. Jeli jsme skoro stejnou trasou, jako jsem absolvoval vlakem, ale viděl jsem z krajiny přece jen víc. Kromě toho se zajímavým průvodním slovem.

Několikrát jsme cestou projížděli úseky, kde byla silnice v generální opravě nebo v přestavbě. U závoje se vybíral zvláštní poplatek, který se mi nezdál malý. Řidič nic nenamítal, ani nebyl pohoršený. Asi to bylo běžné.

V jednom místě jsme museli zastavit a dvacet, třicet minut počkat. Cesta vedla těsně pod kolmou skalní stěnou, byla do ní částečně vytesána. Na stěně právě pracovali muži, spuštění shora na lanech. Proklepávali povrch a prověřovali, zda některé kameny nehrozí sesutím. I takové starosti jsou rubem krásy alpských údolí.

V Innsbrucku jsem měl telefonicky zajištěný pokoj ve Sporthotelu Pens, blízko letiště. Odlétal jsem příští den ráno a mohl jsem si projít město.

Innsbruck byl už před staletími významným a na svou dobu bohatým střediskem. Křižovaly se zde obchodní cesty mezi jihem a severem a mezi západem a východem. Podle

historické příručky byl založen v roce 1180. K zajímavostem patří starobylá radnice s téměř šedesát metrů vysokou vyhlídkovou věží. Uličky, lemované gotickými štíty, umělecky tesanými portály a zdobnými arkýři, jsou vzorně udržované. Historický ráz středu města a příkladná čistota byly dvě stránky hezkého dojmu, který jsem si z letmé procházky odnášel.

Kdybych měl utrousit přece jen jednu štiplavou poznámku, bylo by to, že vedle četných kostelů a památek se křiklavými poutači nabízejí – nevěstince.

Letecký spoj VO – 071 startoval v 6,25. Neřídil jsem si budík na japonských hodinkách, které mne nikdy nepodvedly. I tentokrát ráno zapípaly spolehlivě. Stačil jsem se pohodlně s časovou rezervou připravit, rozhlédl jsem se, zda jsem nic nezapomněl a myslel – bláhový – že už mne čeká jen pár kroků na letiště.

Leč – ouha! Domovní dveře hotýlku byly zamčené. Maličkost, pomyslel jsem si. V budově bylo sice ticho až podezřelé, ale nebylo zase tak brzy, aby se tu už nějaká ranní ptáčata neotáčela. Kuchař, uklízečky a tak. Volal jsem, křičel, všechno marně. Minuty utíkaly, já byl v hotelu uvězněný a vůkol ticho jak v hrobě.

Kolik času zbývá do odletu letadla? Stačil bych tam ještě doběhnout?

Konečně. Málokterou ženskou jsem uviděl v životě tak rád, jako tuhle bábu v noční košili. Vynořila se jak Venuše z mořské lastury z jedné přízemní dveří, na které jsem prve nešetně bušil. Měla ještě “malé oči”, mžourala na mne a broukala něco na omluvu.

Vyrazil jsem z odemčeného vchodu letným startem.

Na letiště jsem přiběhl uřícený a hleděl na runway, zda tam ještě nějaká křídla zbyla. Muži v modrém mne přivítali s humorem. Měli letadlo skoro prázdné, čekali na mne. Zase po domácku, “gemütlich”. Přivítali mne několika vtipy na téma, co jsem užíval večer a v noci tak příjemného, že se mi nechtělo vstávat.

Kontrarevoluce

Na přelomu let 1989 a 90 propukla u nás honička na komunisty. Tisk, rozhlas a televize se předháněly. Byla taková svoboda slova, že se nenašla kleveta, která by neprošla. Obrana neexistovala. “Právo” přestalo být “rudé” a dostalo neurčitou barvu, jakou mívá chameleon. Vedení strany bylo tiše jako pění a neopovážilo se zastat vlastní politiky. Natož pak zaštitit členy, vystavené pomluvám a denunciaci. Někteří mužové, jejichž jména po léta plnila první stránky novin, zmizeli a nebylo po nich vidu ani slechu. Éterem zněly pohružky. Strach o vlastní kůži opanoval zaječí duše.

Sotva kdo se vyznal v tom, kdo z vedoucích byl ze strany vyloučen (proč, to se nikdo nepokoušel vysvětlit) jako Jakeš, Bilak, Husák, Fojtík, Hoffmann a další, a kdo nový se ocitl v jaké funkci. Odkudsi se vynořil nový šéf strany, který do té doby nebyl snad ani desítkovým

důvěrníkem, filmový režisér Jiří Svoboda. Podle rozšířené verze mu byla funkce přidělena na poradě Občanského fóra, samozvaného štábu kontrarevoluce.

Profesor Bohumil Němec, prorektor Karlovy univerzity, s nímž jsem se nedávno fotografoval před Bílým domem, skončil infarktem. Pomohla mu zdivočelá skupina studentů, inspirovaná proklamací, že pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí. Vedoucí tajemník pražského městského výboru KSČ Kapek se pokusil o sebevraždu, ale zachránili ho. Podruhé se mu to podařilo.

Potkal jsem na nábřeží soudruha Františka Pitru, tajemníka ústředního výboru.

“Žiji na chalupě v lesích za Trhovými Sviny. Máme tam vnoučata.”

“Co lidé okolo, jak se k vám chovají?”

“Ale jo.”

“Žádné nájezdy?”

“Dohromady se tam s nikým neznáme.”

“To není moc dobré – v téhle době.”

“Koupil jsem to jako bývalou hájenku. Někdo nám to tenkrát nabídl.”

Připomněl jsem si moji chalupu ve Vodňanských Horách. Znal jsem tam každou pěšinu a každou babku. Po převratu se našel jediný “známý”, který mi vmetl: “Ty eště nejseš zavřenej?” Tenhle člověk byl v padesátých letech trestaný jako “element práce se štitíci”. Teď byl rehabilitován. Ostatní lidé se ke mně chovali pořád stejně jako vždycky. Jako já k nim.

Proč by se k nám měli sousedé chovat jinak než dříve? Nepovyšovali jsme se, nenárokovali si žádné výhody, nikomu neubližovali. Chalupu jsme nedostali lacino z protekce. Zaplatili za ni cenu, jakou si majitelé řekli a bez smlouvání. Zapadli jsme do prostředí a mezi místní lidi docela přirozeně. Pocházel jsem odtud, a teď jsem se vlastně vrátil domů.

Soudruh Pitra nebyl jiný. Také se narodil a vyrostl na vesnici. Teď se ale ocitl v jiném místě. Lidé ho tu znali jen z doslechu jako “papaláše” a věděli, že hájenku dostal “za babku”. Nikdo ho nenapadal, ale ani se s ním nepřátelil.

Projevily se silné osobnosti. Bývalého generálního prokurátora soudruha JUDr. Jána Pieščaka, DrSc. pronásledovali nejen revolveroví žurnalisté, ale soudní kauzy zbrusu nových představitelů spravedlnosti. Po rozpolcení republiky si ho podávali mezi Prahou a Bratislavou a marně se mu snažili něco “příšit” a zlomit vaz. Vymýšleli si absurdní obvinění: Proč neobžaloval Bilaka za pozvání sovětských vojsk v srpnu 1968? Proč nežaloval prezidenta Husáka, že přijal k narozeninám dary, koupené za státní peníze? atd. atp.

Žalobci státního žalobce byli v nevýhodě. Neměli před sebou člověka slabé povahy, prostáčka, kterého by snadno zamotali do pavučiny paragrafů, ani kariérou rozmazleného slabocha. Vyrostl v nejtvrdějších podmínkách rusínských hor. Všechno v životě získal prací. Paragrafy nejen znal, ale v nejpłodnější části života s plnou vehemencí prosazoval.

Nepořádali na něho hon měsíce, ale roky. Selhaly všechny pokusy usvědčit ho z nezákonnosti, dohnat ho k nervovému zhroucení, k sebevraždě. Nepovedlo se to ani, když

jím sám Lucifer přišel na pomoc a udusil mu manželku v srdeční křeči. Léta od kontrarevolučního převratu ubíhala a nepolevoval jeho zájem o politiku, stejně jako o vnučata a o květiny a zeleninu na zahrádce. Bohaté vysoké fazole rostly a zrály navzdory zuřivcům, kteří dychtili jejich pěstitele stůj co stůj zdeptat.

To jsem předběhl o léta. Vraťme se do počátku roku devadesát.

Sledoval jsem velkou politiku a zároveň prožíval události ve Středisku pro výzkum míru a odzbrojení ČSAV, které jsem šéfoval.

Sešla se pravidelná pondělní porada. Obyčejně každý složil účty, jak postupuje jeho práce, a upřesnil se další úkoly. Tak to bývalo. Tentokrát se to svezlo na jinou kolej.

První vyskočil Zachoval: “Jak to, že jsi, soudruhu řediteli, ještě nesložil funkci? Vrhá to špatné světlo na celé středisko. Na nás na všechny.”

Nepřekvapilo mne to. Takové manýry vládly v těch dnech všeobecně. Věděl jsem, že to dříve či později přijde i sem. Překvapilo mne jen, kdo to nastartoval jako první.

Ing. Marcel Zachoval učil marxismus na církevním semináři v Litoměřicích a ucházel se o titul profesora. Jako historik se zabýval dějinami světové socialistické soustavy. V prosinci 1988 mu vyšla brožura o Únoru 1948 v edici Slovo k historii a dal mi ji s věnováním.

Vyskočil docent Houška: “Všude se přijímají rezoluce a my nic. Vypadáme, jako bychom nepochopili velikost doby.”

Houška, doktor věd, předcházející ředitel střediska, byl typ kabinetního filosofa. Napsal několik knih, jimiž se hlásil k nejpravověrnějšímu leninismu. Nyní obrátil na pětníku.

“Navrhuj, abychom přijali rezoluci, že si Matouše jako ředitele nepřejeme.” ozval se třetí hlas.

Vyznělo to nejistě. Mladého Petra jsem přijal před čtvrt rokem, vyjednal mu interní aspiranturu a stal se jeho školitelem. Co to do něho vjelo?

Ozval se rozumný hlas. Doktor Milan Pospíšil, tajemník střediska, byl člověk veskrze nepolitický. Nebyl členem strany a zajímala ho jediné atomová fyzika.

“Co je to za nesmysl? Proč jakou rezoluci? Co se vám na soudruhu řediteli nelíbí?” žasl. “Všechno s námi projednává společně. Nikomu výzkumný úkol nevnutil, každý si ho navrhl sám. S každým ho podrobně probral. Celkový plán ústavu jsme také doplňovali a schvalovali společně. S platy a s odměnami nedělá tajnosti. Co spáchal zlého?”

Houška se ozval znovu: „Matouš je známý jako kádr Husákova režimu. Jeho doba skončila. Dokud tu sedí, hrozí nám, že se středisko zruší a všichni poletíme.”

„Má moc špatnou pověst. Kdybyste slyšeli, jak se o něm mluví, co si o něm lidé myslí... Co si pak myslí o nás, když nám tu nevadí?” přizvukoval Zachoval.

Tu se ozval muž, který měl osobní důvod přivítat “sametovou revoluci” a žehrat na stoupence režimu. Docent Emanuel Pecka si připálil křídla v osmašedesátém roce. Z funkce šéfa katedry na Vysoké škole stranické šel učit na osmiletku.

Ted' promluvil ironickým tónem, jako by to všechno nebral vážně: „Jako normální pracovník, ne jako barevný mezi bílými, jsem se začal po létech zase cítit až tady v ústavu. Profesor Matouš se mnou dvě hodiny seděl a probral studijní plán jako s každým. Pak řekl to jeho „Fajn“ a vzal mne do delegace na diskusi v Bonnu. Jeli jsme tam s profesorem Matoušem. I ty, soudruhu Zachovale, jsi byl v delegaci. To jsi ještě proti Matoušovi nic neměl. Pokud si vzpomínám, velmi sis ho pochvaloval.”

Nastalo ticho. Trio vzbouřenců sedělo jak slepice po dešti.

Porada skončila neslaně nemastně.

Když jsem zůstal v pracovně sám, vrátila se soudružka Ludiše Petrová, bývalá Houškova asistentka, když byl ještě ředitelem střediska.

“Houška ted' na tobě hledá mouchy. A co on? Napsal na mne takový posudek, že holku nevzali na vysokou. Kvůli muži, že byl tenkrát v Americe. Ale on tam nebyl jako politický. Vyslala ho akademie jako fyzika.”

Když jsem od Houšky přebíral funkci ředitele střediska, oznámil mi, že Petrová odchází. Je líná a neschopná. Nepodepsal jsem to, chtěl jsem se nejprve přesvědčit.

Poznal jsem, že je dobrá pracovnice a že Houška s ní měl nějaké osobní neshody. Výpověď jsem zrušil. Po čase jsem jí dal odměnu. Jejeho muže po návratu z USA jsem pozval do střediska na besedu. To se ted' nemohlo v jejích sympatiích neprojevit.

Lenka Nováková, moje sekretářka, která se mnou přišla z Ústavu marxismu-leninismu, se na poradě vystoupit neosmělila. Nyní se také vrátila.

“Včera jsem psala a vedle seděli Zachoval s Houškou. Houška říkal, že mu mají za zlé, že nic proti tobě neděláme. Že se musí ústav zbuntovat a žádat tvoje odvolání. Zachoval na to, že jsme hloupí, že's nás opil rohlíkem, že proti tobě nepůjdeme. Nakonec se rozhodli, že nastrčí Petra, aby navrhl rezoluci. Jeho táta, co pracuje v Institutu československo-sovětského přátelství, prý byl po osmašedesátém roce vyškrtnut ze strany.”

“Dobře, Leničko, děkuji ti. Podívej se po nějakém místě, tady to asi dlouhé trvání mít nebude. Mír a odzbrojení, to není právě to, po čem noví mesiáši prahnou.”

Přišel ještě jeden sympatizující. Jestliže ženy, administrativní pracovnice a pomocné vědecké síly si netroufaly vystoupit na poradě, tehle člověk neměl ostych zapotřebí. Leč – doba byla taková. Přišel muž mezinárodního vědeckého renomé, profesor Jiří Matoušek.

“Jak tě ten Houška a Zachoval napadli, to nebylo fér... Však Pecka jim to řek', to si za rámeček nedají.

Mám ale strach, že už nejde o to, jestli je jeden takový a druhý makový. Jde o středisko. Má-li se zachránit, musí se něco udělat a rychle, než bude pozdě.”

“Jak to myslíš? Nějakou rezoluci, jak navrhoval Petr?”

“Myslím vypracovat koncepci, co budeme řešit, jak je to důležité i z mezinárodního hlediska a tak.”

“Dlouhodobou a krátkodobou koncepci jsme nedávno vypracovali. Všichni jste se na tom podíleli a prezidium akademie to schválilo. Co na tom chceš měnit?”

“Musíme se připomenout. Vysvětlit, že podobné instituce jako ta naše jsou na celém světě. Přece nedávno jsme byli na diskusi v Bonnu, já byl ve Washingtonu. Děláme společný experiment s bundeswehrem.”

“Když myslíš, že to pomůže, tak to sepiš. Já to rád podepíši.”

“Snad ty ani nemusíš – když nebudeš chtít...” koktal v rozpacích chudák profesor, světová kapacita, držitel desítek patentů. Měl strach. Z čeho? Z nejistoty, co bude.

Někdo zaklepal. Petr.

“Soudruhu řediteli, nezlob se, já to nemyslel proti tobě. Vždyť ty jsi mně...a já jsem...”

“Nu dobrá. Ty jsi navrhl rezoluci, abych byl odvolán, ale nemyslel's to proti mně. Myslel jsi to jen tak obecně, abych byl odvolán vůbec, ne osobně.” Interní aspirant horlivě kýval, aniž postřehl trpkou ironii.

“Soudruhu řediteli, ono se středisko stejně zruší.”

“Jak to víš?”

“My jsme to projednávali v druhé komoře.”

“V druhé komoře? Co to je?”

“To je revoluční výbor akademie. Jsou v něm ze všech ústavů.”

“Ty jsi tam za naše středisko? A kdo tě zvolil?”

“To se nevolí. To jsou ti nejprogresivnější, kteří jdou s dobou.”

“Ty jsi nejprogresivnější představitel střediska? Ale vždyť jsi sem sotva přišel a jsou tu profesori a doktoři věd...”

“Ve druhé komoře je také Pecka.”

“Tak ty a Pecka jste nejprogresivnější představitelé střediska. A kdo to rozhodl?”

“To se tak domluvilo. Mne tam Pecka pozval. On už tam byl.”

“A vy, ti nejprogresivnější, jste v té druhé komoře rozhodli, že se středisko pro výzkum míru a odzbrojení zruší?”

“Ano. Ještě se ruší také Československo-sovětský institut.”

“To také rozhodla druhá komora?”

“Ano.”

“Co jste ještě rozhodli?”

“Ti, co mají zpátečnické názory, do akademie nepatří. Vyzvou se, aby se titulů akademiků a členů korespondentů vzdali.”

“Co když nebudou chtít? Podle zákona tenhle titul může odebrat jen soud.”

“Tak se zavolají před komisí.”

“Ta komise bude mít soudní pravomoc?”

“To asi ne, ale tam se jim to vysvětlí, přesvědčí se.”

“Co když budou paličati a po dobrém se nedají? To je budou mlátit a trhat jim nehty jako gestapáci?”

“To ne. Když se někdo nebude chtít vzdát po dobrém, tak se zavolá před druhou komoru.”

“Takže vy budete něco jako druhý stupeň přinucení. A co bude třetí?”

“Tak se prostě z akademie vyloučí.”

„To ale podle zákona nejde. To by musel soud.”

“Já nevím. Ale řeklo se, že se vyloučí.”

“Ty jsi, Petře, také zvedl ruku pro zrušení našeho střediska a institutu, kde pracuje tvůj táta?”

“Ne. To se nehlasovalo. Jen se řeklo, že se to zruší a nikdo nebyl proti.”

“Kdo to řekl?”

“To byl někdo z prezidia, já je neznám.”

“Oni to řekli a nikdo nebyl proti. Ale tím přijdeš, Petře, ty i táta o místo. Kam půjdeš? Kde myslíš, že budou mít zájem, abys psal vědeckou práci na téma “Mírotrvorná aktivita Eduarda Beneše”?”

“Co budu dělat, ještě nevím.”

“Ty nevíš, co budeš dělat a jsi ženatý a má se vám narodit potomek, čekáte ho každým dnem. A to jsi klidně mlčel a nic nenamítal, když se rozhodlo, že se zruší místo, kde máš zaměstnání a perspektivu?”

mlčení.

“To jsi s tím souhlasil?”

“Řeklo se, že to nejsou žádné vědecké ústavy, že si to jen vymysleli komunisti.”

“Vezmi si z toho poučení. Křičí o svobodě a přinutí tě, aby sis uřízl větev pod vlastním zadkem. A to se vyhláší, že se v akademii nic neruší, že je to planý poplach. Tady máš důvěryhodnost těch svých kumpánů.”

Druhá komora byla mocná. Odkývala obrácení akademie vzhůru nohama. Památník národního písemnictví na Strahově byl předán premonstrátům. Ústav české a světové literatury dostal nůž na krk a termín vystěhování. Muzeum českého písemnictví tam církev milostivě nechala s tím, že husitství a Komenský zmizí. Každá výstava musí být předem církví odsouhlasena.

V dubnu jsem byl zavolán před komisi, která mne měla přesvědčit, že mám na členství v akademii spáchat dobrovolně harakiri. (Povinné harakiri je už v Japonsku zákonem zakázáno.)

Předsedou tříčlenné komise byl akademik Josef Macek. Dále v ní byl člen korespondent Y, jehož jméno si nepamatuji a neznámá žena, která si mi sedla za záda. Pořizovala zápis, který mi neukázala. Stvrzení hodnověrnosti a podpis ode mne nikdo nežádal. Z celého průběhu jsem měl dojem, že je mačkán v kleštích spíš Macek, než já. Jako by měl mou popravou dokázat, že si zaslouží důvěru šajky “progresivních”. On, který kdysi jako vědec a komunista byl u zrodu akademie a získal věhlas zpracováním husitské historie.

Byl jsem ochoten abdikaci na členství v akademii podepsat. Volbu členem korespondentem jsem si považoval za čest. Nové panstvo mne nechtělo a já o ně také nestál. Kdyby mne parta hrobařů socialismu a vědy uznala, nebo dokonce ocenila, pokládal bych to za hanbu.

Rozhodl jsem se, že Mackovi jeho hanebnou úlohu neulehčím. S hořkostí jsem se bavil. Nechal jsem si zdůvodnit, proč se mám titulu člena korespondenta vzdát.

“Vaše vědecké výsledky tomu neodpovídají. Kolik máte knih?”

“Devět. Některé vyšly i v mnoha vydáních v zahraničí.”

Macek se zarazil, ale hned se vzpamatoval. “To je málo.”

V duchu jsem uvažoval, kolik toho vyšlo Mackovi, a oč měla zájem cizina.

Macek rychle pokračoval, aby blamáž z první otázky zamluvil: “Vaše věci byly politické. Titul jste dostal za stranickost a ne za vědeckou práci.”

“To je problém,” zatvářil jsem se naivně, “může být filosof, sociolog, politolog nepolitický, nestranický?”

Macek smrděl. Přímo fyzicky páchl špatným svědomím, zbabělostí. Zřetelně jsem to cítil. Bylo patrné, jak je mu situace trapná. Nebyl hlupák. Tyhle otázky, které jsem mu kladl, dobře znal. Prsatá dáma za mými zády zapisovala výroky – či? Moje, nebo Mackovy? Jako bych ne já, ale Macek seděl na lavici obžalovaných: „Ukaž se, prozelyto, zda tvoje obrácení z komunistické na antikomunistickou víru je dost horlivé, a spal za sebou mosty. Už jsi jednou obrátil kabát, pojistíme si tě, abys nám nechtěl za čas také vypálit rybník.”

Inkvizitor ztratil trpělivost a rozkatil se. Začal ze sebe sypat fráze: “Leninismus je zločinná ideologie, orientuje lidi na třídní boj, na nenávisť, na vzájemné ničení. Marxismus je hlavní příčinou naší duchovní stagnace; ležel jako poklice na myšlení a kultuře. Lacinými schématy dával klamný pocit duševní jistoty. Na Západě je svoboda tvorby. Mohl jste právě číst o jednom našem emigrantovi, který se stal v USA milionářem a vydal paměti své ženy...”

V duchu jsem se smál a bylo mi líto toho upoceného člověka. Počkal jsem chvíli, až se akademik zadýchal a odmlčel.

“Vy máte jistě velké zkušenosti z řešení dilema mezi svobodou a služebností ve společenské vědě. Jistě jste si tuhle otázku mnohokrát kladl. Vzpomínám, že jste byl už v roce 1952 členem ústředního výboru strany, členem korespondentem ČSAV. Bylo vám třicet let,

když jste se stal ředitelem Ústavu dějin. Hrál jste tehdy vůdčí úlohu při konstituování československé marxistické historiografie.”

Macek na mne třeštil polekaně oči. Zdálo se, že se o něho pokouší mrtvice. Já se tvářil nevinně, jako bych chtěl jen vyjádřit obdiv, jak velikou cestu dokázal tenhle titán vědy projít.

Pan Y přispěchal na pomoc. Obrátil list. Začal hovořit o pronásledování vědců za Husáka v letech “normalizace”.

Neudržel jsem se. “Tenkrát nebyl nikdo vyhnán z akademie, snad kromě Šika, který emigroval. Vy jste, pánové, oba zůstali dál členy akademie, pracovali v akademických ústavech a brali jako členové akademie každý měsíc příslušný příspěvek. Na nikoho se nedělal nátlak, aby se členství v ČSAV vzdal. Žádná komedie s quasi-dobrovolnou abdikací jako teď se nehrála.”

Nyní zase rudl Y. “Myslel jsem, že jste zmoudřel, ale vy jste nic nepochopil. Vaše komunistické řeči nebyly náhodné. Buďte rád, že u nás panuje křesťanská morálka. Jinak by to s vámi dopadlo hůř. Co se komu děje? Pár lidí odchází do důchodu, to je všecko.”

Slova se zas ujal Macek. Už se vydýchal a zmatek vystřídala zlost.

“Podívejte se, my s vámi hovoříme slušně. Dáváme vám příležitost. Když podáte abdikaci, je všechno vyřízené. Když ne, budete muset jít před druhou komoru a to bude horší.”

“Proč?” nechal jsem se poučit.

“Tam se s vámi tak dlouho a trpělivě bavit nebudou.”

“To jako v duchu demokratických zásad a křesťanské morálky?”

Macek zmlkl. Na jeho nervy a svědomí toho bylo moc. Přál si jen, aby to s tím nepříjemným člověkem skončilo.

Zato Y vyskakoval jako čertík z krabice. Chrlil na mne antikomunistické tirády, které byly k dostání v každém novinovém kiosku.

Uštěpačně jsem se uklonil dámě za zády a odešel.

V předpokoji jsem se setkal s polekanými pohledy dvou sekretářek. Neměly obavy o mne, ale o sebe.

Poprosil jsem jednu z nich a nadiktoval jí: “Žádám, abych byl zproštěn titulu člena korespondenta Čs.akademie věd. V Praze 19. dubna 1990. Prof. PhDr. ten a ten DrSc.”

Za krátký čas byla ČSAV s členstvím akademiků a korespondentů zrušena a ponechány jen okleštěné ústavy. Ze společenskovedních institucí zbylo něco málo.

Protikomunistická hysterie brzy trpěla na úbytě. Ne že by ji nová politická garnitura nepotřebovala a neživila. Lidé si ale začínali všimnout, jak málo ze skandalizovaných nešvarů

zmizelo a co ze slibů se splnilo. Přestávaly působit argumenty, že už nejsou fronty na pomeranče a banány a že se může jet volně do zahraničí (kdo na to má).

Množství a sortiment zboží se zlepšily, ale šokoval růst cen. Mnozí lidé přicházeli o práci. Nezaměstnaní, které společnost desetiletí neznala, se počítali na statisíce. Zároveň se rodili milionáři. Jak přišli během měsíců k milionům? Snadno a rychle. Zhaslo se. Objevilo se něco nového - bezdomovci. Byrokracie nezmizela, množství dotazníků, úřadů a úředníků vzrostlo. Policejní stát patřil minulosti, ale počet zločinů rostl.

Frázi, že za všechno může čtyřicet let komunistického svrabu, už lidé opakovali spíš jako vtip. Pár idealistů, kteří se zpočátku pustili do politiky ve víře, že se vrací to, co si idealizovali jako masarykovskou demokracii, zklamaně odpadávalo.

Skepe jako popel z požáru iluzí padala i na některé teoretiky a publicisty, kteří koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let hledali štěstí pod křídly pravice.

Ivan Sviták, který špatně snášel, aby nebyl vždy v popředí, nyní na žebříčku zpátečnických sil vůči hledě sestupoval. Po emigraci v roce šedesát devět se uchýlil na čas v USA v analytickém ústavu Zbigniewa Brzezinského, který se zabýval světovou politikou. Svitákovy spekulace nestačily a americký antikomunista neměl o další angažmá antikomunisty z Prahy zájem. Sviták našel místo na koleji - učilišti při univerzitě v Yale. Po převratu se vrátil domů. Bývalí souvěrci ho nepřijali s otevřenou náručí, jak očekával. Pozice a obroč byla rozebrána, opozdil se. Nebyl ochoten spokojit se s málem. Zavzdoroval. Pustil se do kritiky nového režimu z liberálních pozic. Ocitl se mezi dvěma židlemi

Významnější postavou byl Čestmír Císař. Svého času patřil mezi oficiální stranické ideology. Koncem čtyřicátých let napsal brožuru, která byla jakýmsi prvním poválečným náčrtem dějin KSČ. V šedesátých letech byl odsunut na vedlejší kolej a poslán jako velvyslanec do Rumunska. Malá funkce to nebyla, kdekdo by si ji považoval, ale vzhledem k jeho ambicím to byla almužna. V roce 1968 se vehementně přihlásil k "mužům ledna". V prezidentských volbách byl horkým kandidátem na post hlavy státu. Po plotech se psalo: „Císař na Hrad!“ Po vyloučení ze strany byl ředitelem muzea Aloise Jiráska v letohrádku Hvězda na Bílé Hoře. (Tak krutá byla perzekuce opozičníků za "normalizace".)

Po převratu 1989 ho potkal podobný osud jako Svitáka. Pravice dávala přednost těm, kdo se stranickou minulostí neumazali. Funkce ředitelů muzeí jim nerozdávala. Měla přece heslo: „Nejsme jako oni.“ Tak se statě tohoto pána ocitaly zpátky na stránkách levicového tisku. Ve čtvrtletníku Výboru národní kultury "Lípa" došel k poznání, že převrat v roce 1989, který přivítal jako "velký dějinný zvrat" neznamená zlepšení, ale naopak.

Konstatoval: "Otrávené politické ovzduší pronásleduje všechny pamětnické generace a zasahuje i nově dospívající, jako by mělo trvat na věky. Je s podivem, že si to naši občané nechávají líbit a jen ojediněle se různým obviněním vzpírají, ale nejvíce mne trápí mlčení představitelů české intelektuální obce, v dřívějších časech statečné a hlasné vůči diskriminaci a pronásledování občanů kritizujících zlořádu režimu, ale v poměrech údajně demokratických a svobodných jakoby oněmělé. Nebo opět nastaly časy, kdy není radno oponovat vrchnosti?" (Lípa, čís.1 2007, s 9)

Jako kdyby se ze snu probudil.

V kritických dnech počátku roku devadesát jsem se setkal s dvěma lidmi, kteří mne nepokládali za hodna podání ruky. První byl Vilém Prečan, nejprve komunistický teoretik, pak zuřivý antikomunista – když přišel přebírat prostory našeho střediska.

Druhým byl Luboš Kohout. Počátkem padesátých let jako komunistický ideolog vedl boj proti třem zlům: náboženství, sociál-demokratismu a masarykismu. Když přednášel v Přerově proti třetí z těchto hyder, rozpálil posluchače a sám sebe tak, že se společně vydali na náměstí, kde stála Masarykova socha, hodili na ni provaz a za bouřlivých ovací ji povalili. Leč tím události neskončily a i provaz měl ještě sehrát úlohu. Seběhli se lidé, kteří měli TGM rádi, nastala mela a na prázdném piedestalu se ocitl Kohout s provazem na krku. Zachránil ho Sbor národní bezpečnosti.

S nemenší opravdovostí v následujících letech vystřídal několik politických stanovisek. V osmašedesátém roce byl nadšený dubčekovec. Za “normalizace” byl z místa lektora na právnické fakultě poslán do knihovny a později, když dospěl léty, do starobního důchodu.

Po převratu jsem se s ním potkal v metru. Měl jsem radost, že vidím přítele, s kterým jsem léta seděl na Hlavní politické správě ČSLA v jedné kanceláři. Podali jsme si ruce. Luboš zamžoural očima a zavrčel: „To si ty? Kdybych tě byl poznal, tak sem ti ruku nepodal.“

Za čas to byl zas jiný Kohout. Potkal mne a uprostřed chodníku spustil monolog. Hořce si stěžoval. Napsal stať k výročí okupace 15. března a nikde mu ji nechtěli otisknout. Nakonec ji přijali – v Haló novinách. „Negace negace“, a Luboš znovu publikoval v komunistickém tisku.

V polovině devadesátých let jsem potkal Jiřího Houšku. Se zrušením střediska ho poslali do penze. Jeho horlivou snahu přihlásit se pod nový prápor neocenili. Byl už zase ke mně jako máslo. Vyprávěl o zajímavých debatách ve filosofickém klubu na sekretariátě ÚV KSČM.

Co jsem si měl o těchto politických ekvilibristech a jejich přemetech myslet?

Byly i jiné případy zmoudření a pochopitelnější.

Od zrušení střediska neuteklo mnoho vody a mával na mne mladík, který právě vystoupil z taxíku. Nesl horu načančaných krajek s něčím růžovým. Vedle něj mladá šťastná novopečená maminka. Petr.

“Dobrý den, soudruhu řediteli...vlastně pane, pane akademiku...pane profesore. Dobrý den. Máme Evičku. Podívejte se, pane profesore.”

“No výborně. Hodně štěstí vám oběma, vlastně všem třem. To je vaše paní, že? Já jsem ten a ten.”

“Já vím, já vás znám. Petr o vás vypráví. Škoda že tam nemohl být dál. Tak najednou a zbytečně se to zrušilo.” V očích mladé ženy hřál přátelský úsměv. Petr, i když byl jako “nejprogresivnější” v té “druhé komoře”, zřejmě nevzpomínal na ústav zle, i když to “nebyl žádný vědecký ústav a vymysleli si ho komunisté”.

Je nezbytná nová Komunistická internacionála

Oportunismus a přikrčený, nesmělý reformismus KSČM, to není otázka jednoho, dvou, ani deseti soudruhů ve vedení. To je nemoc celé strany, která se jmenuje opuštění marxismu-leninismu. Ten se už půl století v naší komunistické straně neučí, a hlavně - strana se jím neřídí.

Za tři desetiletí, kdy byl v čele Sovětského svazu Josif Vissarionovič Stalin, pokračovatel Lenina, dokázala země sovětů v ostrém třídním boji industrializaci, kolektivizaci zemědělství, kulturní revoluci a vítězství nad hitlerovským fašizmem ve Velké Vlastenecké válce.

Po příkladu sovětů Klement Gottwald na IX. Sjezdu KSČ v roce 1949 vytyčil v 10 bodech generální linii strany pro další etapu vývoje - budování a výstavbu socialismu v naší vlasti.

V devátém bodu hovořil o nutnosti upevňovat přátelství a spolupráci se Sovětským svazem, který vede generalissimus Stalin.

Bohužel v březnu 1953 Stalin zemřel – podle všech známek byl zavražděn. Klement Gottwald se na jeho pohřbu nachladil a za několik dní byl také v rakvi.

Poměry v Sovětském svazu i u nás se změnily. Počátek to vzalo v Chruščovově revizionistickém referátu na XX. sjezdu KSSS. Poplival všechno, co souviselo s činností a dobou Stalina. Na dalších sjezdech prohlásil, že třídní boj v Sovětském svazu skončil, a vyhlásil tzv. všelidový stát. Něco takového marxismus nezná.

Karel Marx v Kritice gothajského programu napsal. „Mezi kapitalistickou a komunistickou společností leží období revoluční přeměny jedné společnosti v druhou. Tomu odpovídá také politické přechodné období, v němž stát nemůže být ničím jiným než *revoluční diktaturou proletariátu*“.

(Marx Engels, Spisy, svazek 19, s. 57. NPL Praha 1966)

Karel Marx v tomtéž prameni definuje, co znamená komunismus. Píše: „Ve vyšší fázi komunistické společnosti, až už jednotlivci nebudou v zotročujícím područí dělby práce a až tedy zmizí i protiklad mezi duševní a tělesnou prací; až práce nebude pouhým prostředkem k životu, nýbrž stane se sama první životní potřebou; až s všestranným rozvojem jednotlivců vzrostou i výrobní síly a všechny zdroje sdruženého bohatství potečou plným proudem – teprve pak bude možno plně překročit úzký obzor buržoazního práva a společnost bude moci vepsat na svůj prapor: Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb!“

(Tamtéž, s. 49-50)

Chruščov nerespektoval Marxe a na jednom z dalších sjezdů KSSS velkohubě prohlásil: „ještě tato generace bude žít v komunismu“.

U nás jsme to napodobili. Neřekli jsme výslovně, že budujeme vyšší fázi komunistické společnosti, ale co znamenalo, když v nové ústavě 11. července 1960 byl vyhlášen v Československu socialismus?

Není sporu o tom, že naše země tehdy procházela nejúspěšnějším obdobím a dosáhla nejvyšší politické, ekonomické, sociální a kulturní úrovně v historii. Nicméně k naplnění programu, vytyčenému IX. sjezdem KSČ bylo ještě daleko.

V 8. bodu Gottwald varoval: „Nesmíme ani na okamžik zapomínat, že cesta k socialismu je a bude i po únorovém vítězství cestou třídního boje. Linie reakce je linií na obnovení kapitalismu. To znamená, že chtějí vrátit banky, doly a továrny kapitalistům a půdu velkostatkářům, že chtějí opět nastolit vládu velkoburžoazie...Konečně je linie reakce linie na likvidaci národní svobody a státní nezávislosti Československa...chtěli by „československý prostor“ začlenit do nějaké nové rakousko-uherské říše.“

(Klement Gottwald, Výbor z díla, svazek 2, s. 372.Svoboa Praha 1971)

Dnes se tomu neříká „rakousko-uherská říše“, ale Evropská unie.

V 10. bodu je stanoveno: „Jako oko v hlavě střežit a pěstovat jednotu, velikost a akceschopnost naší strany, Komunistické strany Československa. Neustále zvyšovat ideologickou úroveň našich členů. Do důsledků budeme uplatňovat bolševické principy demokratického centralismu, vnitrostranické demokracie a stranické kritiky a sebekritiky. Konečně má být vlastností každého člena strany bolševická skromnost. Skromnost, pramenící z vědomí, že nikdy jsme pro stranu neudělali dost, a co jsme udělali, nebylo by možné bez účasti celého stranického kolektivu.“

(Tamtéž, s 374 – 375)

Nejen že se vedení KSČM těchto principů vzdalo, ale nehlásí se k revoluční tradici Komunistické strany Československa vůbec. KSČM je prý novou stranou, stranou demokratickou.

Katastrofa revolučního komunistického a dělnického hnutí v Evropě, kterého je KSČM jen součástí, souvisí s rozpadem Sovětského svazu. A konec Sovětského svazu byl důsledkem chruščovovského revizionismu, v němž Brežněv a jeho následovníci pokračovali.

Epocha přechodu od kapitalismu k socialismu tím neskončila. Výstavba a budování socialismu a socialistická revoluce pokračuje v Číně, v Mongolsku, v Korejské lidové demokratické republice, ve Vietnamu, na Kubě, v Nikaragui, v Bolívii. Marně se americký imperialismus snaží zmařit bolívarskou revoluci ve Venezuele.

Jak překonat revizionismus a oportunismus v KSČM a v Evropě vůbec? Je potřeba vzájemně propojit revoluční marxisticko-leninské síly jednotlivých stran, opřít se o tytéž síly v zemích, budujících socialismus a obnovit novou, dnešním podmínkám a úkolům odpovídající Komunistickou internacionálu.

Ale ani nová Kominternu naší stranu z maloměšťácké letargie, zakořeněné za léta, nezachrání. Podle mého soudu se musíme soustředit na tři zásadní a podstatné věci.

Za prvé zorientovat se v současné mezinárodní situaci, abychom věděli, koho podpořit, o koho a jak se opřít. Situace ve světě není černo-bílá. Neobejdeme se bez jejího dialektického rozboru, bez chápání vývoje jako jednoty a boje protikladů.

Za druhé je nezbytný rozbor třídní situace v naší zemi. Bez něj je každý pokus o program tápání v mlze.

A za třetí je nutno provést důkladný rozbor a zhodnocení čtyřiceti let budování socialismu, dobré i špatné zkušenosti. Tím posloužíme nejen sobě, ale i bratrským stranám.

Každý z těchto momentů by bylo třeba důkladně promyslet, a to kolektivně, ne jednotlivcem.

Klement Gottwald na IX. sjezdu KSČ řekl: „Strana, soudruzi a soudružky, jde vstříc těžkým dobám, jde vstříc těžkým bojům. Strana, soudruzi, jde vstříc těžkým bojům zejména ve svých vlastních řadách, bojům proti likvidátorům, bojům proti oportunismu, bojům proti agentuře buržoazie uvnitř našeho tábora.“ Tato slova jsou, jako by je pronesl dneska a pro nás.

(Klement Gottwald, Výbor z díla, svazek 1, s. 119. Svoboda Praha 1971)

Když si připomínáme IX. sjezd KSČ, je potřeba vzpomenout také nejbližšího Gottwaldova spolupracovníka, generálního tajemníka ÚV KSČ, který na tomto sjezdu přednesl zprávu o činnosti strany, soudruha Rudolfa Slánského – bez viny odsouzeného k smrti.

Józef Swiatlo, vlastním jménem Izak Fleishfarb, šéf tajné policie Polské lidové republiky, zradil a dal se do služeb americké CIA. Spolu s ředitelem CIA Allanem Dullemem vyrobili falešné „důkazy“ o síti konfidentů Západu v Maďarsku, v Bulharsku, v Polsku a v Československu. Díky těmto bestiím bylo oběšeno, skončilo sebevraždou, nebo zešílelo mnoho poctivých komunistů. Swiatlo-Fleishfarb má na svědomí i Rudolfa Slánského, Bedřicha Gemindera, Vladimíra Clementise, Ludvíka Frejku, Josefa Franka, Bedřicha Reicina, Karla Švába, Rudolfa Margoliuse, Ottu Fischla, Ottu Šlinga, André Simona – kteří byli popraveni, i Artura Londona, Vávro Hojdů, a Evžena Löbla, kteří byli odsouzeni na doživotí. V souvislosti s touto kauzou byla vězněna i Marie Švermová.

Jak se mohlo něco tak absurdního podařit? Je to těžké vysvětlit na několika řádcích. Existuje o tom literatura

(Např. Stewart Steven: Výbušnina. Operace CIA Splinter Factor. Originál v angličtině Hedder and Stoughton, London, Sydney, Auckland, Toronto 1974. Překlad Jan Šilhán, vydalo nakladatelství SAKKO, Praha 1991.)

Rehabilitaci Slánského a dalších nevině odsouzených soudruhů a soudružek, k níž došlo v roce 1963, byla věnována pohříchu malá pozornost a proto se i dnes ještě traduje leckdes verze o „protistranickém spikleneckém centru“. Ve skutečnosti to byl jeden ze zločinů a nejšpinavějších triků – „dirty tricks“ – americké CIA.

Komunistická internacionála se rodila ještě za války z iniciativy a za přímé účasti V. I. Lenina. Podmínky pro její vznik dozrály vítězstvím Říjnové revoluce v Rusku. Následovala revoluce ve Finsku, v Bulharsku. Povstání v armádě a loďstvu vedlo k rozpadu rakousko-uherské monarchie. Povstání námořníků válečného loďstva v Kielu znamenalo počátek revoluce v Německu.

Jednou z hlavních příčin porážky německé dělnické třídy bylo, že neměla proletářskou stranu bolševického typu.

V revoluční poválečné atmosféře rychle vznikaly masové dělnické organizace. Z mnohých se záhy tvořily komunistické strany a skupiny. Největší stranou v západní Evropě byla Komunistická strana Německa.

Mladé strany nutně potřebovaly marxistické ideově teoretické základy, akceschopnou organizaci, a jasnou revoluční strategii a taktiku. Právě to jim poskytoval Lenin a strana ruských bolševiků prostřednictvím Kominterny.

Nedálo se to snadno. Bylo nutno zároveň bojovat v nezkušených stranách s vlivy oportunistického sociáldemokratismu a ultralevičáckého trockismu.

Kominternu se nezrodila ze dne na den. Její vytvoření prošlo několika etapami.

Prvním stupněm bylo zimmerwaldské hnutí. Na podzim 1915 se ve Švýcarsku, v Zimmerwaldu sešla konference, které se zúčastnili delegáti z 12 evropských zemí. Jen menšinu tvořili důslední revoluční internacionalisté. Ti vytvořili levou skupinu, která se zformovala ideově i organizačně. Zvolila vlastní byro v čele s Leninem.

Lenin napsal, že konference je „prvním krokem k III. internacionále“

Konference se sešla ještě dvakrát; v dubnu 1916 v Kientalu ve Švýcarsku, a v září 1917 ve Stockholmu. V zimmerwaldském hnutí získali vedení stoupenci Kautského – centristé. Ukázalo se, že tato cesta k vytvoření revoluční internacionály nepovede.

Mnohem účinnější byly mezinárodní porady, jež svolaly ruští bolševici; první v lednu 1918 do Petrohradu, druhou, rok nato, do Moskvy. Druhá porada schválila Leninův návrh svolat v nejbližší době ustavující kongres III. internacionály.

V březnu 1919 byla v Moskvě, v Kremlu, pod Leninovým vedením, Komunistická internacionála založena. První den bylo jednání zahájeno jako konference. Od druhého dne, od 4. března 1919 pokračovala jako první, ustavující kongres Komunistické internacionály. Zúčastnili se delegáti z 21 evropských, amerických a asijských zemí. Mezi nimi i zástupce Československa (Jaroslav Handlíř).

Pevnou základnou Komunistické internacionály bylo sovětské Rusko.

(Čerpal jsem z knih: Komunistická internacionála, Svoboda 1972. Autoři ruského originálu A. I. Sobolev jako vedoucí, a dalších sedm sovětských vědců, za účasti a pomoci činitelů kominterny.

V bojovém svazku. Komunistická strana Československa a Komunistická internacionála (1919 – 1943) Sborník statí. Svoboda Praha 1988.)

Vůdčí osobností v činnosti internacionály byl Lenin; jeho teoretické dílo slouží trvale jako řídicí orientace praktické politiky komunistických a revolučních dělnických stran

Rozbor dané epochy a závěry pro revoluční činnost poskytlo jeho dílo Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu. To ve svých teoretických závěrech a prakticko-politických vývodech platí plně podnes. I v současnosti se musí stát orientací internacionální spolupráce komunistických stran.

Ideologická výchova a politická orientace na základě marxismu – leninismu musí být základem činnosti nové internacionály. Že právě toto dnes mnohým komunistickým a dělnickým stranám chybí, je největší slabinou. Bez systematické marxisticko-leninské výchovy a jejího tvůrčího uplatňování propadají komunistické a dělnické strany oportunismu a reformismu.

Kominterna spojovala boj za mír s bojem za socialismus. To dnes, za existence zbrani hromadného ničení, nabývá prvořadé důležitosti.

Lenin zdůrazňoval, že proletariát musí pečlivě analyzovat historický a politický třídní význam každé války a úlohu vládnoucích tříd v ní. To je o to důležitější, že americký imperialismus dnes jde od války k válce a vydává je za šíření demokracie. Důležité je nejen orientovat se ve válkách samých, ale i ve zbrojení, vojenských cvičeních, ve vojenských základnách. Kdy slouží válce, a kdy je jejich smyslem válce zabránit. Americký imperialismus učinil hrozbu války základní otázkou současnosti, ohrožením samé existence lidstva.

Veliký význam měly Leninovy poučky o vztahu mezinárodního a národního v komunistickém hnutí. Zdůrazňoval, že hlavní zásady komunismu je třeba přizpůsobovat národnostním a národnostně státním rozdílům. Tím důležitější je uplatnění těchto zásad, jestliže se imperialismus snaží pomocí Evropské unie zbavit členské země suverenity a vytvořit jakýsi superstát, řízený Bruselem, potažmo Washingtonem.

Již na druhém kongresu kominterny v roce 1920 byly projednány teze o národnostní a koloniální otázce, vypracované Leninem. Lenin to chápal jako otázku svazku dělnické třídy s rolnictvem v mezinárodním měřítku, neboť rolnictvo tvoří převážnou většinu obyvatelstva koloniálních a závislých zemí. V současné době už je celý problém tzv. třetího světa v úplně jiné rovině, ale tím víc by si zasloužil komplexní a hluboký marxisticko-leninský rozbor a praktické akční vývody.

V roce 1921 navrhl Lenin velmi důležitou věc: vytvořit instituci pro shromažďování informací o dělnickém hnutí v kapitalistických zemích. Byl vytvořen Statisticko-informační ústav v Berlíně, v jehož čele stanul J. Varga. Podobná instituce by byla i dnes svrchovaně zapotřebí.

Nesmírnou úlohu sehrála internacionála v boji proti fašismu. Už tím, že upozorňovala na rostoucí smrtelné nebezpečí působení Musolliniho v Itálii a Hitlera v Německu.

Příklad, jak si má počínat proletářský revolucionář dal celému světu Jiří Dimitrov v lipském procesu. „Obhajuji sám sebe jako obžalovaný komunista,“ řekl. „Obhajuji svou vlastní komunistickou revoluční čest. Obhajuji své ideje, své komunistické přesvědčení. Obhajuji smysl a obsah svého života.“

(Georgi Dimitrov: A přece se točí! Závěrečná řeč před Lipským soudem. Sofiapress, 1982, s. 12.)

Na VII. Kongresu Komunistické internacionály v Moskvě v Domě odborů definoval Dimitrov fašismus: Fašismus u moci je otevřená diktatura nejreakčnejších, nejšovinističtějších a nejimperialističtějších živlů finančního kapitálu.

Co se od té doby změnilo? Nejreakčnejší, nejmilitantnější živly finančního kapitálu představuje dnes imperialismus Spojených států amerických. Liší se tím, že nestaví své zpátečnictví na odiv, ale skrývá je za licoměrné proklamace demokracie a lidských práv.

Jedním z nejdůležitějších prostředků odhalování podstaty fašismu a výchovy nenávisti k němu byly rozhlasové relace. Vystupovali v nich přední představitelé světového komunistického hnutí. Dnes se rozhlas a hlavně televize a elektronické nástroje všech druhů staly hlavními prostředky boje o veřejné mínění, hlavními ideologickými nástroji. Prezident Spojených států Donald Trump řídí Státy a zveřejňuje svá rozhodnutí tweety, podle toho, jak se vyspí. Jeho vzájemně si odporující rozhodnutí, zveřejněná tweety, už získala pojem „floppy flop“.

Komunistická internacionála, jež uplatňovala a kriticky hodnotila vliv marxismu-leninismu v odlišných historických, ekonomických, politických, kulturních podmínkách jednotlivých zemí, obohacovala tvůrčím způsobem jeho obsah. To dnes citelně chybí.

Nepomíjivou zásluhou kominterny je, že vychovala několik generací vynikajících vůdců dělnické třídy, ideově vyspělých a v praktické politice zocelených. Nelze vyjmenovat všechny, ale jistě k nim patří Jiří Dimitrov, Josif Vissarionovič Stalin, Klára Zetkinová, Dmitri Manuilsky, Ernst Thälmann, Wilhelm Pieck, Walter Ulbricht, Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti, Klement Gottwald, Jan Šverma, Antonín Zápotocký, Dolores Ibárruri, známá jako La Pasionaria, José Díaz, Mao Ce-tung, Maurice Thorez, Otto Ville Kuusinen, Vasil Kolarov, Harry Pollitt, Willi Foster a stovky a tisíce dalších, působících v jednotlivých stranách, a na různých úsecích politické a ideově-teoretické práce.

Za války v roce 1943 byla Komunistická internacionála rozpuštěna.

Jako důvod se v zásadě uváděly tři okolnosti.

Když Kominternu vznikala, byly komunistické strany mladé, nezkušené, potřebovaly ideovou a politickou pomoc a řízení. To se za téměř čtvrt století změnilo podstatně k lepšímu.

Válečné podmínky způsobily obrovské rozdíly v situaci jednotlivých zemí, a tím i úkolech jednotlivých stran.

Buržoazní, a zvláště nacistická propaganda vydávala působení kominterny za „cizí vměšování“ do vnitřních záležitostí jednotlivých kapitalistických zemí.

Četl jsem, a není to nepravděpodobné, že Roosevelt Stalina o zrušení Kominterny požádal. Jistě to nemohl být jediný důvod jejího zrušení, ale v rozhodujícím období války i to mohlo sehrát svou úlohu.

Dnes, s odstupem let, můžeme položit otázku, zda bylo zrušení Kominterny ku prospěchu, nebo ke škodě komunistickému a revolučnímu dělnickému hnutí.

Odpověď dává revizionismus Chruščova, jeho hanebný útok na mrtvého Stalina. To byl útok na celé budovatelské dílo sovětského lidu, na politickou, ekonomickou a sociální výstavbu socialismu, na kulturní revoluci v SSSR, na zásluhu sovětského lidu ve Velké vlastenecké válce, jež zachránila Evropu a svět před fašismem. Chruščovova zrada vedla ve svých důsledcích k rozpadu Sovětského svazu, který dovršily antikomunistické kliky Gorbačova a Jelcina. To ve svých důsledcích způsobilo strašnou ránu komunistickému a dělnickému hnutí.

Krise komunistického a dělnického hnutí způsobila, že se oslabila jeho podpora národně osvobozenkému úsilí koloniálních a závislých zemí.

Chruščovova zrada ve svých důsledcích podlomila mezinárodní mírové hnutí, jež dosahovalo v poválečných letech velikou sílu, autoritu a vliv.

Koncem září 1947 byla založeno v polské Szklarske Porebě Informační byro komunistických a dělnických stran. Zúčastnili se představitelé komunistických stran Jugoslávie, Bulharska, Rumunska, Maďarska, Polské dělnické strany, Komunistické strany Sovětského svazu, Francouzské komunistické strany, KSČ a Italské komunistické strany.

V rezoluci jako důvod vzniku bylo uvedeno: závažný nedostatek spojení, nutnost výměny zkušeností, dobrovolná koordinace činnosti. Bylo konstatováno, že izolovanost komunistických stran způsobuje škodu dělnické třídě.

V roce 1948 došlo ke konfliktu se Svazem komunistů Jugoslávie. To je kapitola sama o sobě a určitě to nebyl důvod pro zrušení informbyra.

Jednou z prvních věcí, jež udělal Chruščov po zhanobení Stalina na XX. sjezdu, bylo, že 17. dubna 1956 Informační byrorozpustil.

V následujících letech, v roce 1957, 1960 a 1969, se konaly mezinárodní porady představitelů komunistických a dělnických stran. Zúčastňovali se jich delegáti mnoha desítek stran z celého světa. Vyměnili si cenné zkušenosti a přijali společné stanovisko k hlavním problémům dané doby. Avšak s úlohou, jakou sehrála Komunistická internacionála, to nesnese srovnání.

Čím dál naléhavěji se projevuje potřeba společně analyzovat soudobý imperialismus a zaujmout aktivní činné stanovisko k jeho politice. Zvláště k expanzivní militaristické politice Spojených států amerických, jež balancováním na hraně světové nukleární války ohrožuje samu existenci lidstva.

Společnými silami je třeba obohacovat a rozvíjet marxisticko-leninskou teorii a ideologii, překonávat úchytky oportunistu a reformismu na jedné, a levičáckého avanturismu na druhé straně.

Je třeba, aby se jednotlivé komunistické a dělnické strany vzájemně podporovaly. Koordinovat a spojit v jedno revoluční úsilí komunistického hnutí celého světa.

V nových podmínkách současnosti je zapotřebí rozpracovat a upřesnit úlohu a náplň činnosti strany nového typu, aktualizovat leninské učení o straně.

Jsou to náročné úkoly, a ještě jistě nejsou všechny, na nichž záleží úspěchy pokrokového, revolučního vývoje lidské společnosti.

Je očividné, že je nelze splnit bez široké a intenzivní spolupráce mezinárodního komunistického a dělnického hnutí, bez nové Komunistické internacionály.

V Praze, v den mých 91. narozenin 8. července 2019.

